

Невладине организације у међународном праву

Јелица Горданић

Др Јелица Горданић

**НЕВЛАДИНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ
У МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ**

Београд, 2024.

Невени Стевановић

(1923- ∞)

Издавач
Институт за међународну политику и привреду,
Македонска 25, Београд

За издавача
Проф. др Бранислав Ђорђевић,
директор

Рецензенти
Душко Лопандић, редовни професор,
Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад
Душко Димитријевић, научни саветник
Институт за међународну политику и привреду, Београд
Јелена Костић, виши научни сарадник,
Институт за упоредно право, Београд

Дизајн корице
Ненад Стекић

Припрема за штампу
Сања Баловић

Лектура
Маја Јовановић

Штампа
ДонатГраф доо, Београд

Тираж: 100 примерака

ISBN 978-86-7067-336-6

Монографија је настала у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2024. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2024. године.

САДРЖАЈ

Уводна разматрања	11
1. ПОЈАМ И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ НЕВЛАДИНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА	19
Појам невладиних организација	19
Питање независности невладиних организација	26
Невладине организације кроз историју	32
Друштво народа и невладине организације	36
Невладине организације и Уједињене нације	42
НВО после Другог светског рата	54
2. СТАТУС НЕВЛАДИНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ	63
Међународноправни субјективитет – непремостива препрека за НВО	63
Прогресивнија схватања међународноправног субјективитета	70
Будућа улога државе и недржавних актера у међународном праву	77
3. НВО И УТИЦАЈ НА РАЗВОЈ ГРАНЕ ПРАВА – СЛУЧАЈ ПРАВА ДЕТЕТА	81
Скретање пажње на питање положаја детета	81
НВО и Конвенција о правима детета	88
НВО и процес ратификације Конвенције о правима детета	92

НВО и надзор над применом Конвенције о правима детета	94
Конвенција о правима детета и Опциони протоколи	103
НВО и Опциони протокол о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији	103
НВО и Опциони протокол о учешћу деце у оружаним сукобима	107
НВО и Опциони протокол о комуникацијским процедурама	113
НВО и извештавање о Опционим протоколима	119
4. ПРИСУТНОСТ НА СВИМ НИВОИМА:	
НВО И ПРАВО ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	121
Проблематика права животне средине	121
Историјски развој деловања невладиних организација у области заштите животне средине	125
НВО и конференције УН о животној средини	128
Први Земаљски самит – Стокхолмска конференција	128
НВО и конференција УН о животној средини и развоју	133
Утицај НВО на закључење међународних уговора из области животне средине	138
НВО у међународним уговорима о заштити животне средине	144
Различити приступи деловања НВО у области животне средине	155
Климатске парнице – будућност деловања НВО у области заштите животне средине	160

5. НЕВЛАДИНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ И ИЗГРАДЊА ИНСТИТУЦИЈЕ: МЕЂУНАРОДНИ КРИВИЧНИ СУД	165
Развој идеје о оснивању Међународног кривичног суда	165
Међународни <i>ad hoc</i> трибунали за бившу Југославију и Руанду	169
Успостављање НВО Коалиције за међународни кривични суд	170
НВО и подршка остварењу права жена	189
НВО на Римској конференцији	196
Сарадња НВО и Међународног кривичног суда	198
6. ДА ЛИ СЕ ПРОГРЕС МОЖЕ ЗАУСТАВИТИ: НЕВЛАДИНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ И САВЕТ БЕЗБЕДНОСТИ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА	209
Проблематика рада и положаја Савета безбедности	209
НВО и реформа Савета безбедности – почетни кораци ка успостављању сарадње	212
Механизми комуникације између НВО и Савета безбедности	219
НВО и утицај на одлуке Савета безбедности	223
Могућности за формализовање сарадње НВО и Савета безбедности	233
ЗАКЉУЧАК	239
ЛИТЕРАТУРА	257

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Савремено међународно право успостављено је Вестфалским мировним споразумом 1648. године. Вестфалски споразум је заснован на четири принципа: принципу суверенитета националних држава и праву на самоопредељење, принципу правне једнакости националних држава, принципу обавезујућих међународних споразума између држава и принципу немешања у унутрашње ствари друге државе. Најважнија тековина Вестфалског споразума је систем у коме држава има најважнију улогу у међународном праву.

Историјски развој доноси бројне промене у области међународних односа. Геополитичка карта света мења се из деценије у деценију. Двадесети век карактерисала су два светска рата, која су однела милионе људских жртава. По завршетку Другог светског рата међународна заједница улаже напоре да се ратна разарања више никада не понове. У складу са тим намерама дошло је до оснивања Уједињених нација, универзалне међународне организације задужене за одржавање међународног мира и безбедности и развоја економске и политичке сарадње међу државама.¹ Државе настављају тренд сарадње оснивањем међународних организација најразличитијег карактера. Деловање међународних организација узрокује одређене промене и отвара нова питања у области међународног права. У теорији и пракси све више се поставља питање међународноправног субјективитета међународних организација.

Истовремено, улога државе доживљава одређене модификације. У прошлости основни задатак државе био је да осигура безбедност и

¹ Треба истаћи да Уједињене нације нису биле прва међународна организација основана у циљу одржавања међународног мира и безбедности. По завршетку Првог светског рата основано је Друштво народа. Међутим, ова организација никада није успела да стекне својство универзалности, нити је имала успеха у мисији одржавања међународног мира и безбедности.

заштиту својим грађанима. Временом се та улога знатно проширила, па држава обезбеђује социјалну и здравствену заштиту, транспорт, образовање и многе друге услуге. На тај начин улога државе постаје захтевнија, а сама држава често нема довољно капацитета да се избори са свим новим захтевима и надлежностима. Долази и до успостављања наднационалних институција, као што је Европска унија, што значајно мења вековима успостављен систем моћне државе успостављене Вестфалским мировним споразумом.

Пажњу теорије привлачи и деловање других учесника. Све видљивија постаје улога појединца, мултинационалних компанија, оружаних група, инвеститора, невладиних организација и других. Ови учесници остварују све видљивије активности у областима међународних односа, утичу на развој нових питања међународног права, трансформишу међународну економију и разгранатим опсегом активности постепено улазе на територију која је вековима била резервисана искључиво за државу. У теорији се ови учесници означавају као недржавни актери.

Невладине организације су један од недржавних актера који остварују константан успон у областима међународних односа и међународног права. Питање деловања невладиних организација у међународном праву није било предмет опширнијег изучавања у нашој правној науци. Аутори који су се бавили невладиним организацијама највећим делом били су фокусирани на њихову улогу у домену међународне политике. Из тог разлога је и опредељење за монографију која ће бити фокусирана на разматрање улоге, утицаја и значаја невладиних организација у области међународног права.

Монографија *Невладине организације у међународном праву* састоји се из шест тематских целина:

- Појам невладиних организација;
- Статус невладиних организација у међународном праву;
- Невладине организације и утицај на развој гране права – случај права детета;
- Присутност на свим нивоима: невладине организације и право животне средине;

- Невладине организације и изградња институције: Међународни кривични суд;
- Да ли се прогрес може зауставити: невладине организације и Савет безбедности Уједињених нација.

Прва тематска целина има за циљ да уведе читаоце у тематику невладиних организација и представи нека од најважнијих питања везаних за ове недржавне актере. Разматра се појам невладиних организација и други термини који се користе да објасне њихову појаву и деловање. Указује се на терминолошку разлику која постоји између термина „невладиних организација“, „непрофитних организација“, „организација цивилног друштва“, „организација грађанског сектора“, „добровољних организација“, „трећег сектора“ и „непрофитних организација“. Пажња је посвећена независности, као једној од најважнијих карактеристика невладиних организација, као и начинима на које невладине организације делују у друштвима са нижим степеном демократије. Супротно многим уверењима, невладине организације нису тековина савременог доба. Ови недржавни актери воде порекло из 18. века. У том периоду деловале су у форми различитих удружења научног, религијског и хуманитарног карактера. У овом делу монографије разматра се и историјски развој невладиних организација – од скромних почетака, преко периода Друштва народа, стицања консултативног статуса у оквиру Уједињених нација и постепеног успона и остваривања утицаја на развој међународног права у другој половини 20. века.

Друга тематска целина насловљена је „Статус невладиних организација у међународном праву“. Међународноправни субјективитет представља најважнију карактеристику релевантности у међународном праву. Ово својство имају само државе и поједине међународне организације. Својим деловањем и утицајем који остварују у сфери међународног права, невладине организације постепено улазе на територију која традиционално припада држави. Стиче се утисак да су невладине организације вешто искористиле празнине које су се појавиле услед неблаговремених деловања држава. Невладине организације својим деловањем привлаче пажњу теоретичара, али се суочавају и са многобројним потешкоћама. Пре свега, не постоји јасно прихваћена дефиниција невладиних

организација, нити међународноправни акт који регулише њихов статус, права и обавезе у области међународног права. С друге стране, одсуство међународноправне регулативе донело је овим актерима и одређене предности. На тај начин оне могу учествовати у свим политичким и правним процесима у којима њихово деловање није забрањено. Захваљујући разгранатим активностима и утицају који остварују на развој међународног права, невладине организације стекле су одређене карактеристике које их удаљавају од објекта међународног права и приближавају карактеристикама субјекта међународног права. У складу са овим променама настају и теорије који се баве питањима потенцијалног проширења појма међународноправног субјективитета, као и стицањем карактеристика ограниченог субјекта међународног права. Имајући у виду промене које ће са собом донети 21. век, ова питања ће у будућности све више добијати на значају.

Трећа целина монографије разматра улогу коју су невладине оствариле у развоју права детета. За разлику од других грана права, заштита права детета је дуги низ година била ван интересовања међународног права. Невладине организације су биле један од најзаслужнијих актера за развој овог питања. Први корак у њиховог деловања било је скретање пажње широј јавности на потребу међународноправног регулисања овог питања. Њихова улога у овом процесу била је корективна, усмерена ка исправљању постојеће недовољно добре праксе држава. Допринос невладиних организација није постојао само у процесу израде Конвенције о правима детета, него и у процесу ратификације Конвенције и даљем скретању пажње јавности и међународне заједнице на потребу усвајања додатних протокола уз Конвенцију. Без активног учешћа невладиних организација област међународноправне заштите права детета развијала би се знатно спорије, а можда имала и другачији ток. Неопходно је напоменути да је за успех невладиних организација по овом питању од виталне важности било њихово организовање у НВО *ad hoc* групу за израду нацрта Конвенције, као и заузимање заједничких ставова и активности. Област међународноправне заштите права детета пример је да невладине организације могу имати велики практичан значај за развој одређене гране права. Њихово учешће је од великог значаја и када је реч о механизмима надзора над применом Конвенције о правима детета, нарочито у изради тзв. алтернативних извештаја.

Четврти део монографије носи наслов „Присутност на свим нивоима: невладине организације и право заштите животне средине”. Невладине организације су, и у овом случају, биле међу првим актерима који су скренули пажњу јавности на потребу да се питање заштите животне средине регулише на међународном нивоу. Прве невладине организације које се баве питањима животне средине основане су крајем 19. века, а од друге половине прошлог века њихов број је у сталном порасту. У области заштите животне средине невладине организације доживљавају експанзију и показују сву вишеслојност свог деловања. Од седамдесетих година 20. века приметно је њихово учешће на међународним конференцијама Уједињених нација. Невладине организације постају и део државних делегација, а понекад чак и добијају могућност да преговарају у име државе. Ово питање носи и одређене недоумице, јер превелико приближавање држави може ограничити преко потребно неутрално деловање ових недржавних актера. Стиче се утисак и да државе показују све веће разумевање за деловање и значај невладиних организација, па се у многим међународним и регионалним уговорима посвећеним заштити животне средине примећује постојање одредби које предвиђају различите облике сарадње између државних органа и невладиних организација. Важно је истаћи и право невладиних организација на приступ информацијама из области заштите животне средине. Деловање невладиних организација у области животне средине значајно је не само са аспекта кориговања неадекватне праксе држава у овој области, него и за кориговање неадекватне праксе мултинационалних компанија. У овом делу монографије разматрају се и питања климатских парница, као и кампање усмерене на еколошко пословање мултинационалних компанија.

Пети део монографије „Невладине организације и изградња институције: Међународни кривични суд” бави се улогом невладиних организација у процесу изградње и успостављања Међународног кривичног суда. Идеја оснивања овакве институције била је предмет неслагања и контроверзи. Невладине организације биле су активно укључене у процес оснивања Међународног кривичног суда од самог почетка преговора. Пресудно за њихов успех у овом процесу било је организовање у НВО Коалицију за Међународни кривични суд. Путем удруживања, заузимања заједничких ставова и залагања за регулисање одређених питања у Статуту Међународног кривичног суда, невладине

организације постигле су знатно већи успех него што би постигле самосталним деловањем. Тенденција удруживања и организовања у групе постојала је и када је реч о регулисању одређених питања Статута, попут ефикасније заштите жена и принципа родне правде. Улога невладиних организација није окончана оснивањем Међународног кривичног суда. Њихово учешће постоји и када је реч о неформалним консултацијама са органима Суда, а од великог значаја је сарадња са жртвама и сведоцима, достављање информација тужилаштву, као и одржавање обука за службенике Суда. Све врсте невладиних организација могу дати одређену врсту доприноса у сарадњи са Међународним кривичним судом. Велике невладине организације поседују ресурсе, разгранату мрежу контаката и могућности за брзо и ефикасно деловање. С друге стране, мање, локалне невладине организације могу имати приступ терену, боље познају локална дешавања и поседују знање локалних језика.

Шести део монографије носи наслов „Да ли се прогрес може зауставити: невладине организације и Савет безбедности Уједињених нација?“. Савет безбедности, услед своје структуре и правила процедуре, има репутацију комплексног, елитистичког и нетранспарентног органа. На прави поглед сарадња невладиних организација и оваквог органа деловала је као неостварива могућност. И овога пута кључ њихове активности било је организовање у радну групу. Неуспехом процеса реформе Савета безбедности, Радна група невладиних организација одлучила је да се посвети успостављању механизма сарадње са Саветом безбедности. Уз помоћ серије састанака са високим званичницима и делегатима из редова Савета безбедности, постепено су се успостављали неформални облици сарадње. У овом делу монографије разматрају се постојећи механизми неформалне сарадње, који подразумевају неформалне консултације, Ариа формула састанке, билатералне састанке, *naming and shaming*, као и сарадњу у области хуманитарне помоћи. Невладине организације оствариле су утицај на одлуке Савета безбедности, посебно када је реч о положају и заштити жена и деце у оружаним сукобима. Њихово деловање поправило је статистику и када је реч о укључености жена и женских организација у активности Савета безбедности. Предмет разматрања ове тематске целине су и могућности успостављања формалних механизма сарадње између невладиних организација и Савета безбедности.

Све до сада наведено указује да су невладине организације показале висок степен иницијативе када је реч о развоју многих питања из области међународног права. Стиче се утисак да су користиле и искористиле сваку могућност да делују, реагују, скрећу пажњу, учествују и дају допринос. Промене које је донела друга половина 20. века показале су тромост и спорост државе као најважнијег субјекта међународног права. Држава није реаговала довољно ефикасно, па је, у циљу прогресивног развоја међународног права, неопходно присуство и деловање недржавних актера, као што су невладине организације.

Области у којима су невладине организације деловале и оне у којима имају могућности да остваре свој пуни потенцијал знатно су шире од области које су обухваћене монографијом. Невладине организације искористиле су све бенефите који произилазе из недостатка њиховог статуса у међународном праву, а њихов успон у области међународног права не показује тенденцију успоравања. Напротив, постојећи механизми сарадње са органом као што је Савет безбедности показују њихову тежњу и амбицију да буду присутне и заступљене на свим нивоима, укључујући и онај највиши. Стицањем консултативног статуса у Уједињеним нацијама постале су једна врста међународноправног хибрида у односу на остале недржавне актере. Њихове карактеристике нису још увек карактеристике субјекта међународног права, али су километрима далеко од обичног објекта међународног права.

Жеља ауторке је да овом монографијом скрене пажњу академској заједници на важне аспекте везане за улогу и допринос невладиних организација у развоју међународног права. Нека од питања која могу подстаћи читаоце на размишљање су питање трансформације субјекта међународног права, концепт ограниченог субјекта међународног права, будућност класичног међународног права, нова питања међународног права чијем развоју могу допринети иницијативе невладиних организација итд. Монографија је намењена истраживачима из области међународног права, али може бити занимљива и за колеге и радознале студенте права, политичких наука и безбедности.

Надам се да ћете уживати у читању!

1. ПОЈАМ И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ НЕВЛАДИНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

Појам невладиних организација

Почетком ратних дешавања у бившој Југославији могао се стећи утисак о изненадној експанзији невладиних организација у региону Балкана и југоисточне Европе. У штампаним и писаним медијима све интензивније се говорило о њиховом постојању и деловању. Њихово постојање, активности и циљеви били су прилична мистерија за поднебље југоисточне Европе. Према речима Јелице Минић, некадашње председнице Европског покрета у Србији, једне од првих невладиних организација у региону, током ратних година и распада Југославије деведесетих, посао у невладином сектору био је „чак и опасан јер се активистима претило и смрћу”.² У домаћој јавности ове организације често карактерисане су као „страни плаћеници”, „издајници”, „рокфелери” или „сорошевици”. Према подацима Агенције за привредне регистре, у Србији тренутно постоји око 36.500 регистрованих удружења, односно добровољних и невладиних недобитних организација.³ За разлику од мање повољне репутације која их прати у региону југоисточне Европе, у већем делу света невладине организације признате су као један од најважнијих недржавних актера у областима развоја, људских права, заштите животне средине, евроинтеграција, демократизације, борбе против корупције и многих других питања у областима међународног права и међународних

² Marija Janković, Svetski dan nevladinih organizacija i Srbija: Kako su nastale i koliko menjaju društvo, *BBC news na srpskom*, 27. februar 2022. Dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-60478748> 11. 10. 2023.

³ Tamara Tankosić, U Srbiji ima oko 36.500 udruženja – kako se finansiraju i koliko je to transparentno, *RTS*, 02. 12. 2022. Dostupno na: <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/5041407/u-srbiji-ima-oko-36500-udruzenja--kako-se-finansiraju-i-koliko-je-to-transparentno-.html> 11. 10. 2023.

односа. Познате су и по утицају на токове унутрашње и међународне политике. Један од циљева ове књиге је приближавање тематике невладиних организација ширем кругу читалаца и указивање на њихов положај, утицај који имају и изазове са којима се суочавају у области међународног права. Управо због тога треба почети од најосновнијег – шта су то невладине организације (НВО)?

Растући значај невладиних организација у међународном праву и међународним односима у последњих неколико деценија истакао је потребу за одређивањем њихове дефиниције, као полазне тачке на основу које би се разликовале од међународних организација и осталих недржавних актера. Мноштво невладиних организација, њихови различити циљеви и различити начини на које врше своје активности додатна су препрека у погледу дефинисања овог појма. Поједини теоретичари сматрају да се невладине организације најбоље могу дефинисати описујући њихову улогу у друштву и циљеве којима су посвећене. Други део сматра да је овакав принцип погрешан, имајући у виду да улога и активности НВО нису дефинисане ни у једном међународноправном документу.⁴

Општеприхваћена дефиниција невладиних организација не постоји. У најширем смислу НВО се могу окарактерисати као „удружења грађана у која се они укључују да би остварили и задовољили неке своје приватне и опште друштвене интересе, мотиве и потребе. Та удружења имају статус правног лица (институционализована су), одвојена су од државе, непрофитног, некомерцијалног и непартијског су карактера, заснована на добровољном раду и улагању средстава”.⁵ Као такве, НВО су окарактерисане као „организације од ширег друштвеног значаја” којима се не може оспорити „њихов политички значај, односно шири друштвени значај, без обзира на подручје конкретне делатности”.⁶ НВО

⁴ Emeka Adibe, Obinne Obiefuna, Non-Governmental Organisations (NGOs) and Global Social Change - Theoretical Foundations and Practical Considerations, *Nnamdi Azikiwe University Journal of International Law and Jurisprudence (NAUJILJ)*, Vol. 3, 2012, pp. 1-14 (2).

⁵ Žarko Paunović, *Невладине организације – Потреба или завера*, Демократска странка/ истраживачко издавачки центар, Београд, 2007, стр. 6.

⁶ Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Међународно јавно право*, Научна књига, Београд, 1986, стр. 133.

делују независно од влада и држава, те овај појам често користе државни органи како би описали организације и ентитете чије је деловање независно од државних органа. Правни основ за настанак НВО огледа се „у праву човека и грађанина на слободу удруживања и деловања са другим људима, која заједно са основним слободама и правима представља почетак развоја модерног демократског друштва”.⁷

У недостатку општеприхваћене дефиниције, многа тела и ентитети описују се као невладине организације. Из тог разлога овај појам може имати различите конотације у различитим околностима. Ипак, постоје неке основне карактеристике појма невладине организације.

Пре свега, НВО мора бити независна од директне контроле било које владе. НВО не може бити конституисана као политичка странка, мора бити непрофитног карактера и не може имати карактер криминалне групе, посебно не насилне. У пракси се може јавити велики број граничних случајева, који могу довести у питање својства неке организације као невладине организације. Тако се, на пример, неке НВО могу блиско идентификовати са политичком странком; многе НВО остварују приход од комерцијалних активности, посебно од консултантских уговора или продаје публикација, док један број НВО може бити повезан са насилним политичким протестима. Међутим, у светлу општеприхваћених карактеристика овог појма, НВО никада није конституисана као владина организација, политичка партија, компанија која има за циљ остваривање профита, криминална организација или герилска група. НВО је „независно добровољно удружење људи који делују заједно на континуираној основи, за неке заједничке сврхе, осим за постизање државне функције, остваривање профита или незаконите активности”.⁸

Неки аутори сматрају да организација треба да испуни седам критеријума како би се могла окарактерисати као невладина:

⁷ Žarko Paunović, *Neprofitne organizacije - prilog pojmovnom razjašnjenju*, *FPN Godišnjak*, br. 6, 2011, str. 251-262 (255).

⁸ Peter Willets, *What is a Non-Governmental Organization?*, Output from the Research Project on Civil Society Networks in Global Governance, City University London, 2003. Dostupno na: <http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/CS-NTWKS/NGO-ART.HTM> 03. 10. 2022.

- (1) формални критеријум (организација мора бити регистрована);
- (2) приватни карактер (одвојеност од владе);
- (3) непрофитност (циљ организације није финансијска добит);
- (4) самоуправност (у приватном власништву);
- (5) добровољност;
- (6) нерелигиозни карактер;
- (7) одвојеност од политике (организација није укључена у промоцију кандидата на изборима или друге врсте политичких активности).⁹

Израз „невладина организација” први пут је употребљен 1942. године у службеном документу Сједињених Америчких Држава у Памфлету бр. 3, у серији Образовање и народна одбрана коју је издала Федерална безбедносна агенција Уреда за образовање САД под насловом „Невладини извори информација о националној одбрани”. У том документу државни органи први пут су у званичним публикацијама направили разлику између владиних и невладиних организација и извора информисања, али није дефинисано шта се подразумева под невладином организацијом.¹⁰ Изузев овог документа, појам „невладина организација” није био у широј употреби све до оснивања Уједињених нација 1945. године. Чланом 71. Повеље УН први пут је званично у неком акту међународног права употребљен овај појам. Наведеним чланом предвиђа се да Економски и социјални савет може закључити потребне споразуме ради консултовања са невладиним организацијама заинтересованим за питања која улазе у оквир његове надлежности. Такви споразуми могу се правити са међународним организацијама и, кад томе има места, са националним организацијама после консултовања са заинтересованим чланом Уједињених нација.

⁹ Norhasni Zainal Abiddin, Irmohizam Ibrahim and Shahrul Azuwar Abdul Aziz, Non-Governmental Organisations (NGOs) and Their Part towards Sustainable Community Development, *Sustainability*, 2022, 14, 4386, p. 1. <https://doi.org/10.3390/su14084386>

¹⁰ María Olivo U., Evolution on the term Non Governmental Organization (NGO), *Revista Venezolana de Análisis de Coyuntura*, vol. XIII, núm. 2, julio-diciembre, 2007, pp. 97-121 (97).

У зависности од опсега деловања, НВО се могу поделити на националне и међународне. Националне НВО делују на територији једне државе и у складу са правним нормама те државе. С друге стране, међународне НВО подразумевају институционални облик међународне сарадње чији субјекти нису државе. У својству оснивача се јављају појединци, групе или удружења из различитих држава са циљем остваривања заједничких интереса. У Резолуцији 288В (Х) Економског и социјалног савета из 1950. године појам међународне невладине организације је одређен на одричан начин – свака међународна организација која није створена међувладиним уговором сматраће се међународном невладином организацијом. Овакво дефинисање међународних НВО носи две важне карактеристике – сталност и трајну организованост. По овим особинама међународне НВО разликују се од транснационалних политичких покрета и транснационалних верских организација.¹¹

Многе међународне НВО имају широк политички значај јер су у великом броју случајева и групе за притисак и желе утицати на међународну заједницу у циљу побољшања положаја својих чланова и унапређења питања за које се залажу. Међународне НВО могу представљати и интересе лица са одређеним карактеристикама. Тако нпр. године одређују чланство у међународним омладинским организацијама, док пол представља карактеристику која удружује невладине организације које се баве правима и положајем жена. С друге стране, међународне НВО не морају бити везане само за карактеристике свог чланства, него могу тежити и неким општим циљевима. Тако се организације младих, жена, наставника, хемичара итд. не морају бавити искључиво статусом својих чланова и унапређењем њиховог положаја. Истовремено могу настојати да допринесу остваривању и важних међународних вредности, као што су мир, безбедност или развој међународне сарадње.¹²

Појам „невладина организација“ је најприсутнији у широј употреби. Међутим, треба напоменути да овај појам није и једини. У теорији и

¹¹ Детаљније: Иван Гвозденовић, Инес Миладиновић, Међународне невладине организације – феномен савременог доба, *Војно дело*, бр. 4, 2015, стр. 75–96 (80).

¹² Детаљније: *Исто*, стр. 81.

пракси заступљени су и појмови „непрофитне организације“, „организације цивилног друштва“, „организације грађанског сектора“, „добровољне организације“ и „трећег сектора“. У САД се углавном користи појам „непрофитне организације“. На овом подручју тржиште представља важан фактор, те организације грађана имају бројне фискалне погодности уколико је њихово деловање некомерцијалног карактера и за јавно добро. Употреба појма „непрофитна организација“ предмет је критике из више разлога. Реч „непрофитна“ не говори ништа о сврси организације, а једино одређује оно што организација није. Употреба појма „непрофитна организација“ код лаика има за фокус профит, односно одсуство профита као битног елемента. Сврха, циљеви и остале важне карактеристике организације на тај начин остају у другом плану. У Великој Британији заступљен је појам „добровољне организације“ или „добročинства“ (*charity*). Ова држава има дугу традицију волонтирања и добротворног рада који је заснован на хришћанским вредностима и развијено законодавство које се односи на добровољне, волонтерске активности.¹³ Као један од синонима за НВО у употреби је и појам „трећи сектор“. Основа појма „трећи сектор“ је у економији. Посматрано из економске перспективе, може се извршити подела на три врсте сектора – први сектор је држава, други тржиште, а трећи сектор представљају приватне организације које делују на тржишту. Теоретичари сматрају да је појам „трећи сектор“ неисправан јер првенствено има у виду организације чији је циљ постизање профита, што није случај са невладиним организацијама.¹⁴ Такође, и употреба појма „организације грађанског сектора“ наилази на замерке. Овај појам се користи како би се објаснио карактер организације коју су основали грађани за добробит и интересе других грађана. На први поглед појам „организације грађанског сектора“ има за циљ да истакне деловање организација у интересу грађана и да их јасно и недвосмислено одвоји од утицаја државе и пословног сектора. Теоретичари се не слажу са

¹³ David Lewis, *Nongovernmental Organizations, Definition and History*, in: Helmut K. Anheier, Stefan Toepler, *International Encyclopedia of Civil Society*, Springer, New York, 2010, pp. 1056-1062 (1056).

¹⁴ Evandro Oliveira, *The Instigatory Theory of NGO Communication – Strategic Communication in Civil Society Organizations*, Springer VS, Wiesbaden, 2019, p. 33.

оваквим резоновањем истичући да многе организације грађанског сектора финансирају државе и предузећа, те да одређене „организације грађанског сектора” често отворено и непријатељски делују према независно организованим удружењима грађана.¹⁵

У зависности од држава и региона постоје различити степени отворености и поверења према НВО, што се одражава и на појам који се за њих користи. Тако су, на пример, у Кини невладине организације посматране као иностране организације чије је деловање усмерено против владе или као различите групе за лобирање. Није страно да се у кинеским медијима када је реч о невладиним организацијама користи појам „противвладина организација”.¹⁶

С друге стране, многи представници НВО изражавају незадовољство према раширеној употреби појма „невладина организација”, сматрајући да означава групе које нису повезане са државним органима. Према оваквим ставовима, НВО су много више од удружења која нису повезана са државом, па се предлаже употреба термина „организације цивилног друштва” или „покрети за грађанска права”.¹⁷ Један од разлога зашто се може разумети широка употреба појма „невладине организације” јесте покушај разликовања и одвајања од држава, које су, као тековина Вестфалског система међународног права, једини и искључиви субјекти међународног права. Треба истаћи и да општеприхваћен појам невладине организације садржи један крупан недостатак. Бивајући означене као „невладине” и одвојене од државе, ове организације садрже непријатељски призив и као такве су унапред означене као неподобни партнери и актери у процесу развоја међународног права.¹⁸

¹⁵ Pawel Zaleski, *Global Non-governmental Administrative System: Geosociology of the Third Sector*, in: Gawin, Dariusz & Glinski, Piotr (eds.), *Civil Society in the Making*, IFiS Publishers, Warszawa, 2006.

¹⁶ Evandro Oliveira, *The Instigatory Theory of NGO Communication – Strategic Communication in Civil Society Organizations*, op. cit., p. 34.

¹⁷ Emeka Adibe, Obinne Obiefuna, *Non-Governmental Organisations (NGOs) and Global Social Change – Theoretical Foundations and Practical Considerations*, op. cit., p. 2.

¹⁸ *Ibidem*.

Питање независности невладиних организација

Један од најконтроверзнијих елемената НВО је питање њихове независности, односно утицаја владе и других недржавних актера на њихов рад и деловање. Дешава се да владе понекад покушавају да утичу на активности НВО у одређеној области, оснивањем НВО које промовишу њихову политику. У англосаксонској литератури се за ову појаву користи термин *governmental organized NGO* или *GONGO*, што означава невладину организацију коју организује и оснива влада. Имајући у виду општеприхваћене карактеристике појма НВО, одсуство контроле државе је својство које се мора подразумевати. Финансирање ових организација од државе постепено би довело до губитка независности и наметања контроле. Партнерство и различити облици сарадње државе и НВО су противни самој природи и циљевима постојања невладиних организација. Партнерство са државом може довести у питање улогу НВО као представника интереса друштва, те умањити њихову финансијску независност и својство ентитета који је основан да буде одвојен и независан у односу на државу.

Теорија и идеални теоријски концепти су једно, док је реалност знатно другачија. Чињеница је да НВО добијају за своје активности финансијска средства од држава. Светски просек у погледу удела државног финансирања невладиних организација је 42%. Велика Британија удео у финансирању невладиних организација одржава на 50%, док Норвешка, доскоро једна од водећих држава донатора међународних невладиних организација, неке од њих подржава са скоро 90%.¹⁹

С друге стране, постоје и одређене области у којима је подршка невладиним организацијама и финансирање од државе неопходно. Као добар пример за ове случајеве могу се навести НВО које делују у областима развоја и хуманитарне помоћи. Овим организацијама потребна су средства за вођење оперативних програма и велика већина хуманитарних и развојних НВО прихвата финансијска средства држава.²⁰ Тако је, на пример, према истраживању спроведеном у 32

¹⁹ Jelena Vićentić, *Neokolonijalne prakse međunarodnih nevladinih organizacija na početku XXI veka*, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2021, str. 64.

²⁰ Peter Willets, *What is a Non-Governmental Organization?*, op. cit.

државе крајем деведесетих година 20. века, највећи део прихода невладиног сектора у области социјалне заштите потицао од државних средстава (преко 44%), затим од наплате услуга корисницима (37%), док је најмањи део прихода остварен из приватних филантропских извора (19%). У развијеним државама Западне Европе удео државног финансирања је још већи (преко 56%), док је у државама Источне Европе овај удео био приметно нижи (33%). Високо учешће државе у финансирању невладиног сектора у развијеним државама може се објаснити присуством и утицајем религијских организација, а посебно католичке цркве. Под овим утицајем у неким државама значајан део социјалне заштите каналише се преко невладиног сектора, па у неким државама постоји и законска обавеза да се у сфери социјалне заштите извршна власт прво обрати невладиним организацијама.²¹

Важно је истаћи да владе могу користити финансирање као суптилно средство за обесхрабтивање лобирања. Имајући у виду да су невладином сектору неопходна финансијска средства за рад, могућност губитка финансија је јак сигнал за узбуну и дисциплиновање НВО. Финансирање од државе уједно је и импулс за смањену политичку активност невладиног сектора. Идентична ситуација може да настане и када су у питању друге врсте донатора. Свака могућност укидања финансирања свакако није нимало пријатна за невладин сектор.

НВО могу бирати изворе финансирања на основу циљева и идеологије. Организације које желе да се укључе у радикалније политичке активности, мање су спремне да прихвате државно финансирање из страха да ће то имати негативан и ограничавајући утицај на њихове активности. Невладине организације које се баве заштитом животне средине избегавају уплитање влада како би задржале своју аутономију, легитимитет и независност. Присуство утицаја државе и државног новца варира у зависности од области којом се НВО баве. Ситуација је слична и када је реч о НВО које баве развојем и заштитом људских права. Област људских права изузетно је осетљива и било би штетно и контрапродуктивно да НВО из ове области примају

²¹ Gordana Matković, Milica Stranjaković, Vera Kovačević, *Uloga nevladinih organizacija u pružanju usluga socijalne zaštite*, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd, 2009, str. 31.

финансијска средства од држава. Њихова неутралност, циљеви, деловање и принципи били би озбиљно доведени у питање. Amnesty International, једна од глобално најпознатијих НВО која се бави заштитом људских права, има строга правила о неприхватању државног финансирања за обављање активности. Велика већина прихода ове НВО долази од малих донација приватних лица. Током 2022. године више од 1,5 милиона појединаца уплатило је донације у просечном износу од око 15,28 евра. Ова НВО је 2022. године обезбедила 384 милиона евра за рад на људским правима, што представља повећање од 8% у односу на 2021, упркос повећању трошкова живота и високим стопама инфлације. Приходи од појединаца чине најважнији начин финансирања ове организације (око 70%), али не и једини. Тако се Amnesty International финансира и путем легата и завештања (12%), путем грантова од фондација (7%), великих донора (4%) и других извора финансирања (7%).²²

Повећање броја НВО на глобалном нивоу створило је међу њима и извесну конкуренцију. Као резултат, многе НВО почеле су да се такмиче за ресурсе и владине уговоре, започињући тржишну логику деловања и захтевајући већу подршку и кредибилитет у друштву.²³ Овакав начин функционисања НВО може се краткорочно показати као ефикасан и лукративан, међутим на дуже стазе може довести до губитка кредибилитета не само једне, појединачне НВО, него и свих НВО које делују у једној држави или региону.

Аутори који се баве изучавањем НВО указују и на појам тзв. донаторске суше (*donor drought*). Овај појам подразумева драстично умањење донаторских средстава након иницијалног донаторског обиља. Донаторска суша јавља се и у случајевима када донатори поставе другачије приоритете или пажњу усмере на нека друга питања. Промене донаторских приоритета значајно утичу на буџете НВО. У неким случајевима променом приоритета једна групација НВО може

²² Amnesty International, Our Finances. Dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/about-us/finances-and-pay/> 22. 04. 2024.

²³ Joaquim Fontes Filho, Fundacao Getulio Vargas, Role and limitations of NGOs in partnership with the state, *Revista Estudos de Políticas Públicas*, No. 1, Vol. 3, 2017, pp. 1-10 (6). <http://dx.doi.org/10.5354/0719-6296.2017.46360>

бити на губитку, док ће друге добити више средстава. Тако је, на пример, у Јужној Африци забележено давање приоритета социјалним услугама у периоду након 2000. године, на штрб финансирања организација које промовишу људска права, или се баве истраживањем или другим видовима заговарања.²⁴

Деловање НВО у друштвима са нижим степеном демократске културе често може бити пропраћено бројним потешкоћама. У оваквим окружењима НВО веома тешко делују независно, без притисака државних органа. Теоретичари истичу најразличитије врсте тактика и маневара којима се НВО служе како би у оваквим окружењима опстале. У друштвима са нижим степеном демократске културе НВО се налазе између две крајности. С једне стране, морају да прибаве међународна средства која су углавном резервисана за пројекте демократизације, па из тог разлога склапају савезе са међународним агенцијама. С друге стране, често се укључују у недемократске институције у државама у којима делују, како би избегле прогон или затварање од државних органа.²⁵ Како би створиле услове за своје деловање, НВО често играју за два међусобно супротстављена тима. Као примери за овакав вид маневрисања често се наводе НВО из региона Кавказа и Централне Азије.

Државе могу (не)одговарајућим законодавним оквирима веома утицати на активности и начине деловања НВО. Један од најбољих примера за ову тврдњу је Русија, која је репресивним законодавством знатно ограничила постојање невладиног сектора. Русија је 2012. године усвојила Закон о страним агентима, према чијим одредбама јавна удружења која примају средства и другу имовину од страних извора и учествују у политичким активностима које се спроводе на територији Руске Федерације дужна су да се изјасне као страни агенти. Од јуна 2014. године оне који то не ураде Министарство правде може принудно регистровати као такве. Накнадни закони проширили су концепт страног агента са НВО на друге категорије актера, попут медијских

²⁴ Jelena Vićentić, *Neokolonijalne prakse međunarodnih nevladinih organizacija na početku XXI veka*, op. cit., str. 66.

²⁵ Детаљније: Iveta Silova, *Contested Alliances: International NGOs and Authoritarian Governments in the Era of Globalization*, *Current Issues in Comparative Education*, Vol. 10 (1/2), Fall 2007/Spring 2008, pp. 26-31 (27).

кућа, појединачних новинара, блогера и индивидуалних активиста. Са оваквом праксом настављено је и 2015. године, када је усвојен Закон о непожељним организацијама који практично искључује деловање бројних НВО у Русији. Непожељним се сматрају организације које угрожавају уставни поредак Руске Федерације, њене одбрамбене способности или државну безбедност. Одредбе Закона о страним агентима не забрањују руским невладиним организацијама да примају инострану помоћ, али им у великој мери отежавају рад и доводе у опасност од кршења закона. Оваква законодавна решења створила су поделу између званично толерисаних „друштвених“ НВО, чије су вредности усклађене са вредностима Кремља, и „политичких“ НВО, чије присуство и деловање није пожељно.²⁶ Законодавни оквири ненаклоњени невладином сектору могу створити проблеме и у државама са дугом традицијом невладиног организовања. У Аустралији је 2003. године постојао предлог закона који је био усмерен на одузимање статуса добротворног удружења НВО које се баве заговарањем. Услед бурних критика јавности, предлог је повучен.²⁷

Да ли може постојати окружење у коме државе и НВО могу сарађивати и вршити своје улоге уз обострано разумевање и без „непријатељства“? У идеалном свету присуство НВО, као тела са другачијим интересима од интереса државе, даје већи степен транспарентности и легитимитет многим државним процесима и иницијативама. НВО би требало да буду актери који би указивали на неодговарајућу праксу државе, што у области унутрашњег, што у сфери међународног права. Оне учествују на међународним конференцијама, добију приступ одабраним информацијама и износе своје ставове о тачкама дневног реда. То помаже прикривању демократског дефицита. НВО критикују владе и постављају

²⁶ Martin Russell, 'Foreign agents' and 'undesirables' Russian civil society in danger of extinction?, European Parliament Briefing, March 2022. Dostupno na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729297/EPRS_BRI\(2022\)729297_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729297/EPRS_BRI(2022)729297_EN.pdf) 25. 12. 2023.

²⁷ Elizabeth Bloodgood, Joannie Tremblay-Boire, Does government funding depoliticize non-governmental organizations? Examining evidence from Europe, *European Political Science Review*, 9:3, 2017, pp. 401-424 (404).

алтернативне захтеве, што такође појачава привид демократије. Када влада консултује НВО о важним међународним питањима, то сугерише да су у највећој могућој мери узети у обзир и ставови опозиције.²⁸ Консултовање невладиног сектора свакако ствара привид демократије.

Још један од контроверзних елемената НВО је питање репрезентације. Кога уопште представљају НВО? Да ли ове организације представљају лица чији се глас не чује, потлачене и угњетаване? Да ли представљају своје чланство и донаторе? Већина НВО би тврдила да делује у име својих чланова, донатора или клијената. С друге стране, питање је у којој мери све наведене категорије „представљених“ заиста утичу на одлуке и правце деловања НВО. Уколико се под појмом репрезентације подразумева значајније учешће чланова, донатора или клијената у одлукама и правцима деловања НВО, велика већина НВО не би испунила овај услов.²⁹

Када је реч о НВО чији је највећи део средстава финансиран од државе, да ли се може рећи да та НВО представља чланство или лица чији се глас не чује? Да ли поједине НВО представљају државу и интересе државе? Наравно, ниједна НВО никада на ово питање не би дала потврдан одговор. Теоретичари указују да НВО, поред одсуства јасно одређене репрезентације, недостају и друга обележја демократије: регулисани механизми за интерну дебату, опозиција, међуинституционална контрола и независна процена политика или лидера.³⁰

Имајући у виду раскорак који постоји између теоријске дефиниције НВО и реалности коју носи пракса, јасни су разлози због којих НВО представљају предмет критике и контроверзе. Њихова независност може се врло лако довести у питање. Оправдано је запитати се да ли

²⁸ Peter Niggli and André Rothenbühler, Do the NGOs Have a Problem of Legitimacy?, *Global Policy Forum*, December 2003. Dostupno na: <https://archive.globalpolicy.org/ngos/credib/2003/1203problem.htm> 25. 12. 2023.

²⁹ Bob Clifford, NGO Representation and Accountability, Essey Prepared for NGOs, International Security, and Global Governance An International Workshop Sponsored by American Institute of Contemporary German Studies (AICGS) and Elfriede Dräger Memorial Foundation Johns Hopkins University October 9, 2007, p. 3. Dostupno na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id1023021 09. 08. 2024.

³⁰ *Ibidem*.

НВО могу остати независне уколико финансијски зависе од држава или уколико се са сигурношћу не зна кога представљају. Ово питање не би требало да баца сенку на доприносе које НВО могу дати када је реч о развоју међународног права.

Невладине организације кроз историју

О улози и значају НВО на међународном нивоу више се говори последњих неколико деценија. У последње три деценије НВО су постале предмет интензивнијег изучавања правних, политичких, безбедносних и социолошких наука.

Интересовање за НВО је релативно нова појава, али је неопходно истаћи да НВО нису творевина новог доба. Многобројни стереотипи и тврдње о НВО као појави савременог доба не могу се сматрати исправним. Чињеница је да велики број међународних НВО започиње видљивије и утицајније деловање по завршетку Другог светског рата. Неке од њих, као што је случај са Amnesty International, делују у више од 150 држава света. Друге, попут BRAC-а, имају преко 120 хиљада запослених и баве се питањима која се тичу 126 милиона људи.³¹ Пут до ових импресивних бројки није био нимало једноставан. Међународне НВО имају дугу и бурну историју, која их је често стављала у центар кључних трансформација које су обликовале међународно друштво у последња два века.³²

Најраније деловање НВО забележено је почетком 18. века.

У том периоду НВО су деловале широм европског континента у форми институција религијског карактера, мисионарских удружења, научних друштава, братстава и хуманитарних организација. Нека удружења из тог периода, попут Краљевског друштва из Лондона или Друштва слободних зидара, имала су чланство широм Европе и атлантског региона. Период средине и касног 18. века донео је помаке

³¹ Thomas Davies, *Non-Governmental Organizations: A Long and Turbulent History*, *TheDotGood*, 26. 05. 2017. Dostupno na: <https://thedotgood.net/ngos-a-long-and-turbulent-history/> 15. 10. 2023.

³² *Ibidem*.

у погледу развоја НВО. За тај период историје карактеристичан је пораст технолошког, економског и друштвеног развоја, што је довело до трансформације и настанка нових области деловања НВО. Теоретичари сматрају да опсег деловања НВО у том периоду карактерише разноврсност, специјалност и одсуство религије као најзначајнијег елемента и циља приликом оснивања удружења. Тај период карактеришу први позитивни помаци у погледу развоја људских права. Оснивају се прве организације и удружења која се баве укидањем ропства. Тако је 1755. године дошло до оснивања Пенсилванијског друштва за развој забране ропства (*Pennsylvania Society for Promoting the Abolition of Slavery*). У Великој Британији је основано Друштво за укидање трговине робљем 1787. године. Инспирирано британским Друштвом за укидање трговине робљем, годину дана касније, 1788, у Француској је основано Друштво пријатеља црнаца (*Société des amis des Noirs*) у циљу укидања институције ропства у француским прекоморским колонијама и укидања улоге Француске у атлантској трговини робљем.³³ НВО у том периоду нису биле усмерене само ка развоју и унапређењу људских права. Оснивају се и НВО чије је деловање било усмерено ка развоју уметности, сарадње и удруживања, промоције мира, заштите права домородачког становништва, еманципације жена, развоја права на самоопредељење, помоћи утопљеницима итд. Револуције по којима је карактеристичан тај период допринеле су развоју међународног удруживања, док је развој међународне трговине олакшао размену идеја између држава и сарадњу између различитих континената. Проширује се и географски опсег деловања НВО, те се нове и прогресивне идеје преносе са европског на азијски континент и обрнуто.³⁴

Период раног 19. века карактеристичан је по оснивању НВО које су се бавиле промоцијом идеје мира. Америчко друштво за мир (*American Peace Society*) основано је 1828. године. Неколико деценија касније, 1866, дошло је до оснивања Универзалне мировне уније. Мировна друштва

³³ Steve Charnovitz, *Two Centuries of Participation: NGOs and International Governance*, *Michigan Journal of International Law*, Vol. 18, Issue 2, 1997, pp. 184-268 (192).

³⁴ Thomas Davies, *NGOs A New History of Transnational Civil Society*, Oxford University Press, New York, 2014, pp. 23-24.

из тог периода имала су велики утицај на развој међународног права и међународних организација и снажно су подржавала идеју међународне арбитраже. Америчко друштво за мир развило је план за оснивање Сталног арбитражног суда. По завршетку Кримског рата 1856. године мировне групе успешно су се залагале за клаузулу о медијацији у мировном споразуму који је уследио.³⁵

Период 19. века карактеристичан је и по експанзији транснационалних НВО. Формирање Светске алијансе удружења младих хришћана 1855. године представља први случај међународне федерације националних НВО. Идејни творац организације био је Хенри Дунант, који је формирањем Црвеног крста оставио неизбрисив траг у свету невладиног организовања. Неке НВО које су основане у том периоду, попут Међународног олимпијског комитета, Међународног савета жена, Међународног института за социологију и Међународне асоцијације издавача, активно функционишу и данас. Транснационалне НВО се у великом броју формирају и у Азији, Северној и Латинској Америци. Такође, нека од удружења основана крајем 19. века у Америци и Азији још увек постоје и активно делују. Треба истаћи Теозофско друштво, основано 1875. у Њујорку, као и Јапанско удружење за међународно право, основано 1897. године. До краја 19. века у свету је било преко 200 транснационалних НВО.³⁶ Тај период карактеришу активности друштава која су се бавила радничким правима и питањима различитих аспеката слободне трговине. Најранији међународни скуп радника одржан је 1864. године и резултирао је оснивањем Међународног удружења радника. Имајући у виду убрзани развој технологије, комуникација између радника је олакшана, те је дошло до формирања транснационалних радничких удружења. Прво удружење тог типа била је Међународна федерација радника дувана, основана 1876. године. Друга транснационална удружења из тог периода фокусирали су се на различите аспекте међународног радног права и

³⁵ Steve Charnovitz, *Two Centuries of Participation: NGOs and International Governance*, op. cit., 193.

³⁶ Thomas Davies, *The Historical Development of NGOs*, in: Aynsley Kellow, Hannah Murphy-Gregory (eds.), *Handbook of Research on NGOs*, Edward Elgar Publishes, Cheltenham UK, Northampton, MA, USA, 2018, pp. 15-34 (18-19).

међународне економије, па су основана удружења попут Међународног конгреса о професионалним болестима (*The International Congress on Occupational Diseases*), Међународне федерације синдиката (*The International Federation of Trade Unions*) и друга.³⁷ У Великој Британији је Лига против кукуруза водила кампању за слободну трговину против рестриктивног система царина у периоду између 1838. и 1846. године. У том периоду оснивано је Удружење за слободну трговину у Француској, као и Белгијско удружење за комерцијалну слободу.³⁸

Касни 19. век карактеристичан је и по појави организација које су допринеле развоју међународног права. Тако долази до оснивања Института за међународно право (*The Institut de Droit International*), Удружења међународног права (*The International Law Association*), Удружења међународног права у Јапану, као и Америчког друштва за међународно право (*The American Society of International Law*).³⁹

Период 20. века доноси бројне историјске догађаје који ће заувек променити геополитичку карту света, али и неке нове развојне правце у погледу међународног права и међународних односа. Сви историјски догађаји који су се одиграли у 20. веку оставили су велики утицај на правце, деловање и развој НВО. Док је на европском тлу беснео Први светски рат, примат у погледу развоја и деловања НВО преузео је амерички континент. На Јамајци је дошло до формирања Универзалне асоцијације за побољшање положаја црнаца и Лиге афричких заједница. Ове организације имале су за циљ побољшање положаја свих црнаца, независно од њихове националности, као и остварење независности афричких држава. Катастрофалне последице Првог светског рата у Европи имале су одјек у правцу деловања НВО, које се окрећу хуманитарним активностима. У периоду после Првог светског рата основане су неке од светски најпознатијих НВО, као што су *Save the children*, Међународна федерација друштава Црвеног крста и

³⁷ Steve Charnovitz, *Two Centuries of Participation: NGOs and International Governance*, op. cit., 194.

³⁸ David Lewis, Nazneen Kanji, *Non-governmental Organizations and Development*, Routledge, New York, 2009, p. 32.

³⁹ Steve Charnovitz, *Two Centuries of Participation: NGOs and International Governance*, op. cit., 195.

Црвеног полумесеца 1919. године. Формиране су и организације које су позивале на промоцију мира, попут Женске међународне лиге за мир и слободу и Међународне федерације лиге националних друштава. Чланови Међународне федерације лиге националних друштава дали су велики допринос формирању Друштва народа 1920. године.⁴⁰

Друштво народа и НВО

У циљу спречавања будућих ратних разарања, 1920. године у Женеви је основано Друштво народа, прва универзална међународна организација. Пакт Друштва народа предвиђао је у члану 25 да су „чланице Друштва народа сагласне да подстичу и развијају сарадњу са овлашћеним добровољним националним организацијама Црвеног крста које за циљ имају побољшање здравља, спречавање болести и ублажавање патњи широм света“⁴¹ Овај члан, иако веома скроман, најдиректније се односио на сарадњу са невладиним организацијама.

У ширем смислу, члан 24 Пакта имао је много већи потенцијал када је реч о сарадњи са невладиним сектором. У том члану се наводи да „сви међународни бирои који су већ основани општим уговорима биће стављени под руководство Друштва ако се стране у таквим уговорима сагласе. Сви такви међународни бирои и све комисије за регулисање питања од међународног интереса које се даље оснивају биће стављене под руководство Лиге. У свим питањима од међународног интереса која су регулисана општом конвенцијом, али која нису стављена под контролу међународних бироа или комисија, Секретаријат Друштва ће, уз сагласност Савета и ако то желе стране, прикупљати и дистрибуирати све релевантне информације и пружиће сваку другу помоћ која може бити неопходна или пожељна.“⁴² Савет Друштва

⁴⁰ Thomas Davies, *The Historical Development of NGOs*, op. cit., p. 20.

⁴¹ The Covenant of the League of Nations (including Amendments adopted to December, 1924), Article 25. internet: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp 20. 10. 2023.

⁴² The Covenant of the League of Nations (including Amendments adopted to December, 1924), Article 24.

народа у једном периоду је сматрао да се одредба члана 24 може, ширим тумачењем, применити и на невладине организације, имајући у виду да оне нису спадале под појам међународних бироа који су основани међународним уговором. Тумачећи шире члан 24, Друштво народа могло би да стави под руководство и невладине организације. Убрзо се од ове замисли одустало. Савет Друштва народа дошао је до закључка да би стављање под надзор невладиних организација успорило њихов развој и сврху.⁴³

Основе са сарадњу НВО и Друштва народа се, са искључиво формалног аспекта, могу оценити као веома ограничене. С друге стране, имајући у виду да је Друштво народа организација која је основана по завршетку Првог светског рата, те да је реч о другој деценији 20. века, било какав облик сарадње са невладиним сектором може се оценити као врло позитиван корак у погледу развоја улоге и деловања НВО. Може се рећи да, упркос скромним дOMETИМА предвиђене сарадње са невладиним сектором у Пакту Друштва народа, ова организација постаје пионир у препознавању ширег друштвеног значаја НВО и потенцијала који ове организације могу имати у будућности.

У историји је остало забележено да је Друштво народа одржавало прилично добре односе са невладиним сектором, дајући му често и улогу која превазилази облике сарадње предвиђене Пактом. Тако је, на пример, Секретаријат Друштва народа објављивао тромесечне билтене који су бавили активностима и препорукама НВО, а често је слао и представнике да присуствују конференцијама НВО. Друштво народа је успоставило једну врсту полуформалног праћења рада НВО, те је, почевши од 1925. године, именovalo службеника који се бавио надгледањем односа са добровољним организацијама. Друштво народа је објављивало Приручник међународних организација, који је обухватао јавне, приватне и полујавне организације. Представници НВО често су позивани на састанке органа Друштва народа, иако, формално гледано, Друштво народа није имало никакву обавезу у погледу оваквих позива. Приликом присуства на састанцима Савета и Скупштине Друштва народа представници НВО нису могли

⁴³ Steve Charnovitz, *Two Centuries of Participation: NGOs and International Governance*, op. cit., p. 220.

учествовати у дебатама, нити постављати питања.⁴⁴ То се, посматрано на доста шири начин, може сматрати зачетком Ариа формула (*Arria formula*) састанака, који ће касније одржавати у Савету безбедности Уједињених нација. Како би олакшале сарадњу са Друштвом народа, многе НВО пресељавале су своје канцеларије у Женеви. Ради остварења својих циљева представници НВО користили су две врсте приступа. Чланови канцеларије у Женеви ступали су у директан контакт са представницима Друштва, док су чланови организације у матичној држави вршили лобирање код националних влада. Представници НВО учествовали су на конференцијама Друштва народа у многим областима – трговини, транспорту, здравству, питањима избеглица, жена, деце, права мањина, разоружања итд. Међународна трговинска комора (*International Trade Chamber*), једна од НВО која постоји и данас, подигла је сарадњу са Друштвом народа на виши ниво. Представници Друштва народа учествовали су на конференцијама које је организовала ова НВО, што је створило плодно тле за даљу сарадњу. С друге стране, када је Друштво народа организовало конференцију о олакшавању царинских формалности, 1923. године, представници Међународне трговинске коморе пружили су помоћ приликом организације. Заузврат, Међународној трговинској комори било је дозвољено да пошаље осам делегата на конференцију у статусу консултанта.⁴⁵

Друштво народа одржавало је сличне механизме сарадње са НВО и у области транспорта. Представници НВО које су се бавиле различитим облицима транспорта учествовале су на конференцијама Друштва народа, а њихове препоруке имале су одређен утицај приликом обликовања уговора. Друштво се бавило и питањима здравства, те је 1923. године основало своју здравствену организацију. Услед последица скорашњег рата, постратне економске кризе и Велике депресије, јавно здравље представљало је важно питање које је требало регулисати. Један од најважнијих циљева Здравствене организације била је сарадња са међународним друштвима Црвеног крста и другим сличним

⁴⁴ Детаљније о овом питању видети код: Steve Charnovitz, *Two Centuries of Participation: NGOs and International Governance*, op. cit., p. 221.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 223-224.

организацијама.⁴⁶ Друштво народа добило је велику подршку у области здравства од Рокфелер фондације. Сарадња ове НВО и Друштва народа постојала је у разноврсним питањима јавног здравља – епидемије, глади, потхрањености, заразних болести, смртности новорођенчади, епидемиолошке евиденције, политике јавног здравља и професионализације. Теоретичари описују финансијску помоћ Рокфелер фондације „као неопходну како би се осигурао континуитет активности Здравствене организације Друштва народа.“⁴⁷

НВО су имале значајну улогу у скретању пажње Друштва народа на питање избеглица и пружања помоћи. Ово питање иницирали су Међународни комитет Црвеног крста и Међународна федерација синдиката. Друштво народа позитивно је одговорило на ове иницијативе, те је дошло до успостављања институције Високог комесара за избеглице 1921. године.⁴⁸ Неколико невладиних организација које су се бавиле хуманитарним питањима развијале су идеју о оснивању Међународне хуманитарне уније. У овом случају иницијативе НВО показале су се успешним. Конференција за писање конвенције о успостављању међународне хуманитарне уније одржана је 1927. године. У припремном одбору учествовале су Лига друштава Црвеног крста и Међународни комитет Црвеног крста, које су на конференцији имале саветодавно својство.⁴⁹ Конвенција о успостављању Међународне хуманитарне уније (*Convention on the Establishment of the International Relief Union*) ступила је на снагу 1932. године. Главни циљ Међународне хуманитарне уније било је пружање прве помоћи и прикупљање средства и помоћи свих врста у великим несрећама чија изузетна тежина превазилази моћи и ресурсе погођених људи, као и подстицање проучавања превентивних мера против катастрофа и

⁴⁶ *Ibidem*, p. 227.

⁴⁷ Josep L. Barona, *The Rockefeller Foundation and the League of Nations: Public Health in Europe (1920-1945)*, *História debates e tendências*, vol. 21, no. 3, pp. 34-53, 2021. Pristupljeno sa: <https://www.redalyc.org/journal/5524/552472317003/html/21.10.2023>.

⁴⁸ Steve Charnovitz, *Two Centuries of Participation: NGOs and International Governance*, op. cit., p. 229.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 229.

подстицање свих народа на међусобну међународну помоћ.⁵⁰ За НВО је од велике важности члан 5, у којем се наводи да се у успостављању и раду Међународне хуманитарне уније предвиђа бесплатна сарадња са националним друштвима Црвеног крста и институција које се *de iure* или *de facto* састоје од таквих друштава, као и од свих других незваничних организација које могу пружити помоћ угроженом становништву, уколико је могуће у сарадњи са Црвеним крстом и осталим поменутиим организацијама.⁵¹

НВО су дале допринос у одржавању Светске конференције о разоружању, коју је Друштво народа одржало 1932. године. Велики број НВО формирао је сопствене комитете о разоружању, који су активно учествовали на отварању конференције. На самом отварању делегати НВО представили су можда највећу међународну петицију икада којом се захтевао успех Светске конференције о разоружању. Женска међународна лига за мир и слободу прикупила је више од 12 милиона потписа из преко 50 држава света, укључујући државе у Латинској Америци, Европи, Азији, Африци, САД и Аустралији. Делегати НВО говорили су на конференцији, а објављена је и публикација представника НВО о конференцији о разоружању. Сви комитети за разоружање НВО заједно су оформили Међународну консултативну групу за мир и разоружање, која је представљала јавно мишљење о разоружању преко 100 милиона људи широм света. Циљ групе је било одржавање великих демонстрација у Европи и Америци, како би се скренула пажња на проблем и потребу разоружања на глобалном нивоу. Напори НВО у погледу разоружања нису уродили плодом. У јеку одржавања масовних демонстрација Хитлер је повукао Немачку из Друштва народа и Светске конференције о разоружању. Приближавање Другог светског рата и напета ситуација између великих сила имала је утицај на активности НВО у оквиру Друштва народа. Теоретичари имају утисак да се Друштво народа уморило од превеликог ентузијазма НВО, а посебно од њихових тежњи да често

⁵⁰ Convention on the Establishment of the International Relief Union, Geneva, 12 July 1927. Član 2. Dostupno na: <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDGS/Volume%20II/LON/PARTII-26.en.pdf> 22. 10. 2023.

⁵¹ *Ibidem*.

организују демонстрације како би скренуле пажњу јавности на најважније светске проблеме. Тако већ 1936. године представници НВО нису више учествовали у раду националних комитета Друштва народа о социјалним питањима.⁵²

Допринос НВО у оквиру Друштва народа и њихова сарадња са овом организацијом може се оценити као успешна. НВО нису имале добру полазну основу за сарадњу са Друштвом народа. Суштински само један члан Пакта ове организације, члан 25, може се окарактерисати као усмерен према невладином сектору. Из тог разлога НВО су наступале са позиције потпуног аутсајдера. С друге стране, имајући у виду веома кратак период функционисања Друштва народа, закључак је да су НВО успеле да се наметну Друштву као партнери. Учешће НВО је у почетку било скромно – присуство на састанцима без права учешћа у дебатама. Имајући у виду да органи Друштва народа нису имали правну обавезу да уопште позивају НВО на своје састанке, овај гест је био значајан ветар у леђа даљем невладином учешћу у оквиру Друштва народа. Други значајан корак је чланство у различитим комисијама Друштва и учешће у саветодавном својству. Трећи, а можда најважнији корак за НВО, јесте утицај на области којима се Друштво народа бавило. Срж постојања НВО је скретање пажње на важне ствари, на питања која захтевају решење, или питања која нису регулисана на одговарајући начин. НВО имају улогу јавног заговарања. Оне својим постојањем и активностима шире неопходну свест и проблематику у погледу одређених питања. Да није било НВО, Друштво народа можда не би предузело одређене активности када је реч о питањима избеглица и пружању хуманитарне помоћи. На овај начин НВО су директно са званичницима владе и међународним службеницима радиле на регулисању важних међународноправних питања. Оваква врста сарадње и могућности утицаја још је значајнија имајући у виду временски период када се одвијала и чињеницу да су НВО биле недовољно позната врста недржавних актера.

⁵² Детаљније о сарадњи невладиних организација са Друштвом народа видети: Thomas Davies, *NGOs: A New History of Transnational Civil Society*, Oxford University Press, New York, 2014, pp. 108-110.

Први кораци НВО у сфери сарадње са великом међународном организацијом учињени су у оквиру Друштва народа. Великим делом искуство започето у овој организацији представљало је плодно те да постану „омиљена деца међународног развоја”.⁵³ Теоретичари тог периода сматрали су учешће НВО у Друштву народа „феноменом међународне професионалне репрезентације, који је још увек фрагментаран и ембрионалан”.⁵⁴ Ангажовање у оквиру Друштва народа била је прва, експериментална станица међународноправног развоја НВО. Захваљујући доброј вољи органа Друштва народа, НВО су заобишле недостатак формалног оквира и неформалним путевима успоставиле сарадњу са овом међународном организацијом. У време када се одвијала, из угла међународног права, ова сарадња може се сматрати веома иновативним кораком.

Невладине организације и Уједињене нације

Друштво народа је било прва универзална организација, основана са намером да развија међународни мир и сарадњу међу државама. Постављена на недовољно јаким темељима, није успела у својој мисији. Никада чак није ни достигла универзално чланство. Други светски рат је био неизбежан. Период Другог светског рата доноси одређене промене у погледу развоја и активности НВО. У Европи деловање невладиног сектора доживљава застој, док у другим деловима света напредује. У овом периоду основана су бројна панамеричка професионална удружења, као и удружења регионалног карактера попут Генералне арапске женске федерације. Сходно историјском периоду, дошло је до експанзије организација хуманитарног карактера. Током Другог светског рата основане су две значајне невладине

⁵³ Evan Schofer and Wesley Longhofer, *The Global Rise of Nongovernmental Organizations*, In: Walter W. Powell, Patricia Bromley (eds.), *The Nonprofit Sector*, Stanford, California, 2020, p. 603.

⁵⁴ Steve Charnovitz, *Two Centuries of Participation: NGOs and International Governance*, op. cit., p. 245, prema: Georges Scelle, *Une Crise de la Societf des Nations* 142 (1926).

организације хуманитарног карактера – Oxfam (1942) и CARE (1945. године). Обе организације и данас успешно функционишу.⁵⁵

У циљу постизања трајног мира и доследног поштовања правила међународног права, 1945. године долази до формирања Организације Уједињених нација. Оснивање УН дочекано је са много наде, оптимизма и идеализма. Најважнијим правним актом УН, Повељом, формира се „до сада најразвијенији систем који има за циљ забрану и спречавање претње силом и примене силе на међународном плану (...) и усмеравање и обавезивање држава да своје спорове решавају мирним путем”.⁵⁶ Уједињене нације нису само организација која се залаже за остваривање међународног мира и безбедности. Свесни да се мир и безбедност не могу постићи без стабилне економије и сарадње међу народима, УН имају јаку економску, социјалну и развојну компоненту. Имајући у виду изненађујуће позитивни исход сарадње Друштва народа и невладиног сектора, представници НВО уложили су доста напора како би сарадња са УН била институционализована, и на већем и формалнијем степену у односу на сарадњу са Друштвом народа.

Члан 71 Повеље УН предвиђа да „Економски и социјални савет може да закључи потребне споразуме ради консултовања са заинтересованим невладиним организацијама заинтересованим за питања која улазе у оквир његове надлежности”. Имајући у виду да не постоје јасна међународноправна правила која се односе на положај НВО, теоретичари сматрају да члан 71 Повеље УН представља „*de facto* повељу за активности НВО”.⁵⁷ Члан 71 Повеље УН је свакако знатно дарежљивији и обухватнији према НВО, у односу на члан 25 Пакта Друштва народа.

Поједини теоретичари сматрају да члан 71 Повеље није урадио ништа радикално за положај НВО у УН. Учесће НВО у Друштву народа било је такође ограничено на економска и социјална питања.

⁵⁵ Thomas Davies, *Non-Governmental Organizations: A Long and Turbulent History*, op. cit.

⁵⁶ Бранко М. Ракић, *Остваривање мира преко међународног организовања и интегрисања држава*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009, стр. 27.

⁵⁷ Steve Charnovitz, *Nongovernmental Organizations and international Law*, *The American Journal of International Law*, Vol. 100, No. 2, Apr. 2006, pp. 348-372 (357).

Имајући у виду да се УН баве широким активностима, укључујући мир и безбедност, на први поглед је уочљиво да НВО нису укључене у најважнија питања Организације Уједињених нација. На неки начин, економска и социјална питања могу се окарактерисати као питања другог реда, иако представљају предуслове за међународни мир и безбедност. Такође, имајући у виду да се УН састоје од неколико главних органа – Генералне скупштине, Савета безбедности, Економског и социјалног савета, Старатељског савета и Секретаријата – Повељом је учешће НВО ограничено само на Економски и социјални савет. Из тог разлога критичари члан 71 Повеље виде као „препреку за било какав наставак прагматичног, али блиског партнерства између међународних владиних организација и НВО развијеног унутар Друштва народа”.⁵⁸ Економски и социјални савет не може са НВО закључити споразум који се односи на неке друге органе, нити на било који начин може проширити сарадњу НВО са другим органима УН. Једноставно, Повеља УН не предвиђа никакве правне основе за сарадњу НВО и других органа УН. Оснивачи УН нису били спремни да омогуће учешће НВО у раду Генералне скупштине, а посебно не Савета безбедности.⁵⁹ Ови органи остали су искључиво резервисани за државе. Важно је напоменути да регулисање сарадње НВО и Економског и социјалног савета ни на који начин не сматра НВО за субјекте међународног права. Чињеница да су споменуте у Повељи УН не мења ништа у погледу њиховог положаја. НВО и даље остају приватна правна лица, формирана по законима државе у којој су основана.⁶⁰

Какав је статус НВО у оквиру УН? Да ли су, и у којој мери, УН успоставиле квалитетнију сарадњу са невладиним сектором у односу

⁵⁸ Steve Charnovitz, *Two Centuries of Participation: NGOs and International Governance*, op. cit., p. 250 prema: Bertram Pickard, *The Greater United Nations 44-45* (1956). supra note 323, at 72.

⁵⁹ Peter Van Den Bossche, *Regulatory Legitimacy of the Role of NGOs in Global Governance: Legal Status and Accreditation*, In: Anton Vedder (ed), *NGO Involvement in International Governance and Policy: Sources of Legitimacy*, Nijhoff, Brill, 2007. pp. 135-173 (138).

⁶⁰ Philippe Ryfman, *Non-governmental organizations: an indispensable player of humanitarian aid*, *International Review of the Red Cross*, Vol. 89, No. 865, 2007, pp. 21-45 (26).

на Друштво народа? Пре свега, постоје три механизма сарадње УН и НВО. То су: консултативни статус при Економском и социјалном савету, статус сарадника при Одељењу за јавно информисање (DPI) и повезаност са Службом за везу са невладиним организацијама (NGLS). Од ова три механизма, консултативни статус у Економском и социјалном савету је у теорији препознат као „највиши облик званичног признања” и као „најразвијенији и најшире признат систем за регулисање односа између Уједињених нација и НВО”.⁶¹

Односи између УН и НВО били су тема првог заседања Генералне скупштине УН. Тензије између Истока и Запада узроковале су расправе у погледу консултативног статуса НВО. УН Комитет за НВО је тело задужено за акредитацију НВО и додељивање консултативног статуса. Успостављено је 1946. године и за рад је одговорно Економском и социјалном савету.

Формални споразуми за остваривање консултативног статуса НВО мењани су у више наврата – 1950, 1968, 1996. и 2004. године. Сарадња са НВО током првих година функционисања УН одвијала се на *ad hoc* основи. Прва резолуција која је регулисала консултативни статус НВО била је Резолуција Економског и социјалног савета 288 В (Х) од 27. фебруара 1950. године. Овом резолуцијом први је пут у оквиру УН дефинисана невладина организација. Резолуцијом је дефинисано да се НВО може сматрати „било која међународна организација која није успостављена међувладиним споразумом”.⁶² Како би НВО добила консултативни статус у оквиру УН, било је неопходно да буде „призната” и да „представља значајан део организованих лица у одређеној области у чијој сфери делује”.⁶³ Циљеви организације морају бити у складу са духом, сврхом и принципима Повеље УН. Део III Резолуције прави разлику између две врсте организација са консултативним статусом. Организације које имају основни интерес у

⁶¹ Kerstin Matrens, *NGOs and the United Nations - Institutionalization, Professionalization and Adaptation*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, p. 25.

⁶² E/RES/288(X) Review of consultative arrangement with non-governmental organizations, Economic and Social Council, Resolutions of 27 February 1950, Art. 9. Dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/212457?vpdf> 18. 10. 2023.

⁶³ *Ibidem*, Art. 5.

већини активности Економског и социјалног савета и које су блиско повезане са економским и социјалним животом области које представљају означене су као организације у категорији А. С друге стране, у организације категорије Б спадају организације које имају посебне надлежности и које обављају активности које спадају под делокруг Савета.⁶⁴ Организације које могу допринети раду Економског и социјалног савета могу, преко генералног секретара, бити уписане у регистар посебно успостављен у ту сврху. Овде спадају организације које су препоручили Економски и социјални савет или Комитет за НВО; организације које имају консултативни статус или сличну везу са специјализованим агенцијама, а које нису добиле консултативни статус категорије А или Б; друге међународне организације које аплицирају код генералног секретара и које, по његовом мишљењу, могу допринети раду Економског и социјалног савета и његових помоћних тела.⁶⁵

Резолуција Економског и социјалног савета 1296 (XLIV) од 25. маја 1968. године доноси одређене измене у погледу категорија консултативног статуса. Уместо категорија А и Б уводе се категорије I и II. Категорија I обухвата организације које се баве већином активности Савета и које могу показати да су дале значајан и трајни допринос постизању циљева УН. Организације треба да буду уско укључене у економски и социјални живот народа на подручјима које представљају. Захтев се поставља и у случају чланства које би требало бити значајно, и да великој мери представља главне сегменте становништва у великом броју земаља.⁶⁶ Организације категорије II имају посебну надлежност и баве се само неким активностима које покрива Савет, а међународно су познате у областима за које имају или траже консултативни статус.⁶⁷ Истиче се да би организације којима је додељен консултативни статус у категорији II због интереса у области људских права требало да имају општу међународну забринутост по овом питању, а не ограничену на интересе одређене групе лица, једне националности, ситуације у једној

⁶⁴ *Ibidem*, Art. 16.

⁶⁵ *Ibidem*, Art. 17.

⁶⁶ ECOSOC Resolution 1296 (XLIV), 23 May 1968. Art. 16a. Dostupno na: <https://archive.globalpolicy.org/ngos/ngo-un/info/res-1296.htm> 18. 10. 2023.

⁶⁷ *Ibidem*, Art. 16b.

држави или одређеној групи држава. Посебна пажња посвећивала се пријавама организација које су се залагале за борбу против колонијализма, апартхејда, расне нетолеранције и других грубих повреда људских права и основних слобода. Слично решењу из 1950. године, и ова резолуција уводи категорију регистра, у којој се налазе организације које могу дати повремене и корисне доприносе раду Савета, његових помоћних тела или других тела у систему УН.

У односу на резолуцију из 1950. године, предуслови за добијање консултативног статуса су захтевнији. Овакво решење има смисла имајући у виду да је од 1950, када је усвојена прва резолуција о НВО, до 1968 (када је усвојена друга резолуција) прошло 18 година. У том периоду НВО су прилично напредовале у сарадњи са Економским и социјалним саветом. Резултати су се показали у пракси, тако да је решење предвиђено резолуцијом из 1968. године израз развоја сарадње између УН, тачније Економског и социјалног савета и НВО. Поред мало прецизнијих предуслова за добијање консултативног статуса, резолуција из 1968. године носи и једну важну промену, која може бити окарактерисана као позитивна. Наиме, за разлику од резолуције из 1950, ова резолуција допушта стицање консултативног статуса и националним организацијама. У изузетним случајевима може се доделити консултативни статус и националним организацијама које су повезане са међународном невладином организацијом која покрива исте теме на међународној основи. Националне организације могу бити примљене након консултација са дотичном државом чланицом како би се помогло у постизању уравнотеженог и делотворног представљања невладиних организација које одражавају главне интересе свих региона и делова света или где ове организације имају посебно искуство које може бити значајно за Економски и социјални савет.⁶⁸

До следеће измене у погледу регулисања консултативног статуса НВО дошло је 1996. године, када је усвојена резолуција Економског и социјалног савета 1996/31. Слично њеним претходницама, и ова резолуција носи одређене новине у погледу услова за добијање консултативног статуса. Овај статус могу стећи невладине организације на националном, субрегионалном, регионалном или међународном

⁶⁸ *Ibidem*, Art. 9.

нивоу.⁶⁹ Комитет за НВО би, у разматрању захтева за консултативни статус, требало да осигура, у мери у којој је то могуће, учешће невладиних организација из свих региона, а посебно из земаља у развоју, како би се постигло праведно, уравнотежено, ефикасно учешће НВО из свих региона и делова света. Комитет такође треба да обрати посебну пажњу на невладине организације које имају посебну експертизу или искуство на које би Економски и социјални савет могао да се ослања. Посебно се подстиче учешће НВО из земаља у развоју и земаља у транзицији. Организација мора имати признат статус у оквиру одређене области своје надлежности или бити репрезентативног карактера. У случајевима где постоји одређени број организација са сличним циљевима, интересима и ставовима, оне могу, ради консултација са Економским и социјалним саветом, формирати заједнички одбор или друго тело овлашћено за обављање таквих консултација за групу као целину.⁷⁰

Резолуција из 1996. године, слично претходним резолуцијама, разликује три категорије консултативног статуса. Организације могу добити општи консултативни статус уколико испуне одређене услове. Пре свега, треба да се баве већином активности Економског и социјалног савета и његових помоћних тела; могу пружити трајни допринос постизању циљева Уједињених нација; уско су укључене у економски и друштвени живот народа на подручјима које представљају; њихово чланство у великој мери представља главне сегменте друштва у великом броју земаља у различитим регионима света.⁷¹ Специјални консултативни статус могу стећи организације које имају посебну надлежност у само неколико области активности које покрива Савет и његова помоћна тела и које су познате у областима за које имају или траже консултативни статус. Резолуција из 1996. године предвиђа организације које могу бити уписане у регистар. Реч је о организацијама које могу дати повремене и корисне доприносе раду

⁶⁹ Resolution 1996/31 Consultative Relationship between the United Nations and non-governmental organizations, ECOSOC. Art. 4. Dostupno na: https://www.un.org/esa/coordination/ngo/Resolution_1996_31/index.htm 18. 10. 2023.

⁷⁰ *Ibidem*, Art. 9.

⁷¹ *Ibidem*, Art. 22.

Економског и социјалног савета или његових помоћних тела или других тела Уједињених нација. Ове организације ће бити доступне за консултације на захтев Савета или његових помоћних тела.⁷²

Захтеви УН за добијање консултативног статуса су и успостављено седиште, постојање извршног органа и службеника, демократски усвојен устав, овлашћење да организација говори у име чланова, као и финансијска независност од државних тела. Теоретичари сматрају да критеријуми у погледу стицања консултативног статуса у резолуцији из 1996. године нису довољно прецизно дефинисани и да би могли бити знатно јаснији.⁷³ У резолуцији се обилно користе проблематични термини попут „међународног угледа“, „независне управе“ и „географске припадности“, који носе правну несигурност. Тако формулација да невладине организације морају имати признат углед у оквиру одређене области њихове надлежности, или да представљају широке слојеве становништва, нуди могућности за широко тумачење. Нејасни су механизми којима се могу измерити признат углед или међународни углед. Такође, нејасно је и шта се подразумева под широким слојевима становништва. Овако постављени критеријуми могу варирати од државе до државе, као и од региона до региона.

Број НВО са консултативним статусом при Економском и социјалном савету бележио је константан, а често и драматичан пораст. У годинама када је тек успостављена институција консултативног статуса НВО, свега 40 НВО добило је овај статус. Крајем шездесетих година 20. века овај број је порастао на 377, а почетком деведесетих година број акредитованих НВО повећао се на 744. Средином деведесетих година долази до праве експлозије НВО са консултативним статусом. Тако је, на пример, 1996. године 1.226 НВО стекло консултативни статус, а само пет година касније тај број се скоро удвостручио. Утисак је да се највећи пораст десио 1999. године, када је одједном овај статус стекло 400 нових НВО. Средином 2005. године 2.614 НВО имало је званичне односе са УН.⁷⁴ Према подацима Економског и

⁷² *Ibidem*, Art. 24.

⁷³ Kerstin Matrens, *NGOs and the United Nations- Institutionalization, Professionalization and Adaptation*, op. cit., p. 127.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 129.

социјалног савета, закључно са 31. децембром 2022. године чак 6.343 НВО ужива консултативни статус.⁷⁵

Шта тачно подразумева консултативни статус НВО у УН и какве бенефите носи? Пре свега, НВО са консултативним статусом добијају обавештење о провизионој агенди Економског и социјалног савета. НВО може предложити Комитету за НВО Економског и социјалног савета да затражи дозволу од генералног секретара за допуну агенде, уколико НВО има неки предлог којим би се агенда могла допунити. Поред тога, представници НВО са консултативним статусом могу активно или у својству посматрача учествовати на састанцима Економског и социјалног савета и њихов меморандум може циркулисати као документ УН. НВО могу поднети писане изјаве од максимално две хиљаде речи које ће упутити члановима Савета. Уз одобрење Комитета за НВО, и уз дозволу Савета, представници НВО са консултативним статусом могу добити реч у Савету. НВО са консултативним статусом прикупљају информације, саветују државе чланице, прикупљају подршку Влада и грађана држава чланица за политику УН. Посебно је важно истаћи да НВО достављају информације о стању на терену у погледу операција важних за УН. Контакти и присуство НВО на терену је од велике важности за УН, те у овом случају НВО представљају извор информисања за УН. Све ове активности реализују се на УН форумима, конференцијама, састанцима супсидијарних тела, са службеницима Секретаријата, Одељењем за јавно информисање итд.⁷⁶

Највећи број привилегија имају НВО са највишим консултативним статусом. НВО са специјалним консултативним статусом обавештене су о провизионој агенди Савета, могу учествовати у својству посматрача на јавним седницама Савета и могу подносити писмене изјаве са највише 500 речи, које ће бити достављене члановима Савета.⁷⁷ За

⁷⁵ NGO Branch, Department of Economic and Social Affairs. Basic facts about ECOSOC status. Dostupno na: <https://csonet.org/?menu 100 24. 10. 2023>.

⁷⁶ Peter Van Den Bossche, Regulatory Legitimacy of the Role of NGOs in Global Governance: Legal Status and Accreditation, op. cit., p. 140.

⁷⁷ ECOSOC Resolution 1996/31 49th plenary meeting 25 July 1996 1996/31. Consultative relationship between the United Nations and non-governmental organizations. Dostupno na: https://www.unov.org/documents/NGO/NGO_Resolution_1996_31.pdf 24. 11. 2022. Article 31 f.

разлику од НВО са највишим статусом, НВО са специјалним консултативним статусом не могу подносити предлоге за допуну агенде Савета, нити могу добити реч на састанцима Економског и социјалног савета. Ове организације могу добити реч на састанцима помоћних органа Савета, али само о специфичним темама које спадају у њихов делокруг.⁷⁸ Обе категорије НВО, и оне са највишим и оне са специјалним консултативним статусом, могу присуствовати само јавним заседањима Економског и социјалног савета и његових помоћних тела. Присуство НВО није дозвољено на неформалним заседањима ни Савета, ни његових помоћних органа. Ово може бити једна врста благог хендикепа за НВО, имајући у виду да се на неформалним састанцима често размењују идеје и воде дипломатски преговори о будућим активностима.

Консултативни статус „ствара разлику између НВО и других недржавних актера” и „представља неку врсту признања НВО”.⁷⁹ Омогућио је да НВО учествују у великом броју активности УН и да кроз историју дају допринос развоју одређених грана права. Тако су НВО које се баве питањима животне средине, правима особа са инвалидитетом, правима детета и сл. учествовале у нацртима уговора и давале допринос обликовању језика уговора. Њихово учешће забележено је и у погледу хуманитарних и развојних активности у оквиру УН. НВО пружају оперативну подршку у случајевима постконфликтне реконструкције и често имају надзор над спровођењем уговора. Многе НВО укључене су у програме УН за подршку становништву погођеном природним катастрофама и насилним конфликтима јер поседују знање и особље обучено за ове врсте хуманитарних криза. Током рада у областима подршке становништву погођеном природним катастрофама и насилним конфликтима, НВО су сарађивале и са великим бројем специјализованих агенција УН, попут Светске здравствене организације,

⁷⁸ *Ibidem*, Article 38a.

⁷⁹ Jelica Gordanić, Non-Governmental Organizations (NGOS) - New World Actors of Contemporary International Relations, in: Duško Dimitrijević, Toni Mileski (eds), *International Organizations: Serbia and Contemporary World*, Vol. 1, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Faculty of Philosophy of the University of St. Cyril and Methodius, Skopje, 2022, pp. 75-90 (79).

УНХЦР-а, УНИЦЕФ-а и многим другим.⁸⁰ Треба истаћи да кроз сарадњу са Економским и социјалним саветом и НВО и УН имају бенефите. НВО добијају могућност да учествују у дипломатији на највишем светском нивоу. С друге стране, невладине организације представљају користан извор информација за УН. Многе НВО имају разгранату структуру, високо квалификовано особље, приступ терену, а често познају актуелна дешавања на терену много боље од УН званичника.

Сарадња са невладиним организацијама препозната је и призната у многим документима и стратегијама УН. Тако је, на пример, у Миленијумској декларацији тадашњи генерални секретар УН Кофи Анан истакао да јачање односа између УН и недржавних актера представља један од најважнијих циљева његовог мандата и да је неопходно пружити широке могућности НВО и другим недржавним актерима да дају свој пуни потенцијал кроз сарадњу са УН.⁸¹

Однос УН и НВО био је предмет извештаја *We the peoples: civil society, the United Nations and global governance* из 2004. године. Извештај је, по налогу генералног секретара Кофија Анана, сачинила група експерата на челу са Фернандон Кардозом, некадашњим председником Бразила. У извештају се наводи да би појачан ангажман са цивилним друштвом могао помоћи Уједињеним нацијама да боље обављају своје задатке, унапреде глобалне циљеве, постану усклађеније и одговорније према грађанима и остваре већу подршку јавности. УН су међувладин форум, али имајући у виду да савремени свет носи одребене промене, и УН треба да следе те промене и ступају у интеракцију са ширим кругом актера. У извештају се наглашава да све већи утицај цивилног друштва у глобалној политици не умањује релевантност међувладиних процеса, већ га, напротив, побољшава. Утицај цивилног друштва не умањује ни овлашћења влада. Цивилно друштво може бити од помоћи у процесу постављања проблема на глобалну агенду, али само владе имају моћ да одлучују о њима. Цивилно друштво може ојачати међувладина разматрања тако што ће их представити јавном

⁸⁰ Paul Wapner, Civil Society, in: Thomas G. Weiss, Sam Daws (eds), *The Oxford Handbook on the United Nations*, Oxford University Press, Oxford, 2007, pp. 254-264, pp. 258-260.

⁸¹ Report of the Secretary General, *We the Peoples: The Role of the United Nations in the Twenty First Century*, UN. Doc. A/54/2000.

мњењу и локалним заједницама, повећавајући разумевање јавности о важним питањима. На тај начин долази и до смањења демократског дефицита. Путем ангажмана са цивилним друштвом УН могу спремније одговарати на глобалне изазове. На тај начин могу остварити улогу која им је поверена Повељом и бити истинска “we the people” организација која припада народу.

У извештају се наглашава да се у сарадњи са цивилним друштвом треба пронаћи одговарајући компромис. Када би УН биле отворене за сваку релевантну организацију цивилног друштва, настале би дебате без краја, које би за последицу имале губитак интереса држава према УН. Извештај садржи низ корисних предлога у погледу поједностављења процеса акредитације, финансијске подршке за учешће НВО из земаља у развоју и јачању могућности сарадње Савета безбедности и НВО. Пажња се посвећује и односу цивилног друштва и Генералне скупштине, али без довољно јасних механизма путем којих се сарадња може побољшати.⁸²

Из угла НВО, овај извештај је важан јер на овај начин УН одају признање невладином сектору и истичу га као поузданог партнера за будућност. НВО су највише биле заинтересоване за могућност сарадње са Генералном скупштином.

С друге стране, теоретичари имају замерке у погледу садржаја извештаја, сматрајући да се суштински не односи на питање односа УН и цивилног друштва, како сугерише наслов. Утисак је да се извештај у већој мери фокусира на однос НВО, влада и пословног сектора. Истиче се и неједнообразно коришћење термина „невладине организације“, „цивилно друштво“, „заинтересоване стране“.⁸³

Извештај није наишао ни на одушевљење држава. У дебати одржаној у Генералној скупштини поводом извештаја, државе су

⁸² Детаљније видети: We the peoples: civil society, the United Nations and global governance Report of the Panel of Eminent Persons on United Nations - Civil Society Relations, 11 June 2004. Dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/523950?vpdf 02. 04. 2024>.

⁸³ Jens Martens, The Future of NGO Participation at the United Nations after the 2005 World Summit, Friedrich Ebert Stiftung, *FES Briefing Paper*, January 2006, p. 2. Dostupno na: <https://library.fes.de/pdf-files/iez/global/50188.pdf 02. 04. 2024>.

показале приличну уздржаност. Чак и државе које су традиционално отворене ка сарадњи са невладиним сектором нису показале много ентузијазма, посебно у погледу продубљења односа НВО и Генералне скупштине. Стиче се утисак да упркос начинима на које НВО могу унапредити рад УН, државе чланице још увек нису спремне за њихову видљивију улогу у овој организацији, а посебно не када је реч о сарадњи са Генералном скупштином и Саветом безбедности.

НВО после Другог светског рата

Завршетак Другог светског рата доноси велике промене у међународним односима. Оснивањем Уједињених нација свет је фокусиран на економски напредак, развој и сарадњу, како би се спречила нова ратна разарања и страдања. Долази до великог таласа међународног удруживања, па се формира велики број регионалних организација. Ове развојне тенденције имају велики утицај на активности и нове правце деловања НВО. Захваљујући убрзаном развоју науке, технологије и међународне сарадње јављају се и неке нове области које захтевају међународноправно регулисање, што отвара и нове могућности за нове правце деловања НВО. Период након Другог светског рата довео је експанзије НВО. Теоретичари ову чињеницу објашњавају са два аргумента. Прво, отворена су нека нова питања која је требало решити, попут развоја људских права и деколонизације. Други разлог се огледа у технолошким променама које су невладиним организацијама олакшале комуникацију и створиле предуслове за ефикасније деловање.⁸⁴ НВО са пажњом прате развојне трендове друге половине 20. века и брзо се прилагођавају новој економској и политичкој реалности.

Једна од карактеристика друге половине 20. века је пораст броја мултинационалних компанија. Мултинационалне компаније постоје у свим областима делатности – од рачунарства и информационих технологија, козметике, фармације, хране, банака, групација хотела и

⁸⁴ Edward A. L. Turner, Why Has the Number of International Non-Governmental Organizations Exploded since 1960?, *Clodynamics*, 1(1), 2010, pp. 81-91 (82).

грађевинских фирми. Имајући у виду да поседују огромне количине капитала, карактерише их и велика моћ и утицај који се базира на капиталу. Присуство мултинационалних компанија у многим земљама у развоју сматра се врло пожељним, јер ове компаније омогућавају отварање радних места и напредак земље у развоју.⁸⁵

С друге стране, постоји један изразито негативан аспект деловања мултинационалних компанија који настаје услед недостатка правила о њиховој међународноправној одговорности. Својим деловањем мултинационалне компаније могу озбиљно да угрозе животну средину и здравље људи чинећи многобројне злочине, попут дискриминаторског понашања, кршења права жена, запошљавања деце радника, недостатак здравих и безбедних услова рада, загађивања воде, ваздуха и природе, праћења телефонских разговора, електронске поште и других видова комуникације, неетичким вршењем медицинских експеримената и испитивањем лекова, пласирањем штетних намирница итд.⁸⁶ Имајући у виду озбиљне последице које деловање мултинационалних компанија може изазвати, активности НВО усмеравају се ка овом питању. Путем медијских кампања, лобирања, заговарања и скретања пажње јавности НВО указују на лошу корпоративну политику и последице које активности мултинационалних компанија могу имати по животну средину и различите области људских права.

НВО су дале велики допринос развоју људских права и имале су значајан допринос у процесу деколонизације. Допринос НВО у борби против колонизације огледао се у ширењу антиколонијалних норми и изради тактика отпора против колонијалних власти.⁸⁷ Са таласима деколонизације јавља се и тенденција подељености НВО дуж линија Север–Југ и Исток–Запад. Ова појава допринела је регионалном организовању невладиног сектора и оснивању нових НВО чије је

⁸⁵ Детаљније видети: Sanja Jelisavac Trošić, *Multinacionalne kompanije u međunarodnom pravu*, u: Mihajlo Vučić (ur.), *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 153–174 (162–163).

⁸⁶ Boris Krivokapić, *Multinacionalne (transnacionalne) kompanije kao subjekti međunarodnog javnog prava*, *Godisnjak Fakulteta pravnih nauka Apeiron*, br. 7, 2017, str. 110–127 (122).

⁸⁷ Thomas Davies, *The Historical Development of NGOs*, op. cit., p. 24.

деловање фокусирано на одређени регион. Тако, на пример, долази до оснивања Организације афро-азијске народне солидарности (Afro-Asian People's Solidarity Organization) 1958. године. Тренд регионалности преузима примат и на европском континенту. Постепено долази до буђења евро-свести невладиних организација које су првобитно сматрале своје функционисање глобалним. Сходно тенденцијама тренда регионалности, европски емитери мењају назив Међународне радиодифузне уније у Европска радиодифузна унија. Као одговор на појаву деоба на релацијама Исток-Запад, Север-Југ и регионалних подела, током шездесетих година 20. века долази до формирања НВО чији је циљ ублажавање подела и стварања јединства.⁸⁸ Тако у овом периоду долази до формирања једне од најпознатијих НВО – Amnesty International – чије је деловање глобално и која се залаже за „свет у коме свако лице ужива сва људска права предвиђена Универзалном декларацијом о људским правима и другим међународним стандардима људских права“.⁸⁹ Ова организација је, за разлику од организација из претходне деценије, своје деловање поставила универзално, односно дала је допринос враћању НВО на стазе универзалних уместо регионалних вредности. Пружајући подједнаку помоћ угроженим лицима из земаља првог, другог и трећег света значајно је допринела ширењу толеранције, једнакости и универзалности у активности НВО наредних епоха.

НВО усвајају и нове, агресивније и револуционарније начине обављања своје делатности и труде се да у што већој мери анимирају јавност и скрену пажњу на проблематична питања. Њихови приступи су „радикалнији него приступи њихових претходника“.⁹⁰ Током седамдесетих година 20. века оснивају се две НВО које су и данас међу најпознатијим НВО свету – *Greenpeace* и Лекари без граница (*Doctors Without Borders*). Обе организације основане су 1971. године. *Greenpeace* је постао познат по коришћењу протеста и физичке силе као средстава путем којих се скреће пажња јавности на проблеме. У јавности је остао

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ Amnesty International UK, Our Vision, Mission and Values. Dostupno na: <https://www.amnesty.org.uk/our-vision-mission-and-values> 06. 11. 2023.

⁹⁰ Thomas Davies, The Historical Development of NGOs, op. cit., p. 24.

познат сукоб Greenpeace и Француске 1985. године. Услед протеста које је Greenpeace уложио против нуклеарних тестова Француске на острву Морурора у Француској Полинезији, Француска је узвратила потапајући брод Greenpeace-а "Rainbow Warrior" у окландској луци. То је довело до спора између Француске и Новог Зеланда. Као исход спора Француска је била дужна да плати Новом Зеланду 7 милиона долара компензације. Паралелно је вођена арбитража између Француске и Greenpeace-а. Резултат је да је Француска била дужна да исплати 8,2 милиона долара штете. Теоретичари сматрају да је ово био први случај међународне накнаде штете између државе и НВО.⁹¹

Активностима у погледу климатских промена, прекограничног загађења ваздуха, губитка биодиверзитета, управљања отпадом и многим другим питањима, НВО постају један од запажених актера у области развоја животне средине. Током друге половине 20. века долази до повећања свести о развоју права животне средине и потребе држава да унапреде ову област. Стокхолмска конференција, прва међународна конференција из области права животне средине организована под окриљем УН, одиграла се 1972. године. Невладин сектор је учествовао на конференцији, те је било акредитовано 225 НВО и 113 држава.⁹² Активности невладиних организација током Стокхолмске конференције се „могу сматрати покретачем тренда ангажовања НВО на званичним глобалним састанцима“.⁹³ О овом питању биће више речи у делу књиге који се односи на активности НВО у области заштите животне средине.

Стокхолмска конференција се може сматрати почетком учешћа НВО на УН конференцијама. Након Стокхолма, НВО су учествовале на бројим другим конференцијама УН, попут Светске популационе конференције

⁹¹ Steve Charnovitz, *Two Centuries of Participation: NGOs and International Governance*, op. cit., pp. 264-265.

⁹² Brita Bohman, *Legal Design for Social-Ecological Resilience*, Cambridge University Press, Cambridge, 2021, p. 128.

⁹³ Peter Nilsson, *NGO involvement in the UN Conference on the Human Environment in Stockholm 1972 Interrelations Between Intergovernmental Discourse Framing and Activist Influence (Dissertation, Ekonomiska institutionen) 2004*. Dostupno na: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:19531/FULLTEXT01.pdf>

(Букурешт, 1974), Светске конференције о храни (Рим, 1974), Конференције поводом Међународне године жена (Мексико Сити, 1975), Конференције УН о становништву (Мексико Сити, 1984), Светске конференције о женама (Најроби, 1985) и Светског самита за децу (Њујорк, 1990. године).⁹⁴ Ставови НВО постају значајан извор информација за УН. Треба поменути и учешће НВО у питањима разоружања у оквиру УН. Генерална скупштина је 1978. године одржала конференцију за невладине организације на којој се расправљало о разоружању. Питање разоружања било је планирано као тема специјалне седнице Генералне скупштине. На Седници о разоружању одређен је дан за саслушање двадесет и пет представника невладиних организација.⁹⁵

Период од завршетка Другог светског рата до седамдесетих година 20. века може се окарактерисати као пробој НВО на међународну сцену. Међународном праву и међународним односима био је потребан извесни период са се навикну на присуство и улогу НВО. Иако присутне и изузетно заинтересоване за широк спектар дешавања и најразличитијих тема, реалан утицај невладиног сектора на политичка дешавања или имплементације развојних пројеката није био много велики. Међутим, једна појава има велики утицај на развојну улогу НВО. Та појава је био неолиберализам. Идеолошки успон неолиберализма био је праћен порастом структурног прилагођавања у политикама помоћи, смањењем јавних расхода и повлачењем услуга које је пружала држава. Континуирано неповерење према државама и њиховим политикама подстицали су интересовање за НВО. У оваквом окружењу НВО су биле пожељне алтернативе, које су помагале сиромашне и у које су корисници имали поверење. На тај начин полако постају „нови миљеници развојног сектора“.⁹⁶

Од касних седамдесетих година 20. века наступа нова, озбиљнија и инклузивнија фаза деловања НВО. Ове организације посматрају се као

⁹⁴ Steve Charnovitz, *Two Centuries of Participation: NGOs and International Governance*, op. cit., p. 262.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 264.

⁹⁶ Nicola Banks, David Hulme, *The role of NGOs and civil society in development and poverty reduction, BWPI Working Paper 171*, Brooks World Poverty Institute, Manchester, 2012, p. 5.

„лек за хитне глобалне проблеме попут одрживог развоја и сиромаштва“.⁹⁷ Међународне организације постају све отвореније за сарадњу са невладиним сектором. Тако, на пример, Светска банка 1981. године развија смернице за рад са НВО на својим пројектима. Ови пројекти имали су двојакe циљеве – с једне стране, да се попуне празнине које су стварале државе и тржишне турбуленције, а с друге, повећање учешћа јавности у пројектима које финансира Светска банка.

Треба истаћи да је учешће НВО у пројектима Светске банке у константном порасту. Између 1973. и 1988. године само 6% пројеката које је финансирала Светска банка укључивало је сарадњу са НВО. Нешто касније, 1993, више од једне трећине свих одобрених пројеката укључивало је неке облике сарадње са НВО, а 1994. године овај проценат се повећао на 50% пројеката.⁹⁸ Данас скоро 90% пројеката које финансира Светска банка подразумевају учешће НВО у неком својству.⁹⁹

Деведесетих година УН су издвајале више од две милијарде долара годишње за различите НВО конференције, као и разне облике тренинга и програма за изградњу капацитета.¹⁰⁰ Многе државне организације из земаља Запада окрећу се ка сарадњи са невладиним сектором. Један од најпознатијих органа који сарађује са НВО је *United States Agency for International Development – USAID* (Агенција САД за међународни развој). USAID посматра НВО као кључне актере промена у развоју економског раста, људских права и друштвеног напретка. Стручност, капацитети и знање невладиних организација користе се како би се постигли развојни циљеви, дао допринос владиним и националним приоритетима и унапредио развој заједнице. Сарадња се одвија са међународним и локалним невладиним организацијама и

⁹⁷ Evan Schofer and Wesley Longhofer, *The Global rise of Nongovernmental organizations*, op. cit., p. 613.

⁹⁸ Working with NGOs, A Practical Guide to Operational Collaboration between The World Bank and Non governmental Organizations Operations Policy Department, World Bank March 1995, p. 13. Dostupno na: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/814581468739240860/pdf/multi-page.pdf> 07. 11. 2023.

⁹⁹ Evan Schofer and Wesley Longhofer, *The Global rise of Nongovernmental organizations*, op. cit., 613.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 604.

њиховим мрежама широм света у циљу подршке програма у земљи и јачању њихових капацитета за постизање својих мисија.¹⁰¹

Почетком деведесетих година 20. века долази до великог бума и прогресивног развоја сарадње са невладиним сектором. Један од показатеља раста успеха НВО је чувени самит у Рију 1992. године, посвећен заштити животне средине. На Самиту је учествовало три пута више НВО у односу на Стокхолмску конференцију. Према мишљењу теоретичара, самит у Рију је „означио прекретницу у односу између невладиних организација и држава”.¹⁰² Припремне комитете за самит у Рију пратиле су хиљаде НВО које су допринеле развоју Агенде 21, Рио декларације и Оквирне конвенције УН о промени климе које су биле отворене за потписивање. Самит у Рију био је и изванредна прилика за лобирање невладиног сектора. Ову прилику су НВО искористиле. Као резултат, Поглавље 27 Агенде 21 посвећено је НВО као партнерима за одрживи развој. Ово поглавље препознаје НВО „као partnере у реализацији Агенде 21”, наводећи да „њихов кредибилитет лежи у одговорној и конструктивној улози коју имају у друштву”, истичући независност као „главни атрибут невладиних организација и предуслов стварног учешћа”.¹⁰³ И о овом питању ће бити више речи у делу књиге који се односи на улогу НВО у области заштите животне средине.

Теоретичари сматрају да постоје најмање четири разлога због којих је улога НВО активнија у процесу стварања међународне политике током деведесетих година 20. века у односу на раније периоде.

Као први разлог наводи се интеграција светске економије и све веће препознавање глобалних проблема. То је довело до више међувладиних преговора који имају утицаја на унутрашњу политику. Затим, престанак Хладног рата окончао је поларизацију суперсила у светској

¹⁰¹ USAID. Non-Governmental Organizations (NGOs). Dostupno na: <https://www.usaid.gov/partner-with-us/ngo> 07. 11. 2023.

¹⁰² Farhana Yamin, NGOs and International Environmental Law: A Critical Evaluation of their Roles and Responsibilities, *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 2/2002, pp. 149-162 (154).

¹⁰³ United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992 Agenda 21, član 27 stav 1. Dostupno na: <https://susta i nable-development.un.org/ content/ documents/ Agenda21.pdf> 07. 11. 2023.

политици. Појава великих светских медија је још један важан фактор, јер медији пружају бројне могућности НВО да објаве своје ставове. Последњи, четврти разлог, представља ширење демократских норми. Ово је подигло очекивања о транспарентности међународних организација и могућностима које оне пружају за учешће јавности.¹⁰⁴

Сматра се да раст НВО доноси корист на више нивоа. НВО пружају „нову перспективу, која може бити ширира у односу на перспективу државе“, те да „њихови ставови могу бити вишеслојнији у односу на ставове држава“ и да „њихова улога треба бити корективна и допуњујућа“.¹⁰⁵

НВО свој успех дугују и неолиберализму и либерализму. Међутим, успех остварен у либерализму носи и опасност. Сваки неуспех и пад либерализма је истовремено и пад НВО. Са губљењем моћи либерализма, моћ губи и невладин сектор. Последњих десетак година у многим, па чак и веома развијеним и изузетно либералним државама, ренесансу доживљавају бројни националистички покрети. У окружењу национализма НВО се могу посматрати као претња за национални суверенитет. У литератури се могу наћи ставови да НВО „обављају неку врсту мисионарске функције у име Запада“, да имају за циљ „реконструкцију Источне Европе“ и „контролисање и дисциплиновање пост социјалистичких друштава“.¹⁰⁶ Многи политичари из Европске уније, попут Виктора Орбана, посматрају НВО као део напора Запада да поткопа национални суверенитет. Бројне државе постале су гласније у критикама НВО као потенцијално нелегитимних актера у локалној политици. Ове критике резултирале су новим политичким иницијативама за ограничавање активности НВО у бројним земљама, попут Азербејџана, Екваторијалне Гвинеје и Вијетнама.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Steve Charnovitz, *Two Centuries of Participation: NGOs and International Governance*, op. cit., p. 226.

¹⁰⁵ Јелица Горданић, Утицај невладиних организација на развој права животне средине – последице по међународноправни субјективитет државе, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Вол. 57, бр. 1, 2023, стр. 259–279 (275).

¹⁰⁶ Julie Hemment, *Colonization or Liberation: The Paradox of NGOs in Postsocialist States*. *Anthropology of East Europe Review*, 16(1), 2000, pp. 43-58 (46). Dostupno na: <https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/aeer/article/view/68607>. 11. 2023.

¹⁰⁷ Evan Schofer and Wesley Longhofer, *The Global rise of Nongovernmental organizations*, op. cit., 617.

Невладине организације прешле су дуг пут од скромних до разгранатих и добро организованих удружења која обављају одговорне задатке и имају стотине хиљада чланова. Имајући у виду природу, развој и утицај ових организација, са собом ће увек носити одређену црту контроверзности и недоречености.

Тренутна статистика у погледу НВО је импресивна. Теоретичари сматрају да је успон НВО „можда један од најспектакуларнијих догађаја у двадесетом веку, иако се догодио тако брзо да се ретко примећује”.¹⁰⁸ Игнорисање НВО значи „погрешно читање историје двадесетог века”.¹⁰⁹ НВО су окарактерисане као „чврст део друштвеног и политичког живота у великом делу света да доводи у питање њихову сврху или дуговечност изгледа апсурдно”.¹¹⁰ Према подацима из 2015. године у свету је постојало око 10 милиона НВО. Са бројем од преко 3,3 милиона НВО, Индија има по једну НВО на сваких 400 становника. Један од десет становника САД запослен је у НВО сектору, што овај сектор чини трећим по броју запослених у САД, иза области трговине и производње. Такође, у САД има око 1,5 милиона НВО чији је удео у БДП 5,3%.¹¹¹

Приметан је и пораст броја НВО у одређеним областима. Ова тенденција је посебно уочљива када је реч о људским правима и заштити животне средине. Током педесетих година 20. века мање од два процента свих НВО било је повезано са питањима животне средине. Број еколошких НВО обухватао је око петнаест процената свих НВО 1993. године, што је чинило област животне средине другом највећом области њиховог деловања.¹¹² НВО су постали актери чији се утицај и присуство у међународном праву и међународним односима не сме игнорисати.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 603.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ Facts and stats about NGOs worldwide. Global Leadership Bulletin. Dostupno na: <https://www.standardizations.org/bulletin/?p841> 13. 12. 2022.

¹¹² Kerstin Martens, Examining the (Non-)Status of NGOs in International Law, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol 10, Issue 2, 2003, pp. 1-24 (5).

2. СТАТУС НЕВЛАДИНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ

Међународноправни субјективитет – непремостива препрека за НВО

Класични међународни поредак био је искључиво државоцентричан и међународно право функционисало је на релацији држава–држава. Штавише, међународно право било је створено од држава како би регулисало односе између држава.¹¹³ Од периода Вестфалског мировног споразума до друге половине 20. века није било већих дискусија у погледу субјекта међународног права. Државе су сматране субјектима међународног права, а остали ентитети нису имали то својство.

Када је реч о особинама државе као субјекта међународног права, аутори наводе одређене карактеристике. Држава је ентитет који поседује трајну популацију, јасно дефинисану територију, владу и способност да долази у интеракцију са другим државама. Као најважнија својства међународноправног субјективитета истичу се право слања и примања дипломатских мисија, право на закључивање споразума, право учешћа у легитимним оружаним сукобима, право на поморску заставу, право на дипломатску заштиту својих држављана, право да поднесе међународни захтев, да тужи и буде тужен на међународном плану, одговорност за кршење обавеза, као и право на признање територијалног суверенитета. Већину наведених елемената могу имати само државе.¹¹⁴

¹¹³ Roland Portmann, *Legal Personality in International Law*, Cambridge University Press, New York, 2010, p. 47.

¹¹⁴ Davor Muhvić, Legal Personality as a Theoretical Approach to NonState Entities in International Law: The Example of Transnational Corporations, *Pécs Journal of International and European Law*, No. 1, 2017, pp. 7-18 (15). Prema: Cheng, 1991, p. 38.

Период 20. века доноси крупне промене. Геополитичка карта света се мења, велика колонијална царства се распадају, многе нове државе стичу независност процесом деколонизације, а наука и техника развијају се невероватном брзином. Развој науке, технологије, уз велики утицај процеса глобализације, утиче на пораст значаја других актера који су по настанку, облику и начину функционисања различити од држава, али изузетно способни да уђу у различите врсте правних односа са осталим учесницима међународне заједнице. Постаје јасније видљива улога и утицај који имају међународне организације, невладине организације, мултинационалне компаније, појединац, национални ослободилачки покрети, урођенички народи, инвеститори итд. У процесу позиционирања ових ентитета у међународноправни систем теоретичари често корист термине попут „учесници“ у међународном праву, „корисници“ међународног права, „недржавни актери“ у међународном праву. Појам недржавних актера могао би се дефинисати на негативан начин – као широка група актера који нису држава. Независно од свих начина на које се могу дефинисати недржавни актери, „њихово прилагођавање у међународни правни систем отежано је конвенционалном, позитивистичком доктрином међународног права, која је у основи одређена актерима које примарно регулише: сувереним државама”.¹¹⁵ Поред чињенице да се њихова улога често потцењује у оквиру државоцентричног нормативног система, недржавни актери „бацају ново светло на динамику стварања и примене међународног права”.¹¹⁶

Историјски развој донео је много позитивних промена за НВО и допринео њиховом напретку и устаљивању на међународној сцени. Консултативни статус при Економском и социјалном савету УН додатно је утицао на њихову релевантност и побољшао међународну видљивост. Такође, направио је разлику између НВО и других недржавних актера, попут појединаца, мултинационалних компанија, инвеститора и различитих оружаних група.

¹¹⁵ Vanja Pavićević, *Uticaj investitora kao nedržavnih aktera u međunarodnom pravu*, u: Mihajlo Vučić (ur.), *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 277–318 (282).

¹¹⁶ *Ibidem*.

С друге стране, постоји велики број питања везаних за НВО око којих се воде дискусије. Да ли је могуће дефинисати НВО? Из којих разлога предлози дефиниција НВО нису резултирали успехом? Каква је правна природа НВО? Да ли се НВО могу посматрати као објекат међународног права, или можда имају неке елементе међународноправног субјективитета? Питање односа државе и НВО једно је од питања које привлачи пажњу теоретичара. У којој мери су НВО допринеле развоју међународног права? Које су перспективе будућег деловања НВО? У претходном поглављу упознали смо се са историјским развојем и појмом невладиних организација. Имајући у виду вишевековну присутност НВО на међународној сцени, било би логично очекивати да постоји одређена међународноправна регулатива посвећена њиховом положају, правима и обавезама. Да ли је то случај у пракси? Одговор на постављено питање је – не.

Међународноправни стандарди у погледу положаја НВО не постоје. Одсуство међународноправне регулативе носи и одређене предности. На овај начин НВО могу дати доприносе неким политичким или правним процесима из којих би можда биле искључене да постоје одговарајућа правила међународног права. Дакле, у случају НВО и међународног права, све док не постоји регулатива која експлицитно ограничава или забрањује њихово деловање, сва деловања су дозвољена уколико се не косе са општеприхваћеним начелима међународног права. Њихово деловање је у зони сумрака међународног права. Све што није експлицитно забрањено, то је дозвољено.

Недостатак правила међународног права у погледу положаја и статуса НВО је чињеница која изненађује теоретичаре. Њихов положај неки теоретичари карактеришу као *terra incognita*.¹¹⁷ Указује се на велики „раскорак између њихове *de jure* стварности и *de facto* глобално социополитичког и правног значаја”.¹¹⁸ НВО нису субјекти међународног,

¹¹⁷ Kerstin Martens, Examining the (Non-)Status of NGOs in International Law, op. cit., p. 23.

¹¹⁸ Janne E. Nijman, Non-state actors and the international rule of law: revisiting the ‘realist theory’ of international legal personality, in: Math Noortmann and Cedric Ryngaert (Eds), Non-state actor dynamics in international law: from law-takers to law-makers, Routledge, London and New York, 2010, pp. 91-124 (93).

него унутрашњег права. Имајући у виду да велике, међународне НВО спроводе активности у великом броју држава, у пракси се могу врло лако суочити са супротстављеним правним нормама у различитим државама, као и са могућношћу да не одрже свој правни статус у свим државама у којима делују.¹¹⁹

Током историје забележено је неколико покушаја да се положај НВО регулише у оквиру међународног права. Погледајмо шта су предлагале неке од најважнијих иницијатива.

Први захтев у погледу регулисања положаја невладиних организација у међународном праву изречен је у резолуцији Светског конгреса међународних удружења 1910. године у Бриселу. Исте године Институт за међународно право представио је нацрт конвенције о НВО и предложио студију о правним аспектима међународних удружења. Иницијатива се наставила и током заседања 1911. године у Мадриду. Током наредне, 1912. године, израђен је први нацрт уговора о међународноправном субјективитету НВО. На крају ниједан од ових покушаја није доживео успех и није резултирао усвајањем међународне конвенције о НВО.¹²⁰

Институт за међународно право није се обесхрабрио тим неуспесима, те је 1923. године припремио нови нацрт Конвенције о правном статусу међународних удружења. Том иницијативом Институт је дефинисао међународно удружење као групу лица или колектива, основану слободно приватном иницијативом, која на непрофитној основи спроводи активности од међународног значаја. Нацрт је предвиђао обавезу регистрације међународних удружења при сталној комисији, уз одговарајућу документацију. Уколико би једна од страна уговорница ускратила правни статус регистрованом удружењу, удружење би могло да потражи правду пред Сталним судом међународне правде (претходнику Међународног суда правде). Државе нису показале велико разумевање и сагласност у погледу нацрта

¹¹⁹ Steve Charnovitz *Nongovernmental Organizations and International Law*, op. cit., p. 355.

¹²⁰ Kerstin Martens, *Examining the (Non-)Status of NGOs in International Law*, op. cit., p. 20.

конвенције, тако да је и овај покушај, слично претходним иницијативама, резултирао неуспехом.¹²¹

Институт је сачинио још један нацрт конвенције о НВО 1950. године. Ауторка конвенције је била Сузан Бастид (*Suzane Bastid*).¹²² Према одредбама тог предлога, требало је да државе признају међународно удружење на основу стандарда у конвенцији, без претходног услова регистрације унутар једне уговорне стране. Ни овај предлог није наишао на разумевање и постојање политичке воље држава.¹²³

Једна од добрих прилика за статус невладиних организација у међународном праву десила се 1956. године усвајањем хашке Конвенције о признавању правног субјективитета страних компанија, удружења и фондација. Услед оклевања и предомишљања држава, та Конвенција никада није ступила на снагу.

Услед недостатка заинтересованости и политичке воље држава, међународноправни статус НВО остао је нерегулисан. Као резултат, НВО су обавезне да прихвате национално законодавство државе на чијој територији су основане. Право на оснивање НВО у блиској је вези са основним грађанским правима, као што су слобода удруживања или слобода говора. Национални закони разликују се од државе до државе, па тако и статус НВО варира. Права, дужности и правци деловања НВО зависе од одговарајућих националних прописа. Национални правни системи разликују се у великој мери у погледу пореских прописа за НВО и у погледу критеријума за могућности њиховог деловања.

Услед разлика у националним законодавствима, НВО се у пракси могу суочити са бројним неугодним ситуацијама. Међународна НВО са огранцима у неколико држава спада под надлежност различитих националних правних система. Изузетак од тог правила представља законодавство Белгије. Према одредби члана 8 белгијског Закона о

¹²¹ Steve Charnovitz, *Nongovernmental Organizations and international Law*, op. cit., p. 356.

¹²² Предлог нацрта међународне конвенције о правном статусу међународних удружења ауторке Сузан Бастид доступан на: *Union of International Assotiations, Report on the Proposal of the Institute of International Law, Suzanne Bastid, 1950.* <https://uia.org/archive/legal-status-3-4> 08. 11. 2023.

¹²³ Steve Charnovitz, *Nongovernmental Organizations and international Law*, op. cit., p. 356.

међународним удружењима са научним циљевима, „међународна удружења са седиштем у иностранству која су регулисана страним правом, а која испуњавају услове наведене у члану 1 и која су у складу са члановима 2 и 3 овог Закона, могу у Белгији, у границама члана 4 и без штете по јавни ред, обављати права која произилазе из њиховог националног статуса. Није неопходно да управа друштва укључује најмање једног члана из Белгије”.¹²⁴ То у пракси значи да међународно друштво основано, на пример, у Француској треба да испуни све неопходне одредбе француског закона о удружењима, а не белгијског.

На регионалном нивоу документ који даје наду у међународноправну регулисаност положаја НВО је Европска конвенција о признању статуса правног лица међународним невладиним организацијама. Конвенција је усвојена у априлу 1986, а на снагу је ступила 1. јануара 1991. године. Конвенција није обимна и састоји се од свега 11 чланова. Одредбе Конвенције примењују се на удружења, фондације и друге приватне институције које имају непрофитни циљ међународне корисности, које су успостављене инструментом који се регулише интерним правом државе чланице, које обављају своје активности са ефектом у најмање две државе чланице и које имају статутарну канцеларију на територији чланице и централно руководство и контролу на територији те чланице или друге уговорнице. Конвенција је усмерена на признавање правног субјективитета који се проширује са државе у којој је регистрована на друге државе уговорнице. Тако се у члану 2 Конвенције наводи да „правни субјективитет и капацитет које је стекла НВО у уговорници у којој има статутарну канцеларију, признаје се као право у другим странама уговорницама”.¹²⁵ Део теорије сматра да је ова Конвенција „први и једни правни инструмент на свету посвећен НВО”.¹²⁶ Дванаест

¹²⁴ Union of International Associations. International Associations Under Belgian Law. Dostupno na: <https://uia.org/belgianlaw> 16. 12. 2022.

¹²⁵ Council of Europe, European Convention on the Recognition of the Legal Personality of International Non-Governmental Organisations Strasbourg, 24. 04. 1986, Article 2 (1). Dostupno na: <https://rm.coe.int/168007a67c> 16. 12. 2022.

¹²⁶ International Center for Non-Profit Law. Legislation for Non-Profit Organizations Recognition and Protection of NGOs in International Law. Dostupno na: <https://www.icnl.org/resources/research/ijnl/international-developments> 17. 12. 2022.

држава ратификовало је Конвенцију, а очекује се да ће њихов пример следити и друге европске државе, посебно државе Централне и Источне Европе. Од држава које имају велики број НВО Конвенцију су ратификовале Велика Британија, Белгија, Француска и Швајцарска. Ратификација Аустрије и Словеније је значајна, јер ове две државе представљају спону између Истока и Запада. Такође, ратификација Грчке је значајна јер у овој држави делује велики број страних археолошких института. Од некадашњих социјалистичких држава једино су Словенија и Северна Македонија ратификовале Конвенцију.

Европска конвенција о признању статуса правног лица међународним невладиним организацијама израђена је неколико година пре слома комунизма. Један од њених основних циљева била је сарадња НВО из држава Западне Европе са НВО из Источне Европе и трећег света. Падом Берлинског зида, сломом комунизма и драстичном променом геополитичке карте Европе деведесетих година, многе НВО из Западне Европе имале су улогу у процесу повратка некадашњих социјалистичких европских држава демократији, људским правима и владавини права. У овом периоду у државама Централне и Источне Европе дошло је до приметног пораста броја НВО. Оне су морале да попуне јаз који је настао као последица пада старих и усвајања нових вредности.¹²⁷

Постојање Европске конвенције о признању статуса правног лица међународним невладиним организацијама могло би се посматрати као изолована, али значајна појава у случају међународноправног статуса НВО. Чињеница да конвенција потиче из Европе даје посебну тежину и релевантност. С друге стране, постоје и неке замерке на рачун квалитета и значаја Конвенције. Теоретичари сматрају да је Конвенција ограничена на међународне НВО, дефинисане „циљем међународне корисности” и које спроводе активности у најмање две државе. Оваквим решењем Европска конвенција има доста сличности са белгијским законом о удружењима, јер преузима скоро идентичне услове и ограничења. Имајући у виду да је Европска конвенција о признању статуса правног лица међународним невладиним организацијама

¹²⁷ Детаљније видети: *Ibidem*.

документ регионалног карактера, критичари је сматрају чак и корак омак уназад у погледу међународног положаја НВО.¹²⁸

Проблем правног статуса НВО није постао толико хитан да би свеобухватно решење постало императив. Међународне НВО научиле су да функционишу и без формалног међународног статуса. У неким случајевима важност одређених НВО навела је владе да им дају одређена права која уживају међународне организације. Тако су Међународни комитет Црвеног крста и Међународни Савез друштвава Црвеног крста и Црвеног полумесеца потписали уговоре о седишту са многобројним државама, који предвиђају разне привилегије и имунитете.

НВО све активније учествују у развоју одређених грана права и успостављању нових правних стандарда, док њихов статус у међународном праву не напредује. Ово ствара парадоксалну ситуацију. У моментима када су предлагани нацрти конвенција о правном статусу међународних удружења, нека друга питања имала су приоритет. Постојање међународне конвенције о НВО могло би бити од помоћи у спречавању међудржавних неслагања у погледу невладиног деловања, а исто тако би могло и унапредити опште интересе међународне заједнице у погледу подстицања развоја ове врсте актера. С друге стране, државе воде рачуна о својим интересима. Регулисање међународноправног статуса НВО могло би значити и смањење контроле државе над њиховим деловањем. У том случају НВО би постале актери независнији него што су сада, па њихово превише самостално деловање не би ишло на руку многим државама.

Прогресивнија схватања појма међународноправног субјективитета

Аутори скрећу пажњу и на нека комплексна питања везана за недржавне актере, попут питања њихове одговорности, посебно у области људских права. У контексту људских права и одговорности недржавних актера долази до потребе за преиспитивањем

¹²⁸ Kerstin Martens, Examining the (Non-)Status of NGOs in International Law, op. cit., p. 23.

традиционалног државоцентричног модела заштите људских права и чињенице да многи недржавни актери кроз државе сnose одговорност за кршење људских права.¹²⁹ Овакви теоријски приступи, који се фокусирају на укључење недржавних актера у међународноправни систем, од изузетне су важности, пре свега јер нуде нека нова гледишта у погледу појма међународноправног субјективитета. Појава нових приступа може се посматрати и као последица тренда фактичког ширења круга субјеката међународног права или претендента на статус субјекта међународног права.

Класични приступ међународном праву негира значај недржавних актера, сматрајући да „немају директну важност за међународно право”.¹³⁰ Они могу деловати и спроводити активности, али у смислу традиционалног државоцентричног схватања имају својство субјекта унутрашњег права. Њихова права и обавезе везани су за унутрашњи правни поредак, док је систему међународног права њихово место нерелевантно. Овакво становиште у погледу државе, недржавних актера и субјекта међународног права има историјску важност. У периоду када је настала класична концепција међународног права, држава је била једини релевантан актер. У таквој концепцији сви актери који нису држава имају својство објекта међународног права. Тренутно карактеристике појединих недржавних актера превазилазе својство објекта међународног права. У ову групу спадају и НВО. Консултативни статус у УН, утицај на закључење неких међународних уговора (посебно из области људских права и права животне средине), допринос приликом успостављања одређених међународних институција, значајна су достигнућа која у одређеној мери квалификују за признање веће од самог објекта међународног права.

С друге стране, политичка теорија и друге сродне дисциплине показале су се као мање традиционалне у односу на класичну доктрину међународног права. Ове дисциплине нису негирале значај, сврху и постојање недржавних актера. Теоретичари сматрају да су

¹²⁹ Anđela Đukanović, *Nedržavni akteri i zaštita ljudskih prava*, u: Mihajlo Vučić (ur.), *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 249–275 (254).

¹³⁰ Roland Portmann, *Legal Personality in International Law*, op. cit., p. 42.

конзервативни и ригидни ставови међународноправне доктрине разумљиви. Признањем других актера, осим државе, међународноправна доктрина изгубила би своју сврху и значај који има.¹³¹ Традиционални државоцентрични ставови нису компатибилни са савременом реалношћу међународног права. Неки аутори за овакво стање криве Вестфалски споразум, сматрајући да се „значај Вестфалског мира прецењује”.¹³² Имајући у виду да је суверена држава најважнија вестфалска творевина, посредно се може закључити да се и значај државе прецењује.

Период друге половине 20. века доноси промене када је реч о питању међународноправног субјективитета. Теоретичари се слажу да суверене државе представљају изворне, основне субјекте међународног права, али констатују да у међународном праву долази до вертикалног померања где државе јесу остале важни, али не и једини субјекти међународног права.¹³³ Државе су у прошлости уживале статус примарног актера, али „у 21. веку ефикасна спољна политика захтева непрекидни фокус на различите форме актера, догађаја и конфликта, а још више на процесе, структуре и укупни контекст у ком се налазе сви актери”.¹³⁴

Појава нових актера отвара питање да ли државе треба да буду једини и најважнији субјекти међународног права. Да ли међународноправни субјективитет треба посматрати на класичан начин, или је дошло време за извесне модификације овог појма. Одређене карактеристике субјекта међународног права могу имати само државе. Такав је случај, на пример, са правом на дипломатску заштиту сопствених држављана. Међутим, да

¹³¹ Mihajlo Vučić, Uvodna razmatranja, u: Mihajlo Vučić (ur.), *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 7–23 (9).

¹³² Boris Krivokapić, Značaj Vestfalskog mira (1648) za međunarodno pravo, *Revija kopaničke škole prirodnog prava*, br. 1, 2023, str. 47–70 (48).

¹³³ Miloš Jončić, Pojam nedržavnih aktera i nedržavnih entiteta u međunarodnom humanitarnom pravu, u: Mihajlo Vučić (ur.), *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 79–117 (80).

¹³⁴ Невена Станковић, Спољна политика Европске уније у теоријском концепту структурне спољне политике, *Национални интерес*, год. XVI, вол. 37, бр. 1/2020, стр. 163–188 (175).

ли недржавни актери морају поседовати све карактеристике међународноправног субјективитета како би могли стећи својство субјекта међународног права?

Један од најважнијих догађаја у савременој правној историји десио се 1949. године, када је Међународни суд правде донео саветодавно мишљење у погледу надокнаде штете за повреде претрпљене у служби Уједињених нација. Суд је истакао да „субјекти права у било ком правном систему нису нужно идентични по својој природи или у обиму права, а њихова природа зависи од потреба заједнице. Кроз своју историју, на развој међународног права утицали су захтеви међународног живота и прогресивно повећање колективних активности држава већ је довело до акција на међународном плану од стране одређених ентитета који нису државе”.¹³⁵ Из наведеног мишљења Међународног суда правде произилази да одсуство одређених елемената правног субјективитета који су карактеристични искључиво за државе нису препрека за проширење овог појма и на друге актере.

Саветодавним мишљењем Међународног суда правде учињен је „врло важан искорак у традиционалном вестфалском систему заснованом на односима између држава, што је имало за природну последицу и утицај на међународно право, које је до тада регулисало искључиво односе између држава”.¹³⁶ Овим је концепт међународно-правног субјективитета доживео „свој готово ‘коперникански обрат’: субјекти (међународног) права престају бити (ако су то икада и били) производ правне доктрине већ напротив, она постаје средством њихова идентифицирања, систематизирања и разумијевања, док истодобно сам правни субјективитет постаје питање фактицитета – детерминиран за свог појединог носитеља динамичношћу друштвених односа чији је он судионик”.¹³⁷

¹³⁵ International Court of Justice. *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*. Advisory opinion. 11 April 1949. Dostupno na: http://www.worldcourts.com/icj/eng/decisions/1949.04.11_reparation_for_injuries.htm 18. 12. 2022

¹³⁶ Antonia Jutronić, *Utvrđivanje odgovornosti međunarodnih organizacija u pravu i praksi*, *Strani pravni život*, 62(3), 2018, str. 213–231. doi: 10.5937/spz1803213J, str. 214.

¹³⁷ Davorin Lapaš, *Međuregionalne organizacije – suvremeni sudionici međunarodnopravnih odnosa ili novi subjekti međunarodnog prava: Ima li razlike?*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 53, 2/2016, str. 413–438 (414).

Наведено саветодавно мишљење Међународног суда правде имало је велики утицај на правну мисао педесетих година 20. века. Ставови теорије постају мање радикални и конзервативни, па се међународно право почиње схватати у мало ширем смислу, а не само као право које регулише односе међу државама.¹³⁸

У овом периоду настаје и New Haven теорија, са својим модерним приступом међународном праву. Неки од најзначајнијих представника ове школе, Мекдугал (*McDougal*) и Хигинс (*Higgins*), представили су концепт политички оријентисане јуриспруденције, док је Филип Ц. Јесуп (*Phillip C. Jessup*) увео појам транснационалног права. За разлику од приступа који се ограничавао само на државу, New Haven школа посветила је пажњу и другим ентитетима. Држава је и даље била важна, али није имала централну улогу. Мекдугал и Хигинс сматрају суверенитет релативним концептом, а цели систем међународног права политичким оријентисаним процесом доношења одлука, а не скупом правила. Њихова теорија често се назива политички оријентисана јуриспруденција. New Haven школа била је „посебно охрабрујућа за ентитете који нису повезани с државом, читаву класу њих коју је класично међународно право готово обесправило“.¹³⁹ Она је увела термин „учесници“, како би направила разлику између држава и недржавних актера. Мекдугал је сматрао да постоји потреба да међународно право удовољи интересима читавог низа учесника у међународним структурама моћи. Израз „учесници“ односи се на ентитете који „ипак могу имати важне улоге у утицају на процес доношења одлука. У међународној сфери, ово се односи на међународне организације, државне службенике, невладине

¹³⁸ Math Noortmann, *Understanding Non-State Entities in the Contemporary World Order Transcending the international, mainstreaming the transnational, or bringing the participants back in?*, Working paper presented at Non-State Actor Research Seminar Leuven, Belgium March 26-28, 2009, pp. 1-16 (2). Dostupno na: https://ghum.kuleuven.be/ggs/research/non_state_actors/publications/noortmann.pdf 20. 11. 2023

¹³⁹ Michael W. Reisman, Siegfried Wiessner, Andrew R., Willard, *The New Haven School: A Brief Introduction*, *The Yale Journal of International Law*, Vol. 32, 2007, pp. 574-582 (576).

организације, групе за притисак, интересне групе, банде и појединце, који делују у име других учесника и у своје име”.¹⁴⁰ Теоретичари New Haven школе истичу да недржавни актери, посебно невладине организације, мултинационалне компаније и појединци, „не само да утичу на процесе стварања права које спроводи држава, него и они сами спроводе такве процесе и сами стварају право”.¹⁴¹

Улогу и значај недржавних актера истиче и прихвата већина политиколога, укључујући и неореалисте. Према ставовима политиколога, њихов значај у међународним односима расте упоредно са повећањем нивоа међузависности у међународном окружењу. Данашњи проблеми нису само локалног него већим делом и глобалног карактера. Узроци неких од најважнијих проблема нису државе. Завршетком Хладног рата нестало је идеолошко такмичење међу две супротстављене стране, али су појавили се нови проблеми попут религијског фанатизма, тероризма и хипернационалне етничке припадности. За стварање многих од ових проблема заслужни су, или су имали утицај, управо недржавни актери.

Недржавни актери имају капацитет да проузрокују неки проблем, било локалног, било регионалног, или чак глобалног карактера. Недржавни актери су „постали суштински инструменти у оквиру међународног система”.¹⁴² У данашње време „тешко је анализирати политику националних држава не придајући значај недржавним актерима”.¹⁴³ Међународна политика пролази кроз процес трансформације, па долази до умножавања актера који имају утицај на најважнија светска питања. Држава више није једини актер у процесу обликовања токова светске политике. Неки теоретичари сматрају „да до 2025. године националне државе више неће бити једини – а често ни

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 578.

¹⁴¹ Janet K. Levit, Bottom-up International Lawmaking: Reflections on the New Haven School of International Law, *The Yale Journal of International Law*, Vol. 32, 2007, pp. 393-420 (411).

¹⁴² Muhittin Ataman, The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States, *Alternatives - Turkish Journal of International Relations*, Vol 2, No. 1, Fall 2003, pp. 42-66 (62).

¹⁴³ *Ibidem*.

најважнији – актери на глобалној сцени и да ће се систем трансформисати, како би се прилагодио новој реалности”.¹⁴⁴ Међутим, када је реч о недржавним актерима, теоретичари примећују раскорак и несклад између њиховог *de facto* значаја и *de jure* нерелевантности.¹⁴⁵

Реалност савременог међународног права подстакла је неке ауторе да размишљају о подели на пуни и ограничени међународноправни субјективитет. Недржавни актери су „ентитети непотпуног правног субјективитета, што не значи да њихов значај за развој и примену правила међународног права не постоји. Напротив (...) тај значај је вишеструк и са усложњавањем развоја међународних односа стално расте”.¹⁴⁶ Актери који нису субјекти међународног права могу имати велики политички и правни утицај. Према оваквим размишљанима, пуни међународноправни субјективитет уживале би само државе. Ограничени међународноправни субјективитет је категорија коју, према овим становиштима, уживају недржавни актери који поседују одређене елементе субјекта међународног права у традиционалном смислу речи. С друге стране, постоје теоретичари који се оштро противе оваквом становишту, сматрајући да не одговара захтевима и реалности савременог међународног права. Тако, на пример, државе не уживају баш сва права и обавезе које предвиђа савремено међународно право. На овом месту може се навести право на живот или право на слободу од тортуре.¹⁴⁷ Ова права уживају појединци, а не државе.

¹⁴⁴ Janne Nijman, *Non-state actors and the international rule of law: Revisiting the ‘realist theory’ of international legal personality*, op. cit., p. 2.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 6.

¹⁴⁶ Anna-Karin Lindblom, *Non-Governmental Organisations in International Law*, Cambridge University Press, New York, 2006, p. 85.

¹⁴⁷ Детаљније видети: Davor Muhvić, *Legal Personality as a Theoretical Approach to NonState Entities in International Law: The Example of Transnational Corporations*, *Pécs Journal of International and European Law*, No. 1, 2017, pp. 7-18 (16).

Будућа улога државе и недржавних актера у међународном праву

Постоје различите прогнозе у погледу места и улоге државе и недржавних актера у будућности. Многе неочекиване ситуације покажу немоћ државе и одсуство способности да се ухвате у коштац са важним питањима. Један од таквих примера је одсуство брзог одговора држава на пандемију Covid-19. Пандемија је истакла немоћ САД као најмоћније државе света, разједињеност Европске уније као међународне организације, слабост Русије и драконске мере Кине према сопственим грађанима. У ситуацијама као што је пандемија, од глобалних актера се очекује јачање мултилатерализма и међудржавне сарадње. Међутим, најважнији глобални актери су се одлучили за правац унилатерализма и заштиту сопствених интереса. Уместо процвата међународне сарадње, пандемија је „продубила ривалитет између глобалних актера.“¹⁴⁸ Последица пандемије није била само здравствена криза на глобалном нивоу. Пандемија је „указала на многе друштвене, економске, политичке, правне и стратешке последице“.¹⁴⁹

Треба истаћи и да је еволуција међународних односа у периоду након завршетка Хладног рата довела до мултипликације центара моћи и фрагментације постојећег међународног правног поретка. Последице тих дешавања испољиле су се „у диверсификацији нових међународних субјеката чији су ограничени међународноправни капацитети били у функцији стварања и изградње новог глобалистичког система међународних односа“.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Jelica Gordanić, The global role and ambitions of the European Union – Before and during the Covid-19 pandemic, in: Sanja Jelisavac Trošić, Jelica Gordanić (eds.) *International Organizations and States' response to Covid-19*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2021, pp. 73-86 (78).

¹⁴⁹ Jelica Gordanić, Impact of the Covid-19 pandemic on the global role of the US, *Međunarodni problemi*, Vol. LXXIV, No. 2, 2022, pp. 233-253 (234).

¹⁵⁰ Duško Dimitrijević, *Nedržavni akteri i upotreba sile u međunarodnim odnosima*, u: Mihajlo Vučić (ur.). *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 33-78 (34).

Неки теоретичари сматрају да ће улога државе наставити да расте, док су други мишљења да ће примат преузети тзв. глобални градови. Према неким становиштима, процеси регионализације и интеграције могу довести до формирања регионалних супердржава. Један од оваквих примера је Европска унија. Који год од наведених сценарија да се деси у будућности, имаће последице по сувереност и ауторитет држава. Питање суверености је питање односа према међународном праву, јер оно почива на начелу суверене једнакости држава. Тврдње да се сувереност држава урушава воде ка закључку да се и међународно право мора мењати и почивати на неким новим принципима.¹⁵¹ У пракси се показало да су државе и те како подложне ауторитету међувладиних организација, попут Уједињених нација, Светске банке или Светске трговинске организације. Поред међувладиних организација, и механизми за заштиту људских права појединца доводе у питање апсолутну неприкосновеност државе у међународном праву.

Глобализација је подстакла бројна питања у погледу граница, структуре и учесника међународног права. Удружена са растућом улогом НВО и других недржавних актера, глобализација отвара нова питања у погледу потенцијалне трансформације и унапређења традиционалног међународног права. Јављају се идеје о инклузивнијој међународној заједници, која је састављена од разноврсних актера и која је у супротности са традиционалном концепцијом међународног права. Међународно право постепено доживљава трансформацију у погледу ширења капацитета са држава на остале актере који постоје на међународној сцени. Промене које глобализација доноси су споре, али се њихово присуство не може игнорисати.

Питање односа државе и недржавних актера јесте питање за које се већа трансформација може очекивати у ближој будућности. Из угла НВО, теоретичари сматрају да се „мора пронаћи неки интелигентан начин да се носимо са изазовима, да откријемо принципе на којима се заснивају тврдње о легитимности или нелегитимности. Ово није прича о добрим НВО које се супротстављају злим владама (...) Ово је прича о томе како човечанство преузима одговорност за сопствену будућност,

¹⁵¹ Детаљније видети: Boris Krivokapić, *Perspektive međunarodnog prava*, u: *Zbornik radova „Izazovi pravnom sistemu“*, Istočno Sarajevo, 2021, str. 18–47 (23–24).

кроз све репрезентативније облике политичког организовања и кроз потпуно ангажовано цивилно друштво. Из перспективе светског поретка, ради се о проналажењу одговарајућег нивоа (локалног до наднационалног) на којем би се могле доносити различите врсте одлука и ко (од владе, пословног сектора и тзв. 'трећег сектора') треба да их доноси. То је прича о промоцији јединства човечанства док се истовремено негује његова разноликост".¹⁵²

Питање мноштва актера који делују у области међународног права и међународних односа одражава се на улогу државе. Треба поставити питање да ли је појава недржавних актера одраз слабљења улоге државе. Без притиска недржавних актера многи међудржавни судски поступци никада не би били покренути. Слично важи и за велики број поступака који су вођени у оквиру Светске трговинске организације.¹⁵³ У овим случајевима државе су обрнуле улоге са недржавним актерима, те поступају на њихову иницијативу и под њиховим притисцима. Овакви примери нису чести, али су од великог значаја јер показују тенденцију јачања недржавних актера према до сада неприкосновеној држави.

Теоретичари сматрају да ће НВО у будућности наставити да утичу не само на државе већ и на међународне организације и светско јавно мњење, а на тај начин и на одређене односе и процесе у међународној заједници. То укључује лобирање у погледу развоја нових норми међународног права, посебно из области људских права, међународног хуманитарног права, права заштите животне средине, међународног кривичног права итд. Може се очекивати да ће НВО наставити свој консултативни статус при УН, а исто тако може доћи до успостављања сличних статуса при другим међународним организацијама. Сматра се

¹⁵² Zoe Pearson, *Non-Governmental Organizations and the International Criminal Court: Changing Landscapes of International Law*, *Cornell International Law Journal*, Vol. 39, Issue 2, 2006, pp. 2443-284 (250), preма: Martha L. Schweitz, *NGO Participation in International Governance: The Question of Legitimacy*, 89 *AM. Soc'Y INT'L L. PROC.* 415, 418 (1995).

¹⁵³ Mihajlo Vučić, *Uvodna razmatranja*, u: Mihajlo Vučić (ur.). *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 79-117 (80).

да НВО могу у будућности стећи и одређене међународне јавноправне функције, као и одређени субјективитет пред међународним судским и квазисудским телима, у смислу да ће им бити омогућено да у одређеним областима покрећу поступке.¹⁵⁴ Уколико се обистине прогнозе теоретичара, НВО у будућности очекује занимљив период, који може подразумевати кодификацију њиховог међународноправног положаја, а можда (превише је оптимистично рећи) и промене у погледу њиховог тренутног међународноправног субјективитета.

Теоријски оптимизам у погледу потенцијалног међународноправног субјективитета НВО свакако представља позитивну вест за ову врсту недржавних актера. Наравно, у оптимизму треба бити врло умерен. НВО прати одређена сенка контроверзности и управо због те контроверзне црте њихов статус субјекта међународног права може још дуго бити на чекању.

Уколико у будућности не дође до трансформације НВО у правцу међународноправног субјективитета, ови актери ће морати да се задовоље својством субјеката међународних односа. Категорије субјекта међународног права и субјекта међународних односа могу се подударати у великом броју случајева, али између њих постоји значајна разлика. Међународноправни субјективитет упућује на субјекта који је у смислу међународног права носилац права и обвеза. С друге стране, субјект међународних односа је субјект који има способност деловања на међународном плану. Учесници међународних односа нису само државе. Ова категорија је знатно шира и обухвата све учеснике који имају утицај на стварање и изражавање својих позиција на нивоу међународне политике. Сви субјекти међународног права могу да буду субјекти међународних односа, док сви субјекти међународних односа не могу да буду субјекти међународног права. Ово је случај са недржавним актерима попут невладиних организација, мултинационалних компанија, појединаца, оружаних група итд. У условима глобализације они имају велики утицај на сферу међународних односа.¹⁵⁵ С друге стране, својство субјекта међународног права изостаје.

¹⁵⁴ Детаљније видети: Boris Krivokapić, *Perspektive međunarodnog prava*, op. cit., str.20.

¹⁵⁵ Željko Petrović, *Međunarodni subjektivitet u uslovima globalizacije*, u: *Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije mediji i ekonomija*, Banja Luka, 2021, str. 205–213 (207).

3. НВО И УТИЦАЈ НА РАЗВОЈ ГРАНЕ ПРАВА – СЛУЧАЈ ПРАВА ДЕТЕТА

Скретање пажње на питање положаја детета

Развој људских права интензивније започиње од средине 18. века, али област права детета у потпуности остаје ван правног интересовања. Током највећег дела историје правни стандарди посвећени заштити деце нису постојали. У многим индустријализованим државама на почетку 20. века било је уобичајено да деца раде са одраслима у небезбедним и нехигијенским условима.

Покушаји успостављања минималних правних стандарда посвећених деци потекли су од НВО, крајем 19. века. У том периоду НВО су почеле да се боре против трговине белим робљем. Њихови напори резултирали су конференцијом одржаном 1902, а касније и усвајањем две међународне конвенције о забрани трговине белим робљем 1905. и 1910. године. Други правци деловања НВО тог времена били су усмерени на децу запослену у фабрикама и рудницима. Прва Конференција о заштити радника, одржана у Берлину 1890. године, препоручила је узраст од 14 година као минималну старост рудара.¹⁵⁶

Права и добробит детета постају питање од међународне важности између 1880. и 1914. године. Тек у том периоду започињу први конкретни кораци у погледу развоја права детета и први кораци којим се деца посматрају као лица која нису објекти под контролом родитеља, или неки мали људи који равноправно са одраслима обављају најтеже послове у најгорим условима. Питање положаја детета било је схватано као приватна ствар породице и као питање искључиво унутрашњег права. Било каква међународноправна

¹⁵⁶ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Legislative History of the Convention on the rights of the child* Volume I, United Nations New York and Geneva, 2007, p. 3.

регулатива права детета била је посматрана као задирање у унутрашње ствари суверене државе.¹⁵⁷

Историјске околности 20. века подстакле су развој права детета. Деца су била жртве свих оружаних сукоба. Милиони деце изгубили су животе у ужасима Првог светског рата. По завршетку рата велики број организација, међу којима су и НВО попут Црвеног крста, Међународне федерације синдиката, покрета Boy Scout и хиљаде других локалних и регионалних организација, својим активностима скренули су пажњу шире јавности на питање и положај деце. Активисти и НВО овог периода залажу се за право на образовање деце, питања децјег рада, посебан судски систем и постојање посебних институција за децу, као и за развој права деце са посебним потребама.

Први конкретни кораци у правцу развоја права детета започињу оснивањем Друштва народа. Повеља Друштва народа укључује одредбе о децјем раду и трговини децом, обавезујући своје чланице да „обезбеде и одрже фер и хумане услове рада мушкарцима, женама и деци“¹⁵⁸ и да „повере Друштву генерални надзор над извршењем споразума у погледу трговине женама и децом“.¹⁵⁹ Друштво народа формирало је Одбор за заштиту деце (The Child Welfare Committee). То је био први случај у коме је међународна заједница предузела кораке у погледу развоја права детета.¹⁶⁰ Исте године када је основано Друштво народа, формирана је једна од најважнијих невладиних организација које се баве заштитом деце – Save the Children.

По завршетку Првог светског рата Велика Британија наставила је са блокадом због које су деца у градовима попут Берлина и Беча

¹⁵⁷ Patricia Nabuco Martuscelli, League of Nations, in: Daniel Thomas Cook (ed.), *The SAGE Encyclopedia of Children and Childhood Studies*, Sage Publications, Los Angeles, 2020, pp. 1053-1056 (1055).

¹⁵⁸ The Covenant of the League of Nations, signed on 28 June 1919 as Part I of the Treaty of Versailles, Article 23a. Dostupno na: <https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/covenant> 17. 12. 2023.

¹⁵⁹ *Ibidem*, члан 23с.

¹⁶⁰ Roldán Jimeno, The birth of children's rights between the First and Second World Wars: The historical events leading up to the Convention, *Miscellanea Historico-Iuridica*, Vol. XIX, No, 2020, pp. 143-166 (145).

гладовала. Неухрањеност је била честа, бројне болести широко распрострањене, док у болницама није било одговарајућих лекова. Две сестре из Лондона, Еглантина Џеб (*Eglantyne Jebb*) и Дороти Бакстон (*Dorothy Buxton*), започеле су кампању приликом које су делиле памфлете са сликама умирујуће и изгладнеле деце по Лондону. Сестре су биле хапшене због свог активизма. Схватајући да сам активизам и скретање пажње јавности неће донети много у случају права деце, предузета је директнија акција. Организација *Save the Children* основана је на јавном састанку у Лондону, у Ројал Алберт Холу, 19. маја 1919. године.¹⁶¹ *Save the Children* убрзо успоставља блиске контакте и сарадњу са Међународним комитетом Црвеног крста. Еглантина Џеб лично се ангажовала у прикупљању средстава за помоћ деци. Опсег деловања организације се проширује и на помоћ деци у условима ван рата.

Двадесетих година 20. века многе НВО, попут Међународног удружења младих радника (*Youth Workers International*), Уније младих социјалиста (*Union of Socialist Youth*) и Међународног удружења синдиката, скрећу пажњу на питање рада деце и омладине. Ове организације објавиле су у августу 1922. Социјалистичку повељу о тинејџерском раду (*Socialist Charter on Teenage Labour*).¹⁶² Исте године Национални савет жена (*the National Council of Women*) израдио је нацрт Повеље о правима деце. Повеља је била представљена фонду *Save the Children*, имајући у виду да је председница Националног савета жена била чланица ове организације. Основни циљ Повеље о правима деце било је успостављање минималних права деце у свим државама света. Повеља се састојала из седам делова:

- пренатална нега;
- брига о мајкама и деци до школског узраста;
- деца школског узраста;
- деца у радном односу;
- делинквентна деца;

¹⁶¹ *Save the Children. Our History*. Dostupno na: <https://www.savethechildren.org.uk/about-us/our-history> 18. 12. 2023.

¹⁶² Roldán Jimeno, *The birth of children's rights between the First and Second World Wars: The historical events leading up to the Convention*, op. cit., p. 148.

- дечја државна одељења;
- међународне конференције.¹⁶³

Даљим радом и корекцијама организације Save the Children Повеља о правима деце трансформисала се у Женевску декларацију коју је Друштво народа усвојило 26. септембра 1924. године. Женевска декларација о правима детета наводи да „сви народи треба да признају право деце на потребна средства за развој, на специјалну помоћ у неопходним тренуцима, приоритет у активностима помоћи, уживање у финансијској слободи и заштиту од експлоатације, као и да имају приступ образовању које усађује друштвену свест и осећај дужности“.¹⁶⁴ Декларација је релативно кратак документ, састављен од свега пет чланова. Важно је истаћи да је то била прва декларација из области људских права усвојена од неке међународне организације која експлицитно признаје права детета. Декларација је била усмерена ка мушкарцима и женама свих нација, без постојања обавеза по државе. Поред тога, у одредбама Декларације дете није било одређено као самостални носилац права, него као објекат заштите коју је Декларација настојала да пружи.¹⁶⁵ У времену када је настала, Женевска декларација била је „својеврсни симбол за све народе који су тежили бољој будућности своје деце“.¹⁶⁶

Еглантина Џеб је била позвана да прочита текст Декларације на пленарном заседању Друштва народа. Декларација је једногласно усвојена. Након усвајања, државе чланице Друштва народа биле су позване да, инспирисане текстом Декларације, спроведу одређене кораке у свом законодавству како би поспешиле развој права детета. Неке од држава реаговале су благовремено. Неколико месеци након

¹⁶³ Rutgers. Child Labor Chronology. Dostupno na: https://njdigitalhighway.org/lesson/child_labor/child_labor_chronology 18. 12. 2023.

¹⁶⁴ Geneva Declaration of the Rights of the Child, Adopted on 26 September 1924 by General Assembly of the League of Nations. Dostupno na: <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/childrights.html> 18. 12. 2023.

¹⁶⁵ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Legislative History of the Convention on the rights of the child*, op. cit., p. 3.

¹⁶⁶ Andree Morier, The Declaration of the Rights of the Child, *International Review of the Red Cross*, No. 22-23, 1963, pp. 227-233 (229).

усвајања Декларације, у октобру 1924, у Чилеу је одржан IV Панамерички конгрес о правима детета. На конгресу се расправљало о бројним питањима која произилазе из Женевске декларације, попут борбе против сиромаштва деце, бриге за децу бескућнике, питању здравствене заштите, хигијене у школама, дечјег рада, судова за малолетнике итд. Једно од најзначајнијих достигнућа конгреса у Чилеу било је оснивање Међународног америчког института за заштиту деце, са седиштем у Монтевидеу.¹⁶⁷ Три године касније, 9. јуна 1927, десет земаља (Аргентина, Боливија, Бразил, Куба, Чиле, Еквадор, САД, Перу, Уругвај и Венецуела) потписале су Повељу Института, чиме је формализовано његово оснивање.¹⁶⁸

Само постојање и деловање невладиних организација показало се као веома добар механизам за скретање пажње јавности на потребу регулисања права детета. Да није било Еглантине Џеб, њених протеста у Лондону и оснивања Save the Children, питање је да ли би се права детета почела развијати, или би на њихово обликовање требало сачекати још неку деценију. Без посвећеног рада Save the Children можда у оквиру Друштва народа не би ни дошло до усвајања Женевске декларације о правима детета. Све до данас ова организација одржала је водећу улогу у погледу права детета. Сачињена је од више од тридесет независних организација које обављају активности у преко сто држава широм света.¹⁶⁹

У наредном периоду, до почетка Другог светског рата, НВО су скретале пажњу јавности и залагале се за правну регулацију положаја деце у случају међународних оружаних сукоба, хуманитарних интервенција и у случајевима гениталног сакаћења девојчица. Захваљујући заговарању и скретању пажње међународних НВО, у

¹⁶⁷ Roldán Jimeno, *The birth of children's rights between the First and Second World Wars*, op. cit., p. 150.

¹⁶⁸ Детаљније видети: Inter-American Children's Institute. About us. Internet: <http://www.iin.oea.org/en/historia.html> 18. 12. 2023.

¹⁶⁹ Jill Marie Gerschultz and Margaret P. Karnas, *Transforming Visions into Reality: The Convention of the Rights of the Child*, in: Mark Ensalaco and Linda C. Majka (eds.), *Children's Human Rights Progress and Challenges for Children Worldwide*, Rowman and Littlefield Publishers, Lanham Maryland, 2005, pp. 31-52 (34).

великом броју држава дошло је до усвајања одговарајуће регулативе у погледу дечјих бракова, положаја деце у оружаним сукобима, телесног кажњавања деце и питања дечјег образовања.¹⁷⁰

Период Другог светског рата донео је најгоре ужасе, страдања и разарања. Последице рата су биле погубне по и децу. Милиони деце изгубили су животе у концентрационим логорима, подвргнути мучењима и експериментима. Више од милион јеврејске деце страдало је у холокаусту. Стотине хиљада деце остала су сирочад. Непосредно по завршетку Другог светског рата, 1946. године, у Италији је било 147.000 сирочади, у Грчкој 200.000. У Албанији је од хуманитарних организација тражено да више не шаљу одећу за децу млађу од три године, јер није било потребе. Укупан број сирочади у Европи био је око 13 милиона.¹⁷¹ Оснивање Уједињених нација 1945. године дало је нови оптимизам целом човечанству у погледу даљег развоја и спречавања ужаса рата. УН су основане као организација која за примарни циљ има одржавање међународног мира и безбедности. Творци УН били су свесни да је за остварење овог циља неопходно испунити и друге услове, као и целокупан спектар многих других људских права. Без адекватне примене и уживања људских права, нема ни адекватног међународног мира и безбедности. У оквиру УН дошло је до најинтензивнијег развоја људских права и ренесансе права детета. Генерална Скупштина УН усвојила је Универзалну декларацију о људским правима 1948. године. Овај документ може се сматрати можда најважнијим и најсвеобухватнијим актом људских права. Сви чланови Универзалне декларације имплицитно се односе и на децу, док се деца експлицитно помињу у члановима 25¹⁷² и 26¹⁷³.

¹⁷⁰ Johanna von Bahr, *International organizations and children's rights - Norm adoption, pressure tactics and state compliance*, Doctoral Thesis in Political Science at Stockholm University, Stockholm Studies in Politics 183, Stockholm University, 2020, p. 23.

¹⁷¹ Linda Shields, B Bryan, The effect of war on children: The children of Europe after World War, *International Nursing Review*, Vol. 49, No. 2, 2002, pp. 87-98, p. 88.

¹⁷² Члан 25 (2) „Мајке и деца имају право на нарочито старање и помоћ. Сва деца, рођена у браку или ван њега, уживају једнаку социјалну заштиту.”

¹⁷³ Члан 26(3) „Родитељи имају првенствено право да бирају врсту образовања за своју децу.”

Организација Уједињених нација наставила је развој права детета започет у оквиру Друштва народа. Привремена социјална комисија расправљала је о даљем развоју права детета и могућем ажурирању Декларације о правима детета, усвојене у оквиру Друштва народа. Усвајањем Универзалне декларације о људским правима дошло се до закључка да Женевска декларација више није довољна, да има одређене недостатке и да УН треба да усвоје сопствени правни акт о правима детета. То је и учињено 1959. године, када је Генерална скупштина једногласно усвојила Декларацију о правима детета.

Декларација представља надоградњу Женевске декларације и састоји се из 10 принципа.¹⁷⁴ Идентично као и Женевска декларација, Декларација УН о правима детета није била правно обавезујући акт. Њен циљ је био да мотивише државе да у оквиру својих законодавних система учине одређене позитивне помаке у развоју права детета.

Неопходан је био иновативни документ, који би имао својство правне обавезности и који би на најбољи начин допринео остварењу права детета. Дошло се до закључка да је неопходно сачинити правно обавезујући акт, конвенцију која би регулисала права детета. Конвенција би требало да се заснива на идеји и принципима који су успостављени Декларацијом УН о правима детета, али да буде надограђена и унапређена „како би отелотворила главне карактеристике новије концепције заштите деце“.¹⁷⁵ У циљу израде новог документа, социјална комисија предложила је генералном секретару да се консултује са државама чланицама и НВО.

¹⁷⁴ Целокупан текст Декларације УН о правима детета је доступан на: UN Declaration on the Rights of the Child (1959), Proclaimed by General Assembly resolution 1386 (XIV) of 20 November 1959. Dostupno na: <https://archive.crin.org/en/library/legal-database/un-declaration-rights-child-1959.html> 19. 12. 2023.

¹⁷⁵ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Legislative History of the Convention on the rights of the child*, op. cit., str. 4.

НВО и Конвенција о правима детета

Преговори за обавезујућу Конвенцију о правима детета почели су након иницијативе Пољске 1979. године. Ову годину УН су прогласиле Међународном годином детета. Врхунац своје улоге у погледу развоја и побољшања положаја детета НВО су дале приликом израде Конвенције УН о правима детета. Њихова улога приликом израде овог документа била је већа и „значајнија него у било ком претходном процесу израде неког међународног уговора”.¹⁷⁶

Генерална скупштина УН овластила је Комисију за људска права да изради нацрт Конвенције о правима детета која треба да обухвати и надогради принципе постављене претходним двама декларацијама о правима детета. Радна група коју је основала Комисија започела је израду Конвенције 1979. године, користећи као основу за рад модел уговора који је представила пољска влада. Сачињавали су је владини делегати, представници органа УН и специјализованих агенција. Годишњи извештај Радне групе показује да су НВО од самог почетка учествовале у њеном раду, не као посматрачи, већ правећи и одговарајуће писмене и усмене интервенције. На тај начин НВО су имале „значајан утицај на обликовање коначног текста Конвенције”.¹⁷⁷

У почетку НВО нису биле адекватно организоване. Временом долази и до њихове боље организације, па је 1983. године формирана НВО *ad hoc* група за израду нацрта Конвенције о правима детета. *Ad hoc* група окупила је НВО које се баве људским правима, као и НВО које су специјализоване искључиво за права деце. Чланови *ad hoc* групе састајали су се два пута годишње како би анализирали текст Конвенције који је предложила Радна група УН и сачињавали допуне, критике или предлагали измене нацрта Конвенције. НВО група припремала је заједничке предлоге који су достављани УН Радној групи.¹⁷⁸ Утицај и

¹⁷⁶ Nevena Vučković Šahović, *The role of civil society in implementing the general measures of the Convention on the rights of the child*, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 2010, p. 13.

¹⁷⁷ Laura Theytaz- Bergman, NGO Group for the Convention on the Rights of the Child, *The International Journal of Children's Rights*, No. 3, 1995, pp. 452-454 (452).

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 452.

допринос НВО на Радну групу био је приметан. Најмање 13 предлога које је изнела НВО група укључено је у коначан текст Конвенције у облику ставова, али и у облику самосталних чланова.¹⁷⁹ Захваљујући улози НВО, према мишљењима теоретичара, Конвенција УН о правима детета „одразила је у већој мери договорено, консензуално разумевање суштине права деце, него што би то можда био случај”.¹⁸⁰

НВО су помогле и у померању фокуса Конвенције. Уместо да фокус буде заснован на потребама (*need based*), у већој мери заснован је на правима деце и остварењу тих права.¹⁸¹ НВО су се залагале за увођење нових права у нацрт Конвенције. Без укључења НВО питања забране традиционалних пракси попут женског обрезивања, подстицање дојења и одговарајући стандарди у погледу школске дисциплине не би нашли место у нацрту Конвенције. Првобитни пољски нацрт није укључивао многе области у којима је заштита деце могућа. НВО су заслужне за регулисање питања заштите деце од сексуалне и других врста експлоатације, саобраћаја, тортуре и оружаних сукоба. Велики утицај НВО види се и у подели оригиналног члана о малолетничкој заштити у два одвојена, јасније регулисана члана. Први од ових чланова даје широку заштиту од арбитрарног притвора и мучења. Други је посвећен питањима кривичног правосуђа. Заједно, ова два члана осигуравају да ће све главне кривичноправне гаранције из Међународног пакта о грађанским и политичким правима бити примењиве на децу. НВО утицај огледа се и у употреби родно слободног језика који је заступљен у Конвенцији.¹⁸²

¹⁷⁹ Maiara Giorgi, The Role of Non-Governmental Organizations in the Process of International Treaty Making, *Anuario mexicano de derecho internacional*, vol. XIX, 2019, pp. 153-177 (166).

¹⁸⁰ Nevena Vučković Šahović, *The role of civil society in implementing the general measures of the Convention on the rights of the child*, op. cit., p. 13.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 13.

¹⁸² Cynthia Price Cohen, The Role of Nongovernmental Organizations in the Drafting of the Convention on the Rights of the Child, *Human Rights Quarterly*, Vol. 12, No. 1 (Feb., 1990), pp. 137-147 (143).

НВО су покренуле и активну међународну кампању у корист Конвенције, и у ту сврху организовале серију семинара и конференција широм света. Између осталог, конференције су биле одржане у Шпанији, Италији, Пољској, Јордану, Совјетском Савезу итд. Овакви догађаји били су значајни како би се чули ставови држава у погледу права детета, а били су и одлична прилика за размену мишљења, изношење сугестија и један вид процене напретка нацрта Конвенције. Као један од великих доприноса конференција НВО често се наводи конференција одржана у Аману, на којој је изнет предлог о међународном праћењу поштовања одредби Конвенције. Такође, на конференцијама НВО предложено је и да се именује Комитет за права детета. Ово је још једна од идеја која је нашла своје место у Конвенцији. Поред тога, предложено је и да се Комитет за права детета финансира из редовног буџета УН.¹⁸³

Многи од предлога НВО групе доживели су успех, али неки нису наишли на разумевање Радне групе. НВО су покушале детаљније да регулишу питање права ванбрачне деце, права интерно расељене деце и заштиту деце од вршења медицинских експеримената. Представници НВО групе залагали су се да се доња граница учешћа деце у оружаним сукобима подигне са 15 на 18 година. Ни овај предлог није наишао на подршку Радне групе. Коначан нацрт Конвенције о правима детета резултат је великог компромиса интереса различитих држава.¹⁸⁴

Теоретичари оцењују да држава треба блиско да сарађује са НВО у најширем смислу, уз поштовање њихове аутономије. Ту спадају НВО које се баве људским правима, организације које воде деца и млади, родитељске и породичне групе, верске групе, стручна удружења итд.

НВО су имале „кључну улогу у изради нацрта Конвенције и њихово учешће у процесу имплементације је од виталног значаја“.¹⁸⁵ Улога НВО

¹⁸³ Детаљније видети: Adam Lopatka, Introduction, in: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Legislative History of the Convention on the rights of the child*, Volume I, United Nations New York and Geneva, 2007. Dostupno na: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/LegislativeHistoryrcr1en.pdf> 18. 01. 2024.

¹⁸⁴ Cynthia Price Cohen, *The Role of Nongovernmental Organizations*, op. cit., pp. 143-144.

¹⁸⁵ Karen A. Polonko and Lucien X. Lombardo, Non-Governmental Organisations and the UN Convention on the Rights of the Child, *International journal of children's rights*, 23 (2015), pp. 133-153 (137).

у нацрту Конвенције о правима детета може се посматрати као круна њиховог ранијег рада и напора из претходних деценија у погледу најважнијих питања везаних за права и положај детета. Активним учешћем у изради нацрта Конвенције, изношењем предлога, организовањем конференција у циљу стварања позитивних услова за усвајање Конвенције, као и коришћењем *naming and shaming* тактике, „концентрисале су енергију на откривање реалног стања ствари (у погледу права детета), на осуђивање државног насиља или недостатак дужне пажње”.¹⁸⁶ Учешћем НВО Конвенција је добила на квалитету и остварила циљ свог постојања. Без њиховог учешћа нека од важних питања за права детета не би уопште била регулисана, или би њиховом регулисању било посвећено много мање пажње. Управо је то и циљ деловања било које НВО. Невладин сектор треба да скреће пажњу на одговарајућа питања, како би дошло до њиховог решавања. То је био случај са целокупним учешћем НВО у развоју права детета и њиховим радом на изради Конвенције о правима детета.

Учешће невладиног сектора у изради нацрта Конвенције о правима детета није текло без потешкоћа. Чланови Радне групе са сумњом су посматрали учешће НВО у овом процесу и нерадо су узимали у обзир интервенције невладиних организација. Организовањем невладиних организација у НВО групу за израду Конвенције, став Радне групе се мењао. Временом је постало јасно да НВО група има исти циља као и Радна група – израду најбоље могуће верзије Конвенције у релативно кратком временском периоду. Када је нацрт Конвенције био усвојен од Комисије за људска права, скоро све владе изјасниле су се о важности улоге невладиних организација у овом процесу.¹⁸⁷ Улога НВО у процесу израде Конвенције о правима детета још је важнија ако се узме у обзир историјски период у коме је Конвенција настајала. Осамдесетих година

¹⁸⁶ NGO Group for the Convention on the Rights of the Child, „Violence against Children: What do NGOs know? What do NGOs say? An analysis of information relating to violence available in NGO reports to the UN Committee on the Rights of the Child from 1990 to 2005”, Geneva, Children’s Rights Information Network, 2006. Dostupno na: <http://www.crin.org/ngoGroup/childrightsissues/ViolenceAgainstChildren/> 18. 01. 2023.

¹⁸⁷ Cynthia Price Cohen, *The Role of Nongovernmental Organizations*, op. cit., p. 145.

20. века још увек је трајао Хладни рат, па су сви преговори у погледу нацрта Конвенције били обележени неслагањима на релацији Исток-Запад и имали су карактеристику политичке обојености. Предлози НВО били су аполитичног карактера, те су на неки начин представљали глас разума и равнотеже између два супротстављена тора.¹⁸⁸

Након свих препрека и почетне фазе неповерења, однос НВО и УН у случају нацрта Конвенције о правима детета може се окарактерисати „као размена искустава и информација, а не као борба моћи”.¹⁸⁹ Само учешће НВО у оваквом важном задатку и изradi овако важне конвенције показало је да „учешће организација цивилног друштва може оправдати ауторитет институција глобалне владе и бити лек за недостатак демократског легитимитета”.¹⁹⁰ Конвенција о правима детета ступила је на снагу 2. септембра 1990. године. НВО Група за Конвенцију о правима детета наставила је да постоји и данас представља глобалну мрежу од преко 80 домаћих и међународних невладиних организација које воде рачуна о поштовању одредби Конвенције о правима детета. Своје делатности обавља путем секретаријата и тематских радних група. У оквиру Економског и социјалног савета УН НВО група има консултативни статус.¹⁹¹

НВО и процес ратификације Конвенције о правима детета

НВО група наставила је даљи рад на развоју и практичној примени Конвенције о правима детета. Многе државе биле су вољне да ратификују Конвенцију, без већих проблема и потешкоћа. У случајевима држава које су биле скептичне у погледу ратификације, НВО су пружале одговарајућу подршку како би се овај процес убрзао.

¹⁸⁸ Maiara Giorgi, *The Role of Non-Governmental Organizations in the Process of International Treaty Making*, op. cit., p. 167.

¹⁸⁹ Johanna von Bahr, *International organizations and children’s rights Norm adoption, pressure tactics and state compliance*, op. cit., p. 22.

¹⁹⁰ *Ibidem*, str. 22.

¹⁹¹ NGO Group for the Convention on the Rights of the Child, *Annual Report 2011*. Dostupno na: <https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2013/10/NGO-Group-2011-AR.pdf> 20. 12. 2023.

Постоји одређени број држава које нису ратификовале Конвенцију о правима детета. Оклевање САД да потпише Конвенцију изазвало је бојазан широм света. Имајући у виду моћ и утицај који ужива, многи су били забринути да ће можда и друге државе следити њен пример. Да парадокс буде већи, САД су једна од држава која има изузетно развијено и разгранато цивилно друштво, другу традицију невладиног организовања и једна су од ретких држава у свету у којој НВО функционишу без препрека.

Кампања за ратификацију Конвенције о правима детета широко је заступљена у САД. Поред НВО, у процес заговарања ратификације укључени су адвокати, академици, представници људских права, припадници верских заједница, лекари, студенти и многи заинтересовани грађани. Почетком 2002. године НВО су започеле масовну кампању у погледу ратификације Конвенције у САД. У августу исте године, након одржавања специјалног заседања Генералне скупштине УН посвећеног правима детета, група заговорника ратификације Конвенције, под вођством Америчке лиге за добробит детета, сазвала је први састанак кампање за ратификацију Конвенције о правима детета у САД. Циљ састанка била је изградња националне коалиције. Већ наредне године представници више од педесет НВО састали су се Вашингтону на дводневној стратешкој сесији. Ово је допринело расту кампање и укључивању нових преко 150 НВО и представника многобројних академских институција. Кампања делује путем мобилизације своје разнолике мреже за едукацију заједница о Конвенцији. На тај начин ствара се основ националне подршке за Конвенцију. Поред тога, представници НВО врше и директно заговарање код Владе САД.¹⁹² Временом су се јавиле и идеје о унапређењу права детета изван оквира ратификације Конвенције. Ове идеје укључују успостављање Канцеларије за децу при Белој кући, успостављање специјалног Департмана за права детета, као и успостављање Независног комисионара за питање деце.¹⁹³

¹⁹² Детаљније видети: Nevena Vučković Šahović, *The role of civil society in implementing the general measures*, op. cit., p. 14.

¹⁹³ Miriam Abaya, Nandita Bajaj et al. *US High-Level Office for Children is Critical for Children's Rights*, *Health and Human Rights Journal*, 10. March 2022. Dostupno na:

С друге стране, постоје и многе НВО у САД које се залажу за нератификовање Конвенције. Ове организације су веома гласне у својим захтевима у протестима. Опоненти ратификације Конвенције у САД као најважније разлоге наводе „претње родитељским правима“ сматрајући да амерички уставни систем даје државним владама „искључиву надлежност за креирање закона и политике о питањима породице и деце. Након ратификације, Америка би међународном праву дала обавезујуће обећање да ће поштовати правне стандарде које је створила УН Конвенција о правима детета. Америчка деца и породице су сигурније уз уставну демократију него међународно право”.¹⁹⁴ Опоненти страхују да би се ратификацијом Конвенције деци дало превише права, а родитељима би многа права била одузета.

Конвенција УН о правима детета је најратификованији међународноправни акт икада. Можда звучи невероватно, али за сада САД су једина држава у свету која није ратификовала Конвенцију. Упркос кампањама, заговарању и различитим врстама утицаја, у овом случају напори НВО нису уродили плодом. Уколико једног дана САД ратификују Конвенцију о правима детета, то се може сматрати значајним достигнућем у коме су НВО имале великог удела.

НВО и надзор над применом Конвенције о правима детета

Конвенција УН о правима детета први је међународноправно обавезни документ који се бави питањем права и положаја деце, уз одговарајуће механизме у погледу имплементације. Конвенција регулише 41 економско, социјално, грађанско и политичко право детета. Ова права груписана су у четири кључна принципа: право детета на

<https://www.hhrjournal.org/2022/03/us-high-level-office-for-children-is-critical-for-childrens-rights/> 20. 01. 2023.

¹⁹⁴ Karen Attiah, Why won't the U.S. ratify the U.N.'s child rights treaty?, *The Washington Post*, 21. November 2014. Dostupno na: <https://www.washingtonpost.com/blogs/post-partisan/wp/2014/11/21/why-wont-the-u-s-ratify-the-u-n-s-child-rights-treaty/> 20. 01. 2023.

опстанак и развој, принцип поштовања најбољег интереса детета, право детета да слободно искаже своје ставове у погледу свих питања које утичу на његов положај и право детета да без дискриминације ужива сва права регулисана Конвенцијом. Циљ Конвенције није само искључива заштита детета од дискриминације, злостављања, занемаривања, смртне казне итд. Она регулише и позитивна права, као што су право на име, право на држављанство, право на одговарајући животни стандард, образовање, право на здравствену заштиту итд. Одредбама Конвенције право, положај и заштита детета стављени су у исту раван као што је случај са одраслима.¹⁹⁵ Како Конвенција не би била само слово на папиру, предвиђени су и одговарајући механизми имплементације њених стандарда. У члану 4 Конвенције наводи се да ће уговорнице „предузети све потребне законодавне, административне и остале мере за остваривање права признатих у овој Конвенцији. У погледу економских, социјалних и културних права, стране уговорнице ће предузети такве мере максимално користећи своја расположива средства, а где је то потребно, у оквиру међународне сарадње”.¹⁹⁶

Као што је већ речено, деловање НВО групе није окончано усвајањем Конвенције о правима детета, нити њеном ратификацијом. Потпуно нову димензију примени Конвенције даје члан 45, у ком се наводи да „у циљу подстицања ефикасне примене Конвенције и унапређења међународне сарадње на пољу које покрива Конвенција, специјализоване агенције, UNICEF и други органи Уједињених нација ће имати право да буду представљени приликом разматрања примене оних одредаба Конвенције које спадају у оквире њихових овлашћења. Комитет може позвати специјализоване агенције, UNICEF и друга надлежна тела која сматра одговарајућим да пруже стручни савет за примену Конвенције у областима које спадају у оквире њихових овлашћења. Комитет може позвати специјализоване агенције, UNICEF и друге органе Уједињених нација да поднесу извештаје о примени Конвенције из области које спадају у оквире њихових активности”.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Jill Marie Gerschultz and Margaret P. Karnas, *Transforming Visions into Reality: The Convention of the Rights of the Child*, op. cit., p. 35.

¹⁹⁶ Конвенција о правима детета, члан 4.

¹⁹⁷ Конвенција о правима детета, члан 45(a).

Под појмом „друга надлежна тела“ из члана 45 подразумевају се НВО, којима се даје улога у надзору над применом Конвенције. НВО имају овлашћење да поднесу извештаје, документацију и друге релевантне информације како би се обезбедила комплетнија слика у погледу примене Конвенције у одређеној држави. Ове информације могу достављати индивидуалне НВО или коалиције НВО из одређене државе.

Допринос који су НВО дале развоју права детета добио је чланом 45 Конвенције о правима детета нови значај. Имајући то у виду, најважнији задаци НВО групе за Конвенцију о правима детета су трансформисани и подразумевају:

- подршку домаћим и међународним НВО и Комитету за права детета у праћењу и имплементацији Конвенције о правима детета и њених Опционих протокола;
- развој правних инструмената о правима детета (укључујући Опционе протоколе);
- јачање капацитета националних НВО које се баве правима детета;
- укључивање права детета у шири систем људских права;
- унапређење ангажмана НВО и других релевантних партнера у процесу извештавања о примени Конвенције;
- ширење свести о значају права детета у оквиру УН;
- промовисање остваривања права детета на националном нивоу кроз ефективну имплементацију препорука и других резултата Комитета и других релевантних међународних механизма људских права;
- развој и наставак међународног заговарања о приоритетним питањима детета кроз координирану акцију са члановима и партнерима.¹⁹⁸

Како функционише примена Конвенције о правима детета у пракси и на који начин НВО дају допринос њеној примени?

¹⁹⁸ Детаљније видети: NVO Group for the Convention on the Right of the Child, Annual Report 2011. Dostupno na: <https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2013/10/NGO-Group-2011-AR.pdf> 23. 01. 2023.

Конвенција се прати кроз систем извештавања држава чланица Комитету за права детета. Комитет је састављен од 18 независних експерата у личном својству које бирају државе чланице на период од четири године. Критеријуми при њиховом одабиру су праведна географска дистрибуција и заступљеност главних правних система. Свака држава чланица има право да номинује једно лице из своје државе за службу у Комитету. Одредбама Конвенције захтева се да чланови Комитета буду „високог моралног угледа“ и компетентни у областима обухваћеним Конвенцијом. У пракси се показало да је пожељно да чланови Комитета имају још неке карактеристике, попут искуства у раду са НВО, искуства у области људских права (а посебно права детета), довољно времена да се посвете раду Комитета, свест о културним разликама итд. Комитет се састаје три пута годишње у Женеви и одржава по четири седмице за сваку сесију. Одговоран је за испитивање напретка који су државе чланице оствариле у испуњавању својих обавеза према Конвенцији и Опционим протоколима. Комитет може примати или разматрати само информације које се тичу земаља које су ратификовале или приступиле Конвенцији или Опционим протоколима. Главни циљ рада Комитета је конструктивни дијалог са државама чланицама како би се добиле тачне процене положаја деце. Комитет не разматра појединачне жалбе у погледу кршења права детета.¹⁹⁹

Основа за рад Комитета је извештај који је свака држава дужна да достави две године након ратификације Конвенције. Након иницијалног извештаја, државе су дужне да достављају извештаје о напретку сваких пет година.²⁰⁰ Ова врста извештаја треба да укаже на евентуалне потешкоће који утичу на степен испуњавања обавеза из Конвенције, као и информације које ће Комитету омогућити свеобухватно сагледавање спровођења Конвенције у одређеној држави. Између ових периода Комитет може тражити допунски извештај или додатне информације.²⁰¹ Према Смерницама за израду периодичних

¹⁹⁹ Детаљније о Комитету за права детета, његовим задужењима и механизмима рада видети у члану 43 Конвенције о правима детета.

²⁰⁰ Конвенција о правима детета, члан 44 (1).

²⁰¹ Конвенција о правима детета, члан 44 (2).

извештаја, сваки извештај треба да садржи одређене релевантне информације: предузете мере за праћење напретка укључујући циљеве, распореде и стварни утицај предузетих мера, расподелу буџета и других средстава намењених деци, статистичке податке разврстане према полу и старости, као и препреке на које држава наилази у реализацији обавеза из Конвенције.²⁰²

На нивоу сваке државе која је ратификовала Конвенцију постоји национална коалиција за права детета. Националне коалиције су нова појава у области људских права која имају основ у члану 45б Конвенције. То су мреже организација, група и лица који деле заједнички интерес у развоју права деце. Имају различите облике у смислу чланства, структуре и метода рада, па не постоји стандардни модел националне коалиције. Постоје одређене карактеристике заједничке за све националне коалиције:

- појављују се као одговор на жељу да се изради „алтернативни извештај“ Комитету УН за права детета;
- већину чланова чине НВО, посебно НВО усмерене на права детета;
- у многим државама деловање започињу путем иницијативе међународних НВО које су посвећене пружању подршке промоцији и имплементацији Конвенције о правима детета;
- мотивишу друге НВО за подршку и деловање у правцу унапређења права деце;
- утичу на владу у циљу спровођења повољне законодавне, политичке и програмске реформе у складу са стандардима Конвенције;
- настоје да пронађу начине да укључе децу и младе у реализацију одредби Конвенције.

НВО група за Конвенцију о правима детета има значај за промовисање, формирање и развој националних коалиција НВО које се баве правима детета. Имајући у виду да су чланови националних

²⁰² NGO group for the Convention on the rights of the child, A guide for non-governmental organizations reporting to the Committee on the rights of the child, third edition, Geneva, 2006, pp. 4-5. Dostupno na: <https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/guide-ngo-e.pdf> 25 25. 12. 2023.

коалиција НВО лица специјализована за права детета, национална коалиција у великој мери омогућава ефикасније праћење примене Конвенције на националном нивоу. Задатак националне коалиције НВО је достављање тзв. алтернативног извештаја о примени Конвенције о правима детета у одређеној држави. Пожељно је да националне коалиције буду састављене од разноврсних невладиних организација (укључујући организације које се баве људским правима, хуманитарним и развојним питања) које покривају грађанске, политичке, економске, социјалне и културне аспекте Конвенције о правима детета. Важно је и да ставови деце буду заступљени у процесу извештавања националних коалиција.²⁰³

Имајући у виду да су државе обавезне да сачине извештај о примени Конвенције о правима детета, лаици се могу запитати из ког разлога је неопходна улога НВО и коју сврху имају њихови тзв. алтернативни извештаји. Пре свега, НВО треба да обезбеде неопходну објективност. Извештаји које подносе државе имају тенденцију да представљају само законодавни оквир. Поред тога, државе су склоне да одређене информације представе мало лепше него што је то случај у пракси. Елемент објективности је састојак који често фали извештајима државе о примени Конвенције. Само на основу извештаја државе Комитет за права детета не може стећи објективну и потпуну слику о положају деце у одређеној држави. Из тог разлога информације које пружају НВО су битан и неопходан елемент о процесу примене Конвенције о правима детета. Комитет је посебно заинтересован за информације о областима о којима држава недовољно извештава.

Укљученост НВО важна је из још једног разлога. Наиме, чињеница да НВО учествују у процесу примене Конвенције о правима детета може имати и позитиван утицај на саме државе. Имајући у виду да ће национална коалиција НВО у свом извештају указати на одређене мањкавости државе у погледу права детета, државе могу да унапреде одређене мере и смање лоше праксе. Учешће НВО у овом процесу „отвара дебату о положају деце и ствара прилику за озбиљан дијалог са високим државним званичницима у погледу напора државе да се

²⁰³ Nevena Vučković Šahović, *The role of civil society in implementing the general measures*, op. cit., p. 7.

усклади са Конвенцијом”.²⁰⁴ На овај начин НВО „имају позитиван утицај на агенду државе”.²⁰⁵ Активности држава „не морају бити само подржане и допуњене, него и с времена на време и изазване па чак и супротстављене од стране невладиног сектора, како би се реализовале основне идеје Конвенције”.²⁰⁶

Иако то није предуслов, пожељно је да извештај о примени Конвенције о правима детета у одређеној држави саставља коалиција НВО, а не појединачна НВО. Извештаје које припрема коалиција НВО много је теже дискредитовати. Овакви извештаји дају већи кредибилитет изнетим информацијама о повредама права детета. У случају извештаја које подноси појединачна НВО, државе могу довести у питање његов кредибилитет наводећи да је НВО непоуздана, политички мотивисана, повезана са опозицијом и да изнете критике базира на неистинитим информацијама.

Извештај коалиције НВО, уместо анализе члан по члан, треба да прати одређену тематску структуру која се састоји из осам делова. Ти делови су:

- опште мере имплементације (чланови 4, 42, 44.6);
- дефиниција детета (члан 1);
- општи принципи (чланови 2, 3, 6, 12);
- грађанска права и слободе (чланови 7, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 37(a));
- породично окружење и алтернативно збрињавање (чланови 5, 9, 10, 11, 18, 20, 21, 25, 27.4);
- основно здравље и добробит (чланови 18, 23, 24, 26, 27);
- образовање, слободно време и културне активности (чланови 28, 29, 31);
- посебне мере заштите (чланови 22, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40).²⁰⁷

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 9.

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 9.

²⁰⁶ Hart, S. N. and L. Thetaz-Bergman, Implementation and non-governmental bodies: The role of non-governmental organizations in implementing the Convention on the Rights of the Child, *Transnational Law and Contemporary Problems*, 6 (1996), pp. 373-392 (374).

²⁰⁷ NGO group for the Convention on the rights of the child, A guide for non-governmental organizations reporting to the Committee on the rights of the child, op. cit., p. 9.

На основу извештаја коалиције НВО стиче се објективнији утисак о стању права детета и мерама које би држава требало да предузме у погледу закона, политике и праксе како би се ускладила са принципима и стандардима Конвенције о правима детета. НВО састављају извештај на основу најширих доступних информација, што подразумева актуелно законодавство и владине извештаје о њиховој имплементацији, државну статистику, записе о парламентарним/ законодавним поступцима, извештаје организација и стручних тела која раде са децом, академска, владина и невладина истраживања, књиге и разне врсте публикација.

Важан део извештаја коалиције НВО је анализа имплементације законодавства како би се представила јасна слика о правној пракси у држави. Владе имају тенденцију да представљају сувопарне извештаје, без довољне практичне јасноће. Из тог разлога НВО дају тај недостајући практични елемент о примени или недостатку примене Конвенције. Извештај би требало да укаже на релевантно законодавство и статистичке податке који одражавају или негирају информације које је дала држава. У случају да постоји недостатак статистичких информација, НВО могу навести ту чињеницу као једну од препорука за побољшање праћења Конвенције. Извештај НВО има за циљ и информисање Комитета о позитивним и негативним променама у кључним областима од последњег извештаја. Требало би нагласити сва нова питања и нове области које изазивају забринутост. Информације дате у извештају треба да буду директно повезане са анализом примене Конвенције, са јасним знацима о члановима који су прекршени, начинима на који су прекршени, као и о последицама које из тога произилазе.²⁰⁸

НВО могу доставити и информације којима се допуњује извештај државе, посебно у областима за које у државном извештају нема довољно информација. Ове информације могу имати облик извештаја о тематским питањима као што су положај деце улице, деце која раде, положај девојчица, проблематика деце у оружаним сукобима, сексуална експлоатација деце, деца избеглице итд. Овакав вид

²⁰⁸ Nevena Vučković Šahović, *The role of civil society in implementing the general measures*, op. cit., p. 10.

извештаја, који је фокусиран на једно или више важних питања, може бити изузетно користан Комитету за права детета.²⁰⁹

Последњих година све учесталије постаје и учешће деце у извештајима. Не постоји тачно утврђен метод помоћу кога се деца могу укључити у извештај. То се углавном чини спровођењем интервјуа и испитивања на локалном, регионалном и државном нивоу. Велике НВО коалиције имају обичај одржавања састанака са децом. На овим састанцима деца састављају властите извештаје који се шаљу Комитету, уз вођство и финансијску подршку коалиције НВО. Ставови и мишљења деце могу бити укључени у целокупан извештај, а понекад могу стајати и као посебан одељак или анекс како би се истакла кључна питања из перспективе деце. У неколико држава НВО коалиције припремиле су DVD-ове на националном нивоу, како би се омогућило деци да се што директније изразе. На овај начин и чланови Комитета могу стећи директнију представу о кључним темама које су важне деци. НВО радна група израдила је смернице о механизмима укључивања и учешћа деце у извештајима.²¹⁰

НВО коалиције у свом извештају треба да дају конкретне препоруке о побољшању положаја деце у својој држави. Уколико је неопходно, треба нагласити и потребу за изменом закона, како би се закони ускладили са одредбама Конвенције о правима детета. НВО не би требало да наводе неограничен број препорука. Њихове препоруке треба да буду фокусиране на одређен број приоритетних питања. У извештају НВО треба да припреме и конкретне препоруке о улози коју имају у области надзора над применом Конвенције и Опционих протокола, као и промене за које се залажу. За Комитет о правима детета од посебне је важности да зна у којој се мери НВО могу залагати за промене државних пракси и политика у погледу заштите права детета.²¹¹

²⁰⁹ Детаљније видети: *Ibidem.*, p. 12.

²¹⁰ NGO Group for the Convention on the Rights of the Child, Annual Report 2011, p. 11. Dostupno na: <https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2013/10/NGO-Group-2011-AR.pdf> 24. 12. 2023.

²¹¹ Nevena Vučković Šahović, The role of civil society in implementing the general measures, op. cit., p. 13.

Конвенција о правима детета и Опциони протоколи

Конвенција о правима детета је, као и многе друге конвенције, проширила свој домет усвајањем Опционих протокола. Сврха постојања Опционих протокола је допуна и појашњење постојећих одредби уговора. Протокол може бити везан за било коју тему из оригиналног уговора и користи се или за даље, детаљније решавање неког питања, или за сврху може имати увођење нових процедура спровођења уговора. Протоколи су „опциони” јер могу наметати обавезе које су захтевније од оних у изворном уговору, те државе морају самостално да одлуче желе ли да се обавезу одредбама протокола. У суштини, Опциони протоколи су уговори сами по себи и отворени су за потписивање, ратификацију или приступање.²¹²

Конвенција о правима детета на свеобухватан начин регулише права и положај детета. Међутим, нека питања превазилазе оквире Конвенције и захтевају детаљније регулисање. То је био случај са децом проституцијом и питањем деце војника. Ова питања захтевала су додатне процедуре, дефинисање проблема и одговарајуће додатне кораке за решавање. До сада су усвојена три опциона протокола. НВО су имале важну улогу у процесу скретања пажње на ову тематику и усвајање Опционих протокола. До усвајања Опционих протокола дошло је највише захваљујући напорима НВО и UNICEF-а. Као резултат лобирања НВО и напора UNICEF-а, УН су именовале Специјалног известиоца и Специјалног представника који су били надлежни да истраже питања дечје проституције и постојање деце војника, имајући у виду да су ове категорије деце посебно рањиве и да им је неопходна посебна врста заштите.

НВО и Опциони протокол о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији

Члан 35. Конвенције о правима детета односи се на продају и трговину децом и дечју проституцију. Наводи да ће „стране уговорнице

²¹² UNICEF, Strengthening the Convention on the Rights of the Child: Optional Protocols. Dostupno na: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/strengthening-convention-optional-protocols> 24. 12. 2023.

предузимати све одговарајуће националне, билатералне и мултилатералне мере да спрече отмицу, продају или трговину децом у било коју сврху или у било којој форми”.²¹³ Формулација овог члана прилично је уска, а можда чак и недовољно јасна. Како би се стало на пут делима којима се права деце најтеже угрожавају и остављају најдубље последице, потребна је не само активност једне државе или билатерална сарадња, него и ефикасно разграната сарадња на међународном нивоу. Сексуални туризам постао је уносан бизнис у многим земљама Азије и Латинске Америке.

НВО широм света су биле свесне овог проблема и, за разлику од многих држава, биле су спремне да се ангажују и скрену пажњу широј јавности на питање дечије проституције, продаје деце и дечије порнографије.

Група невладиних организација покренула је кампању End Child Prostitution in Asian Tourism (Заустављање дечје проституције у азијском туризму) (ЕСРАТ) у мају 1990. године. Тада се група организација окупила у Чијанг Мају (Chiang Mai) на северном Тајланду у циљу скретања пажње на последице дечије проституције. Организације широм света ускоро су се придружиле позиву и пружиле подршку у борби против овог проблема. ЕСРАТ ради на бољем разумевању мреже сексуалне експлоатације деце кроз истраживање, подстиче критичне системске и друштвене промене неопходне за елиминацију ове појаве и залаже се за покретање кривичног поступка против сексуалних преступника по повратку у њихове матичне државе. У вршењу своје улоге сарађује са владама, међународним организацијама, приватним сектором, јавношћу и са децом. ЕСРАТ је организовао и био један од спонзора три глобална конгреса (у Стокхолму 1996, Јокохами 2001. и Рио де Жанеиру 2008. године) који су питање сексуалне експлоатације деце чврсто поставили на агенду глобалних лидера и доносиоца одлука.²¹⁴

НВО су предузимале многобројне активности како би избавиле децу из ланаца трговине људима и дечије проституције. Напоре НВО подржавао је UNICEF, који је одржавао серију предавања и едукација у

²¹³ Конвенција о правима детета, члан 35.

²¹⁴ Детаљније видети: ЕСРАТ, How it begin. Dostupno na: <https://ecpat.org/about-us/> 26. 01. 2023.

погледу ширења свести о дечјој проституцији. Имајући у виду важност овог проблема, не само у Азији него и на глобалном нивоу, Комисија УН за људска права именовала је 1990. године Специјалног известиоца за питања трговине децом, дечје проституције и дечје порнографије. Групе НВО пратиле су рад на нацрту опционог протокола и давале предлоге и сугестије. Тако је, на пример, 1998. године федерација невладиних организација за права детета позвала на већу прецизност у терминологији, одбацивање било каквог појма који се односи на „пристанак“ детета и признавање потребе за рехабилитацијом жртава.²¹⁵ Као резултат рада Специјалног известиоца настао је Опциони протокол о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији уз Конвенцију о правима детета. Усвојен је на Генералној скупштини УН у мају 2000. и био је отворен за потписивање на Миленијумској скупштини у јуну исте године. Главни циљ Опционог протокола је проширење мера које државе уговорнице треба да предузму како би гарантовале заштиту детета од продаје деце, дечје проституције и дечје порнографије. Протоколом се квалитетније спроводе одредбе Конвенције о правима детета, а посебно чланови 1, 11, 21, 32, 33, 34, 35 и 36.²¹⁶ Опциони протокол ступио је на снагу 18. јануара 2002. године. Закључно са октобром 2022. ратификовало га је 178 држава.

Опциони протокол позива на усвајање и имплементацију националног законодавства у складу са његовим одредбама. То подразумева:

- криминализацију продаје деце, дечије проституције и дечије порнографије;
- успостављање екстратериторијалне надлежности и укидање услова двоструког криминалитета у погледу кривичних дела обухваћених овим протоколом;
- изручење учинилаца кривичних дела обухваћеним Опционим протоколом;
- одговорност правних лица;

²¹⁵ UNICEF Innocenti Research Center, *Handbook on the Optional Protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography*, Florence, 2009. p. 3.

²¹⁶ Конвенција о правима детета, Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији.

- заштиту права и интереса деце жртава и сведока у свим фазама кривичноправног процеса, укључујући њихову приватност и безбедност, узимајући у обзир њихове ставове и потребе;
- остварење услова да деца жртве добију одговарајућу помоћ, укључујући право на опоравак, реинтеграцију и компензацију;
- јачање капацитета професионалаца који раде са децом и за децу;
- подизање свести јавности, укључујући и децу, путем информисања, едукација и обука о превентивним мерама и штетним последицама кривичних дела обухваћеним Опционим протоколом;
- развој прекограничне и међународне сарадње у погледу имплементације Опционог протокола.²¹⁷

НВО су важни актери када је реч о примени Опционог протокола. Имајући у виду да је превенција један од најбољих механизма деловања, велики број НВО широм света спроводи различите врсте обука, тренинга и јавних заговарања путем којих се шири свест о одредбама протокола, а деци се скреће пажња на потенцијалне опасности које могу да их задесе. Неке од ових организација су *Thai Women of Tomorrow* са Тајланда, *Spaces for Comprehensive Development* из Мексика, *National Center for Missing & Exploited Children* из САД, *Village Safety Net Programme* из Камбоџе, *Regional youth participation project* са фокусом на Бангладеш, Индију, Непал и многе друге државе. Мање или више стабилне структуре, ове организације имају један заједнички циљ – ширење свести о опасности од дечије проституције и трговине децом. Ове НВО организују кампање, едукације, укључују у своје акције локалну власт, ширу јавност и медије. Многе од ових организација спровode истраживања, подржавају законодавне иницијативе и врше обуку лица попут органа реда. Мотивишу и формирање локалних мрежа НВО које се баве питањем заштите деце од трговине децом и дечије проституције.²¹⁸

²¹⁷ United Nations, Optional Protocols to the Convention on the Rights of the Child. UN Campaign towards universal ratification of the Optional Protocols to the CRC. Dostupno na: <https://violenceagainstchildren.un.org/content/optional-protocols-crc> 25. 12. 2023.

²¹⁸ Детаљније видети: UNICEF Innocenti Research Center, Handbook on the optional protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography, op. cit., pp. 18-20.

Ове организације су „ главни пружаоци услуга за жртве сексуалне експлоатације и других облика злостављања”.²¹⁹ Широм света НВО спроводе мере пружања помоћи жртвама, обезбеђивање склоништа, здравствене неге, пружања правних услуга, саветовање, рехабилитације и врше јавно заговарање и скретање пажње јавности у погледу овог проблема.²²⁰

НВО и Опциони протокол о учешћу деце у оружаним сукобима

У процесу израде Конвенције о правима детета представници НВО изнели су велики број предлога и активно учествовали у обликовању текста Конвенције. Велики број њихових предлога није био прихваћен и није пронашао место у коначном тексту. Један од неприхваћених предлога односи се на положај деце у оружаним сукобима. Учешће деце у оружаним сукобима није појава новијег датума. Напротив, ова појава је присутна кроз скоро целокупну људску историју. У време када се радило на нацрту Конвенције о правима детета НВО су сматрале да је, из више разлога, ово питање важно регулисати одредбама Конвенције. Појавиле су се нове врсте оружја, попут пушака М16 и АК-47, које су биле довољно лагане и као такве погодне да их користе и деца. С друге стране, период 20. века био је карактеристичан и по бројним националним и етничким конфликтима, без јасно одређених ратних зона и јасних знакова распознавања учесника оружаних сукоба и цивила. Сиромаштво, бескућништво, присутност болести попут ХИВ-а у Африци, чине децу посебно рањивом категоријом за придруживање војсци и отварају врата за могућност отмица деце и њихово присилно одвођење у војне редове.²²¹

У оружаним сукобима деца су посматрачи ратних ужаса и жртве најразличитијих облика насиља и злостављања. Само у периоду између

²¹⁹ *Ibidem*, p. 27.

²²⁰ Детаљније видети: *Ibidem*, str. 27-29.

²²¹ Jill Marie Gerschultz and Margaret P. Karnas, *Transforming Visions into Reality*, op. cit., p. 40.

1990. и 2000. године више од два милиона деце изгубило је животе у оружаним сукобима, док је више од шест милиона претрпело тешке телесне повреде и инвалидитет. Више од тристо хиљада деце учествовало је директно у оружаним сукобима. Неки од њих били су узраста млађег од 10 година.²²² Имајући у виду све набројане разлоге, НВО група предлагала је да се у коначном тексту Конвенције нађе одредба о забрани регрутовања деце војника млађих од осамнаест година. И поред великог притиска, овај предлог НВО групе није прихваћен. Члан 38 (2) Конвенције о правима детета наводи да ће стране уговорнице „предузети све могуће мере да обезбеде да особе које нису навршиле 15 година директно не учествују у непријатељствима”.²²³ Исти члан у ставу 3 наводи да ће се стране уговорнице „уздржати од регрутовања у своје оружане снаге особа које нису навршиле 15 година. У регрутовању оних особа које су навршиле 15 година, али које нису навршиле 18 година, стране уговорнице ће настојати да дају предност онима који су најстарији”.²²⁴

Рад на овом питању настављен је и након усвајања Конвенције о правима детета. Расправа је покренута веома брзо, већ на првој и другој седници Комитета за права детета 1991. и 1992. године. Комитет је у оквиру другог заседања разматрао тему деце у оружаним сукобима. У оквиру другог заседања одржана је и дискусија на тему положаја деце у оружаним сукобима, у којој су учествовале НВО са неколико припремљених предлога.

НВО група изнела је предлог о успостављању Специјалног известиоца или радне групе која ће се бавити питањем регрутовања деце у оружане снаге и њиховим учешћем у оружаним сукобима. Сматрало се да Комитет треба да охрабри државе да ратификују Женевске конвенције из 1949. године, Протоколе из 1977. године, као и Конвенцију о правима детета. Кршења Женевских конвенција и њених протокола треба сматрати кршењем уговора за оне државе које су их ратификовале. Даље, НВО су сматрале да би државе требало да дају једностране декларације у којима се обавезују да неће регрутовати особе

²²² *Ibidem*, p. 42.

²²³ Конвенција о правима детета, члан 38 (2).

²²⁴ Конвенција о правима детета, члан 38 (3).

млађе од осамнаест година у оружане снаге. Владе и политичке групе које имају пријатељске односе са оружаним опозиционим групама треба да подстичу те групе на поштовање међународних норми које регулишу оружане сукобе. Коначно, УН и невладине организације треба да пруже неопходну помоћ деци која пате од физичких и психичких проблема насталих као последица учешћа у оружаним сукобима.²²⁵ На даљим састанцима представници НВО изнели су још нека питања која могу створити забуну у пракси. Указано је на прешироку формулацију чланова 38 и 39 Конвенције о правима детета. НВО су скренуле пажњу да није довољно јасно да ли се члан 38 односи на децу која живе у окупираним територијама.²²⁶

Имајући у виду ове предлоге, али и практичну потребу да се детаљније регулише питање деце у оружаним сукобима, Комитет је одлучио да формира радну групу састављену од неколико његових чланова. Радна група добила је задатак да поднесе коначне предлоге на наредној редовној седници Комитета у јануару 1993. године. На трећој седници Комитет је препоручио Генералној скупштини, у складу са чланом 45(ц) Конвенције о правима детета, да тражи од генералног секретара израду студије о начинима и средствима унапређења заштите деце од последица оружаних сукоба. Комитет је сматрао да би генерални секретар могао позвати на сарадњу специјализоване агенције, друге органе Уједињених нација, невладине организације и Међународни комитет Црвеног крста. Разматрања Комитета на тему положаја деце војника резултирала су 1994. године усвајањем резолуције Комисије за људска права 1994/91. Овом резолуцијом успоставља се „отворена међусесијска радна група Комисије за људска права која ће приоритетно разрадити нацрт факултативног протокола Конвенције о правима детета, користећи као основу за своје расправе прелиминарни нацрт факултативног протокола који је доставио Комитет за права

²²⁵ Детаљније видети: Claire Breen, *The Role of NGOs in the Formulation of and Compliance with the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on Involvement of Children in Armed Conflict*, *Human Rights Quarterly*, Vol. 25, No. 2 (May, 2003), pp. 453-481 (461-462).

²²⁶ *Ibidem*, p. 463.

детета”.²²⁷ Све владе, специјализоване агенције и невладине организације позивају се да узму учешће у раду радне групе.²²⁸

НВО су се укључиле у рад радне групе. Многе НВО биле су изузетно активне, а са бројем предлога посебно се истицао Светски комитет за консултације пријатеља (Friends World Committee for Consultation), који се залагао да формулација члана 1 Опционог протокола гласи: „Деца која нису навршила 18 година неће се регрутовати у оружане снаге нити је дозвољено њихово директно учешће у непријатељствима или у извођењу било ког задатка или функције која квалификује дете као борца”. Друге НВО предлагале су да се у појединим члановима користи реч „деца” уместо „дете”, као и да се појам „оружани сукоб” замени појмом „непријатељство”, који је свеобухватнији. Представници НВО који су имали искуство на терену у погледу деце и оружаних сукоба изнели су предлог да радна група одреди 10 ратификација или приступања Протоколу, како би он што пре ступио на снагу и како би се у што краћем року осигурало да пракса ангажовања деце у оружаним сукобима постане прошлост.²²⁹

Имајући у виду информације са терена, на наредним заседањима радне групе представници НВО истицали су да су избеглички кампови идеална места за регрутацију деце и да се многа деца, због потраге за заштитом и сигурношћу, из избегличких кампова добровољно пријављују за учешће у оружаним сукобима. Указано је и на проблематику девојчица у оружаним сукобима. Често се и девојчице регрутују у оружане снаге, а током оружаних сукоба за њих се повећава степен опасности од сексуалног насиља, AIDS-а и нежељене трудноће.²³⁰

У току израде Опционог протокола дошло је до формирања Коалиције за забрану деце војника (The Coalition to Stop the Use of Child

²²⁷ UN Commission on Human Rights, Implementation of the Convention on the Rights of the Child, 9 March 1994, E/CN.4/RES/1994/91, član 13. Dostupno na: <https://www.refworld.org/docid/3b00f0cf38.html> 27. 12. 2023.

²²⁸ *Ibidem*, član 14.

²²⁹ Детаљније видети: Claire Breen, The Role of NGOs in the Formulation of and Compliance with the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on Involvement of Children in Armed Conflict, op. cit., pp. 466-468.

²³⁰ Детаљније: *Ibidem*, p. 470.

Soldiers), која је била успостављена од шест међународних НВО – *Human Rights Watch*, *Amnesty International*, *Jesuit Refugee Service* (из Женева), *International Federation Terre des Hommes*, *The Quaker United Nations Office* (из Женева) и шведског огранка *Save the Children*. Ова коалиција је блиско сарађивала са Међународним комитетом Црвеног крста и Црвеног полумесеца и кључним агенцијама и телима УН. Сврха Коалиције било је јавно заговарање, ширење свести, организовање медијских кампања и регионалних конференција у циљу заустављања праксе учешћа деце у оружаним сукобима. Коалиција је била усмерена и на ширење свести о потреби за усвајањем Опционог протокола о забрани регрутовања и учешћа у непријатељствима све деце млађе од осамнаест година.²³¹

Током израде нацрта Опционог протокола о деци у оружаним сукобима НВО су показале много иницијативе и изнеле доста добрих идеја и корисних запажања. Улога НВО није се задржала само на изради нацрта Опционог протокола. Оне су одржавале серију кампања, семинара, предавања, медијских кампања и регионалних конференција како би подигле свест о значају овог проблема. На тај начин НВО су градиле глобалну подршку за усвајање Опционог протокола који се односи на забрану учешћа деце у оружаним сукобима. Посебно драгоцено било је искуство НВО које имају информације о стању на терену и информације о психичким и физичким последицама које учешће у оружаним сукобима оставља на децу. Учешће НВО било је нека врста гласа разума и средства за постизање сагласности, компромиса и заједничког језика између држава које су учествовале у радној групи. За разлику од држава, које у процесу израде овако важног документа првенствено посматрају своје интересе, НВО су у преговорима учествовале са аспекта поштовања људских права. Теоретичари сматрају да је њихов утицај могао бити много већи, али је, по обичају, остао у сенци држава, међународних организација и специјализованих агенција УН.²³²

²³¹ Human Rights Watch, Governments urged to stop the use of child soldiers, 29. June 1998. Dostupno na: <https://www.hrw.org/news/1998/06/29/governments-urged-stop-use-child-soldiers> 27. 12. 2023.

²³² Claire Breen, The Role of NGOs in the Formulation of and Compliance with the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Children in Armed Conflict, op. cit., p. 481.

Генерална скупштина УН усвојила је Опциони протокол о учешћу деце у оружаним сукобима 25. маја 2000. године. Протокол је ступио на снагу 12. фебруара 2002. године. Државе уговорнице ће предузети све мере како би осигурале да припадници њихових оружаних снага који нису навршили 18 година живота не учествују директно у непријатељствима.²³³ Државе уговорнице дужне су да обезбеде да лица која још нису навршила 18 година не подлежу обавезној регрутацији у оружане снаге.²³⁴ У случају да државе уговорнице дозволе добровољну регрутацију у своје оружане снаге лицима млађим од 18 година, дужне су да обезбеде да таква регрутација буде стварно добровољна, спроведена уз изричито пристанак родитеља или законских старатеља малолетног лица, као и да та лица буду у потпуности информисана о обавезама које произилазе из војне службе. Такође, лица млађа од 18 година треба да обезбеде поуздан доказ о својим годинама пре него што буду примљена у државну војну службу.²³⁵ Закључно са децембром 2023. године 173 државе ратификовале су Опциони протокол о учешћу деце у оружаним сукобима, док 17 држава није ни потписало, ни ратификовало Протокол. Седам држава потписало је Опциони протокол, али га још увек није ратификовало.²³⁶ Интересантно је истаћи да су САД ратификовале Опциони протокол. Ова држава инсистирала је да протокол буде одвојен од Конвенције о правима детета када је реч о ратификацији.

У погледу коначног текста Опционог протокола о учешћу деце у оружаним сукобима остала је једна недоумица у погледу улоге НВО. Члан 7 наводи да ће „државе уговорнице сарађивати у спровођењу овог

²³³ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict, adopted 25 May 2002 by General Assembly Resolution A/RES/54/263. Article 1. Dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-involvement-children> 27. 12. 2023.

²³⁴ *Ibidem*, Article 2.

²³⁵ *Ibidem*, Article 3.

²³⁶ Office of the Special Representative of the Secretary - General for Children and Armed Conflict, Optional Protocol on the Involvement of Childern in Armed Conflict. Dostupno na: <https://childrenandarmedconflict.un.org/tools-for-action/opac/> 27. 12. 2023.

Протокола, као и у спречавању свих активности које су у супротности с Протоколом, и у рехабилитацији и друштвеној реинтеграцији лица која су жртве активности које су у супротности с Протоколом, укључујући техничку сарадњу и финансијску помоћ. Ова помоћ и сарадња ће се одвијати уз консултацију са заинтересованим државама уговорницама и релевантним међународним организацијама”.²³⁷ Из формулације члана 7 на први поглед није сасвим најјасније шта се подразумева под појмом „релевантне међународне организације” и да ли НВО спадају под домет члана 7. Теоретичари сматрају да се у примени члана 7 као релевантна међународна организација могу сматрати Организација Црвеног крста и Црвеног полумесеца. Међутим, услед недовољно јасне формулације члана 7, остаје нејасно да ли се и друге међународне НВО могу сматрати „релевантним међународним организацијама”. С друге стране, превише широко тумачење члана 7 може довести до проширења броја међународних организација у бесконачно, што може узроковати нежељене последице у пракси и створити политичке и логистичке потешкоће за државе уговорнице.

НВО и Опциони протокол о комуникацијским процедурама

Усвајањем Конвенције о правима детета и два опциона протокола међународноправна заштита детета постала је компактна целина. Деца су добила заштиту коју практично нису имала никада током историје, а државе су се обавезале да омогуће остварење права детета. Међутим, постојала је једна карактеристика која је разликовала област заштите права детета од осталих питања људских права, а Конвенцију о правима детета од осталих конвенција посвећеним људским правима. Та карактеристика чинила је да систем међународноправне заштите детета буде на неки начин запостављен и мање регулисан у односу на остале области људских права. О чему је реч?

²³⁷ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict, Article 1.

Упркос прогресивном темпу развоја права детета у 20. веку, Конвенција УН о правима детета није имала механизам који би одлучивао о жалбама у случају повреде одредби Конвенције. Друге конвенције о људским правима овај механизам имају. Задатак Комитета за права детета био је надзор над применом Конвенције. С друге стране, Комитет је био једино уговорно тело за заштиту људских права на међународном нивоу које није имало надлежност разматрања индивидуалних представки и међудржавних саопштења. На овај начин међународноправна заштита права детета није била у потпуности заокружена целина. Требало је радити на њеном усавршавању и исправити овакво стање.

Иницијатива за доношење трећег Опционог протокола уз Конвенцију о правима детета потекла је од немачке НВО Kindernothilfe 2002. године. Комитет за права детета подржавао је ову иницијативу, посебно након усвајања Факултативног протокола уз Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима 2008. године. Имајући у виду да једино Комитет за права детета није имао надлежност разматрања индивидуалних и колективних представки, иницијатива да се нешто уради по овом питању је расла. Међународна кампања за подршку правима детета порасла је на више од 400 организација. Савет за људска права (који је у међувремену заменио Комисију за људска права) усвојио је резолуцију 10/14 о имплементацији Конвенције о правима детета и њених протокола. У тој резолуцији Савет је позвао на „ефективну примену Конвенције од стране свих држава“.²³⁸

До коначног формирања радне групе за израду протокола било је потребно још неколико корака. НВО су заједничком изјавом тражиле од Генералне скупштине УН оснивање радне групе за израду протокола у мају 2008. године. Следећи корак начинио је Савет за људска права, који је у јуну 2009. усвојио резолуцију 11/1 којом је успоставио радну групу која има за циљ да „истражи могућност израде

²³⁸ Human Rights Council Tenth Session Resolution 10/14. Implementation of the Convention on the Rights of the Child and the Optional Protocols thereto, 26 March 2009, Preamble. Dostupno na: https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_10_14.pdf. 12. 2023.

факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета који обезбеђује процедуру комуникације која је комплементарна процедури извештавања по Конвенцији”.²³⁹ Чланови радне групе били су чланови Савета за људска права, али су позвани да присуствују седницама и представници Комитета за права детета и, према потреби, релевантни специјални представници УН и други релевантни независни експерти.²⁴⁰

Секретаријат НВО групе пружао је подршку Радној групи за израду Опционог протокола од њеног оснивања. У завршним фазама израде и усвајања протокола подршка НВО сектора била је интензивнија. НВО група покренула је и координирала кампању са другим актерима, као што су националне организације за заштиту људских права, НВО које се баве правима особа са инвалидитетом, као и са великим бројем националних и регионалних НВО за права детета у Африци, Азији и Латинској Америци. Како би се осигурало да ће нови опциони протокол обезбедити најбољи могући исход за децу, НВО група је константно прилагођавала своју стратегију да би одговорила на нова питања у погледу процеса израде нацрта опционог протокола.²⁴¹

Имајући у виду да су представници НВО групе активно пратили израду нацрта опционог протокола, НВО група поднела је радној групи заједнички поднесак НВО као одговор на дотадашње стање нацрта. У поднеску се изражавају ставови НВО о кључним одредбама Протокола, као што су колективне жалбе; покривање Конвенције о правима детета, првог и другог Опционог протокола и омогућавање деци да подносе жалбе директно или преко представника по њиховом избору. Како би своје ставове проширила, а можда и утицала на државе, НВО група је превела поднесак на француски, шпански и арапски језик.

²³⁹ Human Rights Council Eleventh Session Resolution 11/1. Open-ended Working Group on an optional protocol to the Convention on the Rights of the Child to provide a communications procedure, 17. June 2009. Article 1. Dostupno na: https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_11_1.pdf 29. 12. 2023.

²⁴⁰ *Ibidem*, Article 3.

²⁴¹ NVO Group for the Convention on the Right of the Child, Annual Report 2011. Dostupno na: <https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2013/10/NGO-Group-2011-AR.pdf>, 23. 01. 2023, op. cit., p. 6.

Секретаријат НВО групе наставио је координацију и заговарање кључних одредби својим члановима и партнерима. Заговарање у погледу значаја опционог протокола НВО група је ширила и кроз регионалне форуме као што су MERCOSUR и Афричка комисија за људска права и права народа.²⁴²

НВО група спровела је озбиљну кампању лобирања. Труд групе био је награђен, јер су у Опциони протокол ушле одредбе за које се НВО група снажно залагала – могућност да дете или његов заступник поднесу жалбу без обзира на захтеве националног законодавства или захтеве у погледу правног заступања, пуни опсег примене комуникационих процедура и временски ограничени поступак. Остала важна достигнућа НВО групе у Опционом протоколу укључују одредбе које омогућавају Комитету да тумачи Опциони протокол на начин прилагођен осетљивим правима детета, могућност за да прати имплементацију споразума о пријатељском поравнању и обавеза држава да шире информације о постојању и механизмима Опционог протокола у форматима доступним одраслима и деци.

НВО група учинила је доста напора како би дете или његов заступник могли што ефикасније да заштите права детета путем механизма жалбе.²⁴³ Мотивисале су афричке државе да заузму активнији став према изради Опционог протокола и поделе своја искуства система људских права. Африка има једини регионални жалбени механизам за права детета у оквиру Афричке повеље о правима и добробити детета. Имајући у виду да овај правни акт има одредбу о колективним комуникацијама, НВО група је желела да мотивише афричке државе и организације за права детета да лобирају како би се у нови Опциони протокол укључила слична одредба. У том циљу НВО група је одржала серију радионица, семинара и састанака широм Африке током 2010. и почетком 2011. године.²⁴⁴

НВО група ширила је свест о значају Опционог протокола и у државама Азије. Слично као у Африци, и у Азији је одржан велики број

²⁴² *Ibidem*, p. 6.

²⁴³ *Ibidem*, p. 7.

²⁴⁴ *Ibidem*.

конференција и семинара на теме представљања резултата нацрта Опционог протокола, питања кампање ратификације Опционог протокола у Азији и укључење држава југоисточне Азије у заговарање у погледу Опционог протокола.²⁴⁵ НВО група била је активна и у Њујорку, седишту УН, где је одржавала састанке са дипломатским мисијама кључних држава УН ради добијања њихове подршке за усвајање Опционог протокола. Секретаријат НВО групе координирао је припрему заједничког саопштења НВО како би на глобалном нивоу подигао свест о новом међународном уговору који деци даје могућност да траже обештећење за кршење својих права и механизме којима ће заштити своја права. Заједничко саопштење издато је на енглеском, француском, шпанском, италијанском, холандском, арапском и руском језику. Водећи међународни и национални медији известили су о томе.²⁴⁶

Година 2011. била је револуционарна за права детета. Опциони протокол о комуникацијским процедурама уз Конвенцију о правима детета усвојен је 19. децембра 2011. године. Овим протоколом успостављен је механизам жалби. Конвенција о правима детета постала је међународни споразум који омогућава подношење жалбе против државе Комитету УН о правима детета у случају тврдње о повреди било којих права из Конвенције, као и два опциона протокола, уколико је држава њихова потписница. На тај начин Конвенција о правима детета постала је изједначена са другим међународним конвенцијама из области људских права које садрже овај механизам.

Од 28. фебруара 2012. године трећи Опциони протокол отворен је за ратификацију и потписивање. Према одредби члана 19 (1) Протокол ће ступити на снагу три месеца након полагања десетог инструмента о ратификацији или приступању. То се десило 14. априла 2014. године.

НВО су дале допринос када је реч о иницирању преговора о изради Опционог протокола о комуникацијским процедурама. Оне су међу првима приметиле и скренуле пажњу на недостатак комуникационих процедура у случају Конвенције о правима детета. Према мишљењу теоретичара, подстицај и притисак цивилног друштва јесу разлози због којих је Генерална скупштина УН превагнула у корист стварања

²⁴⁵ *Ibidem*.

²⁴⁶ *Ibidem*, p. 8.

Опционог протокола.²⁴⁷ Да ли су сви напори НВО резултирали успехом и да ли су све њихове идеје ушле у коначан текст Опционог протокола о комуникацијским процедурама?

Одговор на постављено питање је – не. Првобитна намера творца Опционог протокола односила се на успостављање три врсте поступака: по индивидуалним, колективним и међудржавним представкама.

Под колективним представкама подразумевале су се представке које би биле поднете од националних институција које се баве људским правима, омбудсмана и невладиних организација, без јасног идентификовања жртве повреде права. У оваквом систему и НВО би имале значајну улогу у практичној примени Опционог протокола. Код држава је дошло до неслагања у погледу природе повреде права које би обухватале колективне представке. Неке државе сматрале су да се оваква врста представки користи само у случајевима грубих и систематских кршења права детета. Друге државе сматрале су да је потребан шири приступ и да колективне представке треба користити у случају повреда права детета које се понављају. Колективне представке пружале су могућност детету да остане анонимно, што није случај са индивидуалним представкама. НВО су се изузетно залагале са усвајање оваквог концепта, о чему сведочи и серија семинара по афричким и азијским државама и жеља да се у процес израде Опционог протокола у што већој мери укључе афричке државе, које већ имају овакав систем у оквиру Афричке повеље о правима и добробити детета. Систем колективних представки био би једно од најиновативнијих решења Опционог протокола. Међутим, у коначном тексту Опционог протокола одредбе које регулишу колективне представке су изостале.

Теоретичари сматрају да је „изостанак колективних представки озбиљан недостатак Опционог протокола, нарочито имајући у виду природу и начин остваривања колективних економских, социјалних и културних права”.²⁴⁸ Државе нису биле вољне да прихвате систем

²⁴⁷ Cristiana Carletti, *The Third Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child: Preliminary case law assessment for the effective promotion and protection of children's rights*, *Global Campus Human Rights Journal*, No. 4, 2020, pp. 114-134 (116).

²⁴⁸ Sanja Đorđević, *Treći Fakultativni protokol uz konvenciju o pravima deteta*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, тематски број „Zaštita ljudskih i manjinskih prava u evropskom pravnom prostoru, LXII, 2012, str. 505-522 (514).

колективних представки, јер су биле свесне шта овакав систем може донети у пракси. Путем овог механизма НВО би стекле више моћи него што је држава вољна да им дозволи. Државе су се плашиле последица које механизам колективних представки може донети.²⁴⁹ Оваква могућност засигурно би утицала на губитак позитивне репутације многих држава.

НВО и извештавање о Опционим протоколима

Државе су дужне да Комитету за људска права подносе извештаје о примени Опционих протокола. За разлику од Конвенције о правима детета, Опциони протоколи не предвиђају јасно дефинисану улогу НВО у процесу надзора над њиховом применом. То не значи да улога НВО у овом случају не постоји. Комитету је важно да добије поуздан и објективан извештај о примени Опционих протокола. Од држава се не може очекивати апсолутна неутралност и објективност. Свака држава ће се потрудити да извештај представи бољим него што је то случај у стварности. Из тог разлога извештавање НВО је неопходно, како би Комитет имао прецизне информације о добрим и лошим аспектима њихове примене. Извештаји држава могу бити непотпуни или недовољно прецизни. Велика већина извештаја држава фокусира се на законодавство и предузете законодавне мере, док по страни остављају и мање анализирају изазове који се догађају у пракси. Извештај НВО треба да буде допуна извештаја држава, уз указивање на потенцијалне пропусте.

Извештај НВО треба да нагласи добре праксе држава, али и да укаже на питања којима државе нису посветиле довољно пажње, или на питања која, по њиховом мишљењу, могу бити од значаја у будућем периоду. Учешће НВО у овом процесу може имати многе позитивне ефекте на државу. Као што је идеално замишљено, сврха постојања НВО је указивање на грешке државе и нерешена питања, или питања

²⁴⁹ Lina Johansson, *The Third Optional Protocol to the International Convention on the Right of the Child: A Success or a Failure for the Enforcement of Children's Rights?*, *Queen Marry Human Right Law Review*, 2(1), 2015, pp. 54-83 (76).

која заслужују више пажње државе. Извештаји НВО о примени Опционих протокола могу бити и важан извор информација за државу. Сагледавањем грешака и недостатака на које указује невладин сектор, државе могу предузети одређене активности како би боље решиле одређена питања или посветиле више пажње проблематичним ситуацијама из праксе.²⁵⁰

Препоручује се да извештаје не подноси само једна НВО, него, уколико је то могуће, коалиција НВО. Из практичних разлога Комитет нема много времена да се фокусира на разматрање више НВО извештаја из једне државе. С друге стране, група невладиних организација ефикасније ће истражити више тема него што је то случај са појединачном НВО.²⁵¹

Иако нису експлицитно укључене, улога НВО није у потпуности изостала у документацији о примени Опционих протокола. У Смерницама за државе о извештавању о примени протокола Комитет изричито пита да ли се држава чланица консултовала са невладиним организацијама током припреме извештаја.²⁵² Комитет такође тражи информације о улози коју су НВО имале у осмишљавању и имплементацији мера подизања свести јавности.²⁵³

²⁵⁰ NGO group for the CRC, Reporting on the OPSC and OPAC. A Guide for Non-Governmental Organizations, Geneva, 2010, p. 24. Dostupno na: <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/5516.pdf>/<https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/5516.pdf>/ 25/12/2023.

²⁵¹ *Ibidem*, p. 25.

²⁵² Revised guidelines regarding initial reports to be submitted by states parties under article 12, paragraph 1, of The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography Adopted by the Committee at its forty-third session, on 29 September 2006, Art. 13(h). Dostupno na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/450/97/PDF/G0645097.pdf?OpenElement> 25. 12. 2023.

²⁵³ Детаљније видети: *Ibidem*, чл. 32, 39 и 40.

4. ПРИСУТНОСТ НА СВИМ НИВОИМА - НВО И ПРАВО ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Проблематика права животне средине

Активности човека остављају многобројне негативне последице по животну средину. Током највећег дела историје тај утицај није био посебно негативан. Дрastiчније промене по животну средину настају услед развоја индустрије и убрзаног технолошког напретка. Индустријском револуцијом, технолошким напретком и процесом глобализације утицај човека на животну средину многоструко се појачао. Изградња фабрика, употреба аутомобила, мотора, авиона, испуштање бројних штетних гасова итд. стварају негативан утицај на животну средину. Као последице јављају се губитак биодиверзитета, загађење ваздуха, загађење река, глобално загревање, климатске промене, киселе кише итд. У међународној заједници све више се пропагира идеја да се масовна деградација животне средине и девастација природе прогласе за једно од најтежих међународних кривичних дела – екоцид. Годинама се међу стручњацима из области међународног права животне средине води дебата о потреби успостављања права на здраву животну средину као засебног права на међународном нивоу.²⁵⁴ Очување здраве животне средине је озбиљан изазов. Од односа према животној средини данашњих генерација зависи окружење у коме ће живети будуће генерације. Поред тога, остварење права на здраву животну средину представља основ за уживање многих других људских права.

Многи проблеми животне средине, попут климатских промена, оштећења озонског омотача и загађења ваздуха, транснационалног су карактера. Ово значи да штетне активности које предузима једна или

²⁵⁴ Ljubomir Tintor, Pravo na čistu i zdravu životnu sredinu – dometi i ograničenja ljudskog prava u nastajanju, *Harmonius - Journal of Legal and Social Studies in South East Europe*, 11 (1), 2022, pp. 313-334 (314).

више држава могу имати штетне последице по цео регион, континент, или чак угрожавати целокупно човечанство. За решење тако озбиљних проблема једнострана акција државе није довољна. Чак ни велике и моћне државе не могу организовати самосталне активности за решење озбиљних проблема животне средине. Њихово решење, или барем смањење штетних последица, захтева предузимање активности на међународном нивоу. Међународна сарадња у области заштите животне средине попримила је различите облике. Један од најважнијих облика јесте потписивање мултилатералних споразума. Тренутно постоји више од 1.200 мултилатералних споразума који се односе на заштиту животне средине.²⁵⁵

Међународно право заштите животне средине је релативно нова грана права. Његов развој започео је седамдесетих година 20. века. Услед транснационалног карактера проблематике животне средине, држава као неприкосновени субјекат међународног права губи својство најважнијег актера. Основни циљ међународног права је очување интегритета државе. С друге стране, право животне средине није везано само за једну државу, па је међународном праву тешко да прихвати право заштите животне средине као свој равноправни део. Транснационални карактер права животне средине у директном је сукобу са државом и као такав доводи у питање статус државе у међународном праву, те отвара питања у погледу превазиђености класичне, државоцентричне концепције међународног права. Област заштите животне средине разматра проблематику која није јасно дефинисана националним границама. Еколози виде државу као подређену у односу на питање заустављања глобалне деградације животне средине.²⁵⁶ Теоретичари сматрају да је овакво стање разлог за еволуцију међународног права. Међународно право треба да промени фокус и да буде оријентисано на људску врсту, уместо на државу. Циљ међународног права треба да буде међународна сарадња која ће

²⁵⁵ Naghmeh Nasiritousi, NGOs and the environment, in: Thomas Davies (ed.), *Routledge Handbook of NGOs and International Relations*, 2019, pp. 329-342 (330).

²⁵⁶ Dan Tarlock, The Role of Non-Governmental Organizations in the Development of International Environmental Law, *Chicago-Kent Law Review*, Vol. 68, Issue 1, December 1992, pp. 61-76 (62).

омогућити праведну поделу, управљање глобалним заједничким добрима и њихово очување за будуће генерације.²⁵⁷ Заговорници развоја међународног права животне средине одбацују примат суверенитета државе. На суверенитет се често гледа као на препреку за формулисање и спровођење делотворних еколошких политика.

За разлику од неких других грана права, међународно право животне средине је конкретна грана права, заснована на науци и научним истраживањима. Сва питања научно су испитана и могу се измерити методама које не остављају превише простора за шира или ужа тумачења. Међутим, наука не може да решава проблеме животне средине. Научна истраживања могу указати на проблеме, али за решење тих проблема неопходна је држава, међудржавна сарадња и закључивање међународних уговора у погледу заштите животне средине. Право животне средине и држава имају интересантан однос. У односу на транснационални карактер проблема животне средине, улога појединачне државе као субјекта међународног права често је недовољна. Озбиљније решење проблема животне средине захтева вољу, ангажованост држава и закључивање међународних споразума.

Државе су свесне да њихове активности остављају последице по животну средину, али многе од њих нису спремне да се одрекну тих активности због остваривања профита или економског раста. Држава поставља своје интересе у први план, чак и на уштрб животне средине и здравља и просперитета будућих генерација. Чак и када се закључи међународни уговор, интерес држава је на првом месту. Сам уговор може настати као резултат великог компромиса великог броја држава. Ова ситуација отвара идеалан простор за деловање невладиних организација.

Насупрот државама које у питањима заштите животне средине полазе искључиво од својих интереса, НВО нису везане за државу ни државне интересе, те стога могу заговарати и представљати објективне чињенице и перспективу. У случају заштите животне средине НВО пружају неопходни елемент демократичности. Њихово учешће у овом процесу је од изузетне важности, јер је „ефикасно очување животне

²⁵⁷ Nico Schrijver, *Sovereignty over Natural Resources: Balancing Rights and Duties*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, p. 235.

средине практично немогуће без основних демократских услова”.²⁵⁸ Теоретичари улогу НВО описују као „најважнију у области заштите животне средине”.²⁵⁹ НВО су препознате као „важни актери који шире свест о проблемима животне средине и који скрећу пажњу на активности државе и корпоративних актера у овој области”.²⁶⁰ Њихова улога „омогућава да се чује глас маргинализоване популације и саме природе, подсећајући доносиоце одлука на одговорности”.²⁶¹ Оне су „узбуњивачи, архитекте и предузетници који предлажу решења, учествују у преговорима и стварају иницијативе”.²⁶² Описују се и као „заштитници животне средине, који штите вредности које држава није у стању да заштити”.²⁶³

НВО су присутне у свим фазама развоја права животне средине – од подизања свести о питањима животне средине, њиховог укључења у међународну агенду, утицању на исходе, до спровођења одлука и праћења државних обавеза.²⁶⁴

Теоретичари разликују три групе НВО које су активне у области заштите животне средине. Прва група, „идеолошки мејнстрим”, обухвата НВО које своје циљеве остварују утицајем на јавну политику и покушавају да обезбеде заштиту животне средине у оквиру постојећих институција. Друга група, „дубоки еколози”, сачињена је од еколошких НВО које изазивају темељне институционалне структуре и друштвене вредности. Трећа група, названа „радикални еколози”,

²⁵⁸ Dan Tarlock, *The Role of Non-Governmental Organizations in the Development of International Environmental Law*, op. cit., p. 70.

²⁵⁹ Sheila Jasanoff, *NGOs and the environment: from knowledge to action*, *Third World Quarterly*, Vol. 18, No. 3, 1997, pp. 579-594 (579).

²⁶⁰ Kate O'Neill, *Architects, agitators, and entrepreneurs: international and nongovernmental organizations in global environmental politics*, in: Regina S. Axelrod, S. Van Deveer (eds.), *The Global Environment: Institutions, Law, and Policy*, Washington DC 2014, pp. 26-52 (37).

²⁶¹ *Ibidem*, p. 37.

²⁶² *Ibidem*, p. 38.

²⁶³ Kal Raustiala, *States, NGOs, and International Environmental Institutions*, *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 4, Dec.1997, pp. 719-740 (725).

²⁶⁴ Naghmeh Nasiritousi, *NGOs and the environment*, op. cit. str. 330.

укључује милитантне еколошке НВО, које користе радикалније начине за остваривање својих циљева.²⁶⁵

Успех деловања НВО у области животне средине зависи од степена демократије који постоји у некој држави. У демократски организованим друштвима улога НВО у области заштите животне средине ужива подршку државних органа. Владе демократски организованих држава често позивају НВО да израде научне и стручне анализе стања животне средине, финансирају пројекте и конкретне акције НВО усмерене ка очувању животне средине и подстичу их на учешће у процесу израде националних прописа из области екологије. НВО се и самоиницијативно ангажују подношењем предлога, нацрта, захтева за измену, допуну или укидање неодговарајућих државних аката.²⁶⁶ У мање демократским и ауторитативним режимима учешће и успех НВО у области заштите животне средине знатно су отежани.

Историјски развој деловања невладиних организација у области заштите животне средине

Питања животне средине су током 19. и раног 20. века имала локални карактер. Развојем индустријализације, ширењем броја фабрика, растом градова и повећавањем саобраћаја јавља се и забринутост услед утицаја урбаног живота на природу. У овом периоду настају прве НВО које се баве заштитом животне средине. Треба поменути Друштво за заштиту птица (Society for the Protection of Birds), основано 1889. године у Великој Британији и Сијера клуб (Sierra Club), основан у Америци 1892. године. У овом периоду оснивају се НВО посвећене заштити животне средине у Америци, Канади и неким европским државама. Убрзо су НВО дошле до закључка да је за њихово деловање потребна мало шира перспектива. Уочено је да се идентични проблеми у области животне средине јављају у више држава и да

²⁶⁵ Chiara Giorgetti, *The Role of Nongovernmental Organizations in the Climate Change Negotiations*, Vol 9, *Colo. J. Int'l Envtl. L. & Pol'y* 115, 1998, pp. 115-137, p. 120.

²⁶⁶ Stevan Lilić, Mirjana Drenovak, *Ekološko pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2010, str. 299-304.

решење неких проблема не значи предузимање одговарајућих активности само једне државе. Како би ефикасније идентификовале и решавале проблеме животне средине, НВО су успостављале међусобни контакт, делиле своје праксе и успоставиле праксу умрежавања.

У Европи се забринутост око питања животне средине преноси и на европске колоније. У Великој Британији је 1903. године дошло до оснивања Друштва за очување дивље фауне Царства (The Society for the Preservation of the Wild Fauna of the Empire), једне од првих међународних НВО посвећених заштити дивљих животиња. Десет година касније основана је Комисија за међународну заштиту природе (The Commission for the International Protection of Nature). На америчком тлу 1909. године формирана је Међународна заједничка комисија (International Joint Commission) у циљу успостављања сарадње између САД и Канаде на управљању Великим језерима.²⁶⁷ Теоретичари хвале деловање Међународног комитета за очување птица (International Committee for Bird Preservation), основаног 1922. године у Америци. Ова организација поставила је темеље за будуће НВО у области животне средине спроводећи мудру политику која је подразумевала: добру координацију и размену информација са националним организацијама, широко чланство, одржавање добрих веза са научном заједницом и похађање научних конференција и важност обраћања јавности и обликовања јавног мњења.²⁶⁸

Завршетак Другог светског рата и оснивање УН доводи до убрзаног развоја и оснивања НВО које се баве заштитом животне средине. У овом периоду долази и до промене фокуса деловања. НВО су углавном биле усмерене на питање заштите флоре и фауне. Међутим, од шездесетих година 20. века пажња се усмерава на употребу хемикалија у привреди, последице нуклеарног тестирања и опасности од изливања већих количина нафте у море.

²⁶⁷ Детаљније видети: John McCormick, *The Role of Environmental NGOs in International Regimes*, in: Norman J. Vig, Regina S. Axelrod (eds.), *The Global Environment*, Routledge, London 1999, pp. 92-110 (98).

²⁶⁸ Steve Charnovitz, *Learning from Early NGO Activity*, Proceedings of the Annual Meeting, *American Society of International Law*, Vol. 92, The Challenge of Non-State Actors, April 1-4 1998, pp. 338-341 (341).

Касних шездесетих и раних седамдесетих година 20. века формирају се две можда најпознатије НВО из области животне средине – Friends of the Earth (1969) и Greenpeace (1971. године). Ове НВО уводе неке нове параметре у борбу за очување животне средине. Критикују деловање дотадашњих НВО, сматрајући их превише конзервативним и конвенционалним, те предлажу значајније, радикалније и драматичније скретање пажње јавности као начин борбе за животну средину. Ове НВО се не плаше да користе масовне протесте и политичко лобирање као начин скретања пажње на своје деловање. Искристалисало се и деловање НВО у мање развијеним државама.

Услед недостатка финансијских средстава и недовољно развијене сарадње са државним органима, НВО су у мање развијеним земљама користиле прилично креативне начине у борби за очување природе. У Индији је седамдесетих година активно деловао покрет Chipko Andalan, покрет за грљење дрвећа, који је охрабривао локално становништво да се удружи како би физички блокирали сечу дрвећа од великих компанија за прераду дрва. У Кенији Покрет зеленог појаса (Green Belt Movement) подстиче становништво да сади саднице на јавним површинама како би формирали појасеве дрвећа. НВО у неразвијеним државама посебно су се истакле када се ради о трговини токсичним и опасним отпадом. Наиме, захваљујући деловању НВО у развијеним државама, развијене западне државе поштриле су еколошке прописе о одлагању опасног отпада. Као решење, владе мање развијених држава биле су охрабрене финансијским подстицајима да прихвате велики део тог отпада, укључујући хемијски отпад и коришћене електронске производе. Као одговор на ову појаву успостављено је неколико НВО, укључујући Global Response (мрежа активиста, студената, адвоката и лекара која ради на супротстављању развојним пројектима који угрожавају јавно здравље), Health Care Without Harm (мрежа од око четири стотине организација у педесет и две земље које раде на смањењу утицаја здравствене индустрије) и Међународна кампања за одговорну технологију (International Campaign for Responsible Technology), која промовише одрживу високотехнолошку индустрију.²⁶⁹

²⁶⁹ John McCormick, *The Role of Environmental NGOs in International Regimes*, op. cit., pp. 99-100.

Седамдесетих година у Стокхолму је одржана Конференција УН о човековој средини, на којој су учествовале и НВО. Такође, деведесетих година одржан је *The Earth Summit* у Рио де Жанеиру, на којем су НВО учествовале у знатно већој мери него на конференцији у Стокхолму. О оба скупа говориће се у посебним поглављима.

Невладине организације које делују у области животне средине карактерише разноликост. Нису ограничене искључиво на „зелене“ НВО, у које спадају Greenpeace или Friends of Earth. НВО у области животне средине су знатно шира категорија која обухвата и различите научне, хуманитарне и интересне групе у распону од Афричког центра за технолошке студије из Кеније до Центра за избеглице са седиштем у Норвешкој.²⁷⁰ Неопходно је истаћи и да су НВО у области животне средине географски неравномерно распоређене. Према студији спроведеној 2020. године, највише НВО из области животне средине има у Азији (23,3%), Европи (33,6%) и Северној Америци (24,6%). Релативно мали број има седиште у Африци (11,2%) и Латинској Америци (5,4%). У региону Океаније делује свега 1,9% од укупног броја еколошких НВО, што је јако мали проценат имајући у виду изузетно озбиљне проблеме у погледу пораста нивоа мора са којим се овај регион суочава.²⁷¹

НВО и конференције УН о животној средини

Први земаљски самит – Стокхолмска конференција

Једна од првих прекретница у области животне средине на глобалном нивоу била је Конференција УН о човековој средини одржана у Стокхолму 1972. године. Конференција је позната под именом Први земаљски самит (*The first Earth Summit*). Учествовало је 113 држава и преко 250 невладиних организација у својству посматрача. Та конференција

²⁷⁰ Stefan Partelow, Kiara Johanna Winkler, Gregory M. Thaler, Environmental non-governmental organizations and global environmental discourse, *PLoS ONE* 15 (5): e0232945, 2020, pp. 1-19 (2). Dostupno na: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0232945> 10. 04. 2024.

²⁷¹ *Ibidem*, p. 6.

поставила је темеље за модерно глобално управљање животном средином. Као таква, била је кључни тренутак за невладине организације из више разлога. Пре свега, НВО су биле уврштене као експерти још у припремној фази конференције. Захваљујући овој чињеници, имале су могућност утицаја на документе о којима ће се на конференцији расправљати. Четрдесет седам држава укључило је НВО у своје званичне делегације, чиме су НВО добиле увид у међудржавне преговоре.

Конференција је укључивала и паралелни отворени форум, Форум за животну средину, где су НВО могле слободније да изразе своје ставове и мишљења по питањима животне средине. Ове расправе показале су се као изузетно корисне и скренуле су пажњу на нека важна питања. Захваљујући дискусијама НВО на Форуму за животну средину питање китолова постало део званичне агенде конференције.²⁷² Неки теоретичари одржавање паралелног НВО форума карактеришу као веома контроверзно питање.²⁷³

Стокхолмска конференција одржана је у историјски осетљивом тренутку, у периоду Хладног рата. Почетком раних седамдесетих година 20. века свет је био оптерећен сукобима на релацији Исток–Запад и Југ–Север. У овом периоду одвијао се и рат у Вијетнаму. Сама конференција протекла је у стању међународне затегнутости и међусобних политичких оптуживања. Совјетски Савез није учествовао на Стокхолмској конференцији. Шведски премијер Улоф Палме истакао је енормна разарања у Вијетнаму, узрокована опсежним бомбардовањем, уз екстензивну употребу булдожера и отрова за биљке, што се може окарактерисати као екоцид. У овим критикама препознале су се САД, које су у изјави за медије оптужиле шведског премијера за политизацију питања животне средине, истичући да свако питање из области заштите животне средине треба да буде аполитичног карактера.²⁷⁴

²⁷² Naghmeh Nasiritousi, *NGOs and the environment*, op. cit., p. 299.

²⁷³ Tord Björk, *The emergence of popular participation in world politics - United Nations Conference on Human Environment 1972*, Department of Political Science University of Stockholm, Fall 1996. Dostupno na: <https://www.folkrorelser.org/johannesburg/stockholm72.pdf> p. 2.

²⁷⁴ Peter Nilsson, *NGO involvement in the UN Conference on the Human Environment in Stockholm 1972 Interrelations Between Intergovernmental Discourse Framing and Activist Influence*, op. cit., p. 33.

Атмосфера изразите политичке тензије у овом периоду један је од разлога ангажованости НВО на Стокхолмској конференцији. У овом случају негативне политичке тенденције ишле су наруку невладином сектору. Уједињеним нацијама, као организатору конференције, био је потребан елемент демократичности, који је пронађен управо у НВО. Ово објашњава чињеницу да су УН понудиле објекте за одржавање Форума за животну средину (Environmental Forum), који се састојао од НВО. Ово је био први случај у историји да је форум НВО одржан паралелно са званичним форумом УН. На тај начин омогућени су контакти између НВО, размена идеја и препознавања заједништва. У време када су владе и међународне институције губиле иницијативу, а у свету је владала велика подељеност, позивање НВО и организовање посебног форума НВО за УН било је важно у смислу потврде легитимитета од НВО, али и од шире јавности.²⁷⁵

За НВО Стокхолм је постао иновативно и експериментално поље. Владе и секретаријат Стокхолмске конференције покренули су многе механизме путем којих су НВО могле да утичу на званичан ток и резултате конференције. НВО су позване да учествују у писању националних извјештаја, а постојала је могућност да се придруже националним делегацијама или да учествују у раду форума НВО. Поред тога, НВО су покренуле иницијативу за израду дневних новина „Еколог“ (*The Ecologist*), које су излазиле за време трајања конференције. Било је успостављено и међусобно извештавање између званичне конференције и Форума НВО, а дневни лист форума дистрибуиран је свим званичним делегатима. Представници НВО користили су Стокхолмску конференцију као изванредну прилику за лобирање. За привилегованије и познатије НВО Стокхолмска конференција је била могућност да повећају свој углед и утицај у оквиру УН без превеликог труда.²⁷⁶ Ова конференција била је догађај од великог значаја за НВО. Њихово учешће и паралелни форум на неки начин их је представио свету као актере који могу бити значајни

²⁷⁵ *Ibidem*, p. 38.

²⁷⁶ Tord Björk, *The emergence of popular participation in world politics - United Nations Conference on Human Environment*, op. cit., p. 52.

за развој заштите животне средине и чије активности и помоћ по овом питању треба озбиљно схватити.

У деценијама које ће уследити НВО су своју почетну позицију са Стокхолмске конференције знатно развиле и разгранале. На који начин делују НВО у области животне средине?

Приближавање проблематике животне средине јавности и скретање пажње на важна питања могу се сматрати првим коракм деловања НВО у овој области. Као што смо већ нагласили, заштита животне средине има научну позадину, па НВО имају значајну улогу када је реч о премошћавању јаза у комуникацији између научника и других актера, укључујући медије, ширу јавност и државне органе. У великом броју случајева резултати научних истраживања нису доступни или разумљиви широј јавности. НВО имају циљ да једноставним и разумљивим језиком представе важност проблематике животне средине и да га приближе свим релевантним актерима и широј заједници. Може се рећи да НВО представљају неку врсту „преводноца“ између научног аспекта животне средине и шире јавности. НВО се труде да представе резултате и сазнања до којих су дошле, као и да укажу последице по животну средину које су настале као резултат неактивности или закаснеле активности држава. Указују и на пропусте у медијским извештавањима.

У последњих десетак година једно од најефикаснијих средстава помоћу којег НВО приближавају проблематику животне средине широј јавности јесу друштвене мреже. Facebook, Instagram, Twitter или LinkedIn пружају прилику НВО да на једноставан начин и без посредника допру до широке публике. Кроз редовна ажурирања и интерактивне кампање НВО могу изградити заједницу која је заинтересована за њихов циљ и на тај начин обезбедити подршку за даље активности. Поред могућности да на овај начин стекну присталице, НВО путем друштвених мрежа долазе у контакт и са донаторима и волонтерима.²⁷⁷ Класичне методе НВО деловања

²⁷⁷ Детаљније видети: Mackenzie Haugen, How Social Media Has Changed How Conservation-Based NGO Advertise; Inspiring Action and Increasing Awareness in a Digital World, Medium, 11 June 2018. Dostupno na: <https://medium.com/@mackenzie.haugen/how-social-media-has-changed-how-conservation-based-ngos-advertise-inspiring-action-and-increasing-1689c9411c9f> 18. 01. 2024.

подразумевају директно лобирање државних актера, али и праксе попут добро осмишљених кампања, дистрибуције образовног материјала и порука на друштвеним мрежама којима се најширој јавност представљају информације о најважнијим проблемима из области животне средине.

У годинама након Стокхолмске конференције улога и место НВО постају све видљивији у међународноправним актима који се баве заштитом животне средине. НВО су скретале пажњу на одређена питања животне средине, што је за (позитивну) последицу имало предузимање активности држава у погледу међународноправног регулисања одређених питања.

Светска комисија за животну средину и развој (WCED), познатија као Брундтландска комисија, конституисана је 1983. године као независно тело од Генералне скупштине УН. Комисија је имала задатак да сачини Глобалну агенду за промене. Резултат рада Брундтландске комисије био је извештај под називом „Наша заједничка будућност“ („Our Common Future“) 1987. године. Извештај Светске комисије за животну средину и развој поставио је темеље даљег развоја заштите животне средине и увео принцип одрживог развоја као концепт којим се „задовољавају потребе садашње генерације без угрожавања могућности будућих генерација да задовоље своје потребе“.²⁷⁸ Наша Заједничка будућност наводи да „рад невладиних организација и мрежа постаје све важнији у погледу побољшања заштите животне средине на локалном, националном и међународном плану“.²⁷⁹ Позивају се владе „да признају и прошире право невладиних организација на сазнање и приступ информацијама о животnoj средини и природним ресурсима; њихово право да буду консултоване и да учествују у доношењу одлука о активностима вероватно ће имати значајан утицај на животну средину; и њихово право на приступ правним лековима и обештећења када њихово здравље или околина могу бити озбиљно угрожени“.²⁸⁰ У Извештају се наводи да НВО, као и

²⁷⁸ Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> 18. 01. 2024.

²⁷⁹ *Ibidem*, тачка 55.

²⁸⁰ *Ibidem*, 72.

приватне и друштвене групе, често могу пружити ефикасну алтернативу јавним агенцијама у реализацији програма и пројеката, те да понекад могу допрети до циљних група до којих јавне агенције не могу доћи. Билатералне и мултилатералне агенције за развојну помоћ, као што су UNDP и Светска банка, треба да се ослањају на НВО у извођењу програма и пројеката. На националном нивоу владе, фондације и индустрија такође треба у великој мери да прошире своју сарадњу са невладиним организацијама у планирању, праћењу, евалуацији и извођењу пројеката када могу обезбедити потребне задатке на економичној основи. У том циљу владе би требало да успоставе или ојачају процедуре за званичне консултације и значајније учешће НВО у свим релевантним међувладиним организацијама.²⁸¹

НВО и конференција УН о животној средини и развоју

Рио конференција, Конференција Уједињених нација о животној средини и развоју (UNCED), одржана је 1992. године у циљу разматрања хитних глобалних питања животне средине и развоја и усвајања акционог плана за поступање у погледу ових питања. Одржана је двадесет година након УН Конференције о човековој средини у Стокхолму. Конференција је потврдила улогу НВО као важних актера по питању заштите животне средине. Поређења ради, на Рио конференцији учествовало је 178 влада, што је значајно више у односу на 113 влада које су учествовале на конференцији у Стокхолму. С друге стране, много је већа промена када је реч о НВО. На конференцији у Стокхолму учествовало је 225 НВО, док је на конференцији у Рију учешће узело 650 НВО.²⁸² У релативно кратком периоду од двадесет година број НВО се скоро утростручио.

У оквиру Рио конференције, као и на конференцији у Стокхолму, паралелно је одржан и Форум НВО, на коме је учествовало више од 17 хиљада представника невладиног сектора. Ово је окарактерисано као

²⁸¹ *Ibidem*, 73.

²⁸² Brita Bohman, *Legal Design for Social-Ecological Resilience*, Cambridge University Press, 2021, p. 128.

„преломни тренутак у ангажману НВО у међународним расправама о политици заштите животне средине”.²⁸³ Теоретичари сматрају да постоји неколико разлога за већу заступљеност невладиног сектора. Њихово учешће омогућавало је да цео процес буде транспарентан и да се једна комплексна област попут права животне средине приближи јавности. На овај начин захтев транспарентности подигнут је на виши ниво. Присуство НВО је био гарант за јавност да ће преговори протећи у што бољем реду и да ће учешће узети актери који ће се залагати за интересе народа, грађана света. На овај начин добробит и интереси човека истакнути су у први план, уместо да примат узму интереси држава, тј. повећано присуство невладиног сектора на конференцији у Рију било је гарант да ће општи интерес однети превагу над ужим, државним интересима. Представници НВО имали су прилику да укажу на своју визију будућности човечанства у погледу питања животне средине и важних социоекономских питања.²⁸⁴

Конференцијом у Рију закључено је да је концепт одрживог развоја достижан циљ за све људе света, на локалном, националном, регионалном или међународном нивоу. Интегрисање и балансирање економских, друштвених и еколошких питања у задовољавању наших потреба од виталног је значаја за одржавање људског живота на планети. Конференција је препознала да интеграција и балансирање економских, друштвених и еколошких димензија захтевају нове перцепције начина на који производимо и конзумирамо, живимо, радимо, и доносимо одлуке. Овај концепт је био револуционаран за период раних деведесетих година 20. века и узроковао је бројне дебате унутар држава, као и између држава и њихових грађана, у погледу начина на који се може осигурати одрживост развоја.²⁸⁵

Достигнућа конференције су Декларација из Рија и њених 27 универзалних принципа, Оквирна конвенција Уједињених нација о

²⁸³ Naghmeh Nasiritousi, *NGOs and the environment*, op. cit., p. 330.

²⁸⁴ Brita Bohman, *Legal Design for Social-Ecological Resilience*, Cambridge University Press, 2021., p. 128.

²⁸⁵ United Nations, United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992. Dostupno na: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992> 08. 02. 2023.

климатским променама (UNFCCC), Конвенција о биолошкој разноликости, Декларација о принципима управљања шумама и Агенда 21. Рио конференција била је основа за успостављање Комисије за одрживи развој, као и за одржавање прве светске конференције о одрживом развоју малих острвских држава у развоју 1994. године.

Један од најважнијих резултата Рио конференције је Агенда 21, програм акције који позива на нове стратегије у циљу постизања одрживог развоја у 21. веку. Агендом 21 изнет је низ препорука различитог карактера – од нових метода образовања, до нових начина очувања природних ресурса и нових метода учешћа у одрживој економији Поглавље 27 посвећено је НВО као партнерима за одрживи развој. Ово поглавље препознаје НВО „као partnере у реализацији Агенде 21“, наводећи да „њихов кредибилитет лежи у одговорној и конструктивној улози коју имају у друштву“ и да је „независност главни атрибут невладиних организација и предуслов стварног учешћа“.²⁸⁶ Невладине организације карактерише разнолико искуство, стручност и капацитет у областима које ће бити од посебног значаја за имплементацију и преглед еколошки прихватљивог и друштвено одговорног одрживог развоја. Заједница невладиних организација нуди глобалну мрежу коју треба искористити и ојачати као подршку напорима да се постигну одрживи циљеви.²⁸⁷ Како би се омогућио пуни допринос невладиних организација, неопходно је успоставити најпотпунију могућу комуникацију и сарадњу између међународних организација, националних и локалних власти и невладиних организација у оквиру институција и програма успостављених за спровођење Агенде 21. Агенда наводи и да ће невладине организације морати да подстичу сарадњу и комуникацију међу собом како би ојачале своју ефикасност актера у имплементацији одрживог развоја.²⁸⁸

Када је реч о циљевима учешћа НВО као партнера за одрживи развој, друштво, владе и међународна тела треба да развију механизме који ће

²⁸⁶ United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992 AGENDA 21, 27 (1). Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> 08. 02. 2023.

²⁸⁷ Agenda 21, 27 (3).

²⁸⁸ Agenda 21, 27 (4).

омогућити невладиним организацијама да своју партнерску улогу играју одговорно и ефикасно у процесу еколошки прихватљивог и одрживог развоја. У циљу јачања улоге невладиних организација као социјалних партнера, систем Уједињених народа и владе требало би да покрену процес за разматрање формалних процедура и механизма за укључивање ових организација на свим нивоима – од дискусије, одлучивања, до примене. Као неопходност, на националном нивоу се наводи успостављање узајамно продуктивног дијалога између свих влада и невладиних организација како би се препознале и ојачале њихове улоге у имплементацији еколошки прихватљивог и одрживог развоја. С друге стране, на међународном нивоу владе и међународна тела треба да развијају и омогуће учешће невладиних организација у креирању, успостављању и евалуацији званичних механизма и формалних процедура осмишљених за примену Агенде 21 на свим нивоима.²⁸⁹

Поглавље 27 Агенде регулише активности које треба да предузму органи УН и владе како би се омогућила улога НВО као партнера за одрживи развој. Органи УН (укључујући међународне финансијске и развојне агенције, све међувладине организације и форуме) путем консултација са невладиним организацијама треба да предузму мере којима би се омогућило унапређење постојећих процедура и механизма помоћу којих невладине организације доприносе креирању политике, доношењу одлука, имплементацији и евалуацији на нивоу појединачних агенција, у међуагенцијским дискусијама и на конференцијама УН. На нивоу сваке агенције, уколико већ не постоји, треба успоставити механизме и процедуре који ће се ослањати на невладине организације када је реч о креирању политика, имплементацији и евалуацији. Како би се омогућила улога НВО у програмима и пројектима УН тела, неопходно је ревидирати механизме финансијске и административне подршке невладиним организацијама. У извештајима генералног секретара и других релевантних органа УН неопходно је узети у обзир налазе невладиних организација у погледу питања везаних за Агенду 21. НВО, у циљу што ефикаснијег вршења улоге у области одрживог развоја, треба да имају приступ тачним подацима органа УН.²⁹⁰

²⁸⁹ Детаљније видети: Agenda 21, Objectives 27(5-8).

²⁹⁰ Детаљније видети: Agenda 21, Activities 27 (9).

Када је реч о мерама које треба да предузму владе, Агенда 21 наводи подстицање партнерства између локалних НВО и локалних власти у активностима усмереним на одрживи развој. То подразумева укључивање НВО у националне механизме или процедуре успостављене за спровођење Агенде 21. На овај начин најбоље се могу искористити њихови капацитети, посебно у областима образовања, ублажавања сиромаштва и заштите животне средине. Неопходно је узети у обзир налазе НВО када је реч о имплементацији Агенде 21 на свим нивоима, као и укључивање и повећавање учешћа НВО у областима формалног и неформалног образовања и подизања свести јавности. Државни органи треба да учине невладиним организацијама доступним податке и информације неопходне за њихов ефикасан допринос истраживању, имплементацији и евалуацији програма у областима одрживог развоја.²⁹¹

Агенда 21 предвиђа и одређене финансијске мере усмерене ка НВО. Органи УН и други релевантни форуми, билатерални програми и приватни сектор ће, према потреби, морати да повећају финансијску и административну подршку НВО које доприносе развоју Агенде 21, а нарочито оним НВО који имају седиште у земљама у развоју. Предвиђа се и одржавање обука за НВО, на међународном и регионалном нивоу, како би се побољшала њихова партнерска улога у овом процесу.²⁹²

Поглавље 38 Агенде 21 односи се на међународне институционалне аранжмане и у ставу 7 као општи циљ наводи „интеграцију животне средине и развојних питања на националном, субрегионалном, регионалном и међународном нивоу, укључујући и институционалне аранжмане система Уједињених нација“.²⁹³ У истом поглављу понавља се значај НВО као важних партнера у имплементацији Агенде 21, прецизирајући да релевантним невладиним организацијама (укључујући научну заједницу, приватни сектор и женске групе) треба дати прилику да дају свој допринос и успоставе одговарајуће односе са системом Уједињених нација. У земљама у развоју потребно је обезбедити неопходну подршку за невладине организације и њихове

²⁹¹ Детаљније видети: Agenda 21, Activities 27 (10).

²⁹² Agenda 21, 27 (12).

²⁹³ Agenda 21, 38 (7).

самоорганизоване мреже. Систем Уједињених нација, укључујући међународне финансијске и развојне агенције и све међувладине организације и форуме, треба да, у консултацији са невладиним организацијама, предузме мере за осмишљавање отворених и ефикасних средстава за постизање учешћа невладиних организација у процесу имплементације Агенде 21 и подстицање њиховог учешћа у овом процесу.²⁹⁴

Утицај на уобличавање улоге НВО у оквиру права животне средине дала је и Декларација из Рија, односно њени принципи. Од 27 принципа на којима почива Декларација, принцип број 10 индиректно се односи на невладин сектор и наводи да се „еколошка питања најбоље решавају уз учешће свих заинтересованих грађана, на релевантном нивоу. На националном нивоу, сваки појединац ће имати одговарајући приступ информацијама које се односе на животну средину које имају јавне власти, укључујући информације о опасним материјама и активностима у својим заједницама, као и могућност да учествује у процесима доношења одлука. Државе ће олакшати и подстицати јавну свест и учешће тако што ће информације учинити широко доступним. Осигураће се делотворан приступ судским и управним поступцима, укључујући одштету и правни лек“.²⁹⁵

Утицај НВО на закључење међународних уговора из области животне средине

Улога НВО постоји у многим аспектима међународног права животне средине. НВО су присутне у свим фазама – скретале су пажњу јавности на одређена питања и вршиле притисак на државне органе како би убрзале и додатно мотивисале државе да се ухвате у коштац са одређеним питањима из области животне средине. Активности НВО у погледу заштите животне средине подразумевају указивање на примере деструкције природе, лобирање државних органа и осталих

²⁹⁴ Agenda 21, 38 (43).

²⁹⁵ Rio Declaration on Environment and Development, Principle 10. Dostupno na: <https://www.cbd.int/doc/ref/rio-declaration.shtml> 08. 02. 2023.

доносилаца одлука, предлагање конструктивних решења еколошких проблема, прибављање информација о еколошким питањима, учешће у истраживањима из области заштите животне средине, мобилисање јавног мњења и помагање грађанима да учествују у изградњи притиска за промене у области заштите животне средине.²⁹⁶ Акције невладиног сектора „имају велики утицај на креирање политике у домену животне средине”.²⁹⁷ Њихова улога је видљива у процесу закључивања међународних уговора из области заштите животне средине.

Осврнимо се на неке од најважнијих случајева.

НВО су скренуле пажњу широј јавности на питање међународног регулисања контроле прекограничног кретања опасног отпада. Високоразвијене државе поштриле су прописе у погледу заштите животне средине током осамдесетих година 20. века. Свој опасан отпад почеле су да одлажу у мање развијеним земљама, што је за последицу имало значајне проблеме по животну средину тих држава. Greenpeace, једна од најпознатијих НВО у области заштите животне средине, пратила је процес одлагања отпада из развијеног Севера у неразвијени Југ. Имајући у виду штетне последице по животну средину, Greenpeace и организација The Natural Resources Defense Council јавно су позивали на забрану било које врсте извоза опасних отпада. Њихова истраживања скренула су пажњу на овај проблем, што је дало допринос започињању преговора и резултирало усвајањем Базелске конвенције о контроли прекограничног кретања опасних отпада и њиховом одлагању 1989. године.²⁹⁸ Теоретичари сматрају да је Базелска конвенција у највећој мери настала као резултат напора различитих владиних и невладиних организација.²⁹⁹

²⁹⁶ Stevan Lilić, Mirjana Drenovak, *Ekološko pravo*, op. cit., str. 304.

²⁹⁷ Vid Vukasović, Regulisanje prava na adekvatnu životnu sredinu, *Međunarodni problemi*, LV, br. 1, 2003, str. 89-103 (102).

²⁹⁸ Jennifer Clap, *Toxic Exports: The Transfer of Hazardous Wastes from Rich to Poor Countries*, New York, 2010, p. 43.

²⁹⁹ David P. Hackett, An Assessment of the Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal, *American University International Law Review*, Vol. 5, Issue 2, 1990, pp. 291-323 (297).

Једна од најважнијих НВО у погледу трговине токсичним супстанцама (*toxic traders*) је Basel Action Network (BAN), невладина организација са седиштем у Сијетлу, САД. Ова организација има велики глобални утицај и често учествује у својству експерта у програмима UNEP-а који се тичу токсичног отпада. Интересантно је напоменути и да је Џим Пукет, извршни директор BAN-а, једина особа која је присуствовала сваком састанку конференције у Базелу. Ова организација активно преговара и залаже се за политике које штите здравље људи и животне средине и промовишу националну самодовољност у погледу управљања отпадом. Путем истраживања, изградњом консензуса и умрежавања, организација пружа помоћ релевантним актерима у решавању проблема везаних за питање одлагања отпада. Посебно је значајна улога ове невладине организације у оснаживању мање развијених земаља, дајући им глас да спрече одлагање отровних супстанци на њиховим територијама. На овај начин осигуравају се изворни принципи Базелске конвенције о контроли прекограничног кретања опасних отпада и њиховом одлагању.³⁰⁰

Коалиција невладиних организација Међународна мрежа за елиминацију ПОПс (INER) (The International POPs Elimination Network) истраживала је ефекте које употреба живе има на животну средину и у којој мери угрожава здравље људи. Као продукт људске активности, количина живе у атмосфери је 500% виша од природног нивоа, док је количина овог елемента у океанима 200% изнад природног нивоа. Као резултат кампања и притиска невладиног сектора, државе су се сложиле да започну преговоре о глобалном, правно обавезујућем споразуму о живи. По мишљењу теоретичара, НВО „су значајно утицале на преговарачки процес“.³⁰¹ Велики број невладиних организација организован је под кровним мрежама НВО, као што су Радна група за нула живе (ZMWG Zero Mercury Working Group) и Међународна мрежа за елиминацију ПОПс (INER). Ове мреже НВО су активно учествовале у преговорима. ZMWG је као свој најважнији задатак истакао

³⁰⁰ Детаљније видети: Basel Action Network. Basel Advocacy. Dostupno na: <https://www.ban.org/advocacy> 06. 02. 2023.

³⁰¹ Mingqing You, Interpretation of the source-specific substantive control measures of the Minamata Convention on Mercury, *Environment International* 75, (2015), pp. 1-10 (9).

„заговарање и подржавање усвајања и имплементације правно обавезујућег инструмента чији је циљ да се елиминира или сведе на минимум, глобална понуда и трговина живом, глобална потражња за живом, антропогено испуштање живе у животну средину и изложеност људи и дивљих животиња живи”.³⁰² У Женеви је одржана пета и последња седница Међувладиног преговарачког комитета за припрему уговора и постигнута је сагласност о тексту новог уговора у јануару 2013. године. Међународна конвенција о живи, познатија као Минамата конвенција, ступила је на снагу у августу 2017. године.³⁰³ Неке државе које су значајни произвођачи и корисници живе, нпр. Индија, нису на време ратификовале Конвенцију. Невладин сектор вршио је притисак на те државе у циљу ратификовања конвенције. Велика победа невладиног сектора у Индији било је ратификовање Минимата конвенције од стране ове државе.³⁰⁴

Климатске промене представљају једну од највећих претњи човечанству и опстанку планете Земље. Временске прилике се мењају и постају све екстремније, нивои мора су у порасту, нивои емисија гасова стаклене баште највиши су у историји, а процењује се да ће температура на Земљи порасти за три степена већ крајем 21. века.³⁰⁵ Без одговарајуће акције, у скорој будућности могу се очекивати разорне последице по глобалну животну средину. Климатске промене су претња која се не обазире на националне границе. Погађају све нације и захтевају заједничку акцију и сарадњу на међународном нивоу. Климатске промене нису појава новијег датума, али тек крајем 20. века овај проблем постаје део међународне политичке агенде.

³⁰² *Ibidem*, p. 9.

³⁰³ Edith Brown Weiss, *Establishing Norms in a Kaleidoscopic World*, Brill, The Hague, 2020, p. 130.

³⁰⁴ Mayank Aggarwal, *Minamata Convention comes into force, India yet to ratify it*, Livemint, 17 August 2017. Dostupno na: <https://www.livemint.com/Politics/2MFJYzIbR9mXUpZOtrYNZM/Minamata-Convention-comes-into-force-India-yet-to-ratify-it.html> 18. 01. 2024.

³⁰⁵ UN, 2019 Goal 13: Take urgent action to combat climate change and its impacts. United Nations. Dostupno na: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/climate-change/> 11. 02. 2023.

НВО које се баве животном средином имале су значајну улогу у скретању пажње на климатске промене и уврштавање овог проблема у врх међународних проблема. Неке од невладиних организација важних за скретање пажње на ово питање имале су стручност у погледу судских спорова, а значајно учешће имали су и истраживачки институти и пројектно фокусиране еколошке организације. Треба поменути Beijer Institut, Woods Hole Research Centar, Greenpeace, The Environment Defense Fonda, The Sierra Club, Ozone Action, The WorldWatch Institute и друге организације које су указивале на проблематику климатских промена.³⁰⁶ Заговарањем ових организација климатске промене постепено су улазиле у фокус националних и међународних институција. Један од првих важних корака било је успостављање Међувладиног панела за климатске промене (IPCC) 1988. године од Светске метеоролошке организације и УН Програма за животну средину (UN Environment Program). Главни циљ IPCC-а било је упознавање креатора политике са најважнијим питањима из области климатских промена. НВО имају својство посматрача у оквиру IPCC-а. Како би стекле ово својство, националне или међународне НВО морају испунити два услова – да буду непрофитног карактера, као и да буду квалификоване по питањима којима се бави IPCC. Тренутно око 115 НВО има посматрачки статус.³⁰⁷

У контексту климатских промена неопходно је истаћи предности које одређеном броју држава може донети сарадња са невладиним сектором. Пре свега, сарадња са НВО може бити користан инструмент за земље у развоју, којима често недостају не само ресурси него и стручни кадар који би омогућио адекватно креирање политике. Државе Југа су у великој мери биле противници сарадње са невладиним сектором. Међутим, успехом Рио самита неке од држава које су пружале највећи отпор имале су највише бенефита од сарадње са НВО. Дobar пример за ову тврдњу

³⁰⁶ О конкретним акцијама НВО у погледу развоја климатских промена детаљније видети: Chiara Giorgetti, *The Role of Nongovernmental Organizations in the Climate Change Negotiations*, Vol 9 Colo. J. Int'l Envtl. L. & Pol'y 115 (1998), pp. 115-137 (127).

³⁰⁷ Целокупну листу можете погледати на: LIST OF IPCC OBSERVER ORGANIZATIONS (172 as of 26 July 2021). Доступно на: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2021/07/List_of_Observer_Organizations_26_July_2021.pdf 13. 02. 2023.

јесте сарадња између НВО FIELD и Алијанске малих острвских држава у контексту климатских преговора. FIELD је био кључни актер који је Алијанси пружио правне савете, експертизу и решења, што је ојачало позицију Алијансе у погледу климатских преговора.³⁰⁸

НВО могу бити моћне интересне групе. Количина успеха и утицаја зависи од величине и разгранатости НВО. Велике организације као Greenpeace, Friends of Earth или WWF имају канцеларије широм света, велики број чланова, стручност и финансијска средства. Овакве НВО могу имати значајан утицај како на националном, тако и на међународном нивоу. С друге стране, мање НВО, које немају велики број чланова и финансијска средства, могу остварити утицај на локалном нивоу, или на нивоу града или региона. Треба истаћи и да велике, глобалне НВО, могу остварити велики утицај на садржај, ратификацију или ступање на снагу међународних споразума.

У случајевима у којима кључне НВО не подржавају споразум, може се десити одлагање или чак спречавање ратификације. Невладине организације се много чешће залажу за ратификацију одређеног споразума. Тако је Greenpeace интензивно лобирао за ратификацију Оквирне конвенције о климатским променама. С друге стране, НВО нису свемоћне, нити је њихово лобирање гарант да ће доћи до ратификације или ступања на снагу одређених споразума. Према мишљењима теоретичара, Програм УН за животну средину (UNEP) је уз помоћ НВО успео да реализује ратификације споразума попут Конвенције о заштити светске културне и природне баштине, Конвенције о спречавању загађивања мора одлагањем отпада и другог материјала, Конвенције о међународном промету угрожених врста дивље фауне и флоре и Конвенције о спречавању загађења мора са бродова. Преговори поводом ових конвенција били су дуготрајни. Када је дошло време за ратификацију, државе нису баш журиле са овим процесом. На пример, процес ратификације Конвенције о спречавању загађења мора са бродова трајао је дуже од десет година. Дакле, чак и

³⁰⁸ Farhana Yamin, Joanna Depledge, *The International Climate Change Regime - A Guide to Rules, Institutions and Procedures*, Cambridge, 2004, p. 37.

³⁰⁹ D. K. Asthana, Meera Asthana, *Environment- Problems and Solutions*, S. Chand & Company LTD. New Delhi, 2013, p. 292.

уз подршку невладиног сектора, процес ступања на снагу међународног споразума може бити дуготрајан.³⁰⁹

Невладине организације делују и у супротном процесу – њихова улога се протеже и на спречавање ратификације неких међународних уговора. Један од добрих примера за ову тврдњу може бити Конвенција о регулисању активности минералних сировина на Антарктику (CRAMRA), која је настала као део Антарктичке повеље и сродних договора. Преговори за закључење ове Конвенције трајали су више од шест година. Неадекватно остварење домаћих интереса изазвало је велики револт домаћих и међународних НВО првенствено у Аустралији, а касније и у другим потписницима Конвенције. Као резултат добро осмишљених кампања невладиног сектора, ниједна држава није ратификовала поменуту Конвенцију.³¹⁰ Сличан пример је и случај из 1982. године када су НВО успеле да постигну мораторијум на китолов Међународној комисији за китолов (IWC International Whaling Commission). Теоретичари сматрају да су одлучујући фактори за овакав успех стварање јавног притиска кроз добро припремљене дугорочне кампање, поседовање релевантних вештина, стручности и стратешке способности, као и координација и умрежавање невладиних организација.³¹¹

НВО у међународним уговорима о заштити животне средине

Рани међународни уговори о заштити животне средине ретко су садржали одредбе које се односе на НВО. Тако Конвенција о заштити флоре и фауне у њиховом природном стању из 1933. године не садржи одредбе који се односе на НВО, нити на било које друге недржавне актере. Међународна конвенција за регулисање лова на китове из 1946. године није садржала одредбе о НВО. Уговор о Антарктику из 1959.

³¹⁰ Kal Raustiala, States, NGOs, and International Environmental Institutions, op. cit., p. 731.

³¹¹ Sebastian Oberthür, Matthias Buck et. al, *Participation of Non-Governmental Organisations in International Environmental Governance: Legal Basis and Practical Experience*, EcoLogic, Final Report June 2002, p. 76. Dostupno na: https://www.ecologic.eu/sites/default/files/project/2022/report_ngos_en.pdf 09. 04. 2024.

дозвољава приступ НВО само уз изричит позив консултативних страна. Конвенција о спречавању загађивања мора са копнених извора још један је од међународних уговора који не садрже никакве одредбе које се односе на НВО, чак ни у својству посматрача. Конвенција о међународној трговини угроженим врстама дивљих животиња и биљака (CITES) из 1973. први је међународни уговор који се конкретније осврнуо на НВО.³¹² Ова конвенција одредбом члана 12 наводи да се Секретаријат може обратити за помоћ „прикладним... невладиним међународним или националним агенцијама и телима технички оспособљеним за заштиту, очување и управљање дивљом фауном и флором”.³¹³

Временом НВО стичу конкретније место у систему права заштите животне средине. Као недржавни актери, НВО могу да утичу на ставове држава током преговора, као и на процес закључивања међународних уговора, ратификацију и ступање на снагу. Међутим, учешће НВО ту се не завршава. НВО нису само „екстерни” учесници у развоју права животне средине. Велики број међународних уговора вреднује улогу НВО, па садржи одредбе које се односе на учешће и различите механизме сарадње са невладиним сектором. Имајући у виду бројност међународних уговора из области заштите животне средине, споменућемо само неке од њих.

Еколошке НВО одиграле су важну улогу у преговорима за Оквирну конвенцију Уједињених нација о климатским променама (UNFCCC). Представници НВО били су укључени у преговоре у раној фази. Око сто представника из тридесетак еколошких НВО присуствовало је Конференцији Страна. Учествовали су узеле и истраживачки институти, пројектно оријентисане НВО и НВО са значајним искуством у изради међународних уговора.³¹⁴ UNFCCC је постала кључно место сусрета

³¹² Kal Raustiala, States, NGOs, and International Environmental Institutions, op. cit., p. 722.

³¹³ Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, Signed at Washington, D.C., on 3 March 1973, Article 12. Amended at Bonn, on 22 June 1979 Amended at Gaborone, on 30 April 1983. Dostupno na: <https://cites.org/eng/disc/text.php 12. 02. 2024>.

³¹⁴ Chiara Giorgetti, The Role of Nongovernmental Organizations in the Climate Change Negotiations, op. cit., p. 127.

мултилатералне и транснационалне арене у циљу формулисања међународног одговора по питању климатских промена.³¹⁵ UNFCCC предвиђа улогу НВО у три одредбе. У члану 4 се наводи да све стране, узимајући у обзир њихове заједничке, али различите одговорности и њихове специфичне националне и регионалне развојне приоритете, циљеве и околности, треба да „пружају подршку и сарађују у области образовања, обуке кадрова и упознавања становништва о проблемима промене климе и подстичу најшире учешће у том процесу, укључујући и невладине организације”.³¹⁶ Чланом 7, који регулише питање Конференције Страна, наводи се да „Конференција Страна, као највиши орган ове Конвенције, редовно разматра спровођење Конвенције и свих других односних правних инструмената које може усвојити Конференција Страна и, у границама свог мандата, доноси одлуке неопходне за побољшање ефикасности спровођења Конвенције”.³¹⁷ Имајући то у виду, Конференција Страна „тражи и користи, кад је потребно, услуге и сарадњу од стране надлежних међународних организација и међународних органа и невладиних тела и користи информације које јој достављају”.³¹⁸ Присуство заседањима Конференције Страна у својству посматрача имају УН, њене специјализоване агенције и Међународна агенција за атомску енергију, као и било која држава чланица тих организација или њихови посматрачи који нису Стране Конвенције. Било које тело или агенција, национална или међународна, владина или невладина, која је квалификована у питањима обухваћеним Конвенцијом и која је обавестила Секретаријат о својој жељи да буде представљена на седници Конференције Страна као посматрач, може бити прихваћена, осим ако се томе противи најмање једна трећина присутних Страна.³¹⁹

Сарадња са невладиним сектором предвиђена је и Базелском конвенцијом о контроли прекограничног кретања опасног отпада из

³¹⁵ NaghmeH Nasiritousi, NGOs and the environment, op. cit., p. 334.

³¹⁶ United Nations Framework Convention on Climate Change, Art. 4 1(i). Dostupno na: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf> 13. 02. 2024.

³¹⁷ *Ibidem*, Art. 7 (2).

³¹⁸ *Ibidem*, Art. 7 2L.

³¹⁹ *Ibidem*, Art. 4 1(i).

1995. године. Одредбама Конвенције на истоветан начин регулисан је посматрачки статус НВО, наводећи: да „...било које друго тело или агенција, било национална или међународна, владина или невладина, која се бави питањима везаним за опасне отпаде или друге отпаде, и која је обавестила Секретаријат о жељи да буде присутна као посматрач на састанку Конференције Страна, може бити прихваћена, осим уколико се једна трећина присутних Страна не сложе. Прихватање и учешће посматрача биће у складу са пословником који је усвојила Конференција Страна”.³²⁰

Конвенција УН о борби против дезертификације у земљама са тешком сушом и/или дезертификацијом, посебно у Африци, може се сматрати апсолутним рекордером по броју помињања невладиних организација и удружења. НВО се кроз Конвенцију помињу укупно 34 пута – од преамбуле, преко принципа, обавеза угрожених земаља, основних приступа, националних акционих програма, подршке у изради и спровођењу акционих планова, координације у изради акционих програма, техничке и научне сарадње, трансфера технологија, извора финансирања, финансијских механизма итд.³²¹ Члан 19 (3) Конвенције који се односи на подизање капацитета, образовање и јачање јавне свести наводи да ће стране „сарађивати једна са другом и преко надлежних међувладиних организација, као и са невладиним организацијама, у предузимању и подршци јавној свести и образовним програмима у погођеним и, где је релевантно, непогођеним земљама потписницама како би се разумели узроци и ефекти дезертификације и суше и важности испуњавања циља ове Конвенције”.³²²

³²⁰ Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal, Article 15 (6). Internet: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/8385/-Basel%20Convention%20on%20the%20Control%20of%20Transboundary%20Movements%20of%20Hazardous%20Wastes%20-20113644.pdf?sequence2&isAllowed> 06. 02. 2024.

³²¹ Dragoljub Todić, *Nedrжавни актери и управљање заштитом животне средине*, у: Милајло Вучић (ур.), *Недржавни актери у међународном праву*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2020, стр. 119-151 (135).

³²² United Nations Convention to combat desertification in those countries experiencing serious drought and/or desertification, Particularly in Africa, adopted on 17 June 1994, entered into force on 26 December 1996. Article 19 (3). Dostupno na: https://www.unccd.int/sites/default/files/2022-02/UNCCD_Convention_ENG_0_0.pdf 06. 02. 2024.

Један од међународних уговора који садржи одредбе посвећене НВО је и Стокхолмска конвенција о дуготрајним органским загађујућим супстанцама. У одредбама ове конвенције препознаје се важан допринос који приватни сектор и невладине организације могу имати на постизање смањења и/или елиминације емисија и испуштања постојаних органских загађивача.³²³ У циљу остварења циљева Конвенције, стране ће успоставити одговарајуће механизме сарадње са компетентним међународним организацијама и међувладиним и невладиним телима.³²⁴ Било која агенција или тело, било да је национално или међународно, владино или невладино, квалификовано за питања обухваћена Конвенцијом и која је обавестило Секретаријат о својој жељи да буде представљено на састанку Конференције страна као посматрач, може бити прихваћено, осим ако се противи најмање једна трећина присутних Страна.³²⁵ Члан 4 Стокхолмске конвенције о дуготрајним органским загађујућим супстанцама односи се на регистар посебних изузетака. Реч је о регистру који је сачињен у сврху идентификације Страна које имају посебна изузећа наведена у Анексу А или Анексу Б. Секретаријат је задужен за одржавање регистра, који је доступан јавности.³²⁶ Информисање јавности, подизање свести и едукација регулисани су чланом 10 Конвенције, који предвиђа обавезу чланица уговора да у складу са својим могућностима промовишу и развијају информисање јавности о свим доступним информацијама о дуготрајним органским загађујућим супстанцама. Овим чланом предвиђа се учешће јавности у решавању питања у вези са дуготрајним органским загађујућим супстанцама и њиховим ефектима на здравље људи и животну средину, као и обука радника, научника, едукатора и техничког и руководећег особља.³²⁷ Када је реч о предузимању мера које се односе на истраживање, развој и мониторинг, државе чланице ће, у складу са

³²³ Stockholm Convention on persistent organic pollutants, Adopted on 22 May 2001, Entered into force on 17 May 2004. Preamble. Dostupno na: https://www.env.go.jp/chemi/pops/treaty/treaty_en2009.pdf 06. 02. 2024.

³²⁴ *Ibidem*, Art. 19 (5).

³²⁵ *Ibidem*, Art. 19 (9).

³²⁶ *Ibidem*, Art. 4.

³²⁷ *Ibidem*, Art. 10.

својим могућностима, благовремено и редовно пружати на увид јавности резултате својих истраживачких и развојних активности, као и резултате активности мониторинга.³²⁸

НВО сектор је препознат и у Париском споразуму о климатским променама. Преамбулом Париског споразума увиђа се значај ангажовања свих нивоа власти и различитих актера у борби против климатских промена, у складу са релевантним националним законодавством Страна. Један од циљева Париског споразума је подизање образовања о значају климатских промена. Одредбом члана 12 предвиђа се да ће Стране сарађивати на примени мера, где је то могуће, како би побољшале образовање о климатским променама, обуке, јавну свест, учешће јавности и приступ јавности информацијама, препознајући значај ових корака у погледу побољшања акција дефинисаних Споразумом.³²⁹ Слично одредбама других међународних уговора, и Париски споразум предвиђа могућност учешћа НВО које су квалификоване за питања предвиђена Споразумом, као посматрача на заседањима Конференције Страна.³³⁰

НВО се спомињу и у Ротердамској конвенцији о поступку давања сагласности на основу претходног обавештења за одређене опасне хемикалије и пестициде у међународној трговини. Чланом 5 Ротердамске конвенције предвиђа се да ће Конференција Страна обављати функције које су јој додељене и у ту сврху ће „по потреби сарађивати са надлежним међународним организацијама и међувладиним и невладиним телима“.³³¹ Чланом 18 предвиђено је да „било које тело или агенција, било национално или међународно, владино или невладино, квалификовано за питања обухваћена Конвенцијом и која је обавестило Секретаријат о жељи да буде

³²⁸ *Ibidem*, Art. 12.

³²⁹ Paris Agreement to the United Nations Framework Convention on Climate Change, 12. December 2015. Dostupno na https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf 24. 01. 2024. Član 12.

³³⁰ *Ibidem*, Art. 16.

³³¹ Rotterdam Convention on the prior informed consent procedure for certain hazardous chemicals and pesticides in international trade Revised in 2017. Dostupno na: <https://www.pic.int/Portals/5/ConventionText/UNEP-FAO-RC-CONVTEXT-2017.English.pdf> 24. 01. 2024. Article 5.

представљено на састанку Конференције страна као посматрач биће прихваћено, осим ако се противи најмање једна трећина присутних Страна”.³³² Пријем и учешће посматрача регулише се пословником који је усвојила Конференција Страна. У одредбама Конвенције се говори и о приступу информацијама. Тако Ротердамска конвенција у члану 14 наводи да ће свака страна у складу са циљевима конвенције олакшати размену научних, техничких, економских и правних информација у вези са хемикалијама у оквиру ове конвенције, пружати јавно доступне информације о домаћим прописима релевантним за циљеве конвенције и пружити информације другим Странама, директно или путем Секретаријата, о домаћим регулаторним мерама које их битно ограничавају једну или више употреба хемикалија, према потреби.³³³ У делу који се односи на имплементацију Конвенције наводи се да ће „свака Страна осигурати, у мери у којој је то изводљиво, да јавност има одговарајући приступ информацијама о руковању хемикалијама и управљању несрећама и даље алтернативе које су сигурније за људско здравље или животну средину од хемикалија наведених у Анексу III”.³³⁴

Један од првих озбиљних еколошких проблема током шездесетих и седамдесетих година 20. века било је прекогранично загађење ваздуха. Овај проблем имао је регионални карактер. Наиме, као резултат тзв. политике високих димњака, загађење из димњака у једној европској држави за последицу је имало киселе кише и оштећење шума у другим државама широм европског континента. С обзиром на то да је проблем био регионалног, а не глобалног карактера, државе су изабрале Економску комисију Уједињених нација за Европу (UNECE) као форум за преговоре о еколошком споразуму. Резултат преговора била је UNECE Конвенција о далекосежном прекограничном загађењу ваздуха (CLRTAP), која је уједно била и један од првих мултилатералних споразума о заштити животне средине. Конвенцију је ратификовала 51 држава, а у међувремену је усвојено и осам протокола. Имајући у виду период када је конвенција усвојена, CLRTAP систем је један од ретких међународних споразума у области животне средине који не предвиђа

³³² *Ibidem*, Art. 18 (7).

³³³ *Ibidem*, Art. 14 (1).

³³⁴ *Ibidem*, Art 15 (2).

процедурална правила у погледу учешћа НВО. Иако у Конвенцији не постоје правила која се односе на сарадњу са НВО, то не значи да сарадња није присутна у пракси. Међународни институт за примењену системску анализу, међународна истраживачка НВО, руководила је службеним радним групама у оквиру CLRTAP-а.³³⁵

Када је реч о међународним уговорима који својим одредбама предвиђају одређена права или могућности учешћа НВО, не може се не поменути Архуска конвенција, односно Конвенција Економске комисије Уједињених нација за Европу о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима која се тичу животне средине. Архуска конвенција представља значајан међународноправни инструмент који се заснива на примени принципа 10 из Рио Декларације о животној средини, који наводи да се питања из области животне средине најбоље решавају уз учешће свих заинтересованих грађана, на релевантном нивоу. На националном нивоу сваки појединац треба има одговарајући приступ информацијама које се тичу окружења, укључујући информације о опасним материјама и активности у својим заједницама, као и могућност да учествује у процесима доношења одлука. Државе треба да предузму неопходне мере како би олакшале и подстицале јавну свест и учиниле информације широко доступним. Подразумева се ефикасан приступ судским и управним поступцима, укључујући обештећење и правни лек.³³⁶

Најважнији циљ Архуске конвенције је заштита права сваког појединца садашњих и будућих генерација да живи у животној средини адекватној за његово здравље и благостање, кроз обезбеђивање права на доступност информација, учешће јавности у одлучивању о питањима која могу утицати на стање животне средине и обезбеђивање права на правну заштиту уколико су претходна два права угрожена.³³⁷

³³⁵ Детаљније видети: Cathrin Zengerling, *Greening International Jurisprudence- Environmental NGOs before International Courts, Tribunals, and Compliance Committees*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden Boston 2013, pp. 18-19.

³³⁶ Рио декларација, принцип 10.

³³⁷ The United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters) 25 June 1998. Član 1.

Архуска конвенција је посвећена заинтересованој јавности. Под овим појмом подразумевају се појединци и НВО. Место и улога које НВО имају према одредбама ове конвенције представља препознавање њиховог потенцијала у области заштите животне средине. Одредбама Конвенције њихова права у погледу животне средине постоје у три области – доступности информација о животној средини, учешћу јавности у доношењу одлука од значаја за животну средину и праву на правну заштиту.

Једна од кључних компоненти Архуске конвенције било је успостављање Комитета за усклађеност 2001. године. Ово тело је састављено од независних правних стручњака, који обављају функцију у личном својству и не представљају земље чији су држављани. Треба истаћи да НВО које се баве животном средином, заједно са Странама и потписницама Конвенције, могу предлагати кандидате за избор у Комитет. Важна новина је и да грађани могу директно изнети случајеве Комитету за усклађеност. По мишљењу теоретичара, али и по ставовима праксе, Архуска конвенција је „кључни механизам за јавност и НВО како би се владе позвале на одговорност”.³³⁸ Од избора првог Комитета за усклађеност 2002. године достављено је више од 200 случајева (комуникација) од стране јавности. НВО су поднеле око 60% комуникација достављених Комитету за усклађеност.³³⁹ Помоћу оваквог механизма повећава се одговорност државних органа у погледу животне средине.

Од велике важности за НВО су одредбе које се односе на приступ правосућу. Архуска конвенција предвиђа да ће свака страна, у оквиру свог националног законодавства „обезбедити да свако лице које сматра да је његов захтев за доставу информација из члана 4 игнорисан, неосновано одбијен, било поједини његови делови или у целини, или да је на било који начин третиран супротно одредбама истог члана, има приступ поступку преиспитивања пред судом или неким другим

³³⁸ UNECE, *After 25 years of the Aarhus Convention, States' compliance with environmental rights obligations matters more than ever*, 26 June 2023. Dostupno na: <https://unece.org/environment/press/after-25-years-aarhus-convention-states-compliance-environmental-rights> 26. 01. 2023.

³³⁹ *Ibidem*.

законом установљеним независним и непристрасним телом”.³⁴⁰ Архуска конвенција је веома прогресиван правни акт, али предвиђа и широк спектар разлога на основу којих надлежни државни органи могу одбити захтевану еколошку информацију. Ови случајеви регулисани су чланом 3 Конвенције.³⁴¹

Теоретичари сматрају да је Архуска конвенција „од изузетне важности за НВО, и то не само оне из области животне средине. Конвенција може бити сматрана првим кораком напред у погледу њиховог учешћа и у другим областима друштвеног живота”.³⁴² Стране Архуске конвенције у основи су земље региона Економске комисије Уједињених нација за Европу. Архуска конвенција је регионалног карактера, али њен значај би могао да буде глобалан. У земљама са економијом у транзицији политички лидери и невладине организације сматрају да ова конвенција представља општи оквир за развој демократије у области заштите животне средине и цивилног друштва.³⁴³

Улога НВО постоји и када је реч о Конвенцији УН о праву мора из 1982. године. Загађење и експлоатација светских мора један је од озбиљних еколошких проблема који има глобалне последице. Конвенција УН о праву мора је најважнији међународни уговор који регулише економске и еколошке аспекте коришћења мора. Допринос НВО био је присутан од фазе преговора за Конвенцију. Представници НВО обезбедили су независне стручњаке у циљу састанка са делегатима или у циљу помоћи земљама у развоју, како би се попунуио јаз у знању.³⁴⁴ Међународни суд за право мора, са седиштем у Хамбургу, основан је 1996.

³⁴⁰ *Ibidem*, Art. 9 (1).

³⁴¹ Детаљније видети: Архуска конвенција, члан 3.

³⁴² Czeslaw Walek, The Aarhus Convention and its Practical Impact on NGOs Examples of CEE and NIS Countries, *The International Journal of Not-For-Profit Law*, Volume 3, Issue 1, September 2000. Dostupno na: <https://www.icnl.org/resources/research/ijnl/the-aarhus-convention-and-its-practical-impact-on-ngos-examples-of-cee-and-nis-countries> 27. 01. 2024.

³⁴³ Gordana Petković, Arhuska Konvencija u kontekstu OEBS/UNECE doprinosa razvoju međunarodnog prava životne sredine, u: Slavko Bogdanović (ur.), *Arhuska Konvencija u pravi i praksi Republike Srbije*, Novi Sad, 2012, str. 15–26 (20).

³⁴⁴ Cathrin Zengerling, *Greening International Jurisprudence - Environmental NGOs before International Courts*, op. cit., p. 21.

године ради решавања спорова и захтева везаних за Конвенцију о праву мора и предмете за које је суд надлежан на основу других уговора.

Неки међународни судови развили су процедуре које омогућују НВО да остваре статус пријатеља суда. НВО су се посебно истакле у погледу подношења информација у својству *amicus curiae* Европском суду за људска права, али и Међународном кривичном суду за бившу Југославију и Међународном трибуналу за Руанду. Својство НВО као *amicus curiae* значајно је из више разлога. НВО се сматрају „експертима за области права којима се баве“, док их, с друге стране, „карактерише независност, те у израдама својих брифинга не зависе од државе, међународне организације или било ког другог актера“.³⁴⁵ Њихови ставови и допринос могу се узети као неутрални, релевантни и поуздани. НВО до сада нису имале сарадњу са Међународним судом за право мора у својству *amicus curiae*. С друге стране, у великом броју случајева биле су често присутне у судницама и информисале јавност о чињеничном стању предмета суда.

У оквиру система међународног права НВО постепено постају признате као поуздани партнери у свим аспектима области заштите животне средине. Теоретичари сматрају да су недржавни актери, а међу њима и невладине организације, у области заштите животне средине „препознати као један од субјеката чије је учешће у одређеним активностима могуће“.³⁴⁶ Међународни уговори у области животне средине често садрже одредбе општег типа којима се регулише улога невладиних организација као могућност да буду консултоване од органа и тела који су формирано релевантним међународним уговорима. Део међународних уговора омогућава стицање статуса посматрача у оквиру међународних уговора, али под одређеним условима које уговор прописује. Имајући у виду затвореност међународног права према недржавним актерима, ове могућности у уговорима о заштити животне средине, колико год мале биле, представљају прилично

³⁴⁵ Jelica Gordanić, Položaj nevladinih organizacija u međunarodnom pravu, u Mihajlo Vučić (ur.), *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 193–222 (210).

³⁴⁶ Dragoljub Todić, *Nedržavni akteri i upravljanje zaštitom životne sredine*, op. cit., str. 144.

иновативан искорак. На овај начин НВО добијају могућност да активно учествују у развоју права животне средине.

Различити приступи деловања НВО у области животне средине

Област животне средине је веома комплексна, па стога постоји и велики број најразличитијих група НВО које се баве заштитом животне средине. Неке од њих су толико различите по приступу, бројности и методама рада да је њихова једина заједничка карактеристика формална независност од државе.³⁴⁷ То значи да између НВО у овој области не постоји однос апсолутне хармоније и потпуно одсуство неслагања. Значајна неслагања постоје између „светлозелених“ и радикалнијих еколошких НВО у погледу доминантних дискурса и односа према држави и другим актерима међународног права.

Значајне разлике постоје и између самих еколошких НВО, посебно у погледу стратегије, ресурса, величине, људства, базе чланства и праваца у којима делују, капацитета којима располажу. Невладин сектор из развијених земаља Севера није у истој позицији као невладин сектор у мање развијеним државама Југа. Тако се НВО из држава са високим степеном демократске културе неће сусретати са истим проблемима са којима се суочавају НВО у бившим комунистичким државама, или државама са ниским степеном демократије. Познате међународне НВО, као што су Greenpeace и Светски фонд за природу, имају вишедеценијско искуство у раду на питањима заштите животне средине питања и добро утемељене везе са креаторима политике и другим кључним актерима међународне политике, као и значајна средства и велику базу чланова. НВО које имају традицију, контакте и кредибилитет могу водити знатно активнију политику у односу на НВО које немају ове карактеристике. Велике НВО могу приуштити слање својих представника на неколико међународних еколошких конференција годишње. Овакве НВО често имају представништва у више различитих држава, па имају и могућност да раде на више

³⁴⁷ Sheila Jasanoff, *NGOs and the environment: from knowledge to action*, op. cit., p. 580.

различитих пројеката у исто време. За разлику од њих, мање локалне организације немају исти приступ ресурсима и врло често морају да се боре за средства и пројекте. Њихово присуство на међународним конференцијама не може се поредити са великим НВО. Мање, локалне НВО, услед недостатка финансија, у великом броју случајева имају могућности да учествују једино на конференцијама у непосредној близини њиховог седишта.

Имајући у виду различитости стартне позиције, разликују се и приступи које различите НВО користе у ангажовању у области животне средине. Као део своје стратегије и деловања НВО могу користити приступе који подразумевају сарадњу, затим конфронтативније стратегије попут демонстрација и активизма, као и ангажовање путем лобирања и изградње капацитета.³⁴⁸

Први корак деловања НВО је скретање пажње јавности на одређено питање животне средине. Право животне средине одликује одређени степен несигурности. Држава и органи који се баве процесом доношења одлука не знају на који би начин најефикасније регулисали одређено питање животне средине. Неизвесно је и како би регулисање одређеног питања деловало на друге актере, попут појединаца, индустрије или мултинационалних компанија. НВО у овом случају представљају прву линију одбране природе. Пружајући релевантне информације и ширећи свест о питањима животне средине, НВО „играју значајну улогу у разматрању и обликовању еколошких проблема као политичких питања која треба да буду предмет разматрања међународне политике“.³⁴⁹ Како би шириле свест о проблемима животне средине, НВО организују семинаре, радионице, конференције, или учествују на међународним или међувладиним конференцијама. Теоретичари овај процес називају „побољшање базе знања“.³⁵⁰ НВО су биле посебно успешне у наглашавању питања одрживости широј јавности. Тако је, на пример,

³⁴⁸ Katharina Rietig, *The Power of Strategy: Environmental NGO Influence in International Climate Negotiations*, *Global Governance*, 22 (2016), pp. 269-288 (271).

³⁴⁹ Sebastian Oberthür, Matthias Buck et al. *Participation of Non-Governmental Organisations in International Environmental Governance: Legal Basis and Practical Experience*, EcoLogic, Final Report June 2002, p. 41. Dostupno na: https://www.ecologic.eu/sites/default/files/project/2022/report_ngos_en.pdf 28. 01. 2024.

³⁵⁰ *Ibidem*, p. 40.

група Zero Waste Europe својим деловањем указала на штетне ефекте пластике и значајно подигла свест о овом питању. Овај начин утицаја на креирање политике је индиректног карактера.

НВО предузимају много директније кораке када је реч о утицају на токове међународне политике у области животне средине. Директни кораци спроводе се заговарањем и лобирањем. Процес заговарања односи се на НВО које делују јавно као заговорници одређених питања, користећи своју формалну позицију унутар институције. Лобирање, с друге стране, представља процес неформалног утицаја на доносиоце одлука на маргинама важних догађаја, попут стручних или међувладиних конференција, ходницима зграда током или између званичних састанака. Многе међународне институције правилима процедуре омогућавају НВО приступ службеном поступку. На овај начин представници НВО могу сачињавати изјаве током званичних састанака или подносити писана саопштења делегатима за време и ван званичних састанака.³⁵¹

НВО које у својству чланова имају предузећа много чешће се ослањају на сараднички приступ и инсајдерске стратегије. За разлику од њих, еколошке НВО које немају разгранато чланство у већини случајева ослањају се на протесте и демонстрације. Што је ближи однос са креаторима политике, НВО више користе сарадничке стратегије, па активности фокусирају на лобирање. Организовање протеста и демонстрација није најефикаснија стратегија када је реч о питањима животне средине. Утицај на доносиоце одлука на овај начин је мали. Осим у случајевима када демонстрације трају недељама и окупљају хиљаде демонстраната, државни органи их углавном посматрају као недовољно важно питање. Много већи ефекат постиже се медијским кампањама, извештавањем путем медија, коришћењем интернета, новина или друштвених мрежа. Често добре резултате могу дати протести у комбинацији са ефикасним медијским извештавањима.³⁵²

³⁵¹ *Ibidem*, pp. 42-44.

³⁵² Детаљније видети: Katharina Rietig, Public pressure versus lobbying - how do Environmental NGOs matter most in climate negotiations?, Centre for Climate Change Economics and Policy Working Paper No. 79, December 2011, pp. 24-26. Dostupno na: https://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/wp-content/uploads/2014/02/WP70_environmental-NGOs-climate.pdf 28. 01. 2024.

Мање локалне НВО склоне су организовању протеста када исцрпе све сарадничке и инсајдерске стратегије које су им доступне. Већина НВО је у неком моменту свог деловања користила и инсајдерске и аутсајдерске стратегије.

НВО могу бити позване да буду део званичне владине делегације. Неке државе укључују НВО у своје делегације без неке конкретне функције или задатка. На тај начин представници невладиног сектора могу присуствовати званичним састанцима и имати знатно већи приступ информацијама. Примећена је и тенденција да државе све чешће ангажују представнике НВО као саветнике, или чак преговараचे. Државе у развоју, услед недостатка експерата у одређеним питањима животне средине, често ангажују представнике страних НВО као део своје делегације.³⁵³ Наравно, ова могућност постоји уколико се ставови НВО поклапају са ставовима влада у погледу неког питања. Поред многобројних бенефита које доноси, учешће невладиног сектора као дела званичне делегације државе може уједно бити и мач са две оштрице. Државе имају праксу спровођења строгих смерница о томе шта НВО које су део званичне делегације могу или не могу изјавити. Потреба да се у потпуности заступа позиција владе у свим тачкама, чак и у оним са којима се НВО не слаже, може резултирати губитком њеног кредибилитета код присталица и шире јавности. На тај начин учешће у својству званичне владине делегације може НВО да доноси више штете него користи. НВО је у опасности да изгуби велики део своје независности.

Утицај који НВО као део делегације може имати на званичне документе зависи од поверења и раније сарадње НВО и државних органа.³⁵⁴ Мање НВО углавном немају овакве могућности. Једна од опција коју могу користити за напредак је придруживање мрежи великих НВО и рад под њиховим патронатом. Радећи заједно са великим организацијама, мале НВО могу имати много више успеха у односу на успех који би постигле делујући самостално.

Учешће у међународним процесима еколошке политике представља само један од начина на који НВО настоје да утичу на

³⁵³ Kal Raustiala, States, NGOs, and International Environmental Institutions, op. cit., p. 729.

³⁵⁴ Katharina Rietig, The Power of Strategy: Environmental NGO Influence in International Climate Negotiations, op. cit., p. 275.

глобално управљање животном средином. Веома чест начин деловања еколошких НВО је сарадња и утицај на мултилатералне финансијске и трговинске институције, као и на мултинационалне компаније. НВО својим иницијативама настоје „озелењавати“ активности ових актера и подстаћи њихове активности у погледу одрживе економије.³⁵⁵

Активности НВО у погледу заштите животне средине нису усмерене само на државу. НВО таргетирају и актере који нису нужно државни. Мултинационалне компаније спадају у једне од највећих загађивача животне средине, те је из тог разлога за НВО важно да део својих активности фокусирају и на њих. Теоретичари сматрају да су НВО преузеле мисију уравнотежавања огромне моћи мултинационалних компанија. Имајући у виду да моћ даје одговорност, на НВО треба гледати као на актере који позивају на одговорност корпоративног сектора.³⁵⁶

Сарадња невладиног сектора и великих мултинационалних компанија може бити и плодносна уколико актери имају исте циљеве и визије. Потребно је и да компанија заиста жели да „озелени“ своју пословну праксу и буде вољна да предузме еколошке мере у свом пословању. Многе компаније се радо удружују са НВО, сматрајући да ће им ова врста сарадње поправити репутацију код потрошача, те да ће се на тај начин наметнути као друштвено одговорна компанија. Тако је, на пример, холандски огранак Светске фондације за природу (World Wide Fund – WWF) успоставио партнерство са холандском енергетском компанијом „Essent“ 1995. године. У интересу WWF-а било је да „Essent“ максимално повећа доступност зелене, обновљиве енергије. С друге стране, у интересу „Essenta“ било је да обезбеди подршку WWF-а и да се представи као одговорна фирма на потрошачком тржишту. Сарадња је била успешна до момента када је немачка енергетска компанија RWE купила „Essent“. RWE је своје пословање фокусирао на електране на

³⁵⁵ Детаљније видети: Steve Waygood, Financial Institutions and Non-Governmental Organizations: An Advocacy Partnership for Sustainable Capital Markets?, *Journal of Applied Corporate Finance*, Vol. 25, No. 3, 2013, pp. 68-75.

³⁵⁶ Gábor Harangozó, Gyula Zilahy, Cooperation between business and non-governmental organizations to promote sustainable development, *Journal of Cleaner Production*, Volume 89, 15 February 2015, pp. 18-31. Dostupno na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652614011640> 30. 01. 2024.

угаљ и друге врсте загађивача. То је значило да заједнички интереси и циљеви више нису постојали, па је дошло до окончања партнерства.³⁵⁷

Један од позитивних примера је сарадња Фонда за заштиту животне средине (Environmental Defense Fund – EDF) и компаније „McDonald’s” у погледу смањења отпада насталог од амбалажа ове компаније. Сарадња је започела 1990. године и била је једна од првих успешних сарадњи неке НВО и мултинационалне компаније. Циљ сарадње било је смањење паковања брзе хране заменом дотадашње нееколошке амбалаже еколошки прихватљивом. Ова промена довела је до елиминације више од 135 милиона килограма амбалажног отпада у наредних десет година и на тај начин донела компанији уштеду од 6 милиона долара годишње.³⁵⁸ Временом су се и друге мултинационалне компаније, као што су „Gap”, „Ikea”, „Disney”, „Starbucks” итд., окренуле сарадњи са невладиним сектором у погледу заштите животне средине.

Климатске парнице – будућност деловања НВО у области заштите животне средине

НВО су се наметнуле као важни актери у области заштите животне средине. Њихов допринос и утицај постоји у скоро свим питањима која се односе на међународноправне аспекте животне средине. Након стидљивих почетних корака учињених на Стокхолмској конференцији, преко знатно видљивијег присуства на конференцији у Рију, стиче се утисак да су средином деведесетих година 20. века НВО започеле експанзију у области животне средине. Њихова улога се не завршава утицајем на државне органе, нити ширењем свести о потреби заштите животне средине. Не завршава се ни утицајем на закључење међународних уговора нити одредбама међународних уговора који

³⁵⁷ Meindert Brouwer, Partnerships between NGOs and companies can protect ecosystems, *The Guardian*, 01. August 2013. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/partnership-ngo-companies-protect-ecosystems> 30. 01. 2024.

³⁵⁸ Mary McDonald, How Coca-Cola, McDonald’s worked with nonprofits to get greener, *GreenBizz*, 02. August 2012. Dostupno na: <https://www.greenbiz.com/article/how-coca-cola-mcdonalds-worked-nonprofits-get-greener> 30. 01. 2014.

предвиђају сарадњу са невладиним сектором. НВО увек проналазе још неки начин да буду присутне и да утичу на развој заштите животне средине. Тако су, у последњих неколико година, пронашле ново питање животне средине које треба да „покорне”. Реч је о климатским парницама, односно покретању судских поступака против држава, нарочито у домену климатских промена.

Једно од најзначајнијих достигнућа невладиног сектора у овој области био је случај фондације Ургенда против Холандије.³⁵⁹ Случај је окончан 2019. године победом фондације Ургенда и као такав представља прву успешно окончану климатску парницу у Европи. Случај Ургенда против Холандије заснован је на чињеници да Холандија као држава није испунила своје обавезе предвиђене међународним уговорима, те није предузела одговарајуће мере смањења емисије штетних гасова. То је директно угрожава као државу, имајући у виду да се већи део њене територије налази испод нивоа мора. НВО Ургенда је свој тужбени захтев засновала на повреди чланова Европске конвенције о људским правима, пре свега члана 2 (право на живот) и члана 8 (право на поштовање приватног и породичног живота, дома и преписке). Тужбени захтев поткрепљен је бројним научним истраживањима која показују да је политика смањења штетних гасова знатно јефтинија ако се предузме на време. НВО Ургенда покренула је тужбу у циљу заштите интереса не само садашње генерације холандских грађана већ и будућих генерација, а наглашено је да се овом тужбом заступају и интереси свих људи на планети. Случај је вођен пред окружним, апелационим и врховним судом. Холандија је била побеђена у свим инстанцама.

Ова климатска парница може се окарактерисати као револуционарна из више разлога. Пре свега, ово је први пут да је на националном нивоу установљена одговорност државе за пропусте у погледу климатских политика. Успостављена је и узрочна веза између климатских промена и људских права, односно последица које климатске промене имају на људска права. Такође, овај случај је допринео успостављању Мреже за

³⁵⁹ Детаљније о случају Ургенда против Холандије видети: Ljubomir Tintor, *Značaj slučaja Urgenda za razvoj klimatskih parnica na području Evrope*, *Strani pravni život*, 2/2021, str. 249–265.

климатске парнице, експертске мреже која помаже активистима широм света у покретању климатских парница.³⁶⁰ Мрежа за климатске парнице успостављена је 2015. године. Имајући у виду сложену правну стратегију и искуство које су експерти из Ургенде стекли током овог случаја, Мрежа има за циљ да инспирише и подржи активисте широм света у борби против држава у погледу климатских промена. Мрежа сарађује са локалним партнерима широм света. Тренутно се води око 80 случајева против држава.³⁶¹ Теоретичари сматрају да случај Ургенда „отвара нову еру судских спорова о климатским променама и доводи до строжијих климатских политика“.³⁶²

Случај Ургенда заслужан је за покретање климатских парница у Европи, међу којима треба истаћи Дуарте Агоштињо против Португалије и још 32 државе Савета Европе, Union of Swiss Senior Women for Climate против Швајцарске и Carême против Француске. Ови случајеви воде се пред Европским судом за људска права.

С друге стране, случај Ургенда мотивисао је НВО да се у погледу заштите животне средине укључе и у борбу са мултинационалним компанијама. Пред окружним судом у Хагу 2019. године покренут је случај Milieudefensie/Friends of the Earth из Холандије против компаније „Shell“. Разлог за покретање спора је „Shell“-ов удео у климатским променама којим се крши дужност бриге према холандском закону и обавезама у области људских права. Међу тужиоцима су и друге невладине организације (ActionAid NL, Both ENDS, Fossilvrij NL, Greenpeace NL, Young Friends of the Earth NL, Waddenvereniging) и више од 17.000 грађана. Тужиоци захтевају да „Shell“ мора да смањи емисију CO₂ за 45% до 2030. у односу на нивое из 2010, и на нулу до 2050. године, у складу са одредбама Париског климатског споразума. Овај случај завршен је победом невладиног сектора. Окружни суд у Хагу наложио је компанији „Shell“ да до 2030. смањи емисију CO₂ за 45%, у односу на

³⁶⁰ Ljubomir Tintor, Značaj slučaja Urgenda za razvoj klimatskih parnica na području Evrope, *Strani pravni život*, 2/2021, str. 249–265 (261).

³⁶¹ Детаљније видеги: Climate Litigation Network. Dostupno na: <https://climate-litigationnetwork.org/> 31. 01. 2023.

³⁶² Benoit Mayer, The Contribution of Urgenda to the Mitigation of Climate Change, *Journal of Environmental Law*, 2023, 35, p. 167-184 (168).

2019. годину у свим активностима, укључујући и властите емисије и емисије за крајњу употребу. Суд је одлуку учинио привремено извршном, што значи да ће „Shell” морати да испуни своје обавезе смањења чак и када се на случај уложи жалба.³⁶³

На глобалном нивоу у последњих шест година укупан број климатских парница се више него удвостручио. Током 2017. водиле су се 884 климатске парнице широм света, док је тај број порастао на 2.180 током 2022. године. Велика већина случајева покренута у је САД. Међутим, треба истаћи да климатски спорови доживљавају прави бум на глобалном нивоу. Тренутно се око 17% случајева води у земљама у развоју, укључујући и мале острвске државе.³⁶⁴

Случај Ургенда потврђује значај НВО и њихову иновативност када је реч о кориговању неадекватне праксе држава, али и великих компанија, у домену климатских промена и животне средине. Теоретичари сматрају да је „интригантна да ентитет који је заснован искључиво на добровољној основи без правног ауторитета стекне моћ да контролише владе”.³⁶⁵

Присуство невладиних организација у области права заштите животне средине може се окарактерисати као интересантна појава. Успон НВО у оквиру ове гране права отворио је питање могућег слабљења улоге државе као субјекта међународног права. За разлику од држава, НВО немају ни територију, ни суверенитет, али ипак остварују утицај на развој међународног права, укључујући и право заштите животне средине. У овој области њихова улога се не треба сматрати за неку врсту конкурента држави. Имајући у виду комплексност многих питања из области животне средине, улога НВО

³⁶³ Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc. Dostupno na: <https://climatecasechart.com/non-us-case/milieudefensie-et-al-v-royal-dutch-shell-plc/> 31. 01. 2024.

³⁶⁴ UNEP, Climate litigation more than doubles in five years, now a key tool in delivering climate justice, 27 July 2023. Dostupno na: <https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/climate-litigation-more-doubles-five-years-now-key-tool-delivering> 31. 01. 2024.

³⁶⁵ Garvita Sethi, Climate Litigation Movement by Non-Government Organizations: Contributions & Challenges, *European Energy and Environmental Law Review*, Volume 29, Issue 5 (2020) pp. 177-194 (177).

у овој области може бити од користи за државу. НВО имају знања и капацитете да скрену пажњу јавности на важна питања. Поседују и одговарајуће механизме да покрену утицајне медијске кампање.

У области заштите животне средине НВО пружају нову перспективу, која може бити шира у односу на перспективу коју имају државе. Њихова улога у овом случају је корективна и допуњујућа те се „у извесној мери може посматрати и као потреба за трансформацијом савременог система међународног права”.³⁶⁶ Држава јесте најважнији субјект међународног права, али учешће недржавних актера може указивати на потребу флексибилније улоге државе, као и на потребу развијања ефикасних механизма сарадње између државе и недржавних актера. НВО у области заштите животне средине стално проналазе неке нове области и питања у којима могу да учествују. Државе би требало да искористе предности постојања НВО, па у области права животне средине заједничким снагама наставити развој ове гране права.

³⁶⁶ Јелица Горданић, *op. cit.*, стр. 275.

5. НЕВЛАДИНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ И ИЗГРАДЊА ИНСТИТУЦИЈЕ: МЕЂУНАРОДНИ КРИВИЧНИ СУД

Развој идеје о оснивању Међународног кривичног суда

Целокупна историја човечанства испуњена је ратовима и унутрашњим оружаним сукобима који су за последицу имали милионе изгубљених људских живота, свирепе злочине и друга међународна кривична дела. Током 19. века јављају се идеје о оснивању међународног кривичног суда, као механизму који би био средство у решавању ратова. Имајући у виду природу класичног међународног права и схватања о субјектима међународног права, ова идеја деценијама је остајала на нивоу теоријских разматрања. Државе нису изразиле много разумевања јер је оснивање међународног кривичног суда било у нескладу са суверенитетом као основном и најважнијом карактеристиком државе. Државе нису желеле да буду потчињене било којој власти или органу ван њих самих.

Период 20. века постепено мења идеје о оснивању међународног кривичног суда. У овом периоду догодила су се два светска рата и велики број међународних сукоба. Имајући у виду међународне злочине који су се десили, међународни кривични суд био је посматран као коначан и дефинитиван начин решавања ратова, кажњавања криваца и стварања сатисфакције за жртве. Тако се, на пример, Версајским мировним уговором бивши немачки цар Вилхелм II теретио за тешке повреде међународног кривичног права и командну одговорност за злочине које су починиле његове оружане снаге. Потписнице Версајског мировног уговора сложиле су се да се одговорност немачког монарха утврди и да се, за ту прилику, оснује међународни кривични суд. До оснивања кривичног суда није дошло услед одбијања холандске владе да изврши изручење Вилхелма II.

Током 1919. године вођени су тзв. Лајпцишки процеси против бивших припадника немачке војске и морнарице. Лајпцишки процеси показали су да национални судови не могу бити довољно непристрасни у погледу суђења за ратне злочине. Велики број

поступака окончан је ослобађајућим пресудама услед недостатка доказа. У случајевима у којима су припадници немачке војске проглашени кривим, изречене казне биле су благе. Истовремено, у Француској и Белгији вођена су суђења припадницима немачке војске у одсуству. Резултати суђења су били знатно другачији и укључивали су осуђујуће пресуде и смртне казне вешањем. Овај случај јасно је показао парадоксе и препреке које су стајале на путу стварања универзалног међународног кривичног права. Национални судови били више него неспремни да непристрасно воде поступке против својих држављана. С друге стране, били су више него спремни да осуде припаднике друге зарађене стране.³⁶⁷

Другу велику етапу у развоју међународног кривичног правосуђа у 20. веку обележили су Нирнбершки процеси. Злочини које су нацисти са својим савезницима извршили за време Другог светског рата према ратним заробљеницима, рањеницима и болесницима и цивилном становништву окупираних територија принудили су савезничке силе да се договоре о предузимању мера за суђење. Савезничке силе су Лондонским споразумом о гођењу и кажњавању главних ратних злочинаца Европске осовине, 8. августа 1945. године, усвојиле Статут Међународног војног суда и установиле Међународни војни суд за суђење ратним злочинцима чији злочини немају посебну географску одређеност. Одредбом члана 6. Статута међународног војног суда Суд је био надлежан за злочине против мира, ратне злочине и злочине против човечности.³⁶⁸ Нирнбершки суд састојао се од четири судије и четири заменика које су именовале владе САД, СССР-а, Велике Британије и Француске. Председник суда биран је наизменично по државама, а пресуде су доношене већином гласова. У случају једнаког броја гласова одлучивао је глас председника суда. Пред Међународни војни суд у Нирнбергу изведена су 22 оптужена немачка ратна злочинца. Судски процес трајао је дуже од девет месеци. Од 22

³⁶⁷ Детаљније видети: Petar Stanojević, Zoran Pavlović, Snežana Prelević, *Međunarodni krivični sud – mlad organ, ali značajan segment međunarodnog pravosuđa, Pravo – teorija i praksa*, br. 7–8, 2009, str. 5–14 (6).

³⁶⁸ Статут Међународног војног суда, члан 6. Доступно на: <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2020/04/Statut-Nirner%C5%A1kog-tribunala.pdf> 16. 04. 2024.

оптужених, њих дванаест осуђено је на смрт вешањем, троје на доживотни затвор, а четворо на временске казне затвора у трајању од 10 до 20 година.

Имајући у виду да су гнусни злочини учињени и у региону Далеког истока, дошло је до успостављања још једног кривичног суда. На основу одлука са Потсдамске конференције генерал Даглас Макартур, врховни командант савезничких снага за Далеки исток, Декларацијом од 19. јануара 1946. године донео је Статут Међународног војног суда са седиштем у Токију. Судски процес вођен је од 28. априла 1946. до 12. новембра 1948. године. Јапанским ратним злочинцима изречено је седам смртних пресуда. Шеснаест лица било је осуђено на казну доживотног затвора, а двоје на временске казне затвора у трајању од седам до 20 година за међународна кривична дела извршена у региону Далеког истока.³⁶⁹ Суђења у Нирнбергу и Токију изнедрила су нове стандарде у међународном праву. Политичко руководство било је према међународном праву одговорно и могло је лично да одговара за своје акције. Очување међународног мира и поштовање људских права добили су примат над принципом националног суверенитета.³⁷⁰ Суђењима у Нирнбергу и Токију, те изрицањима и извршењима кривичних санкција, међународно кривично право се „коначно конституисало као грана права”.³⁷¹

Међународни војни судови у Нирнбергу и Токију нису били сталног карактера. Ти судови били су основани за посебну прилику и по окончању судског процеса престало је њихово постојање. Њихов значај за унапређење међународне владавине права и развоја међународног кривичног права је немерљив. Ова два суда сматрају се архетипом модерног међународног кривичног права. У историјским околностима у којима су основани, ова два суда била су врхунац међународног кривичног правосуђа. Нирнберг и Токио указали су на

³⁶⁹ Детаљније видети: Dragan Jovašević, *Nirnberška presuda – sedam decenija kasnije, Vojno delo*, Br. 7, 2016, str. 380–392 (382–387).

³⁷⁰ From Nuremberg to The Hague, The Road to the International Criminal Court, Nuremberg Human Rights Centre, Federal Foreign Office, Goethe Institute, 2003. p. 2. Dostupno na: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/24618.pdf> 01. 03. 2024.

³⁷¹ Dragan Jovašević, *Nirnberška presuda – sedam decenija kasnije*, op. cit., str. 386.

потребу међународне заједнице за постојањем сталног међународног кривичног суда.

Заштита међународних људских права постаје приоритет и Организације Уједињених нација. У првим годинама рада УН се баве питањима хуманитарног права, па долази до усвајања многобројних аката посвећених заштити људских права. За међународно кривично право од великог значаја је усвајање Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида 1948, која је ступила на снагу 12. јануара 1951. године.

Након окончања судских процеса у Нирнбергу и Токију, у оквиру Генералне скупштине УН све гласније се износе идеје о успостављању сталног међународног кривичног суда. У складу са тим тенденцијама, Генерална скупштини поверила је задатак Комисији за међународно право да испита могућности за успостављање сталног међународног кривичног суда. Комисија је педесетих година 20. века израдила нацрт статута. Међутим, новонастале историјске околности нису ишле наруку идејама о успостављању сталног међународног кривичног суда. Уместо процвата међународне сарадње и развоја толеранције, јавља се све већа нетрпељивост између Истока и Запада. Период Хладног рата карактерисала је стална опасност од избијања новог сукоба светских размера.

Оснивање сталног међународног кривичног суда било је на паузи скоро четири деценије. До првог мањег помака дошло је тек 1989. године, када је председник Тринадада и Тобага предложио Генералној скупштини успостављање међународног кривичног форума који ће се бавити питањем међународне трговине дрогом. Предлог је наишао на подршку моћнијих чланова УН, попут Совјетског Савеза и Немачке. Иницијативом Тринадада и Тобага оживљавају идеје о међународном кривичном суду. Генерална скупштина је поново, након паузе дуже од четири деценије, овластила Комисију за међународно право да се позабави нацртом статута међународног кривичног суда. У овом периоду јавила се нада за успешност оснивања међународног кривичног суда.

Међународни *ad hoc* трибунали за бившу Југославију и Руанду

Колико историјске околности по завршетку Другог светског рата нису ишле у прилог идејама о успостављању сталног међународног кривичног суда, толико се околности мењају у последњој деценији 20. века. У овом периоду одвијају се ратови на територији бивше Југославије и Руанде, те Савез безбедности резолуцијама успоставља два *ad hoc* кривична суда. Међународни кривични суд за бившу Југославију (ICTY) основан је 11. фебруара 1993. године. Нешто касније, 8. новембра 1994, успостављен је Међународни кривични суд за Руанду (ICTR).

Начин оснивања ова два суда је дискутабилан. Основани су резолуцијама Савета безбедности, позивањем на Главу VII Повеље, према којој Савет безбедности може предузимати мере у интересу заштите међународног мира и безбедности путем резолуција које су обавезујуће за све државе чланице УН, укључујући и оне које нису чланице Савета безбедности. Имајући у виду садржину Главе VII Повеље, оправдано је поставити питање да ли се успостављање међународног суда може сматрати мером која се предузима у циљу заштите међународног мира и безбедности. До оснивања судова могло је доћи и на друге начине – међународним уговором и резолуцијом Генералне скупштине УН. Закључење међународног уговора био би најефикаснији механизам, али би захтевао доста времена и постојао је велики степен вероватноће да неке државе, нарочито државе бивше Југославије, неће хтети да га ратификују, што би онемогућило функционисање међународног уговора о оснивању трибунала. Оснивање два трибунала резолуцијом Генералне скупштине било би много више демократски, имајући у виду да су у овом органу заступљене све државе чланице УН. С друге стране, одлуке Генералне скупштине немају својство правне обавезности, него само морални карактер.

Ова два међународна *ad hoc* трибунала су први, а вероватно и последњи међународни кривични судови који су успостављени резолуцијама Савета безбедности. Према мишљењу теоретичара било би много боље „да је уместо ових *ad hoc* трибунала постојао стални међународни кривични суд чији би легитимитет и легалитет био мање

оспораван”.³⁷² Оснивање ова два *ad hoc* суда прошло је без већих дискусија, јер државе на које се нису директно односили нису имале интерес да се баве питањима квалитета њиховог нормативног и практичног рада. Тако су, на пример, Статут Трибунала за бившу Југославију и Правила поступка остали недовољно изграђени, јер директно заинтересоване земље нису покренуле дискусију у Генералној скупштини УН у погледу тих проблема. Судије Трибунала одлучивале су о прихватљивости доказног материјала и изменама Статута и Правила поступка, док су на прилично слободан начин интерпретирале Правила поступка.³⁷³ Замерка се може истаћи и за начин рада тужилаштва услед чињенице да је у пропорцијама подигнутих оптужница увек постојала велика разлика између припадника појединих етничких група. Питање објективности Међународног кривичног суда за бившу Југославију може бити предмет бројних дискусија.

Успостављање НВО Коалиције за међународни кривични суд

Поред свих мањкавости и дискутабилног начина на који су основани, међународни *ad hoc* кривични судови за бившу Југославију и Руанду били су увод у оснивање сталног међународног кривичног суда. Ови судови створили су атмосферу која је убрзала развој међународног кривичног правосуђа и додатно подстакли рад Комисије за међународно право у процесу израде статута сталног међународног кривичног суда. По изради нацрта статута међународног кривичног суда, Комисија га је доставила Генералној скупштини УН. Нацрт Статута настао је на основу одредби Повеље УН, Женевских конвенција, Статута Међународног суда правде и Статута

³⁷² Небојша Раичевић, Оснивање, организација и надлежност међународних *ad hoc* кривичних трибунала, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, XLII, 2002, стр. 345–370 (369).

³⁷³ Aleksandar Fatić, *Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju u savremenoj diplomatiji, Međunarodni problemi*, br. 1–2, 2002, str. 48–72 (58).

међународних *ad hoc* кривичних трибунала. Коначна верзија Статута достављена је Генералној скупштини 1994. године.

Следећи корак ка стварању сталног међународног кривичног суда било је оснивање Припремног комитета (*Preparatory Committee*) за успостављање међународног кривичног суда 1996. године. Главну реч у свим фазама везаним за оснивање сталног међународног кривичног суда водила је Генерална скупштина УН. Савет безбедности, као тело које је надлежно за одржавање међународног мира и безбедности, и Економски и социјални савет, који бави одређеним питањима из области људских права, нису били укључени у овај процес. Циљ Генералне скупштине било је оснивање тела које ће бити независно, али и на неки начин блиско са УН и које ће бити институција за истрагу и кажњавање радњи које међународна заједница сматра тешким кривичним делима која су претња миру и којима се грубо крше људска права. Генерална скупштина имала је непосредни надзор над радом Припремне комисије.

Теорија, с друге стране, није била превише благонаклона према овој идеји. Према мишљењу теоретичара подухват успостављања сталног међународног кривичног суда био је нереалан. Политички изазов који је са собом носила тако велика међународна институција представљао је само део проблема. Истицано је и непостојање основног оквира међународног кривичног права који би омогућио владама договор у погледу стварања таквог суда. Многим државама је веома тешко психолошки, оперативно и интелектуално да приону на преговоре о оснивању једне нове међународне институције, а посебно када је та институција суд.³⁷⁴

Невладине организације пружиле су подршку идеји о оснивању међународног кривичног суда од момента када је Генерална скупштина започела са оживљавањем те идеје. Велики број НВО са пажњом је пратио дешавања и кршења људских права у бившој Југославији и Руанди, као и у другим деловима света. Почетком

³⁷⁴ Alona Sydorenko, *Transnational Actors and International Criminal Law: Study of NGOs' influence on formation of International Criminal Court and its jurisdiction*, Master thesis, Masaryk University Faculty of Social Studies, Department of International Relations and European Studies, Brno, 2010, p. 34.

деведесетих година Human Right Watch јавно је говорио о потреби успостављања међународног трибунала који треба да казни учиниоце ратних злочина и геноцида. У истом периоду Светско удружење федералиста у САД и њихова међународна кровна група Светски федералистички покрет одлучили су да ће једно од најприоритетнијих питања њиховог деловања бити успостављање сталног међународног кривичног суда.

За деловање по питању успостављања сталног међународног кривичног суда НВО највише дугују Вилијаму Пејсу, генералном секретару Светског федералистичког покрета. Раних деведесетих Пејс је био ангажован на бројним пројектима, укључујући и састављање листе контаката лица из невладиног сектора која би могла заинтересовати своје организације за покрет о оснивању међународног кривичног суда, о коме се све интензивније говорило у оквиру Уједињених нација. Истовремено са овим дешавањима, у Бечу је 1993. године одржана Светска конференција о људским правима, која је окупила више од 3.000 учесника из 1.500 НВО. Конференција је била изванредна прилика за повезивање НВО, коју је Пејс искористио како би пронашао истомишљенике који би били заинтересовани да се ангажују на питању успостављања међународног кривичног суда.³⁷⁵

Иницијатива Вилијама Пејса била је кључна за умрежавање НВО и оснивање заједничке НВО Коалиције за међународни кривични суд (СИСС). Почетком 1994. године Светски федералистички покрет одржао је конференцијски позив путем кога је информисао друге НВО о предлогу Комисије за међународно право, који је требало да буде представљен Генералној скупштини. Конференцијским позивом започеле су и дискусије о стратегијама и ставовима НВО у погледу злочина агресије, кршења људских права и питања прекограничног криминала. Договорено је и да НВО координирају своје активности у јесен 1994. године, када Шести комитет Генералне скупштине узме у разматрање нацрт Статута Међународног кривичног суда који је израдила Комисија за међународно право. Током дискусија у Шестом

³⁷⁵ Детаљније видети: International Criminal Court, Mr. William Pace: "Civil Society and the ICC", 27 March 2009. Dostupno na: <https://www.icc-cpi.int/node/194157> 02. 03. 2024.

комитету Вилијам Пејс је организовао састанак са представницима Amnesty International, Парламентарцима за глобалну акцију (Parliamentarians for Global Action), Комитетом правника за људска права (Lawyers Committee for Human Rights) и Правницима за нуклеарну политику (Lawyers for Nuclear Policy) у циљу координације стратегија за преговоре о успостављању Међународног кривичног суда. Шести комитет је одлучио да оформи *ad hoc* комитет за успостављање Међународног кривичног суда. Неке чланице Шестог комитета сматрале су да треба одмах заказати дипломатску конференцију, како је препоручила Комисија за међународно право. Државе попут САД, Француске и Уједињеног Краљевства противиле су се брзом одржавању дипломатске конференције, па је успостављање *ad hoc* комитета било компромисно решење.

У циљу што бољег одговора и укључења НВО у овај процес, вођени су преговори између Пејса и руководства Amnesty International-а о начинима на које НВО могу допринети преговарачком процесу успостављања сталног Међународног кривичног суда. Закључено је да НВО неће много учинити уколико делују самостално. Њихов глас ће се далеко више чути, а деловање ће бити ефикасније уколико се удруже. Уз овакве закључке, дошло је до успостављања НВО Коалиције за међународни кривични суд, групације невладиних организација посвећених идеји оснивања међународног кривичног суда. НВО Коалиција основана је 25. фебруара 1995. године, непосредно пре првих седница *ad hoc* комитета.³⁷⁶ Теоретичари сматрају Коалицију НВО за Међународни кривични суд за „најнапреднију и најсофистициранију организацију до тада створену од стране невладиног сектора са циљем остваривања утицаја и обликовања процеса усвајања мултилатералног уговора“.³⁷⁷

³⁷⁶ Детаљније видети: Michael J. Struett, *The Politics of Constructing the International Criminal Court - NGOs, Discourse, and Agency*, Palgrave Macmillan, New York, 2008, pp. 77-78.

³⁷⁷ Kjersti Lohne, NGOs for International Justice: Criminal or Victims' Justice? (April 1, 2018). In: Andreas Føllesdal & Geir Ulfstein (eds.), *The Judicialization of International Law: A Mixed Blessing?* Oxford University Press, New York, 2018. Dostupno na: <https://ssrn.com/abstract3171627> 19. 04. 2024.

Најважнији циљ НВО Коалиције за међународни кривични суд била је координација активности НВО и обезбеђивање јединственог става у погледу најважнијих питања везаних за међународни кривични суд. Свака НВО има одређене ресурсе. Велике НВО попут Amnesty International-а имају године искуства у области људских права и кривичног права. Друге НВО имале су разгранате мреже контаката, док локалне НВО могу имати блиску везу са становницима одређених територија и региона. Вилијам Пејс, „мозак“ целе операције НВО Коалиције за међународни кривични суд, био је свестан чињенице да НВО могу дати знатно већи допринос целом процесу уколико су уједињене, усклађених активности и уколико имају јединствене ставове у погледу најважнијих питања. Уједињење у коалицију био је кључ доприноса НВО у успостављању Међународног кривичног суда. Теоретичари сматрају да су НВО на тај начин започеле еру „нове дипломатије“.³⁷⁸ Заједничка коалиција НВО била је у стању да одржава односе са великим групама држава и да својом стручношћу допринесе свим деловима сложеног преговарачког процеса много ефикасније него што би то био случај са појединачним НВО, неорганизованим у коалицију. Присуство добро организованих НВО било је важно за подизање свести о значају оснивања Међународног кривичног суда, како на националним, тако и на регионалним нивоима. Број НВО укључених у Коалицију бележио је константан раст. Тако је на почетку Римске конференције у јулу 1998. бројао је преко 800 НВО, а у јулу 2002. године, када је Римски статут ступио на снагу, тај број достигао 2.000 НВО.³⁷⁹ Тренутно Коалиција броји више од 2.500 НВО које се залажу за неутралан, ефикасан и независан међународни кривични суд.³⁸⁰

Најважнији орган НВО Коалиције за међународни кривични суд је Секретаријат. Овај орган имао је одговорност у погледу координације

³⁷⁸ Alona Sydorenko, *Transnational Actors and International Criminal Law: Study of NGOs' influence on formation of International Criminal Court and its jurisdiction*, op. cit., p. 70.

³⁷⁹ Zoe Pearson, *Non-Governmental Organizations and the International Criminal Court: Changing Landscapes of International Law*, op. cit., p. 256.

³⁸⁰ Maiara Giorgi, *The Role of Non-Governmental Organizations in the Process of International Treaty Making*, *Anuario Mexicano de Derecho Internacional*, vol. XIX, pp. 153-177, 2019. Dostupno na: <https://www.redalyc.org/journal/4027/402771737005/html/03.03.2024>.

мреже чланова, остваривања њихове интеракције са државама и органима УН, што подразумева и управљање процесом акредитације у оквиру УН. Пре одржавања Римске конференције учешће НВО у преговорима око међународног кривичног суда највећим делом је било неформалног карактера услед ограниченог приступа Генералној скупштини. Како би овај проблем свеле на минимум, НВО су покушавале да остваре сарадњу са владама држава које су показивале разумевање и делиле заједничке ставове. Положај НВО у преговорима за оснивање међународног кривичног суда значајно је поправила Резолуција Генералне скупштине 50/46, која је предвиђала да у раду Припремног комитета треба узети у обзир „доприносе других релевантних организација”.³⁸¹ Под појмом „других релевантних организација” подразумевале су се и невладине организације.

Између НВО Коалиције и Секретаријата УН успоставио се доста добар однос. НВО су добиле право да посматрају отворене пленарне и формалне седнице, као и да владиним делегацијама деле материјале са анализама и препорукама о различитим аспектима нацрта статута. Имале су и могућност да се састану са делегатима. Добиле су и формални позив да учествују на Римској конференцији путем акредитације.

НВО су биле прилично реалне у погледу различитих аспеката њихове укључености у процес преговора за успостављање међународног кривичног суда. Тако нису тражиле право говора или приступ неформалним састанцима. Ово је било веома важно из перспектива држава. НВО су недржавни актери, и као такви немају никакву моћ одлучивања о важним питањима. Било какво значајније и видљивије учешће НВО у овом процесу могло је да створи нежељени отпор држава. НВО су водиле рачуна да не уђу на територију државе и да своју улогу у преговорима спроводе у складу са својим својством недржавног актера. Улазак на територију која традиционално припада државама није био пожељна тактика. Неке НВО нису биле задовољне чињеницом да нису имале приступ неформалним састанцима. Међутим, велика већина НВО

³⁸¹ UN General Assembly, Establishment of an International Criminal Court, U.N. Doc. A/RES/50/46 (1995). Dostupno na: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/n95/257/60/img/n9525760.pdf?tokenJDNrOu2nX3j6JputoL&fettrue> 03. 03. 2034.

пронашла је одговарајуће механизме путем којих се повезала са државама пре, током и након неформалних састанака.³⁸²

Формирање Коалиције НВО и учешће у тако значајном процесу као што је успостављање Међународног кривичног суда била је за њих одлична прилика да се одмакну од имиџа бунтовника и да се покажу у светлу стручности, сарадње и кредибилитета. Секретаријат Коалиције НВО заслужан је за организацију састанака између држава и представника НВО. Састанци су били најразличитије природе – од великих формалних до мањих неформалних. Одржавање оваквих састанака одвијало се опрезно, имајући у виду недостатак искуства многих држава у сарадњи са невладиним сектором. Са неким државама могло се отвореније разговарати о широком опсегу питања међународног кривичног права, док су за неке државе представници невладиних организација пажљиво бирали теме и речи.

Посебно добра сарадња успоставила се између Коалиције НВО и The Like-Minded групе. Слично Коалицији НВО, Like-Minded група имала је за циљ оснивање снажног и ефикасног међународног кривичног суда, што је ове две групације учинило природним сарадницима и створило основе за добру сарадњу. Коалиција НВО подстицала је Like-Minded групу да се заузме за одређена питања и на тај начин ојача своју позицију у фазама преговора. Теоретичари овај однос описују као „конструктивну интеракцију”.³⁸³ Добри односи са Like-Minded групом имали су ефекат преливања и на друге, посебно мање државе. НВО су пружале помоћ мањим државама путем делегата који су служили као део државне делегације. Многе мање државе са задовољством су прихватиле овакво решење и овакав вид помоћи, имајући у виду да су биле у дефициту са правним експертима. На тај начин мање државе су могле да узму учешће и остваре активнију улогу у више аспеката преговора о успостављању сталног међународног кривичног суда.

Свакако, веће изгледе са успостављање сарадње са државним делегацијама имале су велике и глобално познате НВО. Међутим, ни мање НВО нису остале без утицаја. Многе мање НВО поседују знања из

³⁸² Zoe Pearson, *Non-Governmental Organizations and the International Criminal Court: Changing Landscapes of International Law*, op. cit., p. 257-258.

³⁸³ *Ibidem*, str. 266.

области људских права, права жена, имају искуство када је реч о помоћи жртвама насиља и сл. Захваљујући томе поседовале су искуство и стручност која је недостајала појединим државним делегацијама. Многе НВО имале су предност у виду приступа ресурсима и способности да организују најсложенија истраживања у кратком временском периоду. Велике НВО имале су могућности које су превазилазиле могућности многих држава. Делегати многих држава користили су документе НВО како би имали увид у анализу проблематичних питања. Ови документи били су важни делегатима у обликовању текстова, као и за покретање питања за дискусију. Иако индиректно, може се сматрати да су невладине организације „дале неке важне суштинске доприносе преговорима о успостављању Међународног кривичног суда”.³⁸⁴ Све ове тврдње су незваничне, јер је процес успостављања једне озбиљне институције попут Међународног кривичног суда процес који воде државе, па се из тог разлога утицај недржавних актера не може прецизно измерити.

Поред добре сарадње са Like-Minded групом и кругом мањих држава, сарадња НВО и држава не може се у свим аспектима окарактерисати као успешна. НВО су за сарадњу тражиле државе које имају слична мишљења и вредности, са којима се сарадња може одвијати без већих препрека. Представници НВО нису много времена трошили на државе за које су претпостављали да неће бити наклоњене сарадњи. Поред тога, успешност сарадње зависила је и од природе питања. Уколико је било речи о питањима правне природе, државе су биле расположеније да сарађују са НВО. С друге стране, када је било речи о питањима политичког карактера, државе су биле мање отворене за интеракцију са невладиним сектором.

Постојање НВО Коалиције било је важно за успостављање Међународног кривичног суда из више разлога. Пре свега, НВО Коалиција је карактеристична по својој различитости. Окупљала је НВО из целог света. У Коалицији су се могла чути мишљења НВО из многих држава и региона света, различитих правних система и традиција. Присуство најразличитијих НВО било је посебно важно за комуникацију са делегатима из неких земаља који не говоре енглески

³⁸⁴ *Ibidem*, str. 273.

језик. На тај начин НВО су могле да пруже помоћ делегацијама да потпуније учествују у процесу преговора.

Неопходно је напоменути да је, услед великог броја и различитости НВО, међу њима било неслагања. У прошлости многе НВО нису биле познате по тактичности и дисциплини. На неким ранијим конференцијама, укључујући и Конференцију УН о људским правима у Бечу 1993. године, представници невладиног сектора често су правили експесе, па су били удаљавани са места догађаја. У великом броју случајева неслагање између невладиних организација у погледу неких питања било веће него неслагање између НВО и појединих држава.

Постојао је и одређени број НВО које су биле против оснивања међународног кривичног суда. Да изненађење буде веће, највећи број оваквих НВО био је из региона Северне Америке. У питању су биле, највећим делом, НВО које су се бавиле религијском тематиком. Њихови негативни ставови били усмерени према одредбама нацрта Статута које су биле везане за појмове попут „пола“, „рода“, питања присилне трудноће из члана 7, или бојазни да ће Међународни кривични суд имати негативан утицај по суверенитет држава. Поједине НВО чиниле су експесе и за време одржавања Римске конференције. Трећег дана конференције пленарна седница је прекинута демонстрацијама групе Mothers of Plaza de Mayo (Мајке из Плазе де Мајо) док је аргентински министар правде Раул Окампо (*Raul Ocampo*) имао реч. Mothers of Plaza de Mayo су протестовале због нестанка 30.000 политичких затвореника у Аргентини у периоду од 1976. до 1983. године. Демонстранти су присилно уклоњени из просторија у којима се одржавала конференција, а накнадно су предузете строге мере опреза како би се спречили слични догађаји. То је бацило негативно светло на невладин сектор. Административни органи конференције су након тога примењивали систем дневних улазница који је ограничавао број представника НВО на конференцији. Администратори НВО Коалиције за међународни кривични суд могли су да достављају улазне картице само својим члановима. Вилијам Пејс је апеловао на представнике НВО да не злоупотребљавају учешће и да све своје активности држе под контролом како целокупна НВО Коалиција не би сносила последице.³⁸⁵

³⁸⁵ Johan D. Van Der Vyver, Civil society and the International Criminal Court, *Journal of Human Rights*, Vol. 2, No. 3, 2003, pp. 425-439 (429).

Поред постојања НВО Коалиције, представници НВО били су организовани и у тимове којима је у свакој инстанци председавао именовани координатор. Тимови су били одговорни за праћење дебата, укључење у расправе и преговоре са представницима држава у вези са посебним деловима предложеног Статута Међународног кривичног суда. Обухватили су тим за дефиниције, тим за општа начела, тим за истрагу и суђење, тим за казне, тим за сарадњу и националну безбедност, тим за жалбе и ревизију, тим за финансирање и скупштину држава чланица, тим за спровођење и тим за завршне клаузуле.

НВО су биле организоване и у посебне тематске групе попут Клуба жена, Клуба за права детета, а постојали су и регионални клубови попут оних за Африку и Латинску Америку. Међу представницима НВО било је доста познатих лица из света правосуђа и правне науке, попут Бенцамина Ф. Ференца (*Benjamin F. Ferencz*), тужиоца у Нирнбершком трибуналу, Вилијама Батлера (*William Butler*), председника Америчког удружења Међународне комисије правника, Ричарда Голдстона (*Richard Goldstone*), судије Уставног суда Јужноафричке Републике и бившег тужиоца Међународног кривичног суда за бившу Југославију и Међународног кривичног суд за Руанду. Чланови НВО имали су улогу саветника или чланова званичних делегација многих држава, укључујући Канаду, Босну и Херцеговину, Немачку, Данску, Египат, Самоу, Аустралију итд. Међу правним стручњацима који су имали улогу званичних делегата били су проф. Џералд Хафнер (*Gerhard Hafner*), директор Институт за међународно право и међународне односе Универзитета у Бечу, проф. Махмуд Шериф Басијун (*M. Cherif Bassiouni*), професор права на Универзитету Де Паул у Чикагу, проф. Тео ван Бовен (*Theo van Boven*), професор међународног права на Универзитету у Мاستрихту, проф. Азиз Чукри (*Aziz Chukri*), професор међународног права Универзитета у Дамску итд.³⁸⁶

НВО су активно учествовале у дебати о оснивању међународног кривичног суда у периоду од 1995. до 1998. године. У фази учешћа на седницама Припремног комитета НВО су својим саопштењима често

³⁸⁶ О овом питању детаљније видети: Johan D. Van Der Vyver, Civil society and the International Criminal Court, *Journal of Human Rights*, Vol. 2, No. 3, 2003, pp. 425-439 (428-430).

померале границе, скрећући пажњу на питања која државе првобитно нису разматрале. Теоретичари сматрају да је ово била „изузетно важна улога коју невладин сектор треба да преузме у фази међународних преговора – да покуша да растегне преговоре на питања за која се иницијално чини да су неизводљива“.³⁸⁷ Чак и државе које су пружале пуну подршку успостављању Међународног кривичног суда имале су намеру да ограниче преговоре само на сугестије дате у нацрту Статута. За разлику од држава, НВО су као недржавни актери биле у могућности да скрећу пажњу на нека нова питања и предлажу нове правце на које се може разгранати дискусија о међународном кривичном суду. Овакав став НВО омогућио је и државама да размотре поједина питања на која у почетку нису обраћале много пажње. НВО су имале иновативан приступ праву у процесу успостављања Међународног кривичног суда, засигурно иновативнији и свеобухватнији од приступа многих држава.

Коалиција НВО побринула се да списи и текстови представника невладиног сектора буду доступни државама и да нађу свој пут до дебата Припремног комитета. Аналитичке текстове представници НВО уручивали су лично представницима држава, или су их остављали доступним на улазу у салу у којој су се одржавали састанци. Анализе НВО обухватале су најразличитија питања – од бројних техничких питања, до специјализованих питања која се односе на жене, до питања надлежности суда и улоге Савета безбедности. Наравно, државни делегати нису могли да прочитају сваки документ коју су израдиле НВО, али су представници многих држава током дебате заузимали ставове из НВО анализа.

Једно од најтежих питања било је одређивање злочина које треба укључити у надлежност суда. Један број држава сматрао је да Међународни кривични суд треба да разматра питања употребе нуклеарног оружја, трговине дрогом и тероризма. С друге стране, постојао је круг држава који ове злочине није сматрао довољно приоритетним да буду предмет расправе. Око овог питања водиле су се бројне дискусије, а НВО су дале одговарајући допринос у обликовању

³⁸⁷ Helen Durham, *The Role of Civil Society in Creating the International Criminal Court Statute: Ten Years on and Looking Back*, *International Humanitarian Legal Studies*, No. 3, 2012, pp. 3-42 (14).

даљег тока расправа. Amnesty International је изнео предлог да међународни кривични суд разматра кривична дела која се квалификују као кршење међународног права чак и када су учињена у унутрашњим сукобима. Основа овог предлога је да сва кривична дела буду третирана једнако, без обзира да ли су учињена у унутрашњем или међународном сукобу. Amnesty International је сматрао да су злочини попут убиства, мучења, понижавајућих поступака, узимања талаца препознати као међународна кривична дела чак и ако су учињени у унутрашњим оружаном сукобима. На први поглед ови предлози могу деловати превише екстензивно, али теоретичари сматрају да нису били екстремно инвентивног карактера. Amnesty International није покушавао да створи нека нова правила међународног права. Ова НВО се позивала на спровођење одредби које су већ постојале. Позивање на већ постојеће одредбе међународног права била је једна од тактика које су НВО примењивале у дебати о међународном кривичном суду.³⁸⁸

Дебате су се водиле и око злочина агресије и питања да ли Међународни кривични суд треба да буде надлежан за овај злочин. Највећи проблем агресије као кривичног дела јесте недостатак универзално прихваћене дефиниције. Агресија се може дефинисати као насилна акција једне или више држава против територијалног интегритета или политичке независности друге државе, а предузима се у намери да се оспори право на опстанак државе, измени њен друштвено-политички систем, да се одвоји део њене територије, припоји другој држави итд. Дефиниција агресије садржи објективни и субјективни елемент. Објективни елемент испољава се кроз конкретне акте, нпр. оружани напад или бомбардовање градова. Субјективни елемент је намера агресора да овим путем оствари свој циљ, уз свест о противправности свог дела. Кривично дело агресије садржи и моралну осуду одређеног понашања.³⁸⁹ Према класичном међународном праву нападачки рат сматран је легалним актом, па агресивни рат није био

³⁸⁸ Michael J. Struett, *The Politics of Constructing the International Criminal Court - NGOs Discourse, and Agency*, op. cit., p. 91.

³⁸⁹ Милан Д. Тесла, Злочин агресије као међународно кривично дело, *Војно дело*, бр. 6, 2016, стр. 52-69 (53).

забрањен. У систему УН стање се значајно мења. Агресија је проглашена злочином против мира. Савету безбедности УН дато је дискреционо право да процени, у конкретном случају, да ли се одређени оружани акт може прогласити агресијом. Агресивни рат је злочин против мира који повлачи међународну одговорност нападачке државе, односно њеног највишег политичког врха. Злочин агресије могуће је извршити само у име државе и као део државне политике. Питање одговорности државних органа и политичког врха државе су најконтроверзнији елементи овог злочина, услед којих међународна заједница није баш брза у усвајању дефиниције агресије.

Питање агресије отворило је многе дебате у преговорима. Мање државе сматрале су да у надлежности Међународног кривичног суда треба да буду четири најважнија злочина – геноцид, ратни злочини, злочини против човечности и агресија. Оне су подржавале овакав став јер су много лакше могле бити жртве агресије него што би имале могућност да саме започну и реализују акте агресије. С друге стране, велике и моћне државе нису делиле овакав став. Стајне чланице Савета безбедности, попут Велике Британије и САД, сматрале су да Међународни кривични суд треба да разматра само случајеве геноцида, ратних злочина и злочина против човечности. Ове државе нису пружиле подршку предлозима о укључивању агресије, као ни тероризма, трговине дрогом и злочина апартхејда. Коалиција НВО, на челу са Amnesty International, залагала се за укључење злочина агресије у надлежност Међународног кривичног суда. Како би се ова идеја проширила и задобила подршку, НВО Коалиција започела је ближу сарадњу са Like-Minded групом. Уз ширење ове идеје НВО, међу великим бројем држава расла је подршка да злочин агресије буде укључен у разматрање Међународног кривичног суда.³⁹⁰

Приликом усвајања Римског статута није усвојен компромис о дефиницији агресије. Преокрет је постигнут на првој Ревизионој конференцији Римског статута у Кампали, на којој је консензусом свих држава чланица усвојена резолуција којом се Римски статут у форми амандмана допуњује дефиницијом злочина агресије и пратећим

³⁹⁰ Michael J. Struett, *The Politics of Constructing the International Criminal Court- NGOs, Discourse, and Agency*, op. cit., pp. 93-94.

институтима. Од јула 2018. године Међународни кривични суд почео је да разматра питање агресије. Не треба сметнути са ума чињеницу да Међународни кривични суд неће бити надлежан да води поступке против држава које нису ратификовале Римски статут, међу којима су најмоћније државе света – САД, Кина и Русија. Суд неће имати надлежност ни за старије случајеве, с обзиром на то да ће моћи да води поступке за злочине агресије који су извршени годину дана након ратификације амандмана о агресији. Аутори су скептични и виде ову надлежност „као некаквог ‘тројанског коња’ који ће изнутра поткопати легитимитет и политичку подршку овог Суда”.³⁹¹

Још једно од питања које је покренуло широку дискусију било је успостављање услова под којим би Међународни кривични суд вршио надлежност. Логично, државе су имале бојазан да им Међународни кривични суд може одузети способност да користе националне правне системе и самостално одлучују да ли су одређена лица учинила злочине из домена међународног права. НВО су страховале да, уколико се Међународни кривични суд не приближи довољно државама, оне могу користити своје националне правне системе како би заштитиле политичке лидере од кривичног гоњења. Ова опција није била повољна из перспективе НВО, имајући у виду да су се залагале за идеју правде која ће се примењивати подједнако према свима, што укључује и политичке лидере и државни врх. У одсуству одговарајућег решења, из угла НВО, учиниоци многих међународних кривичних дела прошли би некажњено. Оснивање Међународног кривичног суда била је идеална прилика да се међународно право „уозбиљи” у смислу кажњавања политичких лидера. НВО су се залагале за решење према коме би државе унапред прихватиле надлежност суда у случајевима агресије, геноцида, ратних злочина и злочина против човечности. Многе државе противиле су се оваквом предлогу, сматрајући да се то коси са принципом суверенитета. Кина је заступала став да Међународни кривични суд не треба да се меша у суверенитет државе и да ова институција не сме да замени националне судове или постане наднационални суд. Сматрала је да јурисдикција суда не сме бити обавезна, него да држава треба да да

³⁹¹ Mihajlo Vučić, *Agresija kao međunarodni zločin, Međunarodni problemi*, Vol. LXIX, br. 1, 2017, str. 78–102 (96).

сагласност за јурисдикцију. Државе су предлагале да суд има јурисдикцију у случајевима у којима не постоје национални правни системи, или када нису у могућности да врше своју улогу. На све начине покушавале су да заштите принцип суверенитета.³⁹²

НВО Рах Романа изразила је забринутост због става држава у погледу надлежности Међународног кривичног суда. Истакла је да се међународни злочини све више препознају као кривична дела која стварају *ius cogens* правне норме које обавезују целокупну међународну заједницу, те да, из тог разлога, државе морају унапред признати обавезну надлежност будућег Међународног кривичног суда за оваква кривична дела. Решење према коме ће се државама дозволити да дају надлежност суду од случаја до случаја може имати за резултат да суд постане неефикасна институција. Оваквим тумачењем НВО су унеле елемент иновативности у тумачење правила међународног права. Имајући у виду да се забрана чињења међународних кривичних дела сматра *ius cogens* правилом, НВО су истакле да принцип суверенитета држава не може имати предност над *ius cogens* нормама. Једини начин борбе држава против овакве аргументације могле су бити тврдње да међународна кривична дела не спадају у *ius cogens* норме, што је практично било немогуће.³⁹³

У једном од брифинга Amnesty International истиче да би стални Међународни кривични суд требало да буде у могућности да делује као ефикасна допуна националним судовима када они нису у могућности, или не желе да приведу правди одговорне за геноцид, друге злочине против човечности или тешка кршења хуманитарног права. Држава има примарну дужност да приведи правди одговорне за тешке злочине међународног права, али суд мора бити у стању да делује као делотворна допуна државама када нису у стању или не желе да испуне ову дужност. Суд мора имати моћ да одлучује да ли да врши своју истовремену надлежност у таквим случајевима.³⁹⁴ Фраза из брифинга

³⁹² Michael J. Struett, *The Politics of Constructing the International Criminal Court - NGOs, Discourse, and Agency*, op. cit., pp. 95-97.

³⁹³ *Ibidem*, pp. 97-98.

³⁹⁴ Amnesty International, *The quest for international justice: Defining the crimes and defenses for the International Criminal Court*, 1997, p. 2. Dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/ior400061997en.pdf> 07. 03. 2024.

Amnesty International-a “unable and unwilling” нашла је место у члану 17 Римског статута, који каже да Суд доноси одлуку да се у конкретном случају поступак не може покренути нити водити „... осим ако та држава није способна да ваљано спроведе истрагу или кривични поступак”.

Проблематично је било и питање улоге Савета безбедности, као и потенцијална повезаност овог органа са Међународним кривичним судом. НВО су биле веома гласне у заступању става да Савет безбедности не треба да буде укључен у рад Међународног кривичног суда правде, нити треба да има било која овлашћења у погледу предмета које ће суд разматрати. Примарна сврха успостављања сталног Међународног кривичног суда је, између осталог, и избегавање могућности да Савет безбедности успоставља *ad hoc* међународне кривичне трибунале попут трибунала за бившу Југославију и Руанду.

У расправама Шестог комитета о Међународном кривичном суду 1995. године државе су истакле супротстављене ставове у погледу улоге и доприноса Савета безбедности. Очекивано, сталне чланице Савета безбедности – САД, Кина, Русија и Уједињено Краљевство – залагале су се за успостављање суда који би разматрао случајеве по налогу Савета безбедности након потврдног гласања. Овакав предлог је, такође сасвим очекивано, изазвао доста дискусија. Поједине државе, међу којима је била и Like-Minded група, биле су категорички против оваког предлога, сматрајући да би се на тај начин дало превише моћи сталним чланицама Савета безбедности. Како би Суд могао деловати непристрасно и независно, мора бити слободан од свих врста утицаја, а посебно од утицаја чланица Савета безбедности. Друга група држава сматрала је да би Савет безбедности могао упућивати суду предмете у вези са одређеним злочинима, као што је злочин агресије, док се за друга кривична дела мора успоставити неки ефикаснији механизам. Сталне чланице Савета безбедности сматрале су да, уз укљученост овог органа, опасност од злоупотреба може бити знатно смањена. Према аргументацији сталних чланица, улога Савета безбедности не би ни на који начин угрозила независност и непристрасност Међународног кривичног суда. Чак напротив, његова улога би јачала суд у решавању предмета који су део његовог мандата, па у овом случају не би дошло до преоптерећења рада суда. Истицао се и аргумент да су злочини које би разматрао Међународни кривични суд на неки начин део

надлежности Савета безбедности према Повељи УН, имајући у виду да је овај орган примарно надлежан за одржавање међународног мира и безбедности.³⁹⁵

Представници Коалиције НВО за међународни кривични суд били су скептични према улози Савета безбедности у оквиру Међународног кривичног суда. Велика већина НВО заузела је став да уплив Савета безбедности може донети непотребан политички елемент. Према ставу Коалиције НВО, тужилац међународног кривичног суда морао би имати могућност да самостално покрене поступак уколико постоје докази о почињеном кривичном делу из надлежности суда. Улога Савета безбедности у овом случају треба да буде непостојећа.³⁹⁶ Током целокупног трајања конференције у Риму Коалиција НВО залагала се за одсуство Савета безбедности у систему Међународног кривичног суда, сматрајући да би његова укљученост довела до заштите велике петорке и њима блиских држава, док би сам рад суда био максимално политизован. Представници Коалиције НВО видели су потенцијалну улогу Савета безбедности у систему Међународног кривичног суда као корак уназад у развоју међународног кривичног права. Према мишљењу Вилијама Пејса да Римски статут није дефинисао одвојену везу између Савета безбедности и Суда, Савет безбедности значајно би угрозио независност Суда. То би у пракси изазвало катастрофалне резултате.³⁹⁷

Коалиција НВО пружила је подршку тзв. Сингапурском компромису. Наиме, делегација Сингапура изнела је предлог према коме би Савет безбедности, у циљу вршења своје улоге одржавања међународног мира и безбедности, могао одгодити кривично гоњење пред Међународним кривичним судом, али само на период од 12 месеци и уз сагласност девет чланова Савета безбедности, укључујући и позитивне гласове сталних

³⁹⁵ Детаљније видети: Michael J. Struett, *The Politics of Constructing the International Criminal Court - NGOs, Discourse, and Agency*, op. cit., pp. 100-103.

³⁹⁶ CICC Report NGO Coalition for an International Criminal Court, Report on the March-April 1998 Session of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court. Dostupno na: <chrome-extension://efaidnbmnndnbihpjpeiicgmrcfdihbmeef> bpcajpcglclefindmkaj/<https://www.legal-tools.org/doc/ef5a84/pdf/> 10. 03. 2024.

³⁹⁷ Claude E. Welch, Jr. and Ashley F. Watkins, *Extending Enforcement: The Coalition for the International Criminal Court*, *Human Rights Quarterly*, November 2011, Vol. 33, No. 4 (November 2011), pp. 927-1031 (1014).

чланова. Сингапурски предлог имао је за циљ ограничење улоге Савета безбедности у погледу предмета које ће разматрати Међународни кривични суд и укидање било какве могућности вета у погледу одука суда. Овај компромис резултирао је чланом 16 Статута Међународног кривичног суда. Поједини теоретичари нису задовољни оваквим решењем, сматрајући да моћ одгађања коју у овом случају има Савет безбедности „представља мешање у независност и непристрасност Међународног кривичног суда” и да се таква врста овлашћења „никада не треба дати органима политичког карактера”.³⁹⁸

НВО су дале допринос када је реч о улози тужиоца у покретању истраге. Током израде Статута Међународног кривичног суда није било предвиђено да тужилац на сопствену иницијативу покрене истрагу и поступак. Постајали су предлози да поступак покрене држава чланица Статута или Савет безбедности на основу овлашћења у поглављу VII Повеље УН. НВО су сматрале да су овакви предлози превише уски. Питање „независности тужиоца” једно је од питања око кога су НВО показале иновативност и повеле преговоре у другом правцу, који оригинално није био у већој мери разматран. Неке од великих НВО попут Amnesty International и The Lawyers Committee for Human Rights у многобројним саопштењима су истицале да тужилац мора бити независан у покретању истраге, без чекања на државе чланице или политичко тело попут Савета безбедности. НВО су сматрале да је то најбољи начин да Међународни кривични суд буде у потпуности независан и слободан од политичких притисака. The Lawyers Committee for Human Rights заступао је став према коме тужилац, поред покретања истраге на сопствену иницијативу, треба да узме у обзир информације које је добио од широког круга извора, укључујући државе, органе УН, међувладине организације и невладине организације. У овом случају, ова НВО се позивала на члан 18 Статута *ad hoc* трибунала за бившу Југославију, који предвиђа покретање истраге од стране тужиоца на основу информација добијених од ширег круга извора.³⁹⁹

³⁹⁸ Emre Yavaş, The Critical Analysis of the relationship between the International Criminal Court and the United Nations Security Council, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Issue 6, 2015, pp. 609-619 (618).

³⁹⁹ Детаљније видети: Helen Durham, The Role of Civil Society in Creating the International Criminal Court Statute: Ten Years On and Looking Back, *op. cit.*, pp. 15-17.

Један број НВО залагао се за решење према коме би поступке пред Међународним кривичним судом могла да покрену лица која су преживела кривична дела из надлежности суда, њихови рођаци или невладине организације у њихово име. Државе су биле веома против оваквог решења, плашећи се великог броја поступака које би покренуле невладине организације у име оштећених. Поједине НВО предлагале су и да буде основана посебна комисија која ће се бавити разматрањем индивидуалних представки и која ће одлучивати да ли има основа за покретање поступка. Овакво решење дефинитивно је померало границе међународног кривичног правосуђа и за скоро све државе је било превише креативно и иновативно. То је представљало и једно мало лукавство невладиног сектора током преговора. Коалиција НВО је била свесна да државе ни у ком случају неће прихватити могућност подношења индивидуалних представки Међународном кривичном суду. С друге стране, имајући у виду овакав превише иновативан предлог, покретање истраге и поступка од стране тужиоца државама више није изгледало необично.⁴⁰⁰ На крају, члан 15 Статута Међународног кривичног суда наводи да „Тужилац може да започне истрагу *proprio motu* (на сопствену иницијативу), на бази информација о кривичном делу из надлежности Суда. Тужилац испитује релевантност прибављених информација. У ову сврху он/она могу да затраже додатне информације од државе, органа УН, међудржавних и невладиних организација или других поузданих извора за које он/она сматра да су погодни да пруже тражену информацију, а може и да прими писмено или усмено сведочење у седишту Суда”.⁴⁰¹

У процесу успостављања Међународног кривичног суда улога невладиног сектора ни у ком случају није била „из прикрајка”. НВО су стварале замах и атмосферу која је била неопходна да преговори трају и напредују. Државе су остале актери који имају главну реч када је реч о доношењу одлука, док су НВО давале контекст за одлуке које треба донети. Атмосфера коју су невладине организације успоставиле и

⁴⁰⁰ Детаљније видети: *Ibidem*, pp. 17-18.

⁴⁰¹ Римски статут Међународног кривичног суда, усвојен 17. јула 1998. године, члан 15 (1 и 2). Доступно на: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-potvrdivanju-rimskog-statuta-medjunarodnog-krivicnog-suda.html> 10. 03. 2024.

одржавале послужила је да се формира окружење у којем су државе које су биле за успостављање ефикасног Међународног кривичног суда биле подржане и охрабрене да ојачају своје позиције, док су мање спремне државе биле под притиском да ревидирају ставове.⁴⁰²

НВО и подршка остварењу права жена

Током историје НВО уложиле су доста напора и дале допринос развоју права жена. Подршка није изостала ни када је реч о питању права жена у контексту Међународног кривичног суда. Коалиција НВО била је организована је више група, које су деловале са мање или више успеха. Свакако једна од најзначајнијих група НВО Коалиције био је Клуб жена за родну правду (Women's Caucus for Gender Justice). У периоду од 1997. до марта 2003. године Клуб жена за родну правду окупио је заговорнице женских права из целог света током преговора о успостављању Међународног кривичног суда како би се у Римски статут уградиле принципи родне правде, одговорности за сексуалне злочине и родно насиље. Након завршетка преговора око Римског статута и његових допунских докумената, те након првог избора судија, Клуб жена окончао је прву фазу свога рада. Са почетком функционисања Међународног кривичног суда препозната је потреба за организацијом која би надгледала рад Суда и залагала се за родну правду у пракси. У овом периоду долази до трансформације Клуба жена за родну правду, који деловање наставља у виду Женске иницијативе за родну правду. До оснивања ове организације дошло је у јануару 2004. године у Хагу, седишту Међународног кривичног суда. Прве активности организација је започела у фебруару исте године.⁴⁰³

Имајући у виду да су за време ратних разарања и сукоба жене жртве многобројних злочина (укључујући убиства, мучења силовања, силовања која за последицу имају трудноћу итд.), Клуб жена сматрао је да питање пола заслужује посебну пажњу и правну регулативу.

⁴⁰² Zoe Pearson, *Non-Governmental Organizations and the International Criminal Court: Changing Landscapes of International Law*, op. cit., p. 271.

⁴⁰³ Women's Initiative for Gender Justice, *History*. Dostupno na: <https://4genderjustice.org/history/> 14. 03. 2024.

Постојање Клуба жена посебно је важно имајући у виду да је своје деловање започео у историјски осетљивом тренутку за права жена. Четврта Светска конференција о женама одржала се 1995. године и одређени стратешки циљеви били су формулисани. Истовремено, правни експерти и експерти за права жена пратили су рад међународних *ad hoc* трибунала за бившу Југославију и Руанду, те су из њихових искустава скупљали инспирацију и стратегију за питање положаја жена у статуту Међународног кривичног суда.⁴⁰⁴ Циљ Клуба жена било је исправљање недостатака у постојећем хуманитарном праву у погледу злочина сексуалног и родног насиља. Залагао се за активнију улогу жртава и сведока у правосудном процесу, питање репарација, питања која се односе на заштиту жртава и сведока, као и за присутност експерата за родна питања и присутност жена међу особљем Суда на свим нивоима. Треба напоменути да је Клуб жена давао препоруке у погледу свих аспеката функционисања и надлежности Међународног кривичног суда, али је његов главни фокус била родна правда.⁴⁰⁵

Клуб жена објавио је, за време трајања преговора за Међународни кривични суд, низ препорука у којима се наводе основне премисе родне правде. Премисе подразумевају да:

- судије и тужиоци морају се састојати од експерта са стручним знањем о сексуалности и родном насиљу, а међу судијама и тужиоцима мора постојати равнотежа мушкараца и жена;
- у оквиру Секретаријата треба да буде успостављено одељење за жртве и сведоке са овлашћењем пружања заштите, саветовања и пружања помоћи сведоцима током целог поступка и након сведочења;

⁴⁰⁴ Pam Spees, Women's Advocacy in the Creation of the International Criminal Court: Changing the Landscapes of Justice and Power, *Signs*, Vol. 28, No. 4, 2003, pp. 1233-1254 (1237).

⁴⁰⁵ Све препоруке Клуба жена доступне су на: Women's Caucus for Gender Justice in the International Criminal Court, Recommendations and Commentary For December 1997 PrepCom On The Establishment of An International Criminal court United Nations Headquarters December 1-12, 1997. Dostupno na: <https://4genderjustice.org/wp-content/uploads/2021/12/wcgcj-prepcom-paper.pdf> 14. 03. 2024.

- статут се мора тумачити и примењивати у складу са међународним људским правима, искључујући било какву врсту дискриминације засноване на полу, старости, раси и сличним критеријумима;
- суд треба да третира сексуалне и родне злочине, попут присилне трудноће, као ратне злочине и злочине против човечности;
- прогон на основу пола мора бити прихваћен и не треба да зависи од критеријума за које постоји питање да ли су универзално признати;
- заштита сведока мора бити у потпуности обезбеђена у свим фазама поступка и од свих органа Суда;
- репарације, укључујући реституцију, компензацију и рехабилитацију, морају бити стављене на располагање жртвама.⁴⁰⁶

Питање сексуалног насиља није било у одговарајућој мери покривено правилима међународног хуманитарног права. Одредбе IV Хашке конвенције о законима и обичајима рата из 1907. године наводе да „породична част ... мора бити поштована”.⁴⁰⁷ Тумачењем овог члана, појам породичне части се односи на силовање. Члан 27 IV Женевске конвенције о заштити грађанских лица за време рата из 1949. године наводи да ће „жене бити посебно заштићене од сваког напада на њихову част, посебно против силовања, присилне проституције или било којег облика непристојног напада”.⁴⁰⁸ У односу на одредбу IV Хашке конвенције из 1907. године, члан 27 IV Женевске конвенције представља озбиљан помак када је реч о регулисању права жена. С друге стране, IV Женевском конвенцијом злочин силовања не убраја се у тешка кршења међународног хуманитарног права. Члан 147, који се бави овим питањем, под тешким кршењима подразумева хотимично убијање, мучење или нечовечно поступање, укључујући биолошке

⁴⁰⁶ Johan D. Van Der Vyver, Civil society and the International Criminal Court, *Journal of Human Rights*, op. cit., p. 431.

⁴⁰⁷ Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. Article 46. Dostupno na: <https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/195-IHL-19-EN.pdf> 14. 03. 2024.

⁴⁰⁸ Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war of 12 august 1949, Article 27. Dostupno na: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf> 14. 03. 2024.

експерименте, намерно изазивање велике патње или озбиљне повреде тела или здравља, противправну депортацију или премештање или незаконито затварање заштићене особе, присиљавање заштићене особе да служи у непријатељским снагама или намерно лишавање права заштићене особе за правично и редовно суђење, узимања талаца и уништавање и присвајања имовине, неоправдано војном нуждом и извршено противправно и безобзирно.⁴⁰⁹

Преговори за оснивање Међународног кривичног суда били су идеална прилика да се Римски статут удаљи од оваквог историјског наслеђа и омогући квалитетнију и свеобухватнију заштиту родно заснованим злочинима. Група за жене имала је успеха у својој иницијативи. Римски статут под злочинима против човечности обухвата силовање, сексуално ропство, присилну проституцију, присилну трудноћу, присилну стерилизацију и било који други облик сексуалног насиља сличне тежине.⁴¹⁰

Занимљиво је истаћи да је питање родно заснованих злочина покренуло многобројне дискусије међу државама. Арапске државе биле су против родно заснованог концепта, тврдећи да арапски језик и традиција не познају концепт рода, те да се енглеска реч *gender* не може на одговарајући начин превести на арапски језик. С друге стране, неке источноевропске државе изразиле су бојазан да концепт *gender* може бити тумачен тако да се односи и на хомосексуалну популацију. Дискусије су вођене и у погледу концепта рода и лица са посебним медицинским стањима, као што су конгенитална хиперплазија надбубрежне жлезде, синдром неосетљивости на андрогене или хермафродитизам. Утврђено је да код око 1,75% новорођених беба постоји потешкоћа око утврђивања пола. Повезивање дефиниције рода искључиво са женама оставило би оваква лица без одговарајуће правне заштите.⁴¹¹ Неслагање је постојало и између самих невладиних организација. Водиле су се дискусије у погледу укључивања кривичног

⁴⁰⁹ Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war of 12 august 1949, Article 147.

⁴¹⁰ Римски статут Међународног кривичног суда, члан 7.

⁴¹¹ Johan D. Van Der Vyver, Civil society and the International Criminal Court, *Journal of Human Rights*, op. cit., p. 433.

дела присилне трудноће. Један број НВО, међу којима је предњачила конзервативна НВО REAL Women of Canada, сматрале су да укључење присилне трудноће као кривичног дела може негативно утицати на законе држава који се односе на абортусе.⁴¹²

Клуб жена сматрао је да питање рода и родно заснованих злочина не треба да буде једини аспект права жена којим се бави Статут Међународног кривичног суда. Како би жене добиле свеобухватнију заштиту, Клуб је истицао да је неопходно да буду у једнакој мери заступљене судије и мушкарци и жене, као и да судије и тужиоци треба да имају одређену експертизу из правно специфичних питања, укључујући и стручност и обуке из области насиља над женама и децом. Захваљујући овим иницијативама и скретањем пажње на ова питања, Статут Међународног кривичног суда је у великој мери родно сензитиван. Одредбом члана 36 став 8 Статута наводи се да се државе чланице упућују да приликом избора судија узму у обзир подједнаку заступљеност најважнијих правних система света, једнаку географску распоређеност и једнаку заступљеност женских и мушких судија.⁴¹³ Исти члан наводи и да државе чланице треба да изаберу судије који имају правну експертизу из одређених питања, укључујући, али се не ограничавајући на насиље над женама и децом.⁴¹⁴ Родно сензитивни критеријум присутан је и када је реч о канцеларији тужиоца. Статут предвиђа да тужилац поставља саветнике из реда правних стручњака за одређена питања, посебно оне који су стручњаци из области сексуалног насиља, као и насиља над децом.⁴¹⁵

Током првог избора судија Међународног кривичног суда овај критеријум је био испоштован. Од 18 изабраних судија седам су биле жене, што је већи проценат заступљености у односу на друге судове. Критеријум подједнаке заступљености и експертизе примењује се и када је реч о запосленима у Канцеларији тужиоца и Секретаријату.

⁴¹² Helen Durham, *The Role of Civil Society in Creating the International Criminal Court Statute: Ten Years On and Looking Back*, op. cit., p. 37.

⁴¹³ Римски статут Међународног кривичног суда, члан 36 (8a).

⁴¹⁴ *Ibidem*, чл. 36 (8b).

⁴¹⁵ *Ibidem*, чл 42 (9).

Клуб жена дао је допринос када је реч о одредби члана 68 Статута Међународног кривичног суда који се односи на заштиту оштећених и сведока и њихово учешће у поступку. Наиме, Суд је дужан да предузме одговарајуће мере како би заштитио физички и психички интегритет, достојанство и приватност оштећених и сведока. У предузимању ових мера Суд цени све релевантне околности предметног случаја, укључујући старост оштећених и сведока, њихов пол у смислу одредбе члана 7 став 3, њихово здравствено стање и природу извршеног кривичног дела. Ово чини посебно, али не и искључиво, у случајевима када је у конкретном кривичном делу реч о радњама сексуалног злостављања или злостављања деце.

Клуб жена залагао се да се у случају жртава сексуалног насиља поступак води иза затворених врата, а да се извођење доказа врши електронским или неким другим средствима. У многим државама и културама жртве силовања изложене су срамоти. Многе државе, а посебно државе исламског света, залагале су се за вођење поступака иза затворених врата. Клуб за жене и друге НВО, на челу са Клубом за права жртава, пружиле су подршку овој идеји.⁴¹⁶ На крају компромис је пронађен формулацијом члана 68 став 2, којим се предвиђа да као изузетак од начела јавности поступка, регулисаног чланом 67 Статута, судско веће може у циљу заштите оштећених, сведока или окривљеног, поједине процесне радње које укључују присуство поменутих учесника у поступку, спровести у посебној судској просторији (*in camera*) или може дозволити да се докази презентују електронским путем или другим сличним средствима. Ове мере посебно треба применити у случају када се у улози оштећеног или сведока појављује дете, осим ако је Суд мишљења да примена ових мера није неопходна узимајући у обзир све околности предметног случаја, а посебно мишљење оштећеног или сведока.⁴¹⁷

Какав је биланс у пракси Међународног кривичног суда када је реч о пресудама за родно заснована кривична дела? Упркос револуционарности и родно осетљивој правној терминологији, тај

⁴¹⁶ Johan D. Van Der Vyver, *Civil society and the International Criminal Court*, op. cit., p. 432.

⁴¹⁷ Римски статут Међународног кривичног суда, члан 68 (2).

биланс није баш на завидном нивоу. У периоду од јула 2002. године до данас судије Међународног кривичног суда изрекле су десет осуђујућих и четири ослобађајуће пресуде. У погледу злочина заснованих на роду, изречене су само две осуђујуће пресуде, а обе су изречене крајем друге деценије рада Суда; у случајевима Доминика Онгвена (*Dominic Ongwen*) 2021. и Боска Нтаганде (*Bosco Ntaganda*) 2019. године. Теоретичари критикују рад Суда поводом овог питања и истичу да низак ниво одговорности за такве злочине ствара низ неправди: оставља учиниоце некажњеним, а жртве без могућности репарације. На овај начин подрива се и легитимитет Међународног кривичног суда с обзиром на његову иницијалну посвећеност унапређењу принципа родне правде.⁴¹⁸

Стање је нешто боље када је реч о женама судијама, али и у овом случају се примећује тенденција пада. Римски статут пружа веома добре основе за родно осетљиво суђење. Кроз одредбе о избору судија државе чланице треба да воде рачуна о једнакој заступљености судија мушког и женског пола и посвећују посебну пажњу ангажовању судија који су правни експерти за посебне области, укључујући и правну заштиту жена и деце.⁴¹⁹ У периоду од 2010. до 2014. године жене су чиниле већину судија Међународног кривичног суда, са врхунцем од 61% 2011. године. Стање се драстично променило 2015. године, када је заступљеност жена судија пала на најнижи ниво од 33%. У децембру 2023. године, на 22. Скупштини држава чланица, шест нових судија изабрано је у МКС (од којих су две биле жене), чиме је заступљеност жена судија поправљена и тренутно износи 50%. Број судија са специфичном родном стручношћу није на задовољавајућем нивоу. Током 2023. године свега пет од осамнаест судија били су експерти у области родних питања.⁴²⁰

⁴¹⁸ Suzanne Varrall, *The Promises of Gender Justice and the Potential of Gender-Sensitive Judging at the ICC*, Australian Institute of International Affairs, 07 March 2024. Dostupno na: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/the-promises-of-gender-justice-and-the-potential-of-gender-sensitive-judging-at-the-icc/> 14. 03. 2024.

⁴¹⁹ Римски статут Међународног кривичног суда, члан 36 (8).

⁴²⁰ Suzanne Varrall, *The Promises of Gender Justice and the Potential of Gender-Sensitive Judging at the ICC*, op. cit.

НВО на Римској конференцији

Генерална скупштина је резолуцијом 52/160 од 15. децембра 1997. године затражила од генералног секретара да позове невладине организације, акредитоване од Припремног комитета (уз поштовање одредби дела VII Резолуције Економског и социјалног савета 1996/31 од 25. јула 1996. године) на учешће на дипломатској конференцији о успостављању Међународног кривичног суда. Конференција се одржавала у Риму у периоду од 15. јуна до 17. јула 1998. године. За учешће на конференцији позване су НВО чије су активности од посебног значаја за рад конференције. Учешће НВО на конференцији подразумева присуство састанцима на пленарној седници и, осим уколико конференција не одлучи другачије у одређеним ситуацијама, учешће на формалним састанцима помоћних тела (искључујући групу за израду нацрта), пријем копија званичних докумената, чињење доступним њихових материјала делегатима и обраћање ограниченог броја представника на отварању и затварању седница, према потреби, у складу са Правилима процедуре конференције. У истој резолуцији наведена је листа НВО које се позивају на учешће на конференцији.⁴²¹ Ово је била прва формална резолуција која је детаљно регулисала механизме учешћа, број и овлашћења НВО у процесу успостављања Међународног кривичног суда. Позив за учешће добиле су НВО из свих региона и делова света.

На конференцији је физички било предвиђено свега 200 места за представнике НВО. Из тог разлога НВО са листе послале су мали број представника, а дешавало се да је једно лице заступало неколико НВО. Пред Конференцијом у Риму био је комплексан задатак. Као резултат свог рада, Припремна комисија је спремила 175 страница нацрта Статута са 116 чланова. Између држава је постојала апсолутна сагласност у погледу веома малог броја чланова нацрта. Предвиђено време трајања конференције, 5 недеља, чинило се као недовољан временски период да се усагласе ставови држава о тако великом броју питања од важности за даљи развитак међународног кривичног правосуђа.

⁴²¹ United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court Rome, Italy 15 June - 17 July 1998, A/CONF.183/INF/3 5 June 1998. Dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/255307#files 22. 03. 2024>.

Желећи да искористе прилику која им је пружена, представници НВО своју улогу схватили су веома озбиљно. На конференцију су дошли припремљени најразличитијим брошурама и списима у којима наводе свој став о одређеним питањима или резимирају дотадашњи ток дискусије. Ове публикације стављене су на располагање државама већ у првој недељи конференције. Веће НВО користиле су своје разгранате мреже контаката и обраћале се директно делегатима држава, скрећући пажњу на важна и нерешена питања.

Када је реч о праћењу преговора и дебата, Коалиција НВО била је у предности у односу на државе. Неке државе имале су више делегата на конференцији, док су неке имале по свега два-три делегата. Услед сложености конференције и великог броја питања које је требало решити у циљу успешне израде Статута, многе дебате одржаване су истовремено. Врло често дебате и пропратни догађаји трајали су до касног послеподнева, што је исцрпљивало делегате. Мање делегације физички нису могле да постигну да буду присутне на више дебата истовремено. С друге стране, Коалиција НВО била је у другачијем положају. Услед бројности чланова невладиног сектора, њих око 200, све дебате и догађаји могли су се пратити. Представници НВО имали су просторију са телевизијским екранима на којима су уживо преношени сви преговори, па су и на тај начин имали увид у сва дешавања на конференцији. НВО Коалиција је била организована у 12 тимова, сваки за по један већи део Статута. Тимови су пратили најновија дешавања у погледу делова Статута. Притисак НВО био је све већи како се конференција приводила крају. У случају када се расправљало да ли Суд треба да буде надлежан и за унутрашње конфликте, поједине НВО које су биле чланице Групе за децу делиле су нецензурисане фотографије деце измучене унутрашњим конфликтима, захтевајући правду за њих. Организације попут Црвеног крста израдиле су техничке анализе о значају укључивања унутрашњих конфликта у јурисдикцију Међународног кривичног суда.⁴²²

⁴²² О активностима НВО на конференцији у Риму детаљније видети: Helen Durham, *The Role of Civil Society in Creating the International Criminal Court Statute: Ten Years On and Looking Back*, *International Humanitarian Legal Studies*, No. 3, 2012, pp. 3-42 (33-39).

Активности НВО Коалиције у погледу учешћа на Римској конференцији и успостављања Међународног кривичног суда показују њену улогу актера у глобалној политици. Овакву врсту улоге до тада су имале само државе. Ангажовање НВО Коалиције и утицај на сва питања Статута Међународног кривичног суда показали су да је Коалиција била „јединствен и ефикасан играч у међународном праву и у међународној политици“, као и да њена улога „може захтевати суштинске измене у теоријским питањима и парадигмама релевантним за светску политику“.⁴²³

Сарадња НВО и Међународног кривичног суда

Рад НВО Коалиције се у периоду од 1995. до 2002. године, када је шездесета држава ратификовала Статут Међународног кривичног суда, може оценити као „бескрајно убедљиво достигнуће невладиног сектора“.⁴²⁴ НВО су биле присутне у свим фазама Међународног кривичног суда – од подржавања идеје за његово успостављање, до активног учешћа на Римској конференцији и каснијој кампањи за ратификацију Статута. Никада пре, ни у случају *ad hoc* трибунала за бившу Југославију и Руанду, НВО нису биле у толикој мери организоване и укључене у преговарачки процес. То је резултирало значајним утицајем на изградњу Суда и на накнадни процес ратификације.

Већина литературе о НВО и Међународном кривичном суду посвећена је њиховој улози до конференције у Риму. НВО су активно учествовале у процесу преговора и износиле бројне идеје, од којих су многе или усвојене, или су натерале међународну заједницу да се замисли над одређеним питањима. С друге стране, много мањи део литературе бави се разматрањем улоге НВО након почетка рада Суда.

⁴²³ Cenap Cakmak, Transnational Activism in World Politics and Effectiveness of a Loosely Organised Principled Global Network: The Case of the NGO Coalition for an International Criminal Court, *The International Journal of Human Rights*, Vol. 12, No. 3, June 2008, pp. 373-393 (379).

⁴²⁴ Heidi Nichols Haddad, After the Norm Cascade: NGO Mission Expansion and the Coalition for the International Criminal Court, *Global Governance*, Apr.-June 2013, Vol. 19, No. 2 (April-June 2013), pp. 187-206 (194).

Треба истаћи да деловање невладиног сектора није окончано успостављањем Међународног кривичног суда.

Коалиција НВО доживела је трансформацију и проширење улоге пре него што је Међународни кривични суд започео са функционисањем. Очекивало се да ће процес ратификације Римског статута трајати годинама, па и деценијама. Неопходни број од 60 ратификација чинио се превише амбициозним и тешко достижним. Међутим, процес ратификације текао је много брже него што су водећи правни стручњаци могли да претпоставе. Већ крајем 2000. и почетком 2001. године донекле је било јасно да ће се процес ратификације брзо окончати и да ће Суд постати оперативан раније него што су многи прогнозирали. Припремна комисија за Међународни кривични суд (PrepCom) имала је значајна временска ограничења за завршетак свих неопходних правних, административних и логистичких питања како би Суд постао оперативан.⁴²⁵

Такав развој догађаја утицао је и на Коалицију НВО, која је изменила и проширила своје најважније тачке фокуса. Првобитно је спроводила кампању за помоћ ратификацији Римског статута. Имајући у виду да је процес ратификације одлично текао, Коалиција је проширила свој циљ – од неопходних 60 ратификација, кренула је да се залаже за универзалну ратификацију. Кампања за ратификацију допуњена је кампањом притисака на државе да усвоје неопходно домаће законодавство везано за ратификацију Римског статута.

У овом периоду долази и до значајније интеракције Коалиције НВО са Припремном комисијом. Коалиција је израдила велики број материјала из области рада Припремне комисије, укључујући сопствене анализе, питања на која Припремна комисија треба да обрати пажњу и анализу рада неких других институција сличних Суду, које могу да буду од користи за његов рад. Убрзо се укључила и у логистичке аранжмане у погледу зграде седишта Суда, а учешће се наставило и у погледу израде нацрта и консултација око буџета Суда, израде правилника рада Секретаријата и питања везаних за успостављање и

⁴²⁵ Детаљније видети: Rome Statute of the International Criminal Court, Preparatory Commission for the International Criminal Court. Dostupno na: <https://legal.un.org/icc/prepcomm/prepfra.htm> 18. 04. 2024.

деловање Фонда за жртве (Trust Fund for Victims). Имајући у виду негативну репутацију и бројне мањкавости у раду *ad hoc* трибунала за бившу Југославију и Рунаду, Коалиција НВО је желела да да допринос како би Међународни кривични суд функционисао што квалитетније и ефикасније.⁴²⁶

Друга фаза деловања Коалиције НВО започела је након ступања на снагу Римског статута 2002. године. Током ове фазе Припремна комисија престала је са радом и замењена је Скупштинском страном (Assembly of State Parties). У том периоду Коалиција је доживела још једну етапу трансформација. Постепено је проширивала консултативну улогу и постајала незванични посматрач процеса избора судија. Од 2005. године одржавају се неформалне консултације на двогодишњем нивоу између Коалиције НВО и свих органа Суда и секретаријата Скупштине страна. Коалиција НВО основала је седиште у Хагу како би могла што ефикасније да обавља улогу координатора између невладиних организација и Скупштине страна. Улога Коалиције постаје надзор и подршка раду Скупштине страна и надзор и подршка раду Суда. Имајући у виду да су невладине организације дале велики допринос када је реч о положају жена и родно сензитивних питања у контексту Међународног кривичног суда, биле су веома заинтересоване да прате поступак избора судија како би се омогућило остварење принципа родне правде.⁴²⁷

Трећа фаза деловања Коалиције НВО започела је у периоду 2005. и 2006. године, када Суд постаје потпуно оперативан и почиње да се бави првим случајевима. Коалиција НВО и њени чланови одржавају заједничке догађаје попут предавања, семинара и радионица у сарадњи са органима Међународног кривичног суда. Тако је, на пример, Коалиција за Међународни кривични суд из Уганде (UCICC) одржала заједничку радионицу са службеницима Међународног кривичног суда за обуку виших службеника полиције Уганде. На конференцији за ревизију Римског статута у Кампали Коалиција НВО добила је званичну улогу координатора невладиних организација. Ова улога

⁴²⁶ Детаљније видети: Heidi Nichols Haddad, *After the Norm Cascade: NGO Mission Expansion and the Coalition for the International Criminal Court*, op. cit., pp. 196-198.

⁴²⁷ Детаљније видети: *Ibidem*, p. 198.

подразумева олакшавање контаката између невладиног сектора и органа Суда, као и подршку свим НВО које се желе укључити у рад Суда. Имајући у виду да многе НВО раде директно на терену и поседују много информација из прве руке које могу бити од значаја за Суд, постепено је долазило до брисања танке линије између Суда и НВО. Овом фазом Коалиција НВО доживљава још једну трансформацију и постаје активан сарадник Суда. Негативна репутација која прати деловање НВО чини успех Коалиције НВО у оквиру Међународног кривичног суда још значајнијим. У годинама које следе Коалиција ће вероватно проћи кроз још неку фазу трансформације.⁴²⁸ Сама Коалиција НВО себе сматра „највећом подршком и најгласнијим критичарем Суда”.⁴²⁹

Улога НВО развијала се у тандему с институционализацијом Међународног кривичног суда, уз обављање низа функција на међународном нивоу. НВО су нашле своје место и у одредбама статута Међународног кривичног суда и на тај начин оствариле сарадњу са овом институцијом. Ово је прилично иновативан правац развоја, имајући у виду недовољно регулисани међународноправни положај невладиних организација. Поред традиционалне улоге заговарања која је карактеристична за невладин сектор, при сарадњи са Међународним кривичним судом оне пружају доказе и поднеске у својству пријатеља суда (*amicus curiae*), сарађују са сведоцима и жртвама и могу заступати жртве пред Судом.⁴³⁰ Улога за коју су се НВО избориле у систему Међународног кривичног суда даје додатни морални елемент целокупном међународном кривичном праву.

Члан 13 Статута Међународног кривичног суда регулише обављање надлежности Суда. Према овом члану, суд обавља надлежност у ситуацији када је извршење једног или више таквих

⁴²⁸ Детаљније: *Ibidem*, pp. 199-200.

⁴²⁹ Coalition for the International Criminal Court, Civil Society and the ICC. Dostupno na: <https://www.coalitionfortheicc.org/explore/civil-society-and-icc> 19. 03. 2024.

⁴³⁰ Kjersti Lohne, NGOs for International Justice: Criminal or Victims' Justice? (April 1, 2018). In: Andreas Føllesdal & Geir Ulfstein (eds.), *The Judicialization of International Law: A Mixed Blessing?* Oxford University Press, New York, 2018. Dostupno na SSRN: <https://ssrn.com/abstract3171627> 19. 04. 2024.

кривичних дела пријављено тужиоцу од стране државе и у ситуацији када је извршење једног или више кривичних дела пријављено тужиоцу од Савета безбедности, који поступа у сагласности са Главом 7 Повеље УН.⁴³¹ Истрагу може да започне и тужилац *proprio motu* (на сопствену иницијативу), на бази информација о кривичном делу из надлежности Суда. У случају да започиње истрагу на сопствену иницијативу, тужилац испитује релевантност прибављених информација. У ту сврху тужилац може да затражи додатне информације од државе, органа УН, међудржавних и невладиних организација или других поузданих извора за које сматра да су погодни да пруже тражену информацију, а може и да прими писмено или усмено сведочење у седишту Суда.⁴³²

Према мишљењу теоретичара, НВО имају „централну улогу пре, за време и чак после истраге“.⁴³³ Пре истраге улога НВО је значајна због ширења свести о постојању и значају Међународног кривичног суда. НВО обавештавају медије, државне органе и ширу јавност о постојању и доменима рада Међународног кривичног суда. Ову улогу обављају одржавањем конференција, семинара, телевизијским гостовањима, ширењем информација на интернету и друштвеним мрежама. У државама у којима Суд води истраге, одржава се низ догађаја са НВО. Међународни кривични суд на сваке две године одржава округли сто о питањима од заједничког интереса са представницима међународних и домаћих невладиних организација. Поред тога, чланице НВО Коалиције за Међународни кривични суд присуствују у својству посматрача на седницама Скупштине држава чланица, управног и надзорног тела Суда.⁴³⁴

Друга важна улога НВО огледа се у достављању информација Тужилаштву о учињеним злочинима који спадају у надлежност Међународног кривичног суда. Оне достављају информације о историјском и политичком контексту злоупотреба људских права, као

⁴³¹ Римски статут Међународног кривичног суда, члан 13.

⁴³² Римски статут Међународног кривичног суда, члан 15 (2).

⁴³³ Alona Sydorenko, *Transnational Actors and International Criminal Law: Study of NGOs' influence on formation of International Criminal Court and its jurisdiction*, op. cit., p. 78.

⁴³⁴ International Criminal Court, Civil society and the ICC. Dostupno na: <https://www.icc-cpi.int/get-involved/ngos> 12. 03. 2024.

и извештаје о способности или вољи државе да истражује злочине и организује кривична гоњења. Овакав тип информација може бити од помоћи у ситуацији када тужилац треба да донесе одлуку о спровођењу или неспровођењу истраге. И поред постојања ове могућности добијања информација од невладиног сектора, саме НВО нису задовољне постојећим стањем у пракси. Према речима представника НВО, „у пракси се не може јасно видети колико често комуникације невладиних организација заправо утичу на избор предмета Тужилаштва или доприносе истрази. Ако сте невладина организација, покушај да Тужилаштву пошаљете корисну комуникацију може се показати као тежак процес”.⁴³⁵ НВО је потребно много времена да сачине саопштење које ће упутити Тужилаштву. То некада може бити дуготрајан процес, који може трајати годину или две. За НВО је често фрустрирајуће улагање тако много времена у једно питање, а да не буде никаквог резултата. Постојећа статистика не иде на руку НВО. Наиме, за нешто више од 20 година откако је основан, Међународни кривични суд је од НВО примио најмање 15.000 комуникација. Од тог броја сматрало се да тек нешто више од 700 потенцијално захтева даљу анализу. Велика већина пристигле комуникације није спадала у надлежност Суда. На крају, од 700 комуникација поднетих од НВО, свега је 50 узето у разматрање. Имајући у виду да више од 90% комуникације НВО није узето у разматрање, представници НВО се питају који су то критеријуми на основу којих тужилац одлучује да покрене прелиминарну истрагу, имајући у виду да нису транспарентни.⁴³⁶

Комуникације НВО садрже информације о појединачним злочинима или злочинима који се понављају. Обично садрже што је могуће више детаља. Како би тужиоцу пружили разумевање о историјском и политичком контексту злочина, садрже и преглед историјског и политичког контекста. Није могуће дати прецизан списак

⁴³⁵ Janet H. Anderson, Lobbying the ICC: How Successful are NGOs in influencing the Prosecutor?, JusticeinfoNet, 09. 02. 2023. Dostupno na: <https://www.justiceinfo.net/en/112176-lobbying-icc-ngos-influencing-prosecutor-1.html> 12. 03. 2024.

⁴³⁶ Janet H. Anderson, Lobbying the ICC: How Successful are NGOs in influencing the Prosecutor?, JusticeinfoNet, 09. 02. 2023. Dostupno na: <https://www.justiceinfo.net/en/112176-lobbying-icc-ngos-influencing-prosecutor-1.html> 12. 03. 2024.

свих врста информација које извештаји НВО могу укључивати, али у највећем броју случајева стандард је да комуникације НВО треба да садрже информације као што су:

- локација (територија, група, округ);
- време, датум и трајање инцидента;
- хронологија инцидента;
- природа злочина (нпр. мучење, силовање, убиства) и коришћене методе;
- могући разлози инцидента;
- идентитет наводних починилаца (војска, оружана група или појединци који су укључени);
- идентитет жртава (име, године, пол, занимање, адреса, релевантне информације о етничкој припадности, вери или другој припадности);
- списак доступних доказа, као што су фотографије или писани записи. Обичај је да се докази не шаљу док их тужилац не затражи.⁴³⁷

Сарадња НВО са тужилаштвом може бити дуготрајан и мукотрпан процес, али може бити и процес који може дати резултате након вишегодишњег подношења комуникација. Тако је, на пример, тадашња главна тужитељка Међународног кривичног суда (ИСС) Фату Бенсуда (*Fatou Bensouda*) 20. децембра 2019. године објавила да намерава да истражи наводне ратне злочине у Држави Палестини. Предпретресно веће је 5. фебруара 2021. у контроверзном мишљењу 2-1 потврдило надлежност тужиоца, а Бенсуда је почетком марта исте године најавила покретање формалне истраге. Према мишљењу невладиних активиста, овај потез је у значајној мери производ доследног деценијског лобирања НВО.

Доста напора учиниле су најпознатије светске НВО, попут Human Rights Watch, Amnesty International, International Federation for Human Rights (FIDH), као и многобројне локалне палестинске НВО. Случај као што је овај показује да напори невладиног сектора на дуги рок дају

⁴³⁷ Human Rights Watch, How National Nongovernmental Organizations Can Work with the Court, Background Briefing. Dostupno na: <https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/africa/icc0904/3.htm> 12. 03. 2024.

резултате.⁴³⁸ На овом месту треба истаћи и улогу НВО у подстицању истраге у Демократској Републици Конго. Тужилац је примио шест саопштења у погледу ситуације у Итурију, међу којима су била и два детаљна извештаја невладиних организација. Извештаји невладиних организација навели су га да ситуацију у Итурију окарактерише као најхитнију ситуацију коју треба пратити. Теоретичари сматрају да НВО треба да се уздрже од слања тужилаштву свих информација коју имају, како би се избегла ситуација да тужилац буде преоптерећен и да не обраћа довољно пажње на извештаје које прима.⁴³⁹

НВО имају значајну улогу и у процесу сарадње са жртвама и сведоцима. По речима представника Коалиције НВО, „невладин сектор има кључну улогу у повезивању Међународног кривичног суда и жртава и заједница погођеним злочинима под његовом јурисдикцијом“.⁴⁴⁰ Ово је на неки начин и практично питање, јер НВО раде на терену и имају могућности физички да буду ближе жртвама и сведоцима. Помоћ представника невладиног сектора укључује информисање жртава и сведока о трајању и фазама судског поступка. Припремајући сведоке и жртве на рад са Судом, НВО им саопштавају и информације о потенцијалним безбедносним ризицима и помажу им да уобличе информације које поседују на начин који би Тужилаштву био најкориснији. НВО, а посебно оне које се баве заштитом људских права, често се прве појављују на местима злочина како би утврдиле степен кршења људских права и међународног хуманитарног права. Све ове радње НВО предузимају самостално, у своје лично име, а не у име и за рачун Суда. Имајући у виду да НВО често раде на терену и познају околности много боље од многих других актера, треба истаћи да је њихов посао у оваквим ситуацијама посао високог ризика. Када прикупљају доказе, интервјуишу жртве, сарађују са сведоцима, представници НВО

⁴³⁸ Детаљније видети: NGO Monitor, The Role of NGOs in Supporting the International Criminal Court (ICC) Investigation, February 02, 2023, Dostupno na: <https://www.ngo-monitor.org/reports/ngos-supporting-icc-investigation/> 12. 03. 2024.

⁴³⁹ Human Rights Watch, The International Criminal Court: How Nongovernmental Organizations Can Contribute To the Prosecution of War Criminals, September 2004. p. 15. Dostupno na: <https://archive.globalpolicy.org/images/pdfs/0910icc.pdf> 19. 04. 2024.

⁴⁴⁰ International Criminal Court, Civil society and the ICC. Dostupno na: <https://www.icc-cpi.int/get-involved/ngos> 12. 03. 2024.

су такође у великом ризику по сопствене животе и телесни интегритет. Међународни кривични суд им не гарантује никакву безбедност у било ком аспекту када је реч о прикупљању информација. Када је реч о сарадњи са сведоцима и жртвама, такође, не постоје никакве гаранције по безбедност припадника НВО.

Члан 85 Правила поступака Међународног кривичног суда жртве означава као физичка лица која су претрпела штету као резултат извршења било којег кривичног дела из надлежности Суда. Такође, жртве могу бити и организације или институције које су директно претрпеле оштећење било које њихове имовине која је посвећена вери, образовању, уметности или научним или добротворним сврхама, као и на њиховим историјским споменицима, болницама и другим местима и објектима који имају хуманитарне намене.⁴⁴¹ С друге стране, ни Римски статут, ни Правила поступка Међународног кривичног суда не дају дефиницију сведока. У смислу кривичног права, под појмом сведока подразумева се свако лице која поседује информације релевантне за кривични поступак.

НВО имају улогу повезнице између жртава, сведока и Међународног кривичног суда у смислу да:

- могу послати Суду информације прикупљене од жртава и сведока;
- могу информисати жртве и сведоке о различитим могућностима учешћа у судском поступку и пружити им помоћ приликом учешћа;
- могу помоћи жртвама и сведоцима у проналажењу правног заступника, а могу и заступати жртве у било којој фази суђења;
- могу помоћи жртвама и сведоцима да се организују у групе;
- могу помоћи жртвама око пријаве за репарације;
- могу информисати жртве и сведоке о безбедносним ризицима који су укључени и помоћи им у погледу предузимања мера заштите.⁴⁴²

НВО дају велики допринос када је реч о остваривању права жртава, сматрајући да потребе жртава морају имати приоритет у односу на

⁴⁴¹ ICC Rules of Procedure and Evidence, Rule 85. Dostupno na: <https://www.icc-pi.int/sites/default/files/RulesProcedureEvidenceEng.pdf> 13. 03. 2023.

⁴⁴² Детаљније видети: Alona Sydorenko, *Transnational Actors and International Criminal Law: Study of NGOs' influence on formation of International Criminal Court and its jurisdiction*, op. cit., p. 87.

методолошке захтеве у погледу документације или парнице.⁴⁴³ По мишљењу теоретичара, „главна иновација и промена у статусу жртава пре Међународног кривичног суда је делом због притиска невладиних организација“.⁴⁴⁴

Током фазе преговора права жртава била су на врху програма многих НВО, које су се ујединиле у Радну групу за права жртава (Victims Rights Working Group). Радну групу водила је REDRESS, релативно мала, али добро организована лондонска НВО за људска права. Радна група за права жртава улагала је напоре да Статут Суда и Правила поступака и доказивања омогуће остварење права жртава. Циљ Радне групе био је позитиван однос жртава са Судом и ненарушавање достојанства жртава за време трајања процеса. Састанак о стратегији Радне групе за права жртава одржан је у децембру 2002. године како би се расправило о најважнијим дилемама Суда у погледу процедура везаних за жртве. Састанку су, у својству посматрача, присуствовали и представници Међународног кривичног суда за бившу Југославију, Међународног кривичног суда за Руанду, као и представници сталног Међународног кривичног суда.⁴⁴⁵

Чланови Коалиције НВО прате развој Међународног кривичног суда као институције, његове политике и стратешки правац, нудећи подршку и правну експертизу. Консултације између службеника Суда и невладиног сектора већ су устаљена пракса и одвијају се на многобројним форумима и на теме различитих институционалних питања током целе године. Према речима званичника Међународног кривичног суда, „партнерство са НВО важно је за реализацију система Римског статута.

⁴⁴³ Alison Cole, *Civil Society and the International Criminal Court: Local Perspectives on Fact-Finding*, *International Justice Monitor*, 18. November 2015. Dostupno na: <https://www.ijmonitor.org/2015/11/civil-society-and-the-international-criminal-court-local-perspectives-on-fact-finding/> 13. 03. 2024.

⁴⁴⁴ Jo-Anne Wemmers, *Victims and the International Criminal Court (ICC): Evaluating the Success of the ICC with Respect to Victims*, *International Review of Victimology*, Vol. 16, 2009, pp. 211-227 (211).

⁴⁴⁵ Детаљније видети: *Victims Rights Working Group, Strategy Meeting on the Development of Structures and Procedures for Victims at the International Criminal Court, 6-7 December 2002, Summary of Proceedings and Final Recommendations*. Dostupno na: <https://redress.org/wp-content/uploads/2018/01/VRWGsumprocfinrec67122002.pdf> 21. 04. 2024.

Важно је да НВО дају конструктивну критику. Суд се можда неће увек сложити са тим критикама, али веома цени независне ставове организација и појединаца који деле вредности и циљеве садржане у Римском статуту”.⁴⁴⁶

Успостављање институције попут Међународног кривичног суда представља велики корак у развоју међународних људских права и међународног кривичног права. Интересовање НВО за овај процес присутно је у свим фазама оснивања. НВО као недржавни актери немају ауторитет у погледу одлучивања. Њихов утицај током преговора о Међународном кривичном суду почивао је на њиховој стручности у области међународног кривичног права и у способности да ефикасно и брзо анализирају одређена проблематична питања, чије је решење било од велике важности за успостављање сталног Међународног кривичног суда. Без улоге НВО у овом процесу Међународни кривични суд вероватно би имао знатно другачију надлежност и организациону структуру. Државе би се свим могућим механизмима бориле да заштите принцип суверенитета и ограниче деловање Суда. Само стварање једне овакве институције угрозило је темеље међудржавног поретка.

Коалиција НВО показала се као актер који има способност да утиче на интеракције између најважнијих глобалних актера. Сарадња са државама истомишљеницама и Like-Minded групом приближила је невладин сектор државама. На тај начин државе су допустиле да недржавни актери својим присуством, знањем и иницијативама унапреде њихове преговарачке позиције. Према мишљењу теоретичара, ово се може посматрати као „крај предрасудама које претпостављају да се активности невладиног сектора знатно разликују од државних активности”.⁴⁴⁷ Коалиција НВО за међународни кривични суд дала је пример свим невладиним организацијама да умрежавање и организовање у целину представља ново средство учешћа невладиног сектора у глобалним питањима.

⁴⁴⁶ International Criminal Court, ICC held bi-annual strategy meeting with NGOs. 12. October 2009. Dostupno na: <https://www.icc-cpi.int/news/icc-held-bi-annual-strategy-meeting-ngos> 21. 04. 2024.

⁴⁴⁷ Cenap Cakmak, Transnational Activism in World Politics and Effectiveness of a Loosely Organised Principled Global Network: The Case of the NGO Coalition for an International Criminal Court, op. cit., p. 388.

6. ДА ЛИ СЕ ПРОГРЕС МОЖЕ ЗАУСТАВИТИ: НЕВЛАДИНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ И САВЕТ БЕЗБЕДНОСТИ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА

Проблематика рада и положаја Савета безбедности

Савет безбедности је орган примарно надлежан за одржавање међународног мира и безбедности у систему Уједињених нација. Повеља УН чланом 24 регулише улогу Савета безбедности. Наведеном одредбом државе чланице УН „поверавају Савету безбедности првенствено одговорност за одржање међународног мира и безбедности и саглашавају се да Савет безбедности делује у њихово име при спровођењу својих дужности на основу ове одговорности”.⁴⁴⁸ У вршењу ових дужности Савет безбедности је обавезан да се придржава циљева и начела предвиђених Повељом, а специфична овлашћења поверена Савету у циљу вршења ових дужности регулисана су поглављима VI, VII, VIII и XII Повеље.⁴⁴⁹ У односу на друге органе система Уједињених нација, Савет безбедности је орган који има највише стварне моћи. За разлику од Генералне скупштине чије одлуке имају карактер препорука и нису правно обавезне, одлуке Савета безбедности имају својство правне обавезности. Када је реч о одржавању међународног мира и безбедности, Савет безбедности је једини орган Уједињених нација који може да одлучује о употреби силе.

Након више од седам деценија функционисања система УН, рад Савета безбедности постао је предмет бројних критика. Право вета сталних чланица (као и злоупотреба тог права), недостатак транспарентности, доношење одлука иза затворених врата, превелики опсег овлашћења, неефикасно вршење функције очувања међународног мира и безбедности, нека су од најважнијих питања која привлаче пажњу јавности и теоретичара права и политикологије. Последњих година примећена је и самовољна тенденција проширења

⁴⁴⁸ Повеља Уједињених нација, члан 24 (1).

⁴⁴⁹ Повеља Уједињених нација, члан 24 (2).

надлежности Савета безбедности над другим органима УН, као и расправљање о питањима која нужно не спадају у област међународног мира и безбедности. Под изговором претње међународном миру и безбедности, рад Савета безбедности проширио се и на питања попут ХИВ-а, климатских промена и људских права. Ове тенденције имају изразито негативне последице на Генералну скупштину која се, услед превелике моћи Савета безбедности налази у фази неефикасности. Реалност Генералне скупштине је „маргинализација, нарушен однос са другим главним органима УН и често преклапање њихових надлежности.“⁴⁵⁰ Било која врста самовољног проширења надлежности Савета безбедности „може се сматрати кршењем принципа Повеље УН, смањењем ауторитета других органа УН, као и смањењем права држава чланица на основу чланства у УН“.⁴⁵¹ Теоретичари сматрају да „исправљање политичких грешака из прошлости више није могуће, а руковођење постојећим системом колективне безбедности у глобализованом свету постало је за њега исувише велики проблем“.⁴⁵²

Услед праксе доношења одлука иза затворених врата, Савет безбедности је постао орган који карактерише одсуство транспарентности. Посебно је проблематична чињеница да пет сталних чланица поседује право вета, па се Савет безбедности не може сматрати демократским органом. У теорији се све више указује на његов демократски дефицит.⁴⁵³

У међувремену су се реализовале бројне иницијативе у погледу реформе целокупне Организације Уједињених нација, укључујући и

⁴⁵⁰ Јелица Горданић, Јачање метода рада као начин заустављања маргинализације Генералне скупштине Уједињених нација, *Култура полиса*, год. XVIII, бр. 45, 2021, стр. 61-72 (69).

⁴⁵¹ Jelica Gordanić, The Security Council's Encroachment on the Jurisdiction of other UN Bodies: The Future or the breakdown of the United Nations?, *The Review of International Affairs*, vol. LXXI, No. 1177, January-March 2020, pp. 42-60 (43).

⁴⁵² Duško Dimitrijević, Promene u sistemu kolektivne bezbednosti Ujedinjenih nacija, u: *Zbornik radova / Naučni skup Međunarodne organizacije i njihov odnos prema Republici Srbiji*, Akademija za diplomatiju i bezbednost, Beograd, 2012, str. 5-18 (15).

⁴⁵³ Martin Binder and Monika Heupel, The Legitimacy of the UN Security Council: Evidence from Recent General Assembly Debates, *International Studies Quarterly*, Vol. 59, No. 2 (June 2015), pp. 238-250 (238).

Савет безбедности. Примећене су одређене позитивне промене. Рад Савета безбедности постао је транспарентнији када је реч о избору генералног секретара УН, док је Генерална скупштина постала укљученија у овај изборни процес. Значајну иницијативу у погледу реформисања процеса избора генералног секретара дале су и организације цивилног друштва „1 за 7 милијарди“, „Старијих“ (The Elders) и АСТ групе (Accountability, Coherence, Transparency Group). Према мишљењу теоретичара, „улоге организација цивилног друштва у погледу јачања улоге Генералне скупштине у процесу избора генералног секретара су вишеструко корисне и значајне, имајући у виду да организације цивилног друштва имају активну сарадњу са медијима.“⁴⁵⁴

Крајњи успех свих реформских иницијатива био је веома скроман. Сви важни проблеми у погледу рада Савета безбедности остали су непромењени. Овај орган је и даље нетранспарентан, олигархијски и елитистички.

Поред иницијатива за реформу Савета безбедности које су покренуле чланице УН, да ли постоји још неки начин путем којег рад Савета безбедности може постати транспарентнији и инклузивнији? С обзиром на то да Савет безбедности не успева да ефикасно врши улогу одржавања међународног мира и безбедности, теоретичари сматрају да „у будућем периоду своје деловање треба да фокусира на превенцију конфликта и сарадњу са другим актерима, укључујући и недржавне актере“.⁴⁵⁵

Имајући у виду утицај који НВО као недржавни актери могу остварити на државе и међународне организације, није превише нереално запитати се да ли оне могу бити један од актера који би допринео реформском процесу Савета безбедности. Да ли постоје механизми путем којих се може остварити сарадња између Савета безбедности и недржавних актера попут НВО? Да ли би таква врста сарадње могла дати позитивне промене по рад Савета безбедности? Да

⁴⁵⁴ Јелица Горданић, Јачање улоге Генералне скупштине у процесу избора генералног секретара Уједињених нација- између потребе и могућности, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, vol LIV, бр. 2, 2020, стр. 781-801 (790).

⁴⁵⁵ Jelica Gordanić, *The Ukraine Crisis 2022 - An Alarm for the Reform of the UN Security Council?*, *The Review of International Affairs*, Vol. LXXIII, No. 1186, 2022, pp. 125-146 (142).

ли нека врста сарадње НВО и Савета безбедности постоји у пракси? Ово су нека од питања о којима ће бити речи у овом поглављу.

НВО и реформа Савета безбедности - почетни кораци ка успостављању сарадње

С обзиром на све критике на рачун функционисања и недостатак транспарентности Савета безбедности, као и пораст активности овог органа у постхладноратовској ери, почетком деведесетих година 20. века започети су преговори о његовој реформи. Мотивисане сопственим успесима из овог периода, НВО су процес реформе Савета безбедности виделе као добру прилику да се укључе, изнесу своје ставове и покушају да остваре одређени утицај на овај процес. У томе су предњачиле НВО са седиштима у Женеви и Њујорку, које су одржале конференцију посвећену реформи Савета безбедности. Конференција је одржана у мају 1994. године у Њујорку.

Почетком 1995. године дошло је до успостављања НВО Радне групе за Савет безбедности. Радна група је била осмишљена као форум на коме се расправљало о најважнијим питањима посвећеним реформи Савета безбедности. У току те године одржала је два јавна састанка и неколико приватних састанака са делегатима и представницима Канцеларије председника Генералне скупштине УН како би изнела идеје, ставове и задобила подршку за наставак активности. Састанци су били успешни, па је Радна група добила подршку многих УН званичника.⁴⁵⁶

Међутим, врло брзо дошло је до промене стратегије НВО Радне групе. Показало се да је процес реформе Савета безбедности дуготрајан, који неће бити окончан у догледном временском периоду, нити ће остварити одговарајуће резултате. Државе су доживеле замор од преговора, а НВО радна група је решила да учини што је у њеној могућности да се приближи Савету безбедности. Трансформисала је своје циљеве и уместо реформе Савета безбедности, започела рад на

⁴⁵⁶ James A. Paul, A Short History of the NGO Working Group, NGO Working group on the Security Council, September 2010. Dostupno na: <https://www.ngowgsc.org/content/short-history-ngo-working-group> 04. 02. 2024.

успостављању формалне интеракције са овим органом. Представници НВО радне групе обратили су се амбасадору Хуану Сомавији из Чилеа, тадашњем председавајућем Савета безбедности. То се показало као веома добар потез. Амбасадор Сомавија је пре службовања у УН имао искуство рада у невладином сектору. У својству председавајућег Савета безбедности, он је учествовао на јавном састанку НВО радне групе у априлу 1996. године и изјавио да нема много дијалога између НВО и Савета безбедности, осим организације Црвеног крста, који има обичај да на почетку мандата посети председника Савета безбедности и обавести га како Црвени крст тог месеца гледа на сукобе. Истакао је да је „потребан ближи контакт између хуманитарних организација и Савета, те много више информација за чланове Савета. Јер, коначно, једино конкретно што имамо од ових организација је оно што добијамо кроз извештаје генералног секретара. Било би изузетно корисно директно и чешће примати извештаје од самих организација. Залагао бих се за ближи контакт, посебно да сазнам више о њиховим мишљењима о овим сукобима, јер они имају вредну перспективу”.⁴⁵⁷ Амбасадор Самовија истакао је и резерву према НВО, сматрајући да „се мора осигурати њихова аутономија и независност” и да „ближа повезаност са Саветом безбедности не треба да ушлете НВО у политику Савета. Треба пазити на форму и начин на који се све то ради”.⁴⁵⁸

Охрабрена подршком амбасадора Сомавије, НВО Радна група обратила се и Паолу Фулчију, будућем председавајућем Савета безбедности, износећи прилично амбициозан предлог. Наиме, представници НВО Радне групе предложили су да председавајући Савета безбедности одржава редовни месечни брифинг за невладине организације. Амбасадор Фулчи је изнео предлог члановима Савета безбедности. Очекивано, сталне чланице нису биле заинтересоване за било какав вид започињања, нити продубљивања сарадње са

⁴⁵⁷ Global Policy Forum, Ambassador Juan Samovia, Permanent Representative of Chile to the UN Current President of the Security Council “Civil Society and the Security Council” Remarks to the NGO Working Group on the Security Council Monday, April 29, 1996. Dostupno na: <https://archive.globalpolicy.org/security/docs/somavia.htm> 04. 02. 2024.

⁴⁵⁸ *Ibidem*.

невладиним сектором. Према мишљењу теоретичара, НВО су наишле „на фрустрирајуће и непоколебљиво противљење сталних чланица које имају право вета и чији су национални интереси били у супротности с приоритетима НВО.“⁴⁵⁹ Несталне чланице показале су више интересовања и дозволиле својим делегатима да, када нису у својству председавајућег Савета безбедности, одржавају брифинге са невладиним сектором. Амбасадор Фулчи је први одржао брифинг са НВО, након што му је истекао мандат председавајућег Савета безбедности.⁴⁶⁰ Имајући у виду да невладин сектор никада раније није могао да оствари интеракцију са Саветом безбедности, одржавање брифинга за делегатима несталних чланица била је заиста велика новост. Несталне чланице Савета безбедности нису утицајне као велика петорка и њихов мандат је ограничен на две године, али било каква врста интеракције са чланицама Савета безбедности била је од значаја за невладин сектор.

Током 1997. и 1998. године постепено се успостављао дијалог између НВО и Савета безбедности и започела је серија састанака. Након амбасадора Фулчија, са НВО Радном групом сусрели су се и шведски амбасадор Петер Освалд и амбасадор Португала Антонио Монтеиро. Амбасадор Монтиеро изразио је подршку напорима невладиног сектора за успостављање сарадње са Саветом безбедности, док је Ана Гомес, саветница из Португала, почела да одржава редовне брифинге са НВО Радном групом. Убрзо су одржани и састанци са представницима сталних чланица Савета безбедности. Бил Ричардсон, амбасадор САД, одржао је састанак са НВО Радном групом у септембру 1997, а амбасадор Сомавија био је домаћин сличног догађаја наредног месеца. Велика Британија, Русија и Француска изразиле су жељу да се придруже састанцима са НВО Радном групом. Састанци су трајали око сат и по и састојали су се од излагања делегата, питања и одговора. Са

⁴⁵⁹ James A. Paul, Working with nongovernmental organizations, In: D. M. Malone, Boulder, Lynne Rienner (eds.), *The UN Security Council: from the cold war to the 21st century*, Lynne Rienner Publishers, Boulder USA, 2004. pp. 373-390 (373).

⁴⁶⁰ James A. Paul, A Short History of the NGO Working Group, NGO Working group on the Security Council, September 2010. Dostupno na: <https://www.ngowgsc.org/content/short-history-ngo-working-group> 04. 02. 2024.

стране НВО присуствовало је око двадесетак високих представника. Међу најактивнијима су били Amnesty International, Oxfam, Лекари без граница и Светски федералистички покрет. Представници невладиног сектора имали су велико искуство заговарања, а захваљујући организованости и координацији НВО Радне групе могли су да остваре приступ, контакте и увид у рад Савета безбедности.⁴⁶¹

Уз помоћ делегације Португала НВО Радна група наставила је успешну серију састанака. Неформални контакти невладиног сектора са делегатима Савета безбедности постали су рутински, па су чланови НВО Радне групе стекли много више информација о раду Савета безбедности. Састајала се и са представницима велике петорке, што је било веома позитивно изненађење. Имајући у виду овај изненадни успех, НВО Радна група је морала да изабере своје руководство, изради критеријуме за чланство и размотри будуће планове и процедуре за састанке.⁴⁶²

Током 1999. године дошло је до успостављања стабилних односа између НВО Радне групе и делегата Савета безбедности. Делегати су започели праксу позивања најистакнутијих представника НВО групе на приватне пријеме на крају својих мандата, што невладином сектору нуди одличну прилику за успостављање неформалних консултација. НВО Радна група је и сама организовала бројне догађаје. Током 1999. године одржано је 45 догађаја у организацији НВО Радне групе, што је отприлике један догађај седмично. По завршетку године одржала је и први празнични пријем, коме су присуствовали многобројни делегати.⁴⁶³

У овом периоду долази и до још једне трансформације НВО Радне групе. Имајући у виду да чланови нису могли да заузму јединствен став у погледу одређених питања, дошло је до успостављања посебних *ad hoc* група. Циљ оваквих група било је заговарање у погледу одређеног питања. Прва *ad hoc* група која је била огранак НВО Радне групе је НВО Радна група за Ирак. Ова група имала је успеха у заговарању јер су јој многе околности ишле на руку. У свету се водила јавна кампања за укидање санкција Ираку, а Савет безбедности је по том питању био

⁴⁶¹ *Ibidem.*

⁴⁶² *Ibidem.*

⁴⁶³ *Ibidem.*

подељен. НВО Радна група за Ирак вршила је заговарање најбоље што је могла у складу са могућностима. Временом је и Савет безбедности ублажио правила о санкцијама за Ирак и успоставио комисију за испитивање политике санкција. Мотивисане оваквим развојем догађаја, НВО Радна група за Савет безбедности успоставила је још неколико специјализованих група – Радну групу која се бавила кризом у Централној Африци, Радну групу чији је фокус био грађански рат у Судану, Радну групу за израелско-палестински сукоб, Радну групу за жене, мир и безбедност, као и Радну групу за децу (Children's watch list) која се фокусира на положај деце у оружаним сукобима, случајеве деца војника и случајеве сексуалног злостављања деце од стране бораца.⁴⁶⁴

Фокус НВО Радних група првенствено се односио на суштинска питања рада Савета безбедности. Међутим, невладин сектор није сметнуо са ума ни одређена техничка питања, попут побољшања транспарентности рада Савета безбедности. НВО група успешно је извршила притисак на Савет безбедности да постави на веб-страницу УН свој програм рада, који подразумева месечни календар састанака и друге релевантне активности. Ускоро је Савет безбедности отворио и сопствену веб-страницу, на којој је објављена велика количина информација, укључујући и раније резолуције и транскрипте састанака. Према мишљењу Џејмса Пола, првог председавајућег НВО Радне групе, невладин сектор успео је да оствари утицај и на тематске дебате Савета безбедности. Председавање Саветом безбедности ротира се сваког месеца и када изабрана чланица преузме председавање, врши се избор питања за тематску дебату. Имајући у виду богато искуство невладиног сектора, познавање информација и стања на терену, поједини делегати Савета безбедности обрађали су се НВО Радној групи за савете у погледу избора тематске дебате и помоћ у погледу садржине резолуција.⁴⁶⁵

Иако се на почетку чинило да је Савет безбедности био изван домета НВО, НВО Радна група користила је свако достигнуће да подигне лествицу за нови задатак, нове врсте сарадње и нове прилике за заговарање

⁴⁶⁴ *Ibidem.*

⁴⁶⁵ *Ibidem.*

и информисање. Мотивисана побољшањем транспарентности Савета безбедности у виду веб-сајта, што је информације учинило доступнијим, НВО Радна група одлучила је да прошири круг свог деловања и на друге званичнике УН. Успостављају се контакти са низом званичника запосленим у Канцеларији генералног секретара. Забележени су и састанци са долазећим председницима Генералне скупштине – Јаном Елаисоном из Шведске 2006, шеиком Хајом Рашедом ал-Калихом из Бахреина 2007. и Џозефом Дајсом из Швајцарске 2010. године. Представници НВО Радне групе почеле су повремено да се састају и са министрима иностраних послова држава чланица Савета безбедности. Састанци су одржани са министрима спољних послова Велике Британије, Шпаније, Бенина, Аргентине, Аустрије итд.⁴⁶⁶

Приступ НВО Радне групе Савету безбедности може се окарактерисати као веома иновативан. Савет безбедности је врх леденог брега система Уједињених нација и као такав није пријатељски настројен према придошлицама са стране. НВО су недржавни актери, засновани на добровољној иницијативи, који се залажу за одређене циљеве. Тешко је помислити да се тако нејаки актери могу ухватити са једним елитистичким и моћним органом какав је Савет безбедности. Још мање се могло очекивати да невладин сектор може постићи било какав успех по питању одржавања састанака са делегатима Савета безбедности. Не може се порећи да је НВО Радна група имала и доста среће у успостављању контаката са Саветом безбедности. Без разумевања утицајних званичника Савета безбедности, који су препознали потенцијале НВО Радне групе и идентификовали бенефите које и сам Савет безбедности може имати, резултати би вероватно изостали.

Тренутно НВО Радна група има чланове из 37 организација и одржава приближно 25 састанака годишње са делегацијама Савета безбедности и званичницима УН. Имајући у виду да одлуке Савета безбедности утичу на готово све области деловања невладиних организација – од људских права, хуманитарне помоћи, разоружања, питања положаја жена и деце – НВО Радна група има разноврсно чланство.⁴⁶⁷

⁴⁶⁶ *Ibidem.*

⁴⁶⁷ NGO Working Group on the Security Council. Dostupno na: <https://www.ngowgsc.org/content/ngo-working-group-security-council> 13. 04. 2024.

Према мишљењу теоретичара, НВО радна група формирана је ради остварења пет циљева:

- одржавање редовних брифинга;
- одржавање чврстих неформалних веза са делегацијама, идентификовање кључних проблема, подршка у процесу доношења одлука и допринос у формирању политике;
- добијање месечног програма рада Савета безбедности;
- јавна доступност информација и изјава председавајућег Савета безбедности;
- пракса да сви председавајући Савета безбедности објављују своје извештаје убрзо након завршетка мандата, помажући невладиним организацијама и јавности да схвате активности Савета и његове политичке стратегије.⁴⁶⁸

Неки од набројаних циљева су остварени, а неки још увек нису. Имајући у виду затвореност Савета безбедности и турбулентна геополитичка дешавања, досадашњи резултати рада НВО Радне групе могу се позитивно оценити. Резултати су још значајнији имајући у виду да Савет безбедности није ни сматрао да су његовом раду потребне корекције, нити да након више од пола века функционисања његов рад треба да буде транспарентнији. Контакти НВО Радне групе и њених огранака са Саветом безбедности још увек су неформалног карактера. У периоду када је успостављена НВО Радна група нико није могао ни очекивати да ће доћи до успостављања чак и неформалних контаката. То је доказ да се у свету дипломатије на највишем нивоу понекад могу десити изненађења.

⁴⁶⁸ Chadwick Alger, *The Emerging Roles of NGOs in the UN System: From Article 71 to a People's Millennium Assembly*, *Global Governance*, Vol. 8, No. 1 (Jan.-Mar. 2002), pp. 93-117 (103).

Механизми комуникације између НВО и Савета безбедности

НВО Радна група отворила је пут са сарадњу са Саветом безбедности. И поред тога што је комуникација још увек неформалног карактера, постоје одређени механизми сарадње и консултација – формалног и мање формалног карактера. Треба поменути редовне састанке, Ариа формула састанке, билатералне састанке, *naming and shaming* и сарадњу у области хуманитарне помоћи.

О редовним састанцима већ је било речи у претходном делу поглавља. Они подразумевају неформалне брифинге између појединачних чланова Савета безбедности и невладиних организација, ван радних просторија Савета. Сталне чланице Савета безбедности имале су отпор према самој идеји брифинга са представницима невладиног сектора. Временом су смекшале, па се састанци у циљу размене информација одржавају. Несталне чланице Савета безбедности прихватиле су од самог почетка идеју размене информација са НВО. Овакав вид сарадње значајан је за несталне чланице из више разлога. Већина несталних чланица, услед ограничених ресурса, није у стању да се носи са оптерећењима и интензитетом рада Савета безбедности. Многе од њих немају механизме да се детаљно информишу о одређеним питањима. С друге стране, НВО имају разгранату мрежу контаката и упознате су са информацијама на терену више од многих држава. За неке несталне чланице одржавање састанака са невладиним сектором може представљати драгоцен начин за добијање информација и експертиза о одређеним питањима.

Један од значајних начина директне комуникације НВО и Савета безбедности су Ариа формула састанци. Овај облик рада настао је по завршетку Хладног рата. Наиме, касних осамдесетих и раних деведесетих година свет се суочавао са огромним геополитичким променама и низом ратова. О свим питањима међународног мира и безбедности било је неопходно имати тачне и правовремене информације. Показало се да актери који нису део УН система често имају много више информација о неким догађајима од особља Уједињених нација. Све информације од актера који нису део УН биле

би од изузетног значаја са Савет безбедности. Међутим, нису постојали формални механизми путем којих би Савет могао да прими све неопходне информације. Велика промена десила се 1992. године, када је Венецуела председавала Саветом безбедности. Амбасадора Диега Арију (*Diego Arria*) контактирао је хрватски свештеник фра Јоко Зовко, који је желео члановима Савета безбедности да пренесе исказ о насиљу и дешавањима у Босни и Херцеговини. Имајући у виду да није постојао формални начин за одржавање састанка, амбасадор Ариа позвао је чланове Савета безбедности да се састану с фра Јоком у салону за делегате УН. Овај случај инспирисао је Арију да институционализује овакав неформални формат састанка, који ће постати познат као Ариа формула. Уз сагласност чланова Савета безбедности, наредни Ариа формула састанци одржавани су у конференцијској сали УН уз симултани превод. Важно је истаћи да Ариа формула састанци нису формалног карактера. Одржавају се на иницијативу једног или више чланова Савета безбедности како би се чули ставови појединаца, организација или институција о питањима из надлежности Савета безбедности.⁴⁶⁹ Ариа формула се често користи када је реч о хуманитарним питањима, положају цивила у оружаним сукобима, као и положају жена и деце у оружаним сукобима. Услед неформалног карактера, првобитно није било никаквог записа нити белешке о садржају или оном што је речено на Ариа формула састанцима. Први Ариа формула састанак који је био емитован на УН телевизији био је састанак о хуманитарној ситуацији у Алепу у августу 2016. године. Од тада је велики број Ариа формула састанака јавно емитован и постоје записи о њима на веб-страници УН. Имајући у виду важност оваквих састанака за благовремено информисање Савета безбедности, овај орган постао је заинтересован за сарадњу са невладиним сектором када је реч о оваквој врсти информисања. У званичним документима наводи се да „Савет безбедности истиче потенцијалне доприносе ефикасног и разноликог цивилног друштва у превенцији сукоба, као и у мирном решавању спорова. Цивилно друштво које добро функционише има

⁴⁶⁹ UN Security Council Working Methods, Arria Formula Meetings, 16 December 2020. Dostupno na: <https://www.securitycouncilreport.org/un-security-council-working-methods/arrria-formula-meetings.php> 06. 02. 2024.

предност специјализованог знања, способности, искуства, утицај и ресурсе, који могу помоћи странама у сукобу да постигну мирно решење спорова”.⁴⁷⁰ Из тих разлога Савет безбедности има жељу да „ојача свој однос са цивилним друштвом, укључујући по потреби, коришћење ‘Ариа формула’ састанака и састанака са локалним организацијама цивилног друштва током мисија Савета безбедности”.⁴⁷¹

Постепено се примећује пораст броја Ариа формула састанака са представницима невладиног сектора. У периоду од 1993. до 2000. године одржана су три Ариа формула састанка. Током 2001. бележи се тенденција пораста. Шест од 13 Ариа формула састанака укључивало је представнике невладиних организација. Тенденција пораста забележена је и 2002. године, са девет састанака. Сви састанци одржани наредних година – четири састанка 2003, осам састанака 2004. и седам састанака 2005 – укључивали су представнике невладиних организација. Током 2019. године 17 од 22 Ариа формула састанка имали су међу присутним говорницима представнике невладиних организација, што је заиста значајно достигнуће невладиног сектора.⁴⁷²

Наредни облик комуникације НВО и Савета безбедности одвија се путем тзв. билатералних састанака. Билатерални састанци подразумевају састанке између једне несталне чланице Савета безбедности и појединачне невладине организације. Оваква врста састанака показала се као добар извор информација за несталне чланице Савета безбедности имајући у виду да често нису могле добити благовремене информације од својих министарстава, а информације од сталних чланица и медијских извештавања нису сматрале довољно поузданим. У случају сукоба у Руанди за многе несталне чланице информације од невладиних организација биле су једини поуздани извор информација. Несталне чланице биле су изненађене

⁴⁷⁰ United Nations Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2005/42, 20. September 2005. Dostupno na: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_prst_2005_42.pdf 05. 02. 2024.

⁴⁷¹ *Ibidem.*

⁴⁷² UN Security Council Working Methods, Arria Formula Meetings, 16 December 2020., *op. cit.*

тајновитошћу сталних чланица Савета безбедности у погледу дешавања у Руанди. За многе државе, као у овом случају Руанду, ширење информација од стране невладиних организација био је често једини поуздан начин пласирања сазнања о стању и озбиљности дешавања у држави.⁴⁷³

Naming and shaming представља један од мање директних механизма путем којих НВО успостављају контакт са Саветом безбедности. То је, пре свега, класичан механизам деловања невладиног сектора. Имајући сазнања о неким важним питањима око којих нема одговарајуће акције надлежног тела, НВО предузимају медијске кампање, шире свест о том питању и покушавају да привуку пажњу шире јавности и органа надлежног за решавање тог питања. У медијским кампањама и јавним наступима НВО скрећу пажњу на орган који игнорише питање или не чини довољно за његово решавање. Главни циљ *naming and shaming* механизма је морална осуда надлежног органа, а кроз моралну осуду стварање притиска за што скорије решавање проблема. *Naming and shaming* је врло ефикасан у случају кршења људских права. Било да га спроводи невладин сектор или медији, може да произведе ефикасне резултате. Ниједна влада, а ни орган попут Савета безбедности, не жели бити јавно обележен као кршилац људских права или страна која не ради на заустављању кршења људских права. У случају Савета безбедности, главни циљ је промена политике према неком питању и предузимање мера у циљу његовог решавања. Као добар пример често се наводи кампања коју је предузео Global Witness по питању трговине дијамантима у Анголи. Извештај „A Rough trade” истакао је повезаност трговине дијамантима и конфликта у Анголи, те везу између UNITA, de Beers и компанија за производњу дијаманата.⁴⁷⁴ Извештај је испунио свој циљ и успешно утицао на промену политике Савета безбедности и спровођење одговарајућих мера. Теоретичари сматрају да је Global

⁴⁷³ Детаљније видети: James Paul, NGOs and the Security Council, Informal Channels. Dostupno na: <https://archive.globalpolicy.org/security-council/ngo-working-group-on-the-security-council/40406-ngos-and-the-security-council.html#channels> 13. 04. 2024.

⁴⁷⁴ Global Witness, A ROUGH TRADE, The Role of Companies and Governments in the Angolan Conflict, 1998. Dostupno na: https://cdn2.globalwitness.org/archive/files/pdfs/a_rough_trade.pdf 06. 02. 2024.

Witness показао „како уверљива и оригинална анализа може обезбедити подршку јавности, утицати на позиције владе и променити размишљање и деловање у Савету безбедности”.⁴⁷⁵ Постизање овако значајних резултата сматра се „заговарањем НВО у свом најбољем и најефикаснијем облику”.⁴⁷⁶

Значајна веза између НВО и Савета безбедности постоји у области хуманитарне помоћи. Како је Савет безбедности ширио своје активности на област очувања мира и постконфликтну изградњу мира, тако је долазило до практичне потребе за сарадњом са НВО хуманитарног карактера. Хуманитарне НВО присутне су на терену, обезбеђују одговарајуће ресурсе, техничку експертизу и информације. У својим резолуцијама Савет безбедности позива на сарадњу са НВО у погледу информација на терену. Тако се у резолуцији 1470 Савета безбедности о проширењу мандата мисије УН у Сијера Леонеу „позивају државе, међународне организације и невладине организације да наставе пружање подршке Националном програму за опоравак владе Сијера Леонеа”.⁴⁷⁷

НВО и утицај на одлуке Савета безбедности

Невладине организације су својим деловањем током историје оствариле утицај на закључење многих међународних уговора и значајно допринеле развоју одређених грана међународног права. Из ранијих примера могло се увидети да су НВО значајно утицале на спречавање усвајања међународних уговора из области права животне средине, да су дале допринос одредбама Статута Међународног кривичног суда, да су скренуле пажњу на питање права детета и активно подржавале усвајање Конвенције о правима детета и Опционих протокола. Затвореност Савета безбедности, његова ексклузивност и моћ коју сталне чланице имају у процесу одлучивања

⁴⁷⁵ James Paul, NGOs and the Security Council, *Informal Channels*, op. cit.

⁴⁷⁶ *Ibidem*.

⁴⁷⁷ Security Council Resolution 1470 (2003) [On extension of the mandate of the UN Mission in Sierra Leone (UNAMSIL), S/RES/1470 (2003), таčka 8.

нису околности које су ишле на руку невладином сектору. Имајући у виду специфичности овог органа, успостављање било какве сарадње, па чак и неформалне, може се сматрати значајним достигнућем за недржавне актере као што су невладине организације. Састанци НВО са делегатима Савета безбедности и размена информација од значаја су за обе стране.

Имајући у виду деловање НВО у областима међународног права, не можемо а да се не запитамо да ли постоји утицај НВО на резолуције Савета безбедности. Резолуције су коначни продукт деловања Савета безбедности и начин на који овај орган изражава своју вољу. Имајући у виду упорност и тврдоглавост невладиног сектора, могло се очекивати да њихов контакт са Саветом безбедности неће бити ограничен само на неформалну комуникацију. НВО су успеле да скрену пажњу Савета безбедности на одређена питања која је овај орган заобилазио дуго година и да оставе свој „отисак“ у резолуцијама.

На овом месту треба истаћи допринос НВО Радне групе за жене, мир и безбедност, која је настала као огранак НВО Радне групе за Савет безбедности. Главни циљ НВО Радне групе за жене, мир и безбедност јесте спровођење континуираног тематског заговарања и заговарања о стању у одређеној држави у циљу утицаја на редован рад Савета безбедности, агенција УН и држава чланица како би се оствариле међународне безбедносне политике које одражавају потребе и приоритете жена погођених сукобом. Заговарање укључује личне састанке, говоре на догађајима УН-а и дистрибуцију месечних акционих тачака.⁴⁷⁸

Први значајан корак ове Радне групе забележен је 23. октобра 2000. године, када су се Савету безбедности на Ариа формула састанку обратиле жене из Сијера Леонеа, Танзаније, Гватемале и Сомалије. Скренута је пажња на родно специфичне услове и недаће са којима се жене суочавају у ратним сукобима. Као резултат састанка, Савет безбедности је веома брзо, 31. октобра 2000, усвојио Резолуцију 1325 о женама, миру и безбедности. Одредбама Резолуције позивају се све

⁴⁷⁸ NGO Working group on women, peace and security. Advocacy. Dostupno na: <https://www.womenpeacesecurity.org/our-work/advocacy/> 06. 02. 2024.

стране у оружаном сукобу да у потпуности поштују међународно право примењиво на заштиту жена и девојчица, посебно као цивила, и нарочито обавеза које се на њих примењују према Женевским конвенцијама из 1949. и Додатним протоколима из 1977. године, Конвенцијом о избеглицама из 1951. и другим међународноправним актима који се односе на заштиту и положај жена. Све стране у оружаном сукобу позивају се да предузму посебне мере заштите жена и девојчица од родно заснованог насиља, посебно силовања и других облика сексуалног злостављања и свих других облика насиља у оружаним сукобима. Од генералног секретара се тражи да настоји проширити улогу и допринос жена у операцијама УН на терену, а посебно међу војним посматрачима, цивилном полицијом и хуманитарним особљем. Све аспекте мировних операција треба спроводити имајући у виду положај жена. Такође, свим актерима који спроводе преговоре и мировне споразуме препоручује се да имају у виду положај жена и предузму одговарајуће мере у складу са њиховим потребама.⁴⁷⁹

На први поглед наведена Резолуција не делује као епохално достигнуће. Све њене одредбе делују као нешто што се већ подразумева и о чему је засигурно било речи у многим сличним резолуцијама Савета безбедности. Оно што је потпуно невероватно, а у чему се огледа највеће достигнуће НВО Радне групе за жене, мир и безбедност, јесте чињеница да је ово прва резолуција Савета безбедности којом се директно регулише положај жена у оружаним сукобима. Дакле, требало је да прође више од педесет година од оснивања УН да њен најважнији орган усвоји резолуцију која се односи на жене, њихов положај и заштиту у оружаним сукобима. Ово је прва резолуција Савета безбедности којом се доводе у везу међународни мир и безбедност, питање полне једнакости и специфичан положај жена и девојчица. Резолуција 1325 покренула је читав низ активности. Одржани су састанци између организација жена и Савета безбедности, регионалне консултације у Африци, Јужној Азији и Европи, успостављени су нови механизми за размену информација. Међуагенцијска Радна група за жене, мир и

⁴⁷⁹ United Nations Security Council, Resolution 1325 (2000) on women and peace and security, Adopted by the Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000. Dostupno na: <https://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/#resolution> 06. 02. 2024.

безбедност у УН координирала је стратегију имплементације целокупног система. Према мишљењу теоретичара, први пут врата су била довољно отворена да питање положаја жена у оружаним сукобима постане тема разматрања Савета безбедности.⁴⁸⁰ У наредним годинама усвојено је још неколико резолуција које се баве питањем положаја жена у оружаним сукобима. Треба истаћи резолуције 1820 (из 2008), 1888 (2009), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), и 2122 из 2013. године. На петнаесту годишњицу Резолуције 1325, 13. октобра 2015. године, Савет безбедности усвојио је Резолуцију 2242. У тој Резолуцији се „препознаје важан допринос цивилног друштва, укључујући женске организације, током 15 година спровођења Резолуције 1325“.⁴⁸¹

Одредбама Резолуције 2242 похваљују се напори држава чланица да спроведу Резолуцију 1325, укључујући развој националних акционих планова. Државе чланице се мотивишу да наставе са даљим интегрисањем агенде о женама, миру и безбедности у своје стратешке планове, као што су национални акциони планови и други оквири планирања, укључујући имплементацију релевантних обавеза из области међународног хуманитарног права и међународних људских права. Државе треба да предузму одговарајуће мере како би обезбедиле учешће жена у процесима доношења одлука на националним, регионалним и међународним институцијама и механизмима који се баве превенцијом и решавањем конфликта. Препоручује се и значајније учешће жена у мировним преговорима. Како би се наведени циљеви остварили, препоручује се одржавање консултација са невладиним сектором, а посебно женским НВО. Резолуција у великој мери подржава сарадњу са невладиним сектором, па се из тог разлога подстиче значајно учешће организација цивилног друштва на међународним и регионалним мировним и безбедносним састанцима,

⁴⁸⁰ Hill, Felicity, Mikele Aboitiz and Sara PoehlmanDombouya, Nongovernmental Organizations' Role in the Buildup and Implementation of Security Council Resolution 1325, *Signs*, 28 (4), 2003, pp. 1255-1269 (1265).

⁴⁸¹ United Nations Security Council, Resolution 2242 (2015) on women and peace and security, Adopted by the Security Council at its 7533rd meeting, on 13 October 2015. Dostupno na: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/311/09/pdf/n1531109.pdf?token=7Sbg8TaBFvdRugVW5T&fettrue> 08. 02. 2024.

укључујући донаторске конференције, како би се осигурало да родна разматрања буду интегрисана у развој, одређивање приоритета, координацију и имплементацију политике и програма. Домаћини оваквих састанака охрабрују се на сарадњу са цивилним друштвом. Организације цивилног друштва, укључујући женске организације, позивају се да информишу Савет безбедности о релевантним тематским областима и питањима карактеристичним за одређену државу. Позивају се и да информишу различите органе у оквиру система УН о стању на терену и кршењима права жена и девојчица у оружаним сукобима.⁴⁸²

У односу на Резолуцију 1325, прву резолуцију која се ухватила у коштац са проблематиком жена у оружаним сукобима, у Резолуцији 2242 приметно је много веће помињање невладиног сектора и већа улога коју има у свим аспектима ове тематике. Од прве резолуције је прошло 15 година, тако да је тај период био довољан да невладин сектор покаже способност и предузимљивост када је реч о положају жена у оружаним сукобима. Утисак је да су током овог периода сви органи УН, укључујући и Савет безбедности, стекли знатно веће поверење у НВО и квалитет њихових активности. По мишљењу теоретичара, Резолуција 2242 „садржи једну од најзначајнијих формулација о цивилном друштву и његовој улози“.⁴⁸³

Иницијативе невладиног сектора значајно су поправиле статистику и када је реч о укључености жена у рад Савета безбедности. У периоду деведесетих година 20. века жене и женске организације скоро уопште нису присуствовале неформалним састанцима са делегатима Савета безбедности. Неформалним састанцима присуствовали су мушкарци као представници најразличитијих организација. Жене и Савет безбедности нису били појмови који су стајали у истој реченици, а посебно не у истој просторији. Формирањем НВО Радне групе и њеног огранка посвећеном женама, миру и безбедности почела се поправљати

⁴⁸² *Ibidem*.

⁴⁸³ Nahla Valji, Security Council Resolution 2242 (2015) on Women, Peace and Security Summary of critical elements and progress, *Briefing Paper 6*, Political Settlements Research Programme (PSRP) Global Justice Academy School of Law Old College The University of Edinburgh, 2015, p. 3.

статистика у погледу учешћу жена у активностима Савета безбедности. У периоду од 2004. до 2015. године 25 жена је извештавало Савет на одржаним тематским састанцима о положају жена у оружаним сукобима и заштити од сексуалног насиља у оружаним сукобима.

Имајући у виду да је Резолуција 2242 из 2015. године отворила врата за жене из невладиног сектора, постала је уобичајена пракса да састанцима Савета безбедности присуствују жене и женске организације. У периоду од 2015. године више од 260 жена из невладиног сектора позвано је да се обрати Савету безбедности. Ова промена се више него значајно одразила на статистику о учешћу жена у раду Савета безбедности. Тако је, на пример, проценат жена које говоре у Савету безбедности порастао са 5% деведесетих година 20. века на чак 44% током 2021. године.⁴⁸⁴

Све ово имало је утицаја и на одлуке Савета безбедности у погледу жена. У првих пет година након усвајања Резолуције 1325, око 15% резолуција укључивало је родно осетљива питања. Временом се и тај број повећавао. Тако је већ 2016. године 51% резолуција Савета безбедности садржао родно сензитивне одредбе, а тај број достигао је 69% током 2021. године.⁴⁸⁵ Позитивна тенденција је и већа заступљеност жена у преговарачким телима и мировним процесима. У Малију је заступљеност жена у мировним преговорима порасла са 3% на 38%, док су се на Кипру обе стране у мировним преговорима обавезале да ће удео жена у делегацијама износити најмање 30%.⁴⁸⁶

Поред свих ових позитивних резултата, многе негативне појаве нису још увек искорењене. Према актуелним подацима, у периоду од 2018. године више од једне трећине жена које су биле позване да се обрате Савету безбедности биле су подвргнуте различитим врстама застрашивања у матичним државама. Према резултатима анкете коју су спровеле УН Women, девет од 32 представнице невладиног сектора које су извештавале Савет безбедности између јануара 2021. године и

⁴⁸⁴ Pablo Castillo Díaz, Women at the UN Security Council: a sea change in numbers, UN Women, 20. October 2022. Dostupno na: <https://data.unwomen.org/features/women-un-security-council-sea-change-numbers> 09. 02. 2024.

⁴⁸⁵ *Ibidem.*

⁴⁸⁶ *Ibidem.*

маја 2022. године суочиле су се са одмаздом.⁴⁸⁷ Важно је истаћи да женске организације и женске активисте није баш лако застрашити. Једном када су добиле прилику да започну сарадњу са Саветом безбедности, женске организације чине све што је у њиховој моћи да је одрже и продубе. И поред узнемиравања и различитих врста одмазде, жене активисти настављају да користе прилику да скрену пажњу на важна питања пред Саветом безбедности. Женски активисти представљају Савету безбедности стварност која је заиста стварна, која показује какав је стварни положај и страдања жена у оружаним сукобима. Та стварност се у великој мери разликује од улепшане или ублажене стварности коју представљају државе.

Невладин сектор је дао допринос и када је реч о разматрању питања деце у оружаним сукобима у оквиру Савета безбедности. Сваке године више хиљада деце изгуби животе у конфликтима широм света. Један од огранака формиран од НВО Радне групе била је Листа за праћење деце у оружаним сукобима (*The Watchlist on Children and Armed Conflicts*), чији је рад био специјализован за питања деце у оружаним сукобима. Савет безбедности усвојио је бројне резолуције када је реч о питању деце у оружаним сукобима. У децембру 1998. године одлуком Генералне скупштине дошло је до успостављања Специјалног представника за децу и оружане сукобе. Главни циљ Специјалног представника јесте јачање заштите деце погођене оружаним сукобима, подизање свести, прикупљање информација о положају деце погођене ратом и развој међународне сарадње у циљу заштите права деце у оружаним сукобима. Истовремено, НВО су радиле на питању усвајања Опционог протокола о деци и оружаним сукобима. Протокол је постао правно обавезујући у фебруару 2002. године. У овом периоду и Савет безбедности усвојио је велики број резолуција које се односе на децу у оружаним сукобима. На овом месту треба истаћи Резолуције 1261 (из 1999), 1308 (2000), 1314 (2000), 1379 (2001), 1460 (2003), 1539 (2004), 1612 из 2005. године. Утицај НВО које се баве правима детета на одлуке Савета безбедности „део је тренда у пракси људских права у коме се Савет безбедности посматра као место за заговарање од изузетне важности“.⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ *Ibidem.*

⁴⁸⁸ Julie Mertus, *The United Nations and Human Rights: A Guide for a New Era*, Routledge, New York, 2005. p. 137.

Група невладиних организација, имајући у виду специфичну ситуацију деце за време оружаних сукоба и бројна кривична дела чија су жртве деца, тражила је од Савета безбедности да предузме интензивније акције када је реч о њиховој заштити. Интензивнији рад на овој теми започео је почетком 2003. године. Две невладине мреже, Листа за праћење деце у оружаним сукобима и Коалиција за заустављање праксе деце војника, препоручиле су Савету безбедности предузимање ефикаснијих мера за заштиту деце у оружаним сукобима. Неке од препорука подразумевале су:

- експлицитно навођење свих страна које настављају да регрутују или користе децу војнике и организовање разговора са тим странама. Имајући у виду да се не остварује значајан напредак када је реч о деци војницима и злостављањима деце за време оружаних сукоба, Савет безбедности требало би да се фокусира на механизме који ће довести до заустављања дотока оружја тим странама. Поред тога, препоручује се и да Савет безбедности размотри увођење довољно ефикасних санкција које могу помоћи у заустављању регрутовања и коришћења деце војника;
- неопходно је осигурати да се све резолуције Савета безбедности које се односе на конфликте баве питањем деце како би се омогућило да њихова заштита постане најважнији приоритет у целокупном систему УН;
- препоручује се успостављање протокола у систему УН који ће осигурати да се мере специјалне заштите наведене у резолуцијама Савета безбедности о деци у оружаним сукобима спроводе за време ванредних ситуација, посебно када је реч о несметаном приступу хуманитарне помоћи;
- у случајевима у којима су дечаци и девојчице укључени у оружани сукоб, препоручује се предузимање мера како би сви они били укључени у процесе разоружања, демобилизације и реинтеграције након завршетка борби.⁴⁸⁹

⁴⁸⁹ Детаљније видети код: ReliefWeb, NGOs urge UNSC to take immediate action to protect children in war zones, 14 January 2003. Dostupno na: <https://reliefweb.int/report/afghanistan/ngos-urge-unsc-take-immediate-action-protect-children-war-zones> 11. 02. 2024.

Одредбама Резолуције 1612 из 2005. године Савет безбедности успоставља Радну групу за децу и оружане сукобе. Радна група треба да износи препоруке Савету безбедности о могућим мерама за унапређење заштите деце погођене оружаним сукобом. То подразумева и препоруке о одговарајућим мандатима за мировне мисије и препоруке у односу на стране у сукобу.⁴⁹⁰ Поред тога, Радна група треба, према потреби, да упућује захтеве и другим телима унутар система УН за подршку имплементације резолуције 1612 у складу са својим мандатима.⁴⁹¹

Наведеном резолуцијом предвиђа се и улога невладиног сектора. Наглашава се да циљеви Резолуције могу функционисати уз учешће и у сарадњу са националним владама и релевантним актерима УН и цивилног друштва, укључујући и оне на локалном нивоу. Све државе чланице, органи УН и финансијске институције позивају се да пруже подршку развоју и јачању капацитета националних институција и локалних мрежа цивилног друштва за заговарање, заштиту и рехабилитацију деце погођене оружаним сукобима како би се осигурала одрживост локалних иницијатива за заштиту деце.⁴⁹²

Важно је истаћи да постоји усклађеност НВО Радних група у оквиру Савета безбедности. Тако се НВО група за жене, мир и безбедност залаже да питања положаја деце у оружаним сукобима и питања везана за жене, мир и безбедност буду комплементарна. Ова Радна група залаже се за јачање сарадње на терену, како би се осигурало да извештавање, праћење и сви други напори усмерени на кршења права деце и жена буду у тандему, са посебним акцентом на признавање заштите и потреба девојчица. Девојчице су често мете сексуалног и родно заснованог насиља, али се њиховим проблемима у програмима реинтеграције не посвећује довољна пажња.⁴⁹³

⁴⁹⁰ UN Security Council, Resolution 1612 on Children in Armed Conflict (2005) Adopted by the Security Council at its 5235th meeting, on 26 July 2005. Тачка 8(a). Dostupno na: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n05/439/59/pdf/n0543959.pdf?token12NKHpFLiPIU2FMGgm&fettrue> 11. 02. 2024.

⁴⁹¹ *Ibidem*, 8(b).

⁴⁹² *Ibidem*, 17.

⁴⁹³ NGO Working group on Women, Peace and Security. Children and Armd Conflict. Dostupno na: <https://www.womenpeacesecurity.org/issue/youth-children/armed-conflict-children/> 11. 02. 2024.

Из примера проблема жена, мира и безбедности и деце и оружаних сукоба стиче се утисак да је заговарање НВО дало допринос и да је Савет безбедности након дуго времена обратио пажњу на ова питања. Без утицаја невладиног сектора, питање је да ли би, и када, Савет безбедности усмерио фокус на ове проблеме.

Било какав облик утицаја НВО на рад Савета безбедности може се сматрати епохалним достигнућем. Међутим, треба имати у виду једну важну чињеницу. У овом случају НВО нису главни иницијатори и кључни актери. Главни актер је Савет безбедности. Све активности које је Савет безбедности предузео након скретања пажње невладиног сектора само су и искључиво његова одлука. Савет безбедности је превише моћан и превише утицајан орган да би било ко могао значајније да утиче на правце његовог деловања или на питања која разматра. У овом случају многе околности ишле су наруку невладином сектору. Савет безбедности је био критикован због недостатка транспарентности, цела организација УН је доспела у кризу, тако да су компромиси и отвореност за сарадњу са НВО били ствар одговарајућег тренутка. НВО су биле спремне да искористе тај тренутак и да на мала врата уђу у сферу деловања Савета безбедности.

Не треба сметнути са ума да постоји неколико огранака НВО Радне групе за Савет безбедности. Поред Радне групе за жене, мир и безбедност и Радне групе за питања деце у оружаним сукобима (Children's watch list), треба истаћи и Радну групу за Ирак, Радну групу за Централну Африку, Радну групу за Судан, као и Радну групу за израелско-палестински конфликт. У поређењу са радним групама за жене, мир и безбедност и децу и оружане сукобе, ове групе нису оствариле неки значајнији успех. Овде се подвлачи црта када је реч о могућностима утицаја на одлуке Савета безбедности и правце његовог рада. Када је реч о питањима која припадају области „меког“ права, тзв. *soft law*, могућности са утицај постоје. С друге стране, када је реч о важним питањима која припадају области „тврдог“ права, тзв. *hard law*, утицај је веома ограничен, па чак и непостојећи. Питања попут конфликта Израела и Палестине, питање Ирака, питање било ког оружаног сукоба подразумева мноштво најразличитијих интереса држава. У овим случајевима преплићу се и интереси сталних чланица Савета безбедности, који могу да буду, а често и јесу, супротстављени.

Оваква питања не трпе упливе са стране, а посебно не од недржавних актера. Она су довољно комплексна сама за себе, а нека, попут наведеног конфликта Израела и Палестине, не могу се решити деценијама.

Интереси сталних чланица Савета безбедности често имају превласт у односу на интересе међународног мира и безбедности. Сва питања међународног права и међународне политике су важна. Реалност је да су нека питања ипак важнија од других. Питања људских права, а посебно специфична питања жена и деце, имају много већи потенцијал за стварање неког компромисног решења у односу на озбиљна питања међународних односа која укључују и интересе сталних чланица Савета безбедности. НВО ће тешко моћи у будућности да остваре утицај на питања која су од највеће важности са сталне чланице Савета безбедности. То би била унапред изгубљена битка. Из тог разлога, када је реч о заговарању и Савету безбедности, НВО треба првенствено да се фокусирају на питања „меког“ права, у којима могу остварити успех. Поред питања жена, деце и оружаних сукоба, постоји још доста питања која невладин сектор може побољшати скретањем пажње Савету безбедности.

Могућности за формализовање сарадње НВО и Савета безбедности

Сарадња Савета безбедности и невладиног сектора се, с обзиром на околности, може оценити као задовољавајућа. Треба још једном напоменути да је у питању сарадња неформалног карактера. Ариа формула, билатерални састанци, лобирање и конференције видови су сарадње који нису институционализовани. Успех свих ових модела зависи од спремности Савета безбедности да размотри питања за која се залажу НВО. Како би дошло до успостављања неформалне сарадње, НВО су првобитно „куцале на мала врата“, односно тражиле подршку у утицајним појединцима попут амбасадора Самовије, амбасадора Фулчија и представника несталних чланица Савета безбедности који су показивали спремност и разумевање за сарадњу. Почетни облици сарадње са несталним чланицама имали су преливајући ефекат, па су се и сталне чланице постепено заинтересовале за неформалне састанке са НВО.

Према мишљењу теоретичара, сарадња између невладиних организација и Савета безбедности је ограничена у три аспекта. Као прво, утицај НВО постоји само у области „меког“ права. Друго, НВО немају приступ питањима која су од највеће важности за сталне чланице Савета безбедности. Коначно, као треће, интеракција између НВО и Савета безбедности искључиво је неформалног карактера.⁴⁹⁴

Савет безбедности нема јасну визију сарадње са НВО. То произилази из саме природе НВО. Поред знања, искуства и вештина које поседују, НВО су недржавни актери. Као такви, они нису субјекти међународног права. За међународно право НВО су невидљиве. Не постоје норме међународног права које регулишу њихов положај, права и обавезе. Не постоји чак ни општеприхваћена дефиниција НВО. Имајући у виду сопствене интересе, НВО су преокренуле међународноправне околности у своју корист предузимајући активности у свим областима у којима је њихово деловање могуће и дозвољено. Активности НВО, али и других недржавних актера, све су разгранатије. Имајући у виду турбулентну геополитичку ситуацију током 21. века, није неочекивано да ће недржавни актери наставити са досадашњом праксом и покушати да остваре још већи утицај у областима међународног права и међународне политике.

Уједињене нације показале су сву своју немоћ на почетку 21. века. Њихова организациона структура почива на систему који више не постоји. Функционисање УН имало је смисла по завршетку Другог светског рата. Свету је била неопходна организација која ће вратити веру у мир, спречавати оружане сукобе и развијати економску сарадњу. Ако погледамо геополитичку карту света у моменту оснивања УН, шокантно је у којој се мери разликује од актуелне геополитичке карте света. Савет безбедности не прати захтеве савременог света. Постојање пет сталних чланица показало се као препрека у остварењу међународног мира и безбедности. Нове велике силе желе својство сталних чланица. Дебате на тему проширења Савета безбедности

⁴⁹⁴ Jelica Gordanić, NGOs and the UN Security Council: between Informal Reality and Possibilities of Formal Interaction, *The Review of International Affairs*, LXII, No. 1182, 2021, pp. 47-65 (61).

постоје већ деценијама. Као и целокупан систем УН, Савет безбедности пати од неефикасности.

У оквиру система УН, НВО имају успостављену формалну сарадњу једино са Економским и социјалним саветом. Ова сарадња регулише се чланом 71 Повеље УН. Оснивачи УН нису желели да оваква сарадња постоји са заиста важним органима као што су Генерална скупштина и Савет безбедности. Имајући у виду све драстично промењене околности од оснивања УН, да ли постоји простор за успостављање неког формалног облика сарадње између НВО и Савета безбедности? Имајући у виду да Повеља УН ниједном одредбом не регулише однос Савета безбедности и НВО, најефикаснији начин да се оваква врста сарадње успостави била би њена ревизија.

Током скоро осам деценија деловања УН Повеља је показала изузетну флексибилност и могућност примене на ситуације које оснивачи Уједињених нација нису могли ни замислити. Упркос свим недостацима које има, Повеља УН је драгоцен правни акт. Најефикаснији начин за решавање велике већине проблема УН је ревизија Повеље. То није нимало једноставан задатак. Члан 109 Повеље УН предвиђа да се у циљу ревизије Повеље може одржати Општа конференција чланова УН на дан и у месту који ће се утврдити гласовима две трећине чланова Генералне скупштине и гласовима ма којих седам чланова Савета безбедности. Сваки члан Уједињених нација на Конференцији ће имати један глас. Свака измена Повеље коју Конференција препоручи двотрећинском већином гласова ступиће на снагу кад је ратификује две трећине чланова УН сагласно свом уставном поступку, укључујући и све сталне чланове Савета безбедности. Чак и у овом случају последњу реч имају сталне чланице Савета безбедности. Хипотетички гледано, чак и да се све чланице УН усагласе око ревизије Повеље, одсуство ратификације само једне сталне чланице Савета безбедности обуставља целокупан процес. Глас само једне сталне чланице Савета безбедности вреди више него заједничка сагласност свих осталих чланица организације.

У случају да чланице УН пронађу заједнички језик око ревизије Повеље, осим традиционалних питања која се тичу реформе Савета безбедности (његовог чланства, права вета сталних чланица, односа са Генералном скупштином и другим органима УН), питање формалне

интеракције са НВО и другим недржавним актерима може бити једно од питања за разматрање. Потенцијална ревизија Повеље могла би имати у виду додавање новог члана који би се односио на интеракцију између недржавних актера и Савета безбедности. Већ постојећи члан 71 Повеље, који регулише сарадњу са Економским и социјалним саветом, могао би се користити као узор за успостављање такве врсте формалног односа. Успостављањем механизма формалне комуникације са Саветом безбедности невладин сектор могао би да да непосредан допринос решавању питања која се односе на област међународног мира и безбедности. Имајући у виду присутност на терену и информације које поседују, благовременим обавештавањем Савета безбедности путем механизма формалне комуникације НВО би могле допринети и смањењу броја жртава у конфликтима и што ранијем решавању питања угрожених група у оружаним сукобима. Успостављање формалних односа поправило би транспарентност Савета безбедности, а уз информације које би правовремено добијао од невладиног сектора његова улога могла би бити ефикаснија. На овај начин побољшао би се квалитет рада и одлука овог органа.⁴⁹⁵

Овде треба имати на уму још једну важну чињеницу. Многе државе имају изузетно негативне ставове по питању деловања НВО. Негативни ставови су разумљиви. НВО немају територију, становништво, суверенитет. Имају интересе за које се залажу. Када је реч о суштински важним питањима међународне политике, питање интереса добија потпуно другу димензију. Помоћ женама, деци, развој питања животне средине јесу питања „меког“ права. Државе дозвољавају утицај недржавних органа у овим областима. Али када је реч о НВО које лобирају за интересе једне стране у сукобу, разумевање држава престаје. Свака држава ће саботирати деловање невладиних организација које не делују у складу са њеним интересима. Овакво стање знатно компликује успостављање формалних механизма сарадње Савета безбедности и НВО у случају ревизије Повеље. Државе свакако неће срљати у непознато, па су веома мале шансе да ће пружити подршку за ово контроверзно и несигурно питање.

⁴⁹⁵ *Ibidem.*

Још један од начина на који се може успоставити формална комуникација са Саветом безбедности јесте случај у коме би НВО стекле својство субјекта права. Имајући у виду статичну природу међународног права, овај сценарио није изванредан у наредним деценијама, упркос позитивним прогнозама правних теоретичара.

Имајући у виду тренутни пресек стања, успостављање формалне комуникације Савета безбедности и НВО неће бити нимало лак задатак. Упркос неким струјама НВО које се залажу за успостављање формалне сарадње са Саветом безбедности, НВО би требало да буду и више него задовољне тренутним статусом механизма неформалне комуникације. Сарадња са НВО доноси доста користи несталним чланицама овог органа. НВО би требало да се фокусирају на наставак неформалне сарадње првенствено са несталним чланицама, успут покушавајући да створе исте околности када је реч о сталним чланицама. Поред тога, треба да искористе своје присуство на терену и поседовање информација о актуелним дешавањима. За питања међународног мира и безбедности, правовремено реаговање је најважније. Уместо губитка времена и енергије на неизванредан процес успостављања формалне сарадње, НВО би требало да развијају нека нова питања на могу скренути пажњу Савету безбедности.

ЗАКЉУЧАК

Период друге половине 20. века донео је многе динамичне аспекте у статично међународно право. Засновано на тековинама Вестфалског мировног споразума, међународно право почивало је на одређеним принципима. Држава је била једини и најважнији актер у међународном праву. Оснивањем Уједињених нација и међународних организација међународно право стиче још неке актере. У областима које су традиционално припадале држави, појавом међународних организација ствара се одређена гужва. Саветодавно мишљење Међународног суда правде о међународноправном субјективитету међународних организација од великог је значаја за динамику вековима успаваног међународног права.

Државе се не носе довољно ефикасно са захтевима савременог света, па све видљивије постаје деловање многобројних недржавних актера, попут мултинационалних компанија, појединаца, оружаних група и невладиних организација. Сваки од ових недржавних актера има одређене карактеристике путем којих утиче на активности државе. Мултинационалне компаније имају скоро па неограничене ресурсе, економску моћ, запошљавају велики број људи. Њихово присуство је важно за економски бољитак државе. Из тог разлога многе државе се труде да привуку мултинационалне компаније давањем што повољнијих услова за њихово пословање. Поједине мултинационалне компаније имају већу моћ и утицај од многих суверених држава. Положај појединца доживљава значајне промене развојем међународних људских права и међународног кривичног права. Према одредбама међународних конвенција о заштити људских права, појединац може упутити представку одговарајућим међународним судовима за људска права. Суђења у Нирнбергу и Токију, оснивање *ad hoc* трибунала за бившу Југославију и Руанду, као и успостављање Међународног кривичног суда, говоре да се поштовање норми међународног права односи и на појединце. Захваљујући овим новинама појединац стиче права и обавезе према међународном праву, па се као такав постепено удаљава од

концепта објекта међународног права и стиче одређене карактеристике својствене субјекту међународног права.

Још већу динамику у статичној области међународног права уводе невладине организације. Већ смо напоменули да невладине организације нису актери савременог доба. Њихово деловање започиње у 18. веку у форми организација религијског, научног и хуманитарног карактера. Међутим, период 20. века избацује их у орбиту шире међународне видљивости. Упркос недовољно доброј почетној позицији, невладине организације дају свој максимум када је реч о сарадњи са Друштвом народа. Свега један члан Пакта Друштва народа, члан 25, предвиђао је одређене механизме сарадње са невладиним организацијама. Представници НВО често су позивани на састанке органа Друштва народа, а ова организација именовала је службенике који су се бавили надгледањем односа са добровољним организацијама. У одређеним областима, као што су питања хуманитарне помоћи, избеглица, транспорта и здравства, НВО су успеле да остваре различите облике утицаја и сарадње са органима Друштва народа.

Велики корак за напредак невладиних организација у међународном праву представља оснивање Уједињених нација. Члан 71 Повеље предвиђа сарадњу Економског и социјалног савета и невладиних организација. Имајући у виду да су Уједињене нације основане у циљу очувања међународног мира и безбедности, укљученост невладиних организација у питања економског и социјалног карактера може деловати као недовољно важно, или се може окарактерисати као облик сарадње другог реда. Испуњавањем одређених услова невладине организације добијају консултативни статус при Економском и социјалном савету. На тај начин остварују блиску сарадњу са овим органом, али и учествују у активностима УН и дају допринос развоју одређених грана права. Значајно је поменути и њихову сарадњу са специјализованим агенцијама УН.

Један од недостатака невладиних организација јесте одсуство њихове дефиниције и положаја у међународном праву. НВО су специфични актери – удружења грађана, основана са одређеним циљем, која се баве одређеним питањима. Данас готово да не постоји област у којој не постоји деловање невладиних организација. Невладине организације, посебно велике и афирмисане, поседују ресурсе,

ефикасно и добро обучено особље и имају могућност да брзо и ефикасно делују. У великом броју случајева познају локалне језике и упућене су у дешавања на терену знатно више од многих државних органа или међународних институција.

За потребе ове монографије анализирана је улога невладиних организација у три области међународног права – правима детета, заштити животне средине и успостављању Међународног кривичног суда. Пажња је посвећена интересантном и изазовном питању сарадње НВО и Савета безбедности УН.

Када је реч о улози, положају и доприносу НВО у три анализирана питања међународног права, могу се уочити одређене сличности. Први корак деловања НВО било је скретање пажње јавности на ова питања. Области права детета и заштите животне средине нису биле предмет озбиљније пажње међународног права. Увек су постојала важнија питања, која су привлачила пажњу држава и чијем су решавању државе биле више посвећене.

Након ужаса и разарања Првог и Другог светског рата многобројна деца остала су сирочад. Нису постојале одредбе које су регулисале питања дечјег рада, а деца су посматрана као објекти који се налазе под контролом родитеља или старатеља. Невладине организације биле су актери коју су широј јавности указале на значај овог питања и потребу да се положај детета на међународном нивоу регулише и заштити.

Сличне околности постојале су када је реч о питању заштите животне средине. Убрзаним развојем технологије и индустрије делатност човека постепено је остављала последице по животну средину. Питања животне средине додатно су комплексна из разлога што активности једне државе могу оставити последице на околне државе, регион, па и човечанство у целости. Уништавање животне средине узрокује последице не само у садашњем периоду. Живот и здравље будућих генерација озбиљно су угрожени уништавањем животне средине. Научним истраживањима прецизно се могу измерити оштећења и угроженост животне средине. Врло често су резултати научних истраживања превише комплексни и тешко разумљиви за шири круг јавности.

У овом случају невладине организације имају улогу посредника између науке и шире јавности. Захваљујући кампањама и

иницијативама НВО, јавност на јасан и разумљив начин добија резултате научних истраживања и има могућност да се упозна са стањем угрожености животне средине. Вршећи ову улогу, НВО постају нека врста узбуњивача на глобалном нивоу. У области животне средине НВО су коректори лоших пракси државе. Одређене активности које остављају последице по животну средину могу бити лукративне за државе, па међународна заједница није журила да се позабави овим питањем. У таквим случајевима постојање актера као што су невладине организације од изузетног је значаја. Државе су најважнији актери међународног права, алфа и омега. Од њихове воље зависи развој одређених питања међународног права. Без интересовања држава одређена питања међународног права неће бити предмет глобалног интересовања. Постојање актера попут невладиних организација у оваквим случајевима је глас разума. Њиховом иницијативном, лобирањем и скретањем пажње успаване и недовољно заинтересоване државе мотивишу се на акцију и предузимање одговарајућих мера.

Друга карактеристика успешног деловања невладиних организација је њихово организовање у групе или коалиције. Невладине организације свесне су да умрежавањем, удруживањем и сарадњом усмереном ка остваривању заједничких циљева могу постићи знатно више него самосталним деловањем. Имајући у виду њихово својство недржавних актера и невидљивост у очима међународног права, удруживањем и организовањем у радне групе и коалиције могућност да се њихов глас чује вишеструко се повећава. Организовањем у групе и њихови ресурси постају већи. Имајући у виду да и велике и мале невладине организације поседују одређене квалитете, удруживањем ови квалитети постају ефикаснији за деловање на међународном нивоу. Један од најбољих примера за ову тврдњу је случај НВО *Ad hoc* групе за израду нацрта Конвенције о правима детета. Ова група окупила је представнике не само НВО који се баве правима детета, него и представнике НВО који се баве различитим аспектима људских права.

Организовањем у групу, рад НВО на овом питању добио је знатно квалитетнији и ефикаснији облик. НВО група састајала се два пута годишње да прегледа нацрт Конвенције. Пре сваке сесије Радне групе за Конвенцију о правима детета НВО група је сачињавала годишњи

извештај у којем је износила коментаре, забринутост и замерке, као и предлоге измене и допуне одређених одредби нацрта Конвенције, укључујући и предлоге за уношење потпуно нових чланова. Годишњи извештаји НВО групе били су значајан извор у правцу што бољег уобличавања одредби Конвенције. Ови извештаји били су и важно средство информисања за делегате држава. НВО група побринула се да што већи број делегата добије њихов извештај. На тај начин делегати су користили ставове и сазнања из извештаја током дебата у оквиру Радне групе. Још једна од значајних активности НВО групе за Конвенцију о правима детета било је организовање брифинг сесија за државне званичнике, као и дистрибуција књига, материјала и информација о свим аспектима Конвенције о правима детета.

Многе чланице НВО радне групе, а нарочито велике међународне НВО попут *Save the Children International*, *International Catholic Child Bureau* или *Defence for Children International*, имале су изразито мултикултурално чланство, па су имале увид у право, обичаје и културне традиције великог броја држава када је реч о правима детета. На тај начин су међународне НВО успостављене на Западу, на постулатима западних вредности, имале прилику да стекну увид у права детета у незападном делу света. НВО радна група имала је могућност да пружи увид у стање права детета на глобалном нивоу и да се, на основу ових сазнања, фокусира на питања права детета која је требало регулисати на глобалном нивоу. Наравно, рад НВО групе за израду Конвенције о правима детета није био савршен. Теоретичари међу осталим замерају одсуство НВО из арапских држава, као и чињеницу да састанцима Радне групе нису присуствовали, или у довољној мери присуствовали, представници ислама, хиндуизма и будизма.⁴⁹⁶

Имајући у виду да многе традиционалне праксе из области права детета имају основ у религијским убеђењима, присуство ових религијских група у раду НВО групе било би од вишеструке користи за рад на обликовању Конвенције о правима детета. Иако технички несавршен, допринос НВО групе у изради Конвенције о правима детета се не може доводити у питање. Према проценама, Конвенција о

⁴⁹⁶ Sonia Harris-Short, *Listening to 'the other'? The Convention on the Rights of the child*, *Melbourne Journal of International Law*, No. 2, Vol. 2, 2001, pp. 304-350 (318).

правима детета садржи око 15 важних чланова или параграфа који имају корене у идејама које је прва изнела НВО група. Такође, око 15 чланова или параграфа значајно је измењено због интервенција НВО групе.⁴⁹⁷ Ови подаци су најбољи показатељ успеха невладиног активизма у области права детета. Треба истаћи и да напори НВО групе често нису били успешни у мери у којој је група то очекивала.

Слична ситуација у погледу умрежавања и организовања у групу постојала је и у случају успостављања Међународног кривичног суда. Имајући у виду комплексност питања међународног кривичног правосуђа, организовање НВО у Коалицију за Међународни кривични суд био је један од најрационалнијих потеза које су НВО могле направити. Груписањем и заузимањем јединственог става о најважнијим питањима глас НВО могао се далеко више чути, а шансе за остваривање било какве врсте утицаја на успостављање Међународног кривичног суда вишеструко су се повећавале. Организовање у групу у овом случају било је корисно из више разлога. Пре свега, у великом броју држава света невладине организације посматрају се као негативна појава, као неки чудни ентитети који намећу мишљења и ставове карактеристичне само за један (западни) део света. Овакви ставови присутни су и када је реч о питањима и темама које су мање-више свакодневног карактера. Када је реч о сложеном питању успостављања Међународног кривичног суда, сумња у улогу и намере НВО вишеструко се повећава.

Једна од карактеристика деловања НВО у развоју међународног права јесте постепено успостављање сарадње и поверења са државама са којима имају слична мишљења.

Током преговора о успостављању Међународног кривичног суда НВО су имале доста идеја и залагале су се за уврштавање и регулисање одређених питања у Статут. Имајући у виду почетни непријатељски став многих држава према њима, НВО су морале да развију одређене тактике сарадње како би стекле поверење држава. НВО су биле свесне да одређеним државама могу прићи само са одређеним питањима. Тако

⁴⁹⁷ Linde Lindkvist, Rights for the World's Children: Rädde Barnen and the Making of the UN Convention on the Rights of the Child, *Nordic Journal of Human Rights*, Vol. 36, No. 3, 2018, pp. 287-303 (296).

су, на пример, поједине државе имале веома јасне ставове о остављању злочина агресије ван статута Међународног кривичног суда. Такође, са одређеним државама, услед превеликих разлика у ставовима, није ни могло бити речи о било каквом значајнијем облику сарадње. Захваљујући вештом деловању НВО су значајног савезника стекле у Like-Minded групи, која је показала разумевање, заједничке ставове и потребу за информацијама и саветима невладиног сектора. Добра искуства Like-Minded групе била су значајна за друге државе у погледу разматрања сарадње са невладиним сектором у погледу важних аспеката функционисања Међународног кривичног суда.

У области заштите животне средине такође је постојао је отпор одређеног броја држава према невладиним организацијама. Стигма „неодређених“ недржавних актера пратила је их и у овој области. Слично механизмима показаним у случају Међународног кривичног суда, и у области животне средине НВО су покушавале да допру до држава са којима деле сличне интересе и вредности. Сарадња са невладиним сектором показала се плодноном за мале државе, којима су недостајали експерти из области животне средине. Такође, сарадња са НВО веома је значајна и за мале острвске државе којима прети реална egzистенцијална опасност од последица климатских промена и глобалног загревања. Ове државе немају могућност самостално да предузму кампање или скрену глобалну пажњу на своја egzистенцијална питања. У таквим случајевима НВО постају њихов глас и заступник на глобалном нивоу.

Треба истаћи и да улога НВО у посматраним областима није окончана усвајањем Конвенције о правима детета, скретањем пажње јавности на питања животне средине или успостављањем Међународног кривичног суда. Утисак је да су НВО увек тражиле неки начин да остану приметне и релевантне у овим областима.

Након усвајања Конвенције о правима детета, НВО су се залагале за даљи напредак ове области и што квалитетније решавање одређених питања права детета. Пружиле су подршку усвајању Опционих протокола уз Конвенцију о правима детета. Показале су подршку процесу ратификације ове конвенције и прихватиле своју улогу када је реч о алтернативним извештајима.

Улога НВО у развоју међународног кривичног правосућа није престала ни успостављањем Међународног кривичног суда. Чак напротив, НВО су започеле нову фазу свог деловања успостављањем овог органа. Важна је њихова улога у достављању информација Тужилаштву, као и сарадња коју имају са жртвама и сведоцима. Уз помоћ невладиног сектора жртве и сведоци могу да буду припремљени на све изазове које са собом носе поступци пред Међународним кривичним судом. Ово је посебно важно када су у питању осетљиве категорије лица, попут жена и деце. Рад НВО добио је признање Скупштине држава чланица Међународног кривичног суда резолуцијом из 2003. године под називом *Recognition of the coordinating and facilitating role of the NGO Coalition for the International Criminal Court* (Признање координирајуће улоге НВО Коалиције за Међународни кривични суд). У наведеној резолуцији Скупштина држава поздравља координацију и улогу Коалиције НВО за Међународни кривични суд као везу између заједнице невладиних организација и Скупштине, као и између заједнице невладиних организација и Међународног кривичног суда. У резолуцији се „са уважавањем примећује и сарадња између НВО Коалиције за Међународни кривични суд и државе домаћина, као и кораци које преузима држава домаћин како би омогућила Коалицији невладиних организација да у потпуности врши своје деловање”.⁴⁹⁸

У области животне средине велики број међународних уговора садржи одредбе о различитим облицима сарадње државних органа и других институција са невладиним организацијама. Није ретка ни појава да представници невладиних организација имају својство чланова званичне државне делегације или да преговарају у име државе. На тај начин држава прихвата представнике НВО као себи равне и показује да има поверење у њих. С друге стране, колико год ова појава била корисна за НВО, истовремено је и веома опасна. НВО долазе у опасност да буду превише интегрисане у интересе државе и да изгубе своју независност и

⁴⁹⁸ International Criminal Court, Assembly of States Parties, *Recognition of the coordinating and facilitating role of the NGO Coalition for the International Criminal Court*, 17 April 2003. Dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/492817?lnar&vpdf> 23. 06. 2024.

неутралност. Независност невладиних организација је њихово најважније својство, и било каквим губитком или умањивањем ове карактеристике, НВО губе и поенту самог постојања и деловања.

Имајући у виду њихову свеprisутност у свим аспектима заштите животне средине, НВО су започеле и неке потпуно иновативне праксе, које ће у будућности све више добијати на значају. Треба поменути климатске парнице као један од механизма у коме НВО излазе на црту држави и на глобалном нивоу утичу на најважнија питања лоше праксе држава у области животне средине. Случај Холандија против фондације Ургенда био је први такав случај и покренуо је лавину климатских парница. У случајевима покренутим касније истиче се јака веза између климатских промена и људских права, као и одговорност државе за пропусте у области климатских промена и последице које ове појаве могу имати на будуће генерације. Последњих година државе улажу све више механизма како би заштитиле природу и природне ресурсе. Тако настаје пракса да државе кроз унутрашње законодавство мотивишу учешће јавности у управљању животном средином, што је значајно унапредило улогу невладиних организација. Тако члан 56 Устава Тајланда признаје право људи да учествују у заштити природних ресурса и животне средине. Сличне одредбе постоје у законодавним актима на Филипинима, Новом Зеланду, Азербејџану и Аустралији.⁴⁹⁹

НВО су се показале као актери који не показују страх када треба да се супротставе неодговарајућим праксама држава, али и недржавних актера. Многе мултинационалне компаније су међу највећим светским загађивачима животне средине. С једне стране, кроз активне кампање, *naming and shaming*, НВО могу скренути пажњу јавности на загађења и штетне последице деловања компанија. Ове врсте маневара имају за резултат моралну осуду, што након неког времена може резултирати и променом неодговарајуће праксе компаније, или предузимањем мера како би се смањила штета по животну средину. Један од иновативних механизма је успостављање сарадње између НВО и мултинационалних компанија у циљу озелењавања њиховог пословања и преласка на одрживије начине рада. У случају неких мултинационалних компанија

⁴⁹⁹ ESCAP, *Role of NGOs and Major Groups*, Chapter 14, pp. 302-315 (302). Dostupno na: <https://www.unescap.org/sites/default/files/CH14.PDF> 28. 06. 2024.

сарадња са НВО у погледу зеленије праксе показала се успешном. Овакве тенденције често имају и ефекат преливања, па, подстакнуте предностима по њихов добар имиџ, многе мултинационалне компаније успостављају сарадњу са НВО у циљу еколошког и друштвено одговорног деловања. Теоретичари сматрају да је „пре десет година било мало говора о невладиним организацијама у ходницима моћи, али сада ходници одјекују реториком партнерства, учешћа и улоге невладиних организација у промовисању одрживог развоја”.⁵⁰⁰

Невладине организације користе своју све утицајнију улогу на међународној сцени, па покушавају да остваре сарадњу и са органима највишег нивоа. Њихове амбиције усмерене су и на Савет безбедности Уједињених нација. Овај орган познат је по својој затворености, елитистичкој природи и недостатку транспарентности. За разлику од директне улоге у области права детета, животне средине и успостављања Међународног кривичног суда, сарадња са Саветом безбедности започета је посредно, као продукт учешћа у дебати о реформи овог органа. Кључ успеха НВО у овом веома амбициозном подухвату поново је било организовање у НВО Радну групу за Савет безбедности. Удруживањем и организовањем у компактну целину, са одређеним јасно постављеним циљевима, НВО су успеле да се приближе високим званичницима Савета безбедности, укључујући председавајуће овог органа. У успостављању механизма сарадње са Саветом безбедности НВО су имале и одређену дозу среће. Подршка и разумевање утицајних појединаца из редова званичника Савета безбедности, попут амбасадора Сомавије и амбасадора Фулчија, биле су први, али и најважнији корак у процесу приближавања НВО као недржавних актера утицајном органу као што је Савет безбедности. Кроз контакте са председавајућима Савета безбедности, постепено су се развили и други механизми неформалне сарадње, попут Ариа формула састанака, билатералних састанака, неформалних брифинга и сарадње у области хуманитарне помоћи. Сви ови механизми сарадње,

⁵⁰⁰ Dildeep Sandhu and Pooja Arora, Role and impact of environmental NGO's on environmental sustainability in India, *Gyan Jyoti E-Journal*, Volume 1, Issue 3 (Apr - Jun 2012), pp. 93-104 (93).

колико год били неформални, нису се могли замислити у већем делу друге половине 20. века.

Скрећући пажњу на важна питања, НВО су временом почеле да остварују утицај на одлуке Савета безбедности. Утицај је био највећи у областима „меког“ права. Када је реч о питањима која су од велике политичке важности, могућност утицаја НВО на одлуке Савета безбедности наилази на зид. То се додатно повећава када је реч о питањима која су важна за интересе сталних чланица Савета безбедности. С друге стране, имајући у виду карактеристике и природу Савета безбедности, НВО треба да буду више него задовољне постигнутим облицима неформалне сарадње и утицајем на одлуке Савета безбедности које су оствариле у области „меког“ права.

Када је реч о утицају НВО на одлуке Савета безбедности у домену „меког“ права, треба похвалити њихове напоре у развоју права жена и деце, као посебно рањивих категорија. У оквиру рада на развоју права детета НВО су се снажно залагале за усвајање Опционог протокола о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији и Опционог протокола о учешћу деце у оружаним сукобима. НВО су наставиле да развијају ово питање и у оквиру Савета безбедности. На овом месту треба поменути деловање једне од НВО Радних група – Листу за питање деце у оружаним сукобима. Захваљујући раду ове групе Савет безбедности је усвојио неколико резолуција посвећених питању заштите деце у оружаним сукобима. Одредбама Резолуције Савета безбедности 1612 из 2005. године успоставља се Радна група за децу и оружане сукобе, која треба да износи препоруке Савету безбедности о могућим мерама за унапређење заштите деце погођене оружаним сукобом, што подразумева и препоруке о одговарајућим мандатима за мировне мисије и препоруке у односу на стране у сукобу.

НВО имају заслугу и када је реч о побољшању положаја жена у оружаним сукобима. За развој овог питања у одредбама Статута Међународног суда правде најважнија је била улога Клуба жена за родну правду, подгрупе НВО Коалиције за међународни кривични суд. Напори Клуба жена резултирала су знатно квалитетнијом правном регулацијом злочина чије су жртве жене. Одредбама Статута злочини против човечности подразумевају силовање, сексуално ропство, присилну проституцију, присилну трудноћу, присилну стерилизацију

и било који други облик сексуалног насиља сличне тежине. Један од успеха Клуба жена је и родно сензитиван језик Статута Међународног кривичног суда, који подразумева и једнаку заступљеност жена и мушкараца међу судијама и тужиоцима Међународног кривичног суда. У оквиру Савета безбедности НВО Радна група за жене, мир и безбедност фокусира је своје деловање на поправљање положаја жена и рањивих категорија на глобалном нивоу. Највеће достигнуће ове групе било је усвајање Резолуције 1325 о женама, миру и безбедности, прве резолуције Савета безбедности којом се регулише положај жена у оружаним сукобима. Рад НВО групе за жене, мир и безбедност био је плодоносан с обзиром на то да се Савет безбедности посветио даљем регулисању овог питања. У оквиру Савета безбедности усвојено је још неколико резолуција које баве питањем жена у оружаним сукобима. Важно је напоменути да се у овим резолуцијама помињу невладине организације и да се невладине организације, укључујући женске организације, позивају да информишу Савет безбедности и различите органе у оквиру система УН о стању на терену и кршењима права жена и девојчица у оружаним сукобима. Захваљујући раду НВО групе значајно је поправљена и статистика у погледу учешћа жена у раду Савета безбедности.

Анализиране целине у овој књизи обухватиле су само одређене области међународног права у којима је присутно деловање невладиних организација. Ове области представљају само кап у мору њиховог деловања. Имајући у виду да књига носи наслов „Невладине организације у међународном праву“, предмет детаљније анализе нису биле улога и укљученост невладиних организација у питања међународне ни унутрашње политике. Њихова присутност у овим областима умногоме је заслужна за лош глас који прати деловање невладиних организација. Имајући у виду нерешена питања положаја, дефиниције и недостатка међународноправних правила која регулишу њихово деловање, јасно је због чега многе државе не посматрају благонаклоно постојање и активности невладиног сектора. Све ове сумње су разумљиве и показатељ су традиционалног схватања међународног права и државе као најважнијег субјекта који има централну улогу када је реч о стварању и развоју међународног права.

С друге стране, успон и активно деловање невладиних организација у само три-четири области међународног права које су предмет анализе књиге показује да су се НВО наметнуле као актери који парирају држави када је реч о развоју међународног права. Ова појава показује реалност стања у коме се налази савремени свет. Поставке државе као главног актера међународног права настале су у давном 17. веку. Од тада се много тога променило на међународној сцени. Чак и када посматрамо свет од оснивања Уједињених нација 1945. године, много тога није исто. Промене које је са собом донела глобализација рефлектују се и на улогу државе. Стиче се утисак да деловање државе у савременом свету постаје подложно дезинтеграцији и фрагментацији. Успоном међународних организација, наднационалних институција попут Европске уније, мултинационалних компанија, повећавањем међузависности држава губи делове моћи које је имала у прошлости. Ниједна држава више не може постојати самостално, као ентитет сама за себе, без сарадње и интеракције са другим државама и актерима на међународној сцени. Промене које носи глобализација рефлектовале су се на положај државе, а значајно су утицале и на однос између државе и друштва, што на националном, што на међународном нивоу.

Из свих дешавања у последњих седамдесетак година, утисак је да држава полако губи супериорност на међународној сцени. Уз развој науке и технике, свет постаје бржи. Информације се шире незауостављивом брзином, а међународна заједница постала је скоро па глобално село. Државе више не могу сакрити своје проблеме и лоше праксе. Развој науке, технике и средстава комуникације има ефекат преливања на међународну сарадњу, што ствара погодне услове за бржи развој нових области међународног права. Стиче се утисак да се држава не може довољно ефикасно ухватити у коштац са брзим темпом који је са собом носио 20. и који ће тек донети 21. век. Многе државе су сиромашне ресурсима, па немају ни довољан број експерата који ће се бавити развојем одређених питања. Такође, многе државе немају ни свест, интерес, ни иницијативу за регулисање одређених питања међународног права.

Чињеница је да велики број људи губи поверење у способност својих држава да испуне све захтеве који се траже од суверене државе. Чак је и удруживање у транснационалне облике попут Европске уније показало

одређене мањкавости у кризним ситуацијама попут пандемије Covid-19. Стиче се утисак да су НВО искористиле моменат успаваности државе и све рањивости које је за државу носила друга половина 20. века како би попуниле простор који је недостајао. Када је реч о одређеним питањима међународног права, НВО могу да дају много квалитетнију иницијативу у односу на државе. Пре свега, НВО су посвећене одређеним питањима, имају циљеве и механизме да скрећу пажњу широј и глобалној јавности на одређена питања која захтевају регулисаност у међународном праву. За разлику од комплексне и бирократске државе, добро организованим и умреженим НВО није превише тешко да делују на глобалном нивоу. Све недостатке државе НВО постепено користе како би истакле сопствене предности. Тако у области заштите животне средине НВО користе резултате научних истраживања и представљају их широј јавности на разумљив начин, који није својствен државном бирократском апарату. НВО су значајне у идентификовању ширих друштвених проблема. Својим постојањем и деловањем постају глас маргинализованих, угрожених и категорија које немају представнике у политичким институцијама. Један од најбољих примера је питање заштите животне средине. Природа и природни ресурси немају свог представника. Без наметања НВО као представника и заштитника интереса садашње и будућих генерација, питање заштите природних ресурса не би постало предмет разматрања међународне заједнице у моменту када је постало. Сличан случај је и са правом детета. Без предузимања улоге „заштитника“ питања дечијих права остала би у сенци многих других приоритетнијих питања међународне заједнице. На овај начин НВО „представљају одговор на кризу репрезентације која се јавља као резултат постфордистичке трансформације система националне државе”.⁵⁰¹

НВО комуницирају са различитим институцијама на националном, регионалном и међународном нивоу у погледу најразличитијих питања. На тај начин долазе у контакт са најразличитијим актерима – државама, међународним организацијама, мултинационалним компанијама, локалним групама, другим НВО итд. Њихове највеће

⁵⁰¹ Joachim Hirsch, *The States New Clothes: NGOs and the Internationalization of States*, *Política y Cultura*, Núm. 20, Otoño, 2003, pp. 7-25 (17).

предности су знања која поседују, искуство, познавање локалних и глобалних потреба, као и могућност да утичу на јавно мњење. Ове карактеристике чине их спремним да стану на црту државама и међународним организацијама – као сарадници или као носиоци супротстављених идеја. Деловање НВО довело је до „приватизације политичких процеса одлучивања и имплементације, а тиме и до темељне промене односа између држава и друштва”.⁵⁰² Када је реч о НВО, не треба ићи у екстреме када се ради о њиховом доприносу у погледу развоја међународног права и утицаја на токове унутрашње и међународне политике. Њихов значај не треба превише глорификовати, али не треба ни сметнути са ума чињеницу да су ови актери по свом значају далеко од пуког продукта глобализације.

На рачун улоге и доприноса НВО долази много похвала и од теоретичара, али и од праксе. На многим светским форумима могу се чути многе похвалне реченице о НВО. „Живо грађанско друштво је кључни елемент у демократском друштву. Невладине организације играју кључну улогу у одговарању на стварне потребе људи и имају огроман потенцијал да промовишу родну равноправност. Према тренутној стопи напретка, нећемо постићи циљеве одрживог развоја. На пример, биће потребно 140 година да се постигне једнака заступљеност у руководству на радном месту. Да ли желимо да чекамо оволико?”⁵⁰³ „Невладине организације играју важну улогу у постизању циљева одрживог развоја и служе као ‘мост’ између владе и грађана како би се осигурала њихова ефикасна интеракција”.⁵⁰⁴

Поред похвала, не треба сметнути са ума ни питање о демократском карактеру НВО. Да ли се НВО могу окарактерисати као актери демократског карактера? Да ли је њихово деловање демократско? Имајући у виду врло честу зависност НВО од државе, државних органа, различитих донатора и финансијера, питање њихове демократичности

⁵⁰² *Ibidem*, p. 20.

⁵⁰³ UNDP, The possibilities for NGOs and the state to work together on sustainable development were discussed at the Civic Forum in Astana, 19 October 2023. Dostupno na: <https://www.undp.org/kazakhstan/news/possibilities-ngos-and-state-work-together-sustainable-development-were-discussed-civic-forum-astana> 05. 07. 2024.

⁵⁰⁴ *Ibidem*.

може се врло лако довести у питање. У ситуацијама у којима су зависне од других актера, деловање НВО неће бити превише релевантно у остваривању значајнијих резултата на глобалном, али и локалном нивоу. Из тог разлога је важна независност НВО као недржавних актера. Без независности и размишљања својом главом било каква врста њиховог доприноса одређеним питањима није прави допринос, него само привид.

Шта можемо очекивати у будућности од НВО? Међународна заједница показује поверење према НВО када је реч о остварењу циљева одрживог развоја. НВО имају прилику да искористе то поверење и да заблистају као један од актера одрживог развоја. Питања у којима могу показати допринос односе се на даље оснаживање улоге жена, ван области оружаних сукоба. Једна од области у којој НВО могу бити активне јесу питања ЛГБТ заједнице. Може се очекивати и њихова ангажованост када је реч о даљем развоју института сурогат материнства.⁵⁰⁵ Имајући у виду да су наведена питања високо контроверзна и за најлибералније заједнице, НВО ће морати да уложе доста напора како би допринеле њиховом развоју. НВО могу дати допринос и када је реч о присилним нестанцима. Према мишљењу теоретичара, „да би присилни нестанци били успешно отклоњени, морају се укључити и државе и међународне организације и недржавни актери“.⁵⁰⁶ Деловање НВО може се очекивати и у области вештачке интелигенције. Теоретичари сматрају да су „досадашњи регулаторни напори да се уреди област вештачке интелигенције у међународном праву у повоју и још увек неадекватни“.⁵⁰⁷ Представници НВО већ су исказали одређена незадовољства у погледу регулисања вештачке

⁵⁰⁵ Детаљније видети: Марина Радовановић, Заштита основних права у контексту сурогат материнства: Осврт на новију праксу Европског суда за људска права, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 101, год. LXIII, 2004, стр. 143-161.

⁵⁰⁶ Јована Блешкић, Присилни нестанци као међународно кривично дело, у: Игор Милинковић, Бојан Влашки (ур.), *Изазови и перспективе развоја правних система у XXI вијеку (Challenges and Perspectives of the Development of Legal Systems in the XXI Century)*, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука, 2022, стр. 579-590 (588).

⁵⁰⁷ Драгана Дабић, Предлог регулаторног оквира Европске уније о вештачкој интелигенцији, *Европско законодавство*, год. XXIII, бр. 86, стр. 195-216 (212).

интелигенције, па се њихове кампање и скретање пажње јавности на одређене аспекте овог питања могу очекивати у будућем периоду.

Успон НВО у међународном праву отвара питања у погледу будуће улоге државе и међународних организација. Да ли успон недржавних актера попут НВО значи постепени пад и губитак релевантности државе и међународних организација? С једне стране, државе и међународне организације нису баш добро поднеле промене које са собом носе глобализација и токови међународне политике. Тако је нпр. на нивоу Европске уније један догађај попут мигрантске кризе из 2016. године је „убрзао тренд пада концепта мултикултурализма у Европи“ и указао на „крхкост европског идентитета, процеса европеизације, унутрашња превирања и неслагања“ (...) као и на „изузетну разједињеност и разлику у ставовима држава чланица у погледу круцијалних питања.“⁵⁰⁸ С друге стране, не сме се сметнути са ума чињеница да су државе носиоци целокупног међународног поретка. Постојање свих других актера (укључујући међународне организације, наднационалне институције и државне актере) настало је као производ воље државе. У савременом свету држава је као рањена звер, али још увек звер. Државе су још увек гарант међународне сарадње и стабилности.

Слично новонасталим актерима који се боре за своје парче утицаја, држава треба да научи да се адаптира на нову реалност, прихвати деловање других актера и покуша да искористи најбоље из њиховог постојања. Овакво стање указује „на потребу за флексибилнијом улогом државе и успостављањем механизма сарадње са одређеним недржавним актерима“.⁵⁰⁹ Држава и недржавни актери не треба да буду бити најбољи пријатељи који обављају заједничке активности у апсолутном миру и хармонији. Тако нешто не би ни било могуће, ни природно. НВО имају потенцијал да унапреде заједничке интересе. Према мишљењу теоретичара, „недржавни актери доносе значајна политичка и

⁵⁰⁸ Jelica Gordanić, Pad multikulturalizma kao faktor jačanja nacionalnog identiteta država članica EU, *Međunarodna politika*, LXX, br. 1175, 2019, str. 5–21 (16).

⁵⁰⁹ Jelica Gordanić, Međunarodnopravni subjektivitet – da li je vreme za transformaciju?, u: Igor Milinković, Bojan Vlaški, Mirjana Miškić (yp.), *Izazovi i perspektive razvoja pravnih sistema u XXI vijeku (Challenges and Perspectives of the Development of Legal Systems in the 201 Century)*, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka, 2023, str. 167–184 (178).

финансијска средства за колективне изазове. Они мобилишу становништво унутар и међу државама како би промовисали раст, основне људске вредности и ефикасну демократску власт. Незамањиви су партнери, мултипликатори силе и носиоци позитивних промена”.⁵¹⁰ Из тог разлога недржавне актере не треба сматрати изазовима или претњом за ауторитет државе. Њихово постојање и деловање прилика је за владе да унапреде безбедност и стабилност. Држава би могла учити из добрих пракси недржавних актера и потрудити се да, у областима у којима је то могуће, заједно са недржавним актерима реализује промене и оствари позитивне резултате.

⁵¹⁰ Peter Wijninga, Willem Theo Oosterveld, Jan Hendrik Galdiga and Philipp Marten, State and Non-State Actors, in: Eline Chivot, Jan Hendrik Galdiga et al. *Strategic Monitor 2014 Four Strategic Challenges*, (report), Hague Centre for Strategic Studies, 2014, pp. 141-162 (145).

ЛИТЕРАТУРА

- Abaya Miriam, Bajaj, Nandita et al., US High-Level Office for Children is Critical for Children's Rights, *Health and Human Rights Journal*, 10. March 2022. Dostupno na: <https://www.hhrjournal.org/2022/03/us-high-level-office-for-children-is-critical-for-childrens-rights/>
- Adibe, Emeka, Obiefuna Obinne, Non-Governmental Organisations (NGOs) and Global Social Change-Theoretical Foundations and Practical Considerations, *Nnamdi Azikiwe University Journal of International Law and Jurisprudence (NAUJILJ)*, Vol. 3, 2012, pp. 1-14.
- Abiddin, Norhasni Zainal, Irmohizam, Ibrahim and Shahrul Azuwar Abdul Aziz, Non-Governmental Organisations (NGOs) and Their Part towards Sustainable Community Development, *Sustainability* 2022, 14, 4386, p. 1. <https://doi.org/10.3390/su14084386>
- Aggarwal, Mayank, Minamata Convention comes into force, India yet to ratify it, *Livemint*, 17 August 2017. Dostupno na: <https://www.live-mint.com/Politics/2MFJYzIbR9mXUpZOtrYNZM/Minamata-Convention-comes-into-force-India-yet-to-ratify-it.html>
- Alger, Chadwick, The Emerging Roles of NGOs in the UN System: From Article 71 to a People's Millennium Assembly, *Global Governance*, Vol. 8, No. 1 (Jan.-Mar. 2002), pp. 93-117.
- Amnesty International, Our Finances. Dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/about-us/finances-and-pay/>
- Amnesty International UK, Our Vision, Mission and Values. Dostupno na: <https://www.amnesty.org.uk/our-vision-mission-and-values>
- Amnesty International, The quest for international justice: Defining the crimes and defenses for the International Criminal Court, 1997. Dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/ior400061997en.pdf> 07.
- Anderson, Janet H., Lobbying the ICC: How Successful are NGOs in influencing the Prosecutor?, *JusticeinfoNet*, 09. 02. 2023. Dostupno na:

<https://www.justiceinfo.net/en/112176-lobbying-icc-ngos-influencing-prosecutor-1.html>

Asthana, D. K., Asthana, Meera, *Environment - Problems and Solutions*, S. Chand & Company LTD. New Delhi, 2013.

Ataman, Muhittin, The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States, *Alternatives - Turkish Journal of International Relations*, Vol 2, No. 1, Fall 2003, pp. 42-66.

Attiah, Karen, Why won't the U.S. ratify the U.N.'s child rights treaty?, *The Washington Post*, 21. November 2014. Dostupno na: <https://www.washingtonpost.com/blogs/post-partisan/wp/2014/11/21/why-wont-the-u-s-ratify-the-u-n-s-child-rights-treaty/>

Avramov, Smilja, Kreća Milenko, *Međunarodno javno pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1986.

Banks, Nicola, Hulme, David, The role of NGOs and civil society in development and poverty reduction, *BWPI Working Paper 171*, Brooks World Poverty Institute, Manchester, 2012.

Barona, Joseph L., The Rockefeller Foundation and the League of Nations: Public Health in Europe (1920-1945), *História debates e tendências*, vol. 21, no. 3, pp. 34-53, 2021. Dostupno na: <https://www.redalyc.org/journal/5524/552472317003/html/>

Basel Action Network. Basel Advocacy. Dostupno na: <https://www.ban.org/advocacy>

Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal, Article 15 (6). Dostupno na: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/8385/-Basel%20Convention%20on%20the%20Control%20of%20Transboundary%20Movements%20of%20Hazardous%20Wastes%20-20113644.pdf?sequence=2&%3BisAllowed=>

Binder, Martin and Heupel, Monika, The Legitimacy of the UN Security Council: Evidence from Recent General Assembly Debates, *International Studies Quarterly*, Vol. 59, No. 2 (June 2015), pp. 238-250.

Björk, Tord, The emergence of popular participation in world politics - United Nations Conference on Human Environment 1972, Department of Political Science University of Stockholm, Fall 1996. Dostupno na: <https://www.folkrorelser.org/johannesburg/stockholm72.pdf>

- Блешић, Јована, Присилни нестанци као међународно кривично дело, у: Игор Милинковић, Бојан Влашки (ур.), *Изазови и перспективе развоја правних система у XXI вијеку (Challenges and Perspectives of the Development of Legal Systems in the XXI Century)*, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука, 2022, стр. 579-590.
- Bloodgood, Elizabeth, Tremblay-Boire, Joannie, Does government funding depoliticize non-governmental organizations? Examining evidence from Europe, *European Political Science Review*, 9:3, 2017, pp. 401-424.
- Bohman, Brita, *Legal Design for Social-Ecological Resilience*, Cambridge University Press, Cambridge, 2021.
- Breen, Claire, The Role of NGOs in the Formulation of and Compliance with the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on Involvement of Children in Armed Conflict, *Human Rights Quarterly*, Vol. 25, No. 2, May 2003, pp. 453-481.
- Brouwer, Meindert, Partnerships between NGOs and companies can protect ecosystems, *The Guardian*, 1 August 2013. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/partnership-ngo-companies-protect-ecosystems>
- Brown Weiss, Edith, *Establishing Norms in a Kaleidoscopic World*, Brill, The Hague, 2020.
- Carletti, Cristiana, The Third Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child: Preliminary case law assessment for the effective promotion and protection of children's rights, *Global Campus Human Rights Journal*, No. 4, 2020, pp. 114-134.
- Cakmak, Cenap, Transnational Activism in World Politics and Effectiveness of a Loosely Organised Principled Global Network: The Case of the NGO Coalition for an International Criminal Court, *The International Journal of Human Rights*, Vol. 12, No. 3, June 2008, pp. 373-393.
- Castillo Díaz, Pablo, Women at the UN Security Council: a sea change in numbers, UN Women, 20 October 2022. Dostupno na: <https://data.unwomen.org/features/women-un-security-council-sea-change-numbers>
- CICC Report NGO Coalition for an International Criminal Court, Report on the March-April 1998 Session of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court. Dostupno na: chrome-

- extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.legal-tools.org/doc/ef5a84/pdf/
- Clifford, Bob, NGO Representation and Accountability, Essey Prepared for NGOs, International Security, and Global Governance An International Workshop Sponsored by American Institute of Contemporary German Studies (AICGS) and Elfriede Dräger Memorial Foundation Johns Hopkins University October 9, 2007, p. 3. Dostupno na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1023021
- Coalition for the International Criminal Court, Civil Society and the ICC. Dostupno na: <https://www.coalitionfortheicc.org/explore/civil-society-and-icc>
- Cole, Alison, Civil Society and the International Criminal Court: Local Perspectives on Fact-Finding, *International Justice Monitor*, 18. November 2015. Dostupno na: <https://www.ijmonitor.org/2015/11/civil-society-and-the-international-criminal-court-local-perspectives-on-fact-finding/>
- Convention on the Establishment of the International Relief Union. Geneva, 12 July 1927. Dostupno na: <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20II/LON/PARTII-26.en.pdf>
- Council of Europe, European Convention on the Recognition of the Legal Personality of International Non-Governmental Organisations Strasbourg, 24. 04. 1986. Dostupno na: <https://rm.coe.int/168007a67c>
- Charnovitz, Steve, Two Centuries of Participation: NGOs and International Governance, *Michigan Journal of International Law*, Vol. 18, Issue 2, 1997, pp. 184-268.
- Charnovitz, Learning from Early NGO Activity, Proceedings of the Annual Meeting, *American Society of International Law*, Vol. 92, The Challenge of Non-State Actors, April 1-4 1998, pp. 338-341.
- Charnovitz, Steve, Nongovernmental Organizations and international Law, *The American Journal of International Law*, Vol. 100, No. 2 (Apr., 2006), pp. 348-372.
- Clap, Jennifer, *Toxic Exports: The Transfer of Hazardous Wastes from Rich to Poor Countries*, New York, 2010.
- Climate Litigation Network. Dostupno na: <https://climatelitigationnetwork.org/>

- Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. Article 46. Dostupno na: <https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/195-IHL-19-EN.pdf>
- Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, Signed at Washington, D.C., on 3 March 1973, Amended at Bonn, on 22 June 1979, Amended at Gaborone, on 30 April 1983. Dostupno na: <https://cites.org/eng/disc/text.php>
- Дабих, Драгана, Предлог регулаторног оквира Европске уније о вештачкој интелигенцији, *Европско законодавство*, год. XXIII, бр. 86, стр. 195–216.
- Davies, Thomas, *NGOs: A New History of Transnational Civil Society*, Oxford University Press, New York, 2014.
- Davies, Thomas, "The Historical Development of NGOs", in: Aynsley Kellow, Hannah Murphy-Gregory (eds), *Handbook of Research on NGOs*, Edward Elgar Publishes, Cheltenham UK, Northampton MA, USA, 2018, pp. 15-34
- Davies, Thomas, Non-Governmental Organizations: A Long and Turbulent History, *The dot good*, 26. 05. 2017. Dostupno na: <https://thedotgood.net/ngos-a-long-and-turbulent-history/>
- Dildeep Sandhu, Pooja, Arora, Role and impact of environmental NGO's on environmental sustainability in India, *Gyan Jyoti E-Journal*, Volume 1, Issue 3 (Apr – Jun 2012), pp. 93-104 (p. 93).
- Dimitrijević, Duško, Promene u sistemu kolektivne bezbednosti Ujedinjenih nacija, u: *Zbornik radova / Naučni skup Međunarodne organizacije i njihov odnos prema Republici Srbiji*, Akademija za diplomatiju i bezbednost, Beograd, 2012, str. 5–18.
- Dimitrijević, Duško, Nedržavni akteri i upotreba sile u međunarodnim odnosima, u: Mihajlo Vučić (ur.). *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 33–78.
- Durham, Helen, The Role of Civil Society in Creating the International Criminal Court Statute: Ten Years On and Looking Back, *International Humanitarian Legal Studies*, No. 3, 2012, pp. 3-42.

- Dorđević, Sanja, Treći Fakultativni protokol uz konvenciju o pravima deteta, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, tematski broj „Zaštita ljudskih i manjinskih prava u evropskom pravnom prostoru, LXII, 2012, str. 505–522.
- Dukanović, Anđela, Nedržavni akteri i zaštita ljudskih prava, u: Mihajlo Vučić (ur.), *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 249–275.
- ECOSOC Resolution 1296 (XLIV), 23 May 1968. Dostupno na: <https://archive.globalpolicy.org/ngos/ngo-un/info/res-1296.htm> 18
- ECOSOC Resolution 1996/31 49th plenary meeting 25 July 1996 1996/31. Consultative relationship between the United Nations and non-governmental organizations. Internet: https://www.unov.org/documents/NGO/NGO_Resolution_1996_31.pdf
- ECPAT, How it begin. Dostupno na: <https://ecpat.org/about-us/>
- E/RES/288(X) Review of consultative arrangement with non-governmental organizations, Economic and Social Council, Resolutions of 27 February 1950. Dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/212457?v=pdf>
- ESCAP, Role of NGOs and Major Groups, Chapter 14, pp. 302-315. Dostupno na: <https://www.unescap.org/sites/default/files/CH14.PDF>
- Facts and stats about NGOs worldwide. Global Leadership Bulletin. Dostupno na: <https://www.standardizations.org/bulletin/?p=841>
- Fatić, Aleksandar, Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju u savremenoj diplomatiji, *Međunarodni problemi*, br. 1–2, 2002, str. 48–72.
- From Nuremberg to The Hague, The Road to the International Criminal Court, Nuremberg Human Rights Centre, Federal Foreign Office, Goethe Institute, 2003. Dostupno na: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/24618.pdf>
- Fontes Filho, Joaquim, Getulio Vargas, Fundacao, Role and limitations of NGOs in partnership with the state, *Revista Estudos de Políticas Públicas*, No. 1, Vol. 3, 2017, pp. 1-10, <http://dx.doi.org/10.5354/0719-6296.2017.46360>
- Giorgetti, Chiara, The Role of Nongovernmental Organizations in the Climate Change Negotiations, Vol 9, *Colo. J. Int'l Envtl. L. & Pol'y* 115, 1998, pp. 115-137.

- Giorgi, Maiara, The Role of Non-Governmental Organizations in the Process of International Treaty Making, *Anuario mexicano de derecho internacional*, vol. XIX, 2019, pp. 153-177.
- Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war of 12 August 1949, Article 27. Dostupno na: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>
- Geneva Declaration of the Rights of the Child, Adopted on 26 September 1924 by General Assembly of the League of Nations. Dostupno na: <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/childrights.html>
- Gerschultz, Jill Marie, Karnas, Margaret P., Transforming Visions into Reality: The Convention of the Rights of the Child, in: Mark Ensalcado and Linda C. Majka (eds). *Children's Human Rights Progress and Challangess for Childern Worldwide*, Rowman and Littlefield Publishers, Lanham Maryland, 2005, pp. 31-52.
- Global Policy Forum, Ambassador Juan Samovia, Permanent Representative of Chile to the UN Current President of the Security Council "Civil Society and the Security Council" Remarks to the NGO Working Group on the Security Council Monday, April 29, 1996. Dostupno na: <https://archive.globalpolicy.org/security/docs/somavia.htm>
- Global Witness, A Rough Trade, The Role of Companies and Governments in the Angolan Conflict, 1998. Dostupno na: https://cdn2.globalwitness.org/archive/files/pdfs/a_rough_trade.pdf
- Gordanić, Jelica, Pad multikulturalizma kao faktor jačanja nacionalnog identiteta država članica EU, *Međunarodna politika*, LXX, br. 1175, 2019, str. 5-21.
- Gordanić, Jelica, Položaj nevladinih organizacija u međunarodnom pravu, u: Mihajlo Vučić (ur.), *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 193-222.
- Gordanić, Jelica, The Security Council's Encroachment on the Jurisdiction of other UN Bodies: The Future or the breakdown of the United Nations?, *The Review of International Affairs*, vol. LXXI, No. 1177, January-March 2020, pp. 42-60.
- Горданић, Јелица, Јачање улоге Генералне скупштине у процесу избора генералног секретара Уједињених нација- између потребе и

- могућности, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, vol LIV, бр. 2, 2020, стр. 781-801.
- Gordanić, Jelica, The global role and ambitions of the European Union – Before and during the Covid-19 pandemic, in: Sanja Jelisavac Trošić, Jelica Gordanić (eds.) *International Organizations and States' response to Covid-19*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2021, pp. 73-86.
- Горданић, Јелица, Јачање метода рада као начин заустављања маргинализације Генералне скупштине Уједињених нација, *Култура полуса*, год. XVIII, бр. 45, 2021, стр. 61-72.
- Gordanić, Jelica, NGOs and the UN Security Council: between Informal Reality and Possibilities of Formal Interaction, *The Review of International Affairs*, LXII, No. 1182, 2021, pp. 47-65.
- Gordanić, Jelica, The Ukraine Crisis 2022 - An Alarm for the Reform of the UN Security Council?, *The Review of International Affairs*, Vol. LXXIII, No. 1186, 2022, pp. 125-146.
- Gordanić, Jelica, Impact of the Covid-19 pandemic on the global role of the US, *Међународни проблеми*, Vol. LXXIV, No. 2, 2022, pp. 233-253.
- Gordanić, Jelica, Non-Governmental Organizations (NGOS) - New World Actors of Contemporary International Relations, in: Duško Dimitrijević, Toni Mileski (eds.), *International Organizations: Serbia and Contemporary World*, Vol. 1, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Faculty of Philosophy of the University of St. Cyril and Methodius, Skopje, 2022, pp. 75-90 (79).
- Горданић, Јелица, Утицај невладиних организација на развој права животне средине – последице по међународноправни субјективитет државе, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Вол. 57, бр. 1, 2023, стр. 259-279.
- Gordanić, Jelica, Међународноправни субјективитет – да ли је време за трансформацију?, u: Igor Milinković, Bojan Vlaški, Mirjana Miškić (ur.), *Izazovi i perspektive razvoja pravnih sistema u XXI vijeku (Challenges and Perspectives of the Development of Legal Systems in the XXI Century)*, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka, 2023, str. 167-184.
- Гвозденовић, Иван, Миладиновић, Инес, Међународне невладине организације – феномен савременог доба, *Војно дело*, бр. 4, 2015, стр. 75-96 (80).

- Hacket, David P., An Assessment of the Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal, *American University International Law Review*, Vol. 5, Issue 2, 1990, pp. 291-323.
- Haddad, Heidi Nichols, After the Norm Cascade: NGO Mission Expansion and the Coalition for the International Criminal Court, *Global Governance*, Apr.-June 2013, Vol. 19, No. 2 (Apr.-June 2013), pp. 187- 206.
- Harangozó, Gábor, Zilahy, Gyula, Cooperation between business and non-governmental organizations to promote sustainable development, *Journal of Cleaner Production*, Volume 89, 15 February 2015, pp. 18-31. Dostupno na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652614011640>
- Harris-Short, Sonia, Listening to 'the other'? The Convention on the Rights of the child, *Melbourne Journal of International Law*, No. 2, Vol. 2, 2001, pp. 304-350.
- Haugen, Mackenzie, How Social Media Has Changed How Conservation-Based NGO Advertise; Inspiring Action and Increasing Awareness in a Digital World, Medium, 11 June 2018. Dostupno na: <https://medium.com/@mackenzie.haugen/how-social-media-has-changed-how-conservation-based-ngos-advertise-inspiring-action-and-increasing-1689c9411c9f>
- Hemment, Julie, Colonization or Liberation: The Paradox of NGOs in Postsocialist States. *Anthropology of East Europe Review*, 16(1), 2000, pp. 43-58, Dostupno na: <https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/aer/article/view/686>
- Hill, Felicity, Aboitiz, Mikele and Pohlman Doumbouya, Sara, Nongovernmental Organizations' Role in the Buildup and Implementation of Security Council Resolution 1325, *Signs* 28(4), 2003, pp. 1255-1269.
- Hirsch, Joachim, The States New Clothes: NGOs and the Internationalization of States, *Política y Cultura*, Núm. 20, Otoño, 2003, pp. 7-25.
- Human Rights Council Tenth Session Resolution 10/14. Implementation of the Convention on the Rights of the Child and the Optional Protocols thereto, 26 March 2009. Dostupno na: https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_10_14.pdf

- Human Rights Council Eleventh Session Resolution 11/1. Open-ended Working Group on an optional protocol to the Convention on the Rights of the Child to provide a communications procedure, 17. June 2009. Dostupno na: https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_11_1.pdf
- Human Rights Watch, Governments urged to stop the use of child soldiers, 29. June 1998. Dostupno na: <https://www.hrw.org/news/1998/06/29/governments-urged-stop-use-child-soldiers>
- Human Rights Watch, How National Nongovernmental Organizations Can Work with the Court, Background Briefing. Dostupno na: <https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/africa/icc0904/3.htm>
- Human Rights Watch, The International Criminal Court: How Nongovernmental Organizations Can Contribute to the Prosecution of War Criminals, September 2004. Dostupno na: <https://archive.globalpolicy.org/images/pdfs/0910icc.pdf>
- ICC Rules of Procedure and Evidence. Dostupno na: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RulesProcedureEvidenceEng.pdf>
- Inter-American Children's Institute. About us. Internet: <http://www.iin.oea.org/en/historia.html>
- International Center for Non-Profit Law. Legislation for Non-Profit Organizations Recognition and Protection of NGOs in International Law. Dostupno na: <https://www.icnl.org/resources/research/ijnl/international-developments>
- International Criminal Court, Assembly of States Parties, Recognition of the coordinating and facilitating role of the NGO Coalition for the International Criminal Court, 17 April 2003. Dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/492817?ln=ar&v=pdf>
- International Court of Justice. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations. Advisory opinion. 11 April 1949. Dostupno na: http://www.worldcourts.com/icj/eng/decisions/1949.04.11_reparation_for_injuries.htm
- International Criminal Court, Civil society and the ICC. Dostupno na: <https://www.icc-cpi.int/get-involved/ngos>

- International Criminal Court, ICC held bi-annual strategy meeting with NGOs. 12 October 2009. Dostupno na: <https://www.icc-cpi.int/news/icc-held-bi-annual-strategy-meeting-ngos>
- International Criminal Court, Mr. William Pace: "Civil Society and the ICC", 27 March 2009. Dostupno na: <https://www.icc-cpi.int/node/194157>
- Jelisavac Trošić, Sanja, „Multinacionalne kompanije u međunarodnom pravu”, u: Mihajlo Vučić (ur.), *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 153–174.
- Janković, Marija, Svetski dan nevladinih organizacija i Srbija: Kako su nastale i koliko menjaju društvo, BBC news na srpskom, 27. februar 2022. Dostupno na <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-60478748>
- Jasanoff, Sheila, NGOs and the environment: from knowledge to action, *Third World Quarterly*, Vol. 18, No. 3, 1997, pp. 579-594.
- Jimeno, Roldán, The birth of children’s rights between the First and Second World Wars: The historical events leading up to the Convention, *Miscellanea Historico-Iuridica*, Vol. XIX, 2020, pp. 143-166.
- Johansson, Lina, The Third Optional Protocol to the International Convention on the Right of the Child: A Success or a Failure for the Enforcement of Children’s Rights?, *Queen Marry Human Right Law Review*, 2(1), 2015, pp. 54-83.
- Jončić, Miloš, Pojam nedržavnih aktera i nedržavnih entiteta u međunarodnom humanitarnom pravu, u: Mihajlo Vučić (ur.) *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 79–117.
- Jovašević, Dragan, Nirnberška presuda – sedam decenija kasnije, *Vojno delo*, br. 7, 2016, str. 380–392.
- Jutronić, Antonia, Utvrđivanje odgovornosti međunarodnih organizacija u pravu i praksi, *Strani pravni život*, 62(3), 2018, str. 213–231. doi: 10.5937/spz1803213J
- Krivokapić, Boris, „Multinacionalne (transnacionalne) kompanije kao subjekti međunarodnog javnog prava”, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka Apeiron*, br. 7, 2017, str. 110–127.
- Krivokapić, Boris, Perspektive međunarodnog prava, in: *Zbornik radova „Izazovi pravnom sistemu”*, Istočno Sarajevo, 2021, str. 18–47.

- Krivokapić, Boris, Značaj Vestfalskog mira (1648) za međunarodno pravo, *Revija kopaoničke škole prirodnog prava*, br. 1, 2023, str. 47–70.
- Lapaš, Davorin, Međuregionalne organizacije – suvremeni sudionici međunarodnopravnih odnosa ili novi subjekti međunarodnog prava: Ima li razlike?, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 53, 2/2016, str. 413–438.
- Levit, Janet K., Bottom-up International Lawmaking: Reflections on the New Haven School of International Law, *The Yale Journal of International Law*, Vol. 32, 2007, pp. 393–420.
- Lewis, David, Kanji, Nazneen, *Non-governmental Organizations and Development*, Routledge, New York, 2009.
- Lewis, David, Nongovernmental Organizations, Definition and History, in: Helmut K. Anheier, Stefan Toepler, *International Encyclopedia of Civil Society*, Springer, New York, 2010, pp. 1056–1062.
- Lilić, Stevan, Drenovak, Mirjana, *Ekološko pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2010.
- Lindblom, Anna-Karin, *Non-Governmental Organisations in International Law*, Cambridge university Press, New York, 2006.
- Lindkvist, Linde, Rights for the World's Children: Rädde Barnen and the Making of the UN Convention on the Rights of the Child, *Nordic Journal of Human Rights*, Vol. 36, No. 3, 2018, pp. 287–303.
- Lohne, Kjersti, NGOs for International Justice: Criminal or Victims' Justice? (April 1, 2018). In: Andreas Føllesdal & Geir Ulfstein (eds.), *The Judicialization of International Law: A Mixed Blessing?* Oxford University Press, New York, 2018. Dostupno na: SSRN: <https://ssrn.com/pabstract=3171627>
- Lopatka, Introduction, in: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Legislative History of the Convention on the rights of the child*, Volume I, United Nations New York and Geneva, 2007. Dostupno na: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/LegislativeHistorycrc1en.pdf>
- Martens, Jens, The Future of NGO Participation at the United Nations after the 2005 World Summit, Friedrich Ebert Stiftung, FES Briefing Paper, January 2006. Dostupno na: <https://library.fes.de/pdf-files/iez/global/50188.pdf>

- Martens, Kerstin, Examining the (Non-)Status of NGOs in International Law, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol 10, Issue 2, 2003, pp. 1-24.
- Matrens, Kerstin, *NGOs and the United Nations - Institutionalization, Professionalization and Adaptation*, Palgrave Macmillan, New York, 2005.
- Matković, Gordana, Stranjaković, Milica, Kovačević, Vera, *Uloga nevladinih organizacija u pružanju usluga socijalne zaštite*, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd, 2009.
- Mayer, Benoit, The Contribution of Urgenda to the Mitigation of Climate Change, *Journal of Environmental Law*, 2023, 35, 167-184.
- McCormick, Jon, The Role of Environmental NGOs in International Regimes, in; Norman J. Vig, Regina S. Axelrod (eds.), *The Global Environment*, Routledge, London 1999, pp. 92-110.
- McDonald, Mary, How Coca-Cola, McDonald's worked with nonprofits to get greener, *GreenBizz*, 02. August 2012. Dostupno na: <https://www.greenbiz.com/article/how-coca-cola-mcdonalds-worked-nonprofits-get-greener>
- Mertus, Julie, *The United Nations and Human Rights: A Guide for a New Era*, Routledge, New York, 2005.
- Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc. Dostupno na: <https://climate-casechart.com/non-us-case/milieudefensie-et-al-v-royal-dutch-shell-plc/>
- Morier, Andree, The Declaration of the Rights of the Child, *International Review of the Red Cross*, No. 22-23, 1963, pp. 227-233.
- Muhvić, Davor, Legal Personality as a Theoretical Approach to NonState Entities in International Law: The Example of Transnational Corporations, *Pécs Journal of International and European Law*, No. 1, 2017, pp. 7-18.
- Nabuco Martuscelli, Patricia, League of Nations, in: Daniel Thomas Cook (ed.), *The SAGE Encyclopedia of Children and Childhood Studies*, Sage Publications, Los Angeles, 2020, pp. 1053-1056.
- Nasiritousi, Naghmeh, NGOs and the environment, in: Thomas Davies (ed.), *Routledge Handbook of NGOs and International Relations*, 2019, pp. 329-342.
- NGO Branch, Department of Economic and Social Affairs. Basic facts about ECOSOC status. Dostupno na: <https://csonet.org/?menu=100>

- NGO group for the CRC, Reporting on the OPSC and OPAC. A Guide for Non-Governmental Organizations, Geneva, 2010. Dostupno na: <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/5516.pdf>/<https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/5516.pdf>
- NVO Group for the Convention on the Right of the Child, Annual Report 2011. Dostupno na: <https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2013/10/NGO-Group-2011-AR.pdf>
- NGO Group for the Convention on the Rights of the Child, "Violence against Children: What do NGOs know? What do NGOs say? An analysis of information relating to violence available in NGO reports to the UN Committee on the Rights of the Child from 1990 to 2005", Geneva, Children's Rights Information Network, 2006. Dostupno na: <http://www.crin.org/ngoGroup/childrightsissues/ViolenceAgainstChildren/>
- NGO group for the Convention on the rights of the child, A guide for non-governmental organizations reporting to the Committee on the rights of the child, Geneva, 2006, third edition. Dostupno na: <https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/guide-ngo-e.pdf>
- NGO Group for the Convention on the Rights of the Child, Annual Report 2011. Dostupno na: <https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2013/10/NGO-Group-2011-AR.pdf>
- NGO Monitor, The Role of NGOs in Supporting the International Criminal Court (ICC) Investigation, February 02, 2023. Dostupno na: <https://www.ngo-monitor.org/reports/ngos-supporting-icc-investigation>
- NGO Working Group on the Security Council. Dostupno na: <https://www.ngowgsc.org/content/ngo-working-group-security-council>
- NGO Working group on Women, Peace and Security. Children and Armed Conflict. Dostupno na: <https://www.womenpeacesecurity.org/issue/youth-children/armed-conflict-children/>
- NGO Working group on women, peace and security. Advocacy. Dostupno na: <https://www.womenpeacesecurity.org/our-work/advocacy/>
- Niggli, Peter, Rothenbühler, André, Do the NGOs Have a Problem of Legitimacy?, *Global Policy Forum*, December 2003. Dostupno na: <https://archive.globalpolicy.org/ngos/credib/2003/1203problem.htm>
- Nijman, Janne E., Non-state actors and the international rule of law: revisiting the 'realist theory' of international legal personality, in: Math von tmann

- and Cedric Ryngaert (Eds), *Non-state actor dynamics in international law: from law-takers to law-makers*, Routledge, London and New York, 2010, pp. 91-124.
- Nilsson, Peter, NGO involvement in the UN Conference on the Human Environment in Stockholm 1972 Interrelations Between Intergovernmental Discourse Framing and Activist Influence (Dissertation, Ekonomiska institutionen) 2004. Dostupno na: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:19531/FULLTEXT01.pdf>
- Noortmann, Math, Understanding Non-State Entities in the Contemporary World Order Transcending the international, mainstreaming the transnational, or bringing the participants back in?, Working paper presented at Non-State Actor Research Seminar Leuven, Belgium March 26-28, 2009, pp. 1-16. Dostupno na: https://ghum.kuleuven.be/ggs/research/non_state_actors/publications/noortmann.pdf
- Oberthür, Sebastian, Buck, Matthias, et. al, *Participation of Non-Governmental Organisations in International Environmental Governance: Legal Basis and Practical Experience*, EcoLogic, Final Report June 2002. Dostupno na: [/https://www.ecologic.eu/sites/default/files/project/2022/report_ngos_en.pdf](https://www.ecologic.eu/sites/default/files/project/2022/report_ngos_en.pdf)
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Legislative History of the Convention on the rights of the child*, Volume I, United Nations New York and Geneva, 2007.
- Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict, Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict. Dostupno na: <https://childrenandarmedconflict.un.org/tools-for-action/opac/>
- Oliveira, Evandro, *The Instigatory Theory of NGO Communication – Strategic Communication in Civil Society Organizations*, Springer VS, Wiesbaden, 2019.
- Olivo U. Maria, Evolution on the term Non Governmental Organization (NGO), *Revista Venezolana de Análisis de Coyuntura*, vol. XIII, núm. 2, julio-diciembre, 2007, pp. 97-121.
- O'Neill, Kate, Architects, agitators, and entrepreneurs: international and nongovernmental organizations in global environmental politics, in: Regina S. Axelrod, S. Van Deveer (eds.), *The Global Environment: Institutions, Law, and Policy*, Washington DC, 2014, pp. 26-52.

- Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict, adopted 25 May 2002 by General Assembly Resolution A/RES/54/263. Dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-involvement-children>
- Paris Agreement to the United Nations Framework Convention on Climate Change, 12 December 2015. Dostupno na https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf
- Partelow, Stefan, Winkler, Kiara Johanna, Thaler, Gregory M., Environmental non-governmental organizations and global environmental discourse, *PLoS ONE* 15 (5): e0232945, 2020, pp. 1-19. Dostupno na: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0232945>
- Paul, NGOs and the Security Council, Informal Channels. Dostupno na: <https://archive.globalpolicy.org/security-council/ngo-working-group-on-the-security-council/40406-ngos-and-the-security-council.html#channels>
- Paul, James A., Working with nongovernmental organizations, In: D. M. Malone, Boulder, Lynne Rienner (eds.), *The UN Security Council: from the cold war to the 21st century*, Lynne Rienner Publishers, Boulder USA, 2004, pp. 373-390.
- Paul, James A., A Short History of the NGO Working Group, NGO Working group on the Security Council, September 2010. Dostupno na: <https://www.ngowgsc.org/content/short-history-ngo-working-group>
- Paunović, Žarko, *Nevladine organizacije – Potreba ili zavera*, Demokratska stranka / istraživačko izdavački centar, Beograd, 2007.
- Paunović, Žarko, „Neprofitne organizacije – prilog pojmovnom razjašnjenju”, *FPN Godišnjak*, br. 6, 2011, str. 251-262.
- Pearson, Zoe, Non-Governmental Organizations and the International Criminal Court: Changing Landscapes of International Law, *Cornell International Law Journal*, Vol 39, Issue 2, 2006, pp. 2443-284.
- Pavićević, Vanja, Uticaj investitora kao nedržavnih aktera u međunarodnom pravu, u: Mihajlo Vučić (ur.), *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 277-318.
- Petković, Gordana, Arhuska Konvencija u kontekstu OEBS/UNECE doprinosa razvoju međunarodnog prava životne sredine, u: Slavko

- Bogdanović (ur.), *Arhuska Konvencija u pravu i praksi Republike Srbije*, Novi Sad, 2012, str. 15–26.
- Petrović, Željko, Међународни субјективитет у условима глобализације, у: *Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije mediji i ekonomija*, Banja Luka, 2021, str. 205–213.
- Polonko, Karen A., Lombardo, Lucien X., Non-Governmental Organisations and the UN Convention on the Rights of the Child, *International journal of children's rights*, 23 (2015), pp. 133-153.
- Portmann, Roland, *Legal Personality in International Law*, Cambridge University Press, New York, 2010.
- Price Cohen, Cynthia, The Role of Nongovernmental Organizations in the Drafting of the Convention on the Rights of the Child, *Human Rights Quarterly*, Vol. 12, No. 1 (Feb., 1990), pp. 137-147.
- Радовановић, Марина, Заштита основних права у контексту сурогат материнства: Осврт на новију праксу Европског суда за људска права, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 101, год. LXIII, 2004, стр. 143–161.
- Раичевић, Небојша, Оснивање, организација и надлежност међународних *ad hoc* кривичних трибунала, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, XLII, 2002, стр. 345–370.
- Rakić, Branko M., *Ostvarivanje mira preko međunarodnog organizovanja i integrisanja država*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009.
- Raustiala, Kal, States, NGOs, and International Environmental Institutions, *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 4, Dec.1997, pp. 719-740.
- Rietig, Katharina, Public pressure versus lobbying - how do Environmental NGOs matter most in climate negotiations?, Centre for Climate Change Economics and Policy Working Paper No. 79, December 2011, pp. 24-26. Dostupno na: https://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/wp-content/uploads/2014/02/WP70_environmental-NGOs-climate.pdf
- Rietig, Katharina, The Power of Strategy: Environmental NGO Influence in International Climate Negotiations, *Global Governance*, 22 (2016), pp. 269-288.
- Rimski Statut Међународног кривичног суда, усвојен 17. јула 1998. године. Dostupno na: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-potvrđivanju-rimskog-statuta-medjunarodnog-krivcnog-suda.html>

ReliefWeb, NGOs urge UNSC to take immediate action to protect children in war zones, 14 January 2003. Dostupno na: <https://reliefweb.int/report/afghanistan/ngos-urge-uns-c-take-immediate-action-protect-children-war-zones>

Report of the Secretary General, *We the Peoples: The Role of the United Nations in the Twenty First Century*, UN. Doc. A/54/2000.

Reisman, Michael W., Wiessner, Siegfried, Willard, Andrew R., The New Haven School: A Brief Introduction, *The Yale Journal of International Law*, Vol. 32, 2007, pp. 574-582.

Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

Revised guidelines regarding initial reports to be submitted by states parties under article 12, paragraph 1, of The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography Adopted by the Committee at its forty-third session, on 29 September 2006. Dostupno na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/450/97/PDF/G0645097.pdf?OpenElement>

Rio Declaration on Environment and Development. Dostupno na: <https://www.cbd.int/doc/ref/rio-declaration.shtml>

Rome Statute of the International Criminal Court, Preparatory Commission for the International Criminal Court. Dostupno na: <https://legal.un.org/icc/prepcomm/prepfra.htm>

Rotterdam Convention on the prior informed consent procedure for certain hazardous chemicals and pesticides in international trade Revised in 2017. Dostupno na: <https://www.pic.int/Portals/5/ConventionText/UNEP-FAO-RC-CONVTEXT-2017.English.pdf>

Russell, Martin, Foreign 'agents' and 'undesirables' Russian civil society in danger of extinction?, European Parliament Briefing, March 2022. Dostupno na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729297/EPRS_BRI\(2022\)729297_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729297/EPRS_BRI(2022)729297_EN.pdf)

Ryfman, Philippe, Non-governmental organizations: an indispensable player of humanitarian aid, *International Review of the Red Cross*, Vol. 89, No. 865, 2007, pp. 21-45.

- Rutgers. Child Labor Chronology. Dostupno na: https://njdigitalhighway.org/lesson/child_labor/child_labor_chronology
- Save the Children. Our History. Dostupno na: <https://www.savethechildren.org.uk/about-us/our-history>
- Schofer, Evan, Longhofer, Wesley, The Global Rise of Nongovernmental Organizations, In: Walter W. Powell, Patricia Bromley (eds.), *The Nonprofit Sector*, Stanford University press, 2020.
- Security Council resolution 1470 (2003) [on extension of the mandate of the UN Mission in Sierra Leone (UNAMSIL), S/RES/1470 (2003)]
- Sethi, Garvita, Climate Litigation Movement by Non-Government Organizations: Contributions & Challenges, *European Energy and Environmental Law Review*, Volume 29, Issue 5, 2020, pp. 177-194.
- Silova, Iveta, Contested Alliances: International NGOs and Authoritarian Governments in the Era of Globalization, *Current Issues in Comparative Education*, Vol. 10 (1/2), Fall 2007 / Spring 2008, pp. 26-31.
- Schrijver, Nico, *Sovereignty over Natural Resources: Balancing Rights and Duties*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
- Shields, Linda, B. Bryan, The effect of war on children: The children of Europe after World War, *International Nursing Review*, Vol. 49, No. 2, 2002, pp. 87-98.
- Spees, Pam, Women's Advocacy in the Creation of the International Criminal Court: Changing the Landscapes of Justice and Power, *Signs*, Vol. 28, No. 4, 2003, pp. 1233-1254.
- Станковић, Невена, Спољна политика Европске уније у теоријском концепту структурне спољне политике, *Национални интерес*, год. XVI, вол. 37, бр. 1/2020, стр. 163-188.
- Stanojević, Petar, Pavlović, Zoran, Prelević, Snežana, Међународни кривични суд – млад орган, али значајан сегмент међународног правосуђа, *Pravo - teorija i praksa*, br. 7-8, 2009, str. 5-14.
- Statut међународног војног суда. Dostupno na: <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2020/04/Statut-Nirnber%C5%A1kog-tribunala.pdf>
- Struett, Michael J., *The Politics of Constructing the International Criminal Court - NGOs, Discourse, and Agency*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

- Stockholm Convention on persistent organic pollutants, Adopted on 22 May 2001, Entered into force on 17 May 2004. Dostupno na: https://www.env.go.jp/chemi/pops/treaty/treaty_en2009.pdf
- Sydorenko, Alona, *Transnational Actors and International Criminal Law: Study of NGOs' influence on formation of International Criminal Court and its jurisdiction*, Master thesis, Masaryk University Faculty of Social Studies, Department of International Relations and European Studies, Brno, 2010.
- Tankosić, Tamara, U Srbiji ima oko 36.500 udruženja – kako se finansiraju i koliko je to transparentno, RTS, 02. 12. 2022. Dostupno na: <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/5041407/u-srbiji-ima-oko-36500-udruzenja--kako-se-finansiraju-i-koliko-je-to-transparentno-.html>
- Tarlock, Dan, The Role of Non-Governmental Organizations in the Development of International Environmental Law, *Chicago-Kent Law Review*, Vol. 68, Issue 1, December 1992, pp. 61-76.
- Тесла, Милан Д., Злочин агресије као међународно кривично дело, *Војно дело*, бр. 6, 2016, стр. 52–69.
- Tintor, Ljubomir, Značaj slučaja Urgenda za razvoj klimatskih parnica na području Evrope, *Strani pravni život*, 2/2021, str. 249–265.
- Tintor, Ljubomir, Pravo na čistu i zdravu životnu sredinu – dometi i ograničenja ljudskog prava u nastajanju, *Harmonius - Journal of Legal and Social Studies in South East Europe*, 11 (1), 2022, pp. 313-334.
- The Covenant of the League of Nations, signed on 28 June 1919 as Part I of the Treaty of Versailles. Dostupno na: <https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/covenant>
- The United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters), 25. June 1998.
- Theytaz-Bergman, Laura, NGO Group for the Convention on the Rights of the Child, *The International Journal of Children's Rights*, No. 3, 1995, pp. 452-454.
- Todić, Dragoljub, Nedržavni akteri i upravljanje zaštitom životne sredine, u: Mihajlo Vučić (ur.), *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 119–151.

- Turner, Edward A. L., Why Has the Number of International Non-Governmental Organizations Exploded since 1960?, *Clidynamics*, 1(1), 2010, pp. 81-91.
- UN, 2019 Goal 13: Take urgent action to combat climate change and its impacts. United Nations. Dostupno na: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/climate-change/>
- UNDP, The possibilities for NGOs and the state to work together on sustainable development were discussed at the Civic Forum in Astana, 19 October 2023. Dostupno na: <https://www.undp.org/kazakhstan/news/possibilities-ngos-and-state-work-together-sustainable-development-were-discussed-civic-forum-astana>
- UN General Assembly, Establishment of an International Criminal Court, U.N. Doc. A/RES/50/46 (1995). Dostupno na: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/n95/257/60/img/n9525760.pdf?token=JDnrOu2nX3j6JputoL&fe=true>
- UNECE, After 25 years of the Aarhus Convention, States' compliance with environmental rights obligations matters more than ever, 26 June 2023. Dostupno na: <https://unece.org/environment/press/after-25-years-aarhus-convention-states-compliance-environmental-rights>
- UNEP, Climate litigation more than doubles in five years, now a key tool in delivering climate justice, 27 July 2023. Dostupno na: <https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/climate-litigation-more-doubles-five-years-now-key-tool-delivering>
- United Nations Framework Convention on Climate Change. Dostupno na: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>
- United Nations, Optional Protocols to the Convention on the Rights of the Child. UN Campaign towards universal ratification of the Optional Protocols to the CRC. Dostupno na: <https://violenceagainstchildren.un.org/content/optional-protocols-crc>
- United Nations, United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992. Dostupno na: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>
- United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992 AGENDA 21. Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

- United Nations Convention to combat desertification in those countries experiencing serious drought and/or desertification, Particularly in Africa, Adopted on 17 June 1994, Entered into force on 26 December 1996. Dostupno na: https://www.unccd.int/sites/default/files/2022-02/UNCCD_Convention_ENG_0_0.pdf
- UN Declaration on the Rights of the Child (1959), Proclaimed by General Assembly resolution 1386 (XIV) of 20 November 1959. Dostupno na: <https://archive.crin.org/en/library/legal-database/un-declaration-rights-child-1959.html>
- UN Commission on Human Rights, Implementation of the Convention on the Rights of the Child, 9 March 1994, E/CN.4/RES/1994/91. Dostupno na: <https://www.refworld.org/docid/3b00f0cf38.html> 27
- UN Security Council Working Methods, Arria Formula Meetings, 16 December 2020. Dostupno na: <https://www.securitycouncilreport.org/un-security-council-working-methods/arrria-formula-meetings.php>
- UNICEF Innocenti Research Center, *Handbook on the Optional Protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography*, Florence, 2009.
- UNICEF, Strengthening the Convention on the Rights of the Child: Optional Protocols. Dostupno na: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/strengthening-convention-optional-protocols>
- Union of International Assotiations, Report on the Proposal of the Institute of International Law, Suzanne Bastid, 1950. <https://uia.org/archive/legal-status-3-4>
- Union of International Associations. International Associations Under Belgian Law. Internet: <https://uia.org/belgianlaw>
- United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992 Agenda 21. Dostupno na: <https://susta.inabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>
- United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court Rome, Italy 15 June - 17 July 1998, A/CONF.183/INF/3 5 June 1998. Dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/255307#files>
- United Nations Security Council, Resolution 1325 (2000) on women and peace and security, Adopted by the Security Council at its 4213th

- meeting, on 31 October 2000. Dostupno na: <https://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/#resolution>
- United Nations Security Council, Resolution 2242 (2015) on women and peace and security, Adopted by the Security Council at its 7533rd meeting, on 13 October 2015. Dostupno na: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/311/09/pdf/n1531109.pdf?token=7Sbg8TaBFvdRugVW5T&fe=true>
- United Nations Security Council, Resolution 1612 on Children in Armed Conflict (2005) Adopted by the Security Council at its 5235th meeting, on 26 July 2005. Dostupno na: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n05/439/59/pdf/n0543959.pdf?token=l2NKHpFLiPIU2FMGgm&fe=true>
- United Nations Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2005/42, 20. September 2005. Dostupno na: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_prst_2005_42.pdf
- USAID. Non-Governmental Organizations (NGOs). Dostupno na: <https://www.usaid.gov/partner-with-us/ngo>
- Yamin, Farhana, NGOs and International Environmental Law: A Critical Evaluation of their Roles and Responsibilities, *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 2/2002, pp. 149-162.
- Yamin, Farhana, Depledge, Joanna, *The International Climate Change Regime - A Guide to Rules, Institutions and Procedures*, Cambridge, 2004.
- Yavaş, Emre, The Critical Analysis of the relationship between the International Criminal Court and the United Nations Security Council, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Issue 6, 2015, pp. 609-619.
- Van Den Bossche, Peter, Regulatory Legitimacy of the Role of NGOs in Global Governance: Legal Status and Accreditation, In: Anton Vedder (ed), *NGO Involvement in International Governance and Policy: Sources of Legitimacy*, Nijhoff, Brill, 2007, pp. 135-173.
- You, Mingqing, Interpretation of the source-specific substantive control measures of the Minamata Convention on Mercury, *Environment International* 75 (2015), pp. 1-10.
- Valji, Nahla, Security Council Resolution 2242 (2015) on Women, Peace and Security Summary of critical elements and progress, *Briefing Paper 6*,

- Political Settlements Research Programme (PSRP) Global Justice Academy School of Law Old College The University of Edinburgh, 2015.
- Van Der Vyver, Johan D., Civil society and the International Criminal Court, *Journal of Human Rights*, Vol. 2, No. 3, 2003, pp. 425-439.
- Varrall, Suzanne, The Promises of Gender Justice and the Potential of Gender-Sensitive Judging at the ICC, Australian Institute of International Affairs, 07 March 2024. Dostupno na: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/the-promises-of-gender-justice-and-the-potential-of-gender-sensitive-judging-at-the-icc/>
- von Bahr, Johanna, *International organizations and children's rights - Norm adoption, pressure tactics and state compliance*, Doctoral Thesis in Political Science at Stockholm University, Stockholm Studies in Politics 183, Stockholm University, 2020.
- Victims Rights Working Group, Strategy Meeting on the Development of Structures and Procedures for Victims at the International Criminal Court, 6-7 December 2002, Summary of Proceedings and Final Recommendations. Dostupno na: <https://redress.org/wp-content/uploads/2018/01/VRWGsumprocfinrec67122002.pdf>
- Vićentić, Jelena, *Neokolonijalne prakse međunarodnih nevladinih organizacija na početku XXI veka*, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2021.
- Vučić, Mihajlo, Agresija kao međunarodni zločin, *Međunarodni problemi*, Vol. LXIX, br. 1, 2017, str. 78-102.
- Vučić, Mihajlo, Uvodna razmatranja, u: Vučić, Mihajlo (ur.), *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, str. 7-23.
- Vučković Šahović, Nevena, *The role of civil society in implementing the general measures of the Convention on the rights of the child*, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 2010.
- Vukasović, Vid, Regulisanje prava na adekvatnu životnu sredinu, *Međunarodni problemi*, LV, br. 1, 2003, str. 89-103.
- Walek, Czeslaw, The Aarhus Convention and its Practical Impact on NGOs Examples of CEE and NIS Countries, *The International Journal of Not-For-Profit Law*, Volume 3, Issue 1, September 2000. Dostupno na:

- <https://www.icnl.org/resources/research/ijnl/the-aarhus-convention-and-its-practical-impact-on-ngos-examples-of-cee-and-nis-countries>
- Wapner, Paul, Civil Society, in: Thomas G. Weiss, Sam Daws (eds), *The Oxford Handbook on the United Nations*, Oxford University Press, Oxford, 2007, pp. 254-264.
- Waygood, Steve, Financial Institutions and Non-Governmental Organizations: An Advocacy Partnership for Sustainable Capital Markets?, *Journal of Applied Corporate Finance*, Vol. 25, No. 3, 2013, pp. 68-75.
- Welch, Claude E., Jr. and Watkins, Ashley F., Extending Enforcement: The Coalition for the International Criminal Court, *Human Rights Quarterly*, November 2011, Vol. 33, No. 4 (November 2011), pp. 927-1031.
- Wemmers, Jo-Anne, Victims and the International Criminal Court (ICC): Evaluating the Success of the ICC with Respect to Victims, *International Review of Victimology*, Vol. 16, 2009, pp. 211-227.
- We the peoples: civil society, the United Nations and global governance Report of the Panel of Eminent Persons on United Nations - Civil Society Relations, 11 June 2004. Dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/523950?v=pdf>
- Wijninga, Peter, Willem Theo Oosterveld, Jan Hendrik Galdiga and Philipp Marten, STATE AND NON-STATE ACTORS, in: Eline Chivot, Jan Hendrik Galdiga et al. *Strategic Monitor 2014 Four Strategic Challenges* (report), Hague Centre for Strategic Studies, 2014, pp. 141-162.
- Willetts, Peter, What is a Non-Governmental Organization?, Output from the Research Project on Civil Society Networks in Global Governance, City University London, 2003. Dostupno na: <http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/CS-NTWKS/NGO-ART.HTM>
- Women's Caucus for Gender Justice in the International Criminal Court, Recommendations and Commentary for December 1997 PrepCom on the Establishment of an International Criminal Court United Nations Headquarters December 1-12, 1997. Dostupno na: <https://4genderjustice.org/wp-content/uploads/2021/12/wcgj-prepcom-paper.pdf> 14.
- Women's Initiative for Gender Justice, History. Dostupno na: <https://4genderjustice.org/history/>
- Working with NGOs, A Practical Guide to Operational Collaboration between The World Bank and Non governmental Organizations

Operations Policy Department, World Bank March 1995. Dostupno na: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/814581468739240860/pdf/multi-page.pdf>

Zaleski, Pawel, Global Non-governmental Administrative System: Geosociology of the Third Sector, in: Gawin, Dariusz & Glinski, Piotr (eds.), *Civil Society in the Making*, IFiS Publishers, Warszawa, 2006.

Zengerling, Cathrin, *Greening International Jurisprudence – Environmental NGOs before International Courts, Tribunals, and Compliance Committees*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden Boston, 2013.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341:061.2
341.215

ГОРДАНИЋ, Јелица, 1987-

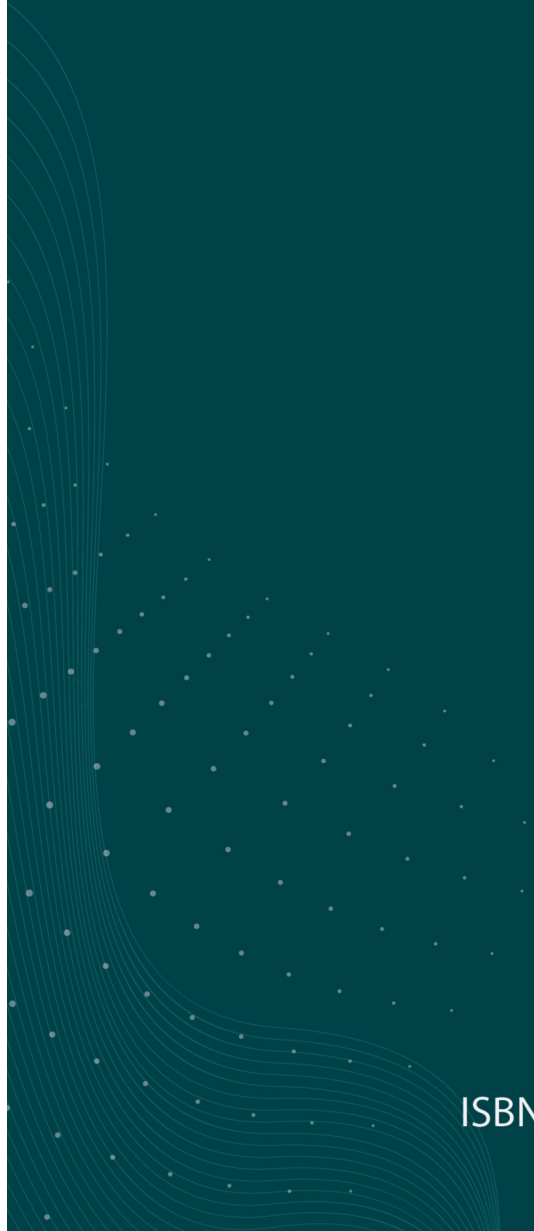
Невладине организације у међународном праву / Јелица Горданић. - Београд : Институт за међународну политику и привреду, 2024 (Београд : Донат граф). - 282 стр. ; 24 cm

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 257-282.

ISBN 978-86-7067-336-6

а) Невладине организације -- Међународно право --
Зборници

COBISS.SR-ID 154514185

© 2024.
ISBN 978-86-7067-336-6